

Národní
zemědělské
muzeum

„TAKOVÁ TLAČENICE NA JEDNOM DVOREČKU!“

aneb První pozemková reforma
na velkostatcích Křivoklát,
Plasy a Radnice
(1918–1938)

KRISTÝNA KAUCKÁ

Národní
zemědělské
muzeum

„TAKOVÁ TLAČENICE NA JEDNOM DVOREČKU!“*

**ANEB PRVNÍ POZEMKOVÁ REFORMA
NA VELKOSTATCÍCH KŘIVOKLÁT, PLASY
A RADNICE (1918–1938)**

* První část názvu je replikou z veselohry Jana Svobody (SVOBODA, Jan V., Zbytkový statek: veselohra z doby pozemkové parcelace ve třech jednáních. Praha 1929, 69 s.). Celá věta zní: „To jsem blázen, taková tlačeníce na jednom dvorečku!“ Veselohra pojednává o přidělování zbytkových statků, scéna se odehrává v kanceláři pozemkového úřadu, citovaný výrok pronesl úředník Mrkvička při pohledu na seznam žadatelů o zbytkový statek.

Křivoklát

Zdroj: SOA Praha, fond Velkostatek Křivoklát – Maxerova sbírka, k. č. 53, inv. č. 4068, sign. 1498.

Plasy

Zdroj: Národní památkový ústav, fond Sbirka Oddělení fotodokumentace a dokumentace sbírek Generálního ředitelství, inv. č. N167998, Fotografie Plas.

Březina

Zdroj: Národní památkový ústav, fond Sbirka Oddělení fotodokumentace a dokumentace sbírek Generálního ředitelství, inv. č. 161.528, Fotografie zámku Březina.

„TAKOVÁ TLAČENICE NA JEDNOM DVOREČKU!“

**ANEŽ PRVNÍ POZEMKOVÁ REFORMA
NA VELKOSTATCÍCH KŘIVOKLÁT, PLASY
A RADNICE (1918–1938)**

Kristýna Kaucká

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

2018

Recenzenti:

prof. PhDr. Drahomír Jančík, CSc.; doc. PhDr. Jiří Šouša, Ph.D.

Výsledek vznikl za podpory Ministerstva zemědělství, institucionální podpora MZE-RO0818 a je výstupem Interního grantového systému Národního zemědělského muzea, s. p. o., (IGS NZM č. 4/2018).

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Kaučká, Kristýna

„Taková tlačnice na jednom dvorečku!“ aneb První pozemková reforma na velkostatkách Křivoklát, Plasy a Radnice (1918–1938) / Kristýna Kaučká

– Praha : Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2018

Anglické resumé

ISBN 978-80-86874-94-4 (brožováno)

332.021.8 * 631.11 * (437) * (437.312) * (437.317) * (048.8)

– pozemkové reformy – Československo – 1918–1938

– velkostatky – Česko – 1918–1938

– Křivoklát (Česko)

– Plasy (Česko)

– Radnice (Rokycany, Česko)

– monografie

332 – Regionální ekonomie, regionální ekonomika [4]

Fotografie na obálce:

Fotografie z hospodářství, velkostatek Plasy, SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond Velkostatek Plasy, k. č. 878. (*přední strana*)

Nížbor, sušárna ovoce, NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1438, sign. I E 2/4. (*zadní strana*)

ISBN 978-80-86874-94-4

© Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2018

© PhDr. Mgr. Kristýna Kaučká, Ph.D.

OBSAH

1	ÚVOD	9
1.1	Definování tématu a základních pojmů	9
1.2	Literatura a prameny	14
1.3	Metodologie, problémy a badatelské otázky	29
2	KONCEPT A CÍLE POZEMKOVÉ REFORMY	33
2.1	Důvody pozemkové reformy	33
2.2	Legislativní rámec	38
3	VELKOSTATKY KŘIVOKLÁT, PLASY A RADNICE	51
3.1	Strukturní charakter velkostatků	51
3.1.1	Velkostatek Křivoklát a Fürstenbergové	51
3.1.2	Velkostatek Plasy a Metternich-Winneburgové	55
3.1.3	Velkostatek Radnice a Sternbergové	59
3.1.4	Srovnání výchozí situace na jednotlivých velkostatech	61
3.2	Strategie majitelů velkostatků	66
3.2.1	Státní příslušnost	66
3.2.2	„Vyšší zájem“ Československé republiky. Případ Fürstenberg	75
3.2.3	Hledání „zahraničního spojence“. Případ Metternich-Winneburg	79
3.2.4	Zdržování pozemkové reformy právní cestou	81
3.2.5	Velkostatkářské svazy	88
3.2.6	Hledání obranných strategií velkostatkářů	92
4	VÝSLEDKY POZEMKOVÉ REFORMY	95
4.1	Drobný příděl a pacht	95
4.1.1	Získ půdy v rekreační oblasti. Drobný příděl na velkostatku Křivoklát	97
4.1.2	Lesní příděl na velkostatku Křivoklát	101
4.1.3	Komplikované hledání kompromisu. Drobný příděl na velkostatku Plasy	102
4.1.4	Lesní příděl na velkostatku Plasy	105
4.1.5	Půda zbývá. Drobný příděl na velkostatku Radnice	107
4.1.6	Problémy drobného přídělu na sledovaných velkostatech	110
4.1.7	Otázka pachtu	111
4.2	Zbytkové statky	114
4.2.1	Od kapitálově silných ke krachujícím. Zbytkové statky na velkostatku Křivoklát	115
4.2.2	Nabyvatelé průměrných dvorů. Zbytkové statky Plasy	135
4.2.3	Úředníci velkostatku v roli majitelů usedlostí. Zbytkové statky na velkostatku Radnice	138
4.2.4	Efektivita hospodaření na zbytkových statcích	141
4.3	Průmyslové provozy velkostatků	143
4.3.1	Průmysl pod nucenou správou. Velkostatek Křivoklát	146
4.3.2	Kaolin jako klíč k dohodě. Velkostatek Plasy	152
4.3.3	Združstevňování lihovaru. Velkostatek Radnice	155
4.3.4	Průmysl v pozemkové reformě	157
4.4	Vliv pozemkové reformy na formující se památkovou péčí	159
4.4.1	Kdo za památky zaplatí... Velkostatek Křivoklát	162
4.4.2	Spolky pečují o kulturní dědictví. Velkostatek Plasy	167
4.4.3	Dva zámky, dva různé osudy. Velkostatek Radnice	174
4.4.4	Památky v pozemkové reformě	177

5	ZÁVĚR	185
	Resumé	191
	Seznam zkratk	192
	Seznam tabulek	193
	Seznam obrázků	194
	Seznam grafů	195
	Seznam archivních pramenů	196
	Seznam literatury	199
	Seznam periodik	206
	Seznam tištěných pramenů	207
	Seznam citovaných zákonů a nařízení	210
	Seznam internetových zdrojů	211
	Výběrový rejstřík	212

1 ÚVOD

1.1 DEFINOVÁNÍ TÉMATU A ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Československá republika přistoupila po svém vzniku v roce 1918 k pozemkové reformě, jejíž provedení se ihned stalo předmětem debat mezi politickými stranami. Rámcovým zákonem č. 215/1919 Sb. z. a n. z dubna 1919 se legalizoval zábor pozemků nad 150 ha zemědělské a 250 ha veškeré půdy. Nutno podotknout, že těmto kritériím odpovídalo 28,3 % československého půdního fondu. Uskutečnění takto ambiciózního projektu měl zajistit Pozemkový úřad vzniklý v červnu 1919. O rok později došlo k ustálení názvu na Státní pozemkový úřad (dále jen SPÚ), čímž bylo jasně deklarováno, že nejde o soukromou organizaci.¹ Pozemková reforma je tématem natolik širokým, že jej nelze v rámci jediného textu postihnout ve všech souvislostech. Monografie se proto soustředí jen na tři případové studie znázorňující průběh první pozemkové reformy na velkostatkách Křivoklát, Plasy a Radnice. Cílem je porozumět přerozdělování půdního fondu v období první Československé republiky i jeho socioekonomickým důsledkům. Vhodným nástrojem je tzv. komparativní analýza, zaměřená na nejdůležitější mechanismy pozemkové reformy. Náhodná není ani volba velkostatků, jelikož se jedná o téměř sousedící pozemkové držby, pro které se náhradová i přidělová cena vypočítávala podle shodného koeficientu. Velkostatky se navíc rozkládaly ve stejné zemědělské oblasti (obilnářský obvod).² Ačkoliv byla struktura hospodaření veskrze podobná, to samé nelze prohlásit o majitelích velkostatků, jejichž zakotvení ve společenských sítích se kvůli rozdílné státní příslušnosti a rozdílným vazbám na politiky a významné evropské státníky diametrálně lišilo. Komparativní analýza tak slibuje značný přínos ve výzkumu vyjednávacích strategií majitelů velkostatků, státu i nabyvatelů a také v dopadech těchto strategií na efektivitu hospodaření.

Nejprve je třeba definovat základní pojmy, s nimiž bude v textu pracováno: pozemková reforma, velkostatek, zbytkový statek, drobný příděl, zábor, poškozený úředník, pozemky ze záboru propuštěné a pozemky v záboru ponechané majiteli k užívání. Najít jednoznačnou definici termínu *pozemková reforma* je složité. Samotná realizace *pozemkové reformy* představovala legislativně velmi náročný projekt, spojený s množstvím zákonných norem upravujících tento proces. Podle předsednictva ministerské rady bylo proklamovaným cílem *pozemkové reformy* „spravedlivé rozdělení pozemkové držby a odstranění škodlivého hospodářského vlivu převahy latifundií“.³ Na základě prvorepublikového zákonodárství lze usuzovat, že československý stát interpretoval *pozemkovou reformu* jako projekt, který

---

1 Národní archiv, Praha (dále jen NA Praha), fond Úřad pro zahraniční obchod (dále jen ÚPZO), k. č. 41, inv. č. 6, sign. V, Označení Pozemkového úřadu ze dne 22. listopadu 1920.
2 Tamtéž, k. č. 41, Závazné stupnice cen pro vyměření náhrady za zabraný majetek pozemkový s koeficienty.
3 *Deset let Československé republiky*, III., Praha 1928, s. 413.

dodal pravomoci SPÚ k záboru půdy,⁴ jejímu přidělu⁵ a vyplacení náhrad bývalým vlastníkům.⁶ Podle *Slovníku veřejného práva československého* se pozemkovou reformou rozumí „zásah státu do pozemkového vlastnictví za účelem následné jeho úpravy“ (autorem hesla je Eduard Vondruška, spolutvůrce zákonů o pozemkové reformě).⁷ Slovník rekapituluje historický vývoj přesunů půdního fondu ve světě i v Československu, rozebírá zákonné normy a pracuje se statistickými údaji SPÚ. Zajištěním samotných mechanismů *pozemkové reformy* byl pověřen SPÚ, proto je důležité také jeho prezentování projektu. *Pozemkovou reformou* rozuměl „řadu akcí reformních, kterými velká část zemědělské půdy zabrané byla převedena do vlastnictví drobných nabyvatelů“.⁸ Ve skutečnosti se jednalo nejen o půdu zemědělskou, ale i půdu veškerou a nemovitosti s ní spojené, jak bude v dalších pasážích rozvedeno.

Kvůli komplexnímu pohledu je třeba zohlednit vnímání *pozemkové reformy* jejími kritiky, a to převážně z řad velkostatkářů, zástupců průmyslu a nabyvatelů. Proklamace Svazu československých velkostatkářů uvažovala o *pozemkové reformě* jako o „problému výlučně hospodářském, který se stal kořistí politických stran závodících mezi sebou o primát a vítaným heslem pro volební kampaň“.⁹ Průmyslové kruhy reformu vnímaly jako „socializaci“ půdy – bylo třeba pečlivě „uvážiti všechny důvody pro i proti a postupovati ve vyvlastňování se zřetelem k potřebám průmyslu zemědělského a k individuálním poměrům každého velkostatku“.¹⁰ Kriticky se vyjadřovali i nabyvatelé, a to například Václav Čech, který ve svém spisku uvedl, že „nejsou spokojeni ani ti, kteří půdu koupili, a těch je 56 000, statisíce domkařů a bezzemků jsou zklamány“.¹¹ Výzkum zohlední obecnější platnost obvinění z politizace pozemkové reformy, přičemž postoj nabyvatelů a zástupců průmyslu bude základem pro zhodnocení dopadů parcelace půdy na zemědělský průmysl a efektivitu hospodaření.

Kritiky měla *pozemková reforma* i v akademických kruzích, zejména u historiků. Mezi nejznámější patří Josef Pekař, který své názory shrnul v knize *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*.¹² V reformě viděl „trestnou konfiskaci zděděných statků“,¹³ čímž narážel na často opakované heslo o odčiňování Bílé hory. Urychlená

4 Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n. ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového.

5 Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n. ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy, a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (zákon přidělový).

6 Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n. ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (zákon náhradový).

7 Citováno dle: HÁCHA, Emil (ed.), *Slovník veřejného práva československého*, III., Brno 1932–1934, s. 332.

8 *Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech*, Praha 1925, s. 11.

9 NA Praha, fond Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné (dále jen SPÚ-spisy všeobecné), k. č. 109, inv. č. 33, Opis podání prezidentu republiky ze dne 20. prosince 1920.

10 NA Praha, fond Obchodní a živnostenská komora Praha 1850–1949 (dále jen OŽK), k. č. 540, inv. č. 1091, sign. III/1, Protokol II. řádné plenární schůze správní komise pro Obchodní a živnostenskou komoru v Praze ze dne 3. července 1919.

11 ČECH, Václav, *Slovo k domkařům a rolníkům*, Čechy 1923, s. 5.

12 PEKAŘ, Josef, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, Praha 1923.

13 Citováno dle: Tamtéž, s. 25.

příprava reformy se setkala s kritikou profesorů Českého vysokého učení technického v čele s rektorem Františkem Waldem, kteří SPÚ vyčítali, že nebyli k celému procesu přizváni (domnívali se, že jim jako odborníkům tato role náleží).¹⁴ Významný prvorepublikový národohospodář Josef Macek v pozemkové reformě spatřoval „soubor sociálně politických zásahů, které mají za účel upravit poměr člověka k půdě způsobem lépe vyhovujícím jak mravním a právním názorům, tak i hospodářským a technickým podmínkám současného života“.¹⁵ Ačkoliv byla Maczkova definice publikována až v roce 1948, lze ji k meziválečné reformě taktéž vztáhnout. Takto definované cíle Maccka vedly ke kritickým vyjádřením na adresu SPÚ.

Bez zajímavosti není ani zamyšlení nad tím, jakým způsobem je *pozemková reforma* reflektována v dnešním ekonomickém a politickém diskurzu. Jelikož se *pozemková reforma* zkoumá převážně ve vztahu k tzv. třetímu světu, Organizace spojených národů v ní nespatřuje jen „reformu držby, produkce a podpory udržitelnosti provedených změn“, nýbrž také „reformu a zdokonalení institucionální soustavy – vládní administrativy, venkova, vzdělávacího a sociálního systému atd.“¹⁶ Takto ohraničený termín rovněž najde uplatnění v meziválečném období, a to obzvláště svým důrazem na „udržitelnost“ a „reformu institucionální soustavy“.

Na základě výše řečeného lze konstatovat, že definice *pozemkové reformy* není snadná, neboť v dobovém ani stávajícím kontextu neexistuje jednotné vymezení. *Pozemková reforma* proto bude posuzována hned v několika základních rovínách. Prvně je třeba vnímat *pozemkovou reformu* jako legislativně komplikovaný proces, který zásahem do vlastnických struktur upravil držbu půdního fondu i nemovitostí (např. průmyslové a památkové objekty), s čímž souvisely rozsáhlé sociální proměny venkova. Dále bude pozornost soustředěna na budování institucionálního zázemí, jehož úkolem bylo půdu nejen distribuovat, ale dosažené výsledky i udržet. Poslední, ovšem neméně důležitý rozměr tvoří vnímání *pozemkové reformy* v sociálních, kulturních a nacionálních souvislostech (současníky označována jako „odčinění Bílé hory“, popřípadě odpověď na „hlad po půdě“).

Další pojem, jenž by měl být ujasněn, je *velkostatek*. Soustavněji se uchopení představy o *velkostatku* věnoval agrární historik František Kutnar, na což upozorňuje ve svých statích Veronika Středová.¹⁷ Kutnar si všímá proměny pojmu v čase, velkostatek vnímá jako účelový hospodářský celek a vymezuje jeho zemědělské i nezemědělské obsahové znaky (např. půda a formy vlastnictví a obdělávání, pracovní systém a výrobní prostředky, organizace). Historik Václav Černý definuje pojem jako „pozemkový majetek zapsaný v deskách zemských a tím nadaný

14 NA Praha, fond Ministerstvo školství a národní osvěty (dále jen MŠANO), k. č. 790, inv. č. 1218, sign. 41, Projev profesorského sboru o pozemkové reformě ze 4. února 1920, podepsán F. Wald.

15 Citováno dle: MACEK, Josef, *Sociální ekonomika, kurs národního hospodářství. Důchody, konjunktura a krize*, Praha 1948, s. 545.

16 CADIZ, de B. Gerry – ESTORNINOS, D. Lilian, *Analysis on Agrarian Reform. Access and Benefit Sharing, and Land Titling as Mechanisms in Poverty Alleviation*, SSRN Electronic Journal, 2010, s. 2.

17 STŘEDOVÁ, Veronika, *Problém historické terminologie v díle Františka Kutnara*, in: Dějepis. Sborník katedry historie. „Třicet let učitelem učitelů dějepisu“. Věnováno profesoru PhDr. Janu Kumpeřovi, CSc., vedoucímu katedry historie FPE ZČU k šedesátým narozeninám 22, BREITFELDER, Miroslav – KRAUSOVÁ, Milada (red.), Plzeň 2006, s. 61–69; TÁŽ, *František Kutnar a strukturalismus v interpretaci sociálních a hospodářských dějin*, Praha 2009, s. 57.

výsadami ve vlastnictví a v politické moci, nepřímo též ve výrobních vztazích i ve veřejné administrativě a v národním hospodářství. [...] R[oku] 1850 byla vrchnostenská správa politicko-berní i soudní odevzdána státním úřadům.“¹⁸ Během mezi-válečného období se pojem *velkostatku* vyvíjel a proměňoval. Podle záborového zákona z roku 1919 se *velkým majetkem pozemkovým* rozuměla výměra nad 150 ha zemědělské a 250 ha veškeré půdy.¹⁹ Soudobé prameny termín často používaly pro samostatné hospodářské jednotky s výměrou zhruba od 100 ha (například přehled prezidenta SPÚ Jana Voženílka, viz tabulka 1). Avšak zbytkové statky byly ve dvacátých letech zřizovány ve větších majetkových souborech, Voženílkovo dělení je tedy nutné mírně upravit. V souladu se zákonnými úpravami, jež umožňovaly propuštění ze záboru do výměry 500 ha,²⁰ se bude v textu s pojmem *velkostatek* pracovat nad tuto výměru.

Tabulka 1: Klasifikace velikosti statků

trpasličí držba	0–2 ha
malorolníci	2–10 ha
střední rolníci	10–100 ha
malý velkostatek	100–500 ha
střední velkostatek	500–2 000 ha
latifundia	nad 2 000 ha

Zdroj: VOŽENÍLEK, J., *Pozemková reforma v Československé republice, c. d., s. 11–12.*

Vysvětlit je třeba i pojem *zbytkový statek*, který představuje specifický jev československé pozemkové reformy (vznikal na základě přidělového zákona a vládních nařízení č. 117/1922 Sb. z. a n. a 74/1923 Sb. z. a n.).²¹ Za *zbytkový statek* se považovala výměra nad 30 ha, v praxi se ale často jednalo o výrazně vyšší hodnoty. Rozhodující byl též vlastnický vztah, za *zbytkové statky* proto nelze považovat postátněné dvory. *Zbytkovými statky* se často stávaly i zemědělskopřůmyslové objekty, nerozhodovala ovšem jejich výměra (nejčastěji se jednalo o lihovary, jež se přidělovaly různým lihovarským družstvům). Důležité je, že se *zbytkové statky* často

18 Citováno dle: ČERNÝ, Václav, *Slovníček archivní terminologie. Názvosloví pro zemědělsko-lesnické archivy*, II., Praha 1955, s. 73–74.

19 § 1 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919.

20 § 11 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919. „Osoby, jejichž majetek tímto zákonem se zabírá, po případě jejich dědicové, mají právo, aby jim byla z majetku jim zabraného přidělena majetnost nepřesahující výměry uvedené v § 2, pokud možno dle jich volby. Osobám těmto lze propustiti ze záboru i větší výměru, hledíc k tomu, jaká jest potřeba půdy na jednotlivých místech, hledíc k její jakosti a k tomu, čeho žádá účelné hospodaření, zřetel na zemědělský průmysl, zásobování měst i jinaké zřetele všeobecného blaha. Ze záboru nesmí býti propuštěno více než 500 ha půdy (§ 2).“

21 Nařízení č. 117/1922 Sb. z. a n., kterým se vydávají bližší ustanovení k zákonu ze dne 30. ledna 1920, č. 81 Sb. z. a n. (zákon přidělový), o přidělu půdy legionářům a válečným invalidům a o vyhláškách řízení přidělového; nařízení č. 74/1923 Sb. z. a n., kterým se provádějí ustanovení § 50a, odst. 2 a 3 zákona náhradového, o pachtýřích zemědělských podnicích, jejichž poměr pachtovní (nájemní) byl předčasně rozváznán výpovědí pozemkového úřadu, a kterým se doplňuje nařízení vlády ze dne 6. dubna 1922, č. 117 Sb. z. a n., odd. II., o vyhláškách řízení přidělového.

stávaly předmětem afér, neboť se jednalo o nejatraktivnější části velkostatku. Do roku 1938 se jich vytvořilo celkem 2 291 s výměrou 226 306 ha veškeré půdy, tedy zhruba 12,5 % celkového přídělů.²² Další formou, jíž se pozemková reforma realizovala, byl *drobný příděl*. Oficiální terminologie SPÚ pod *drobným přídělem* sice rozuměla výměru pod 20 ha,²³ jelikož ale neexistovala kategorie pro rozmezí 20–30 ha, termín bude používán pro výměru do 30 ha (hranice vzniku zbytkového statku). *Drobným přídělem* většinou doplňovali svá hospodářství malí zemědělci, bezzemci, řemeslníci, dělníci, bývalí pachtýři a zaměstnanci velkostatku. *Drobný příděl* není účelné sledovat jen z kvantitativního a statistického hlediska, nýbrž je vhodné zasadit interpretaci do širších dobových souvislostí. Tabulka 2 shrnuje, jak bude v textu se základními pojmy nakládáno (rozmezí pozemkové držby, drobného přídělů, zbytkového statku a velkostatku). Je však nutné vzít v potaz, že skutečné rozdělení vždy neodpovídalo uvedené výměře.

Tabulka 2: Klasifikace velikostních skupin v pozemkové reformě

Pojem	Výměra
drobný příděl	0–30 ha
zbytkový statek	30–500 ha
velkostatek	nad 500 ha

Badatelské uchopení pozemkové reformy vyžaduje přiblížit rovněž pojem *zábor*, vytvořený právníkem Janem Krčmářem. Autoři zákona č. 215/1919 Sb. z. a n. v čele s Krčmářem se snažili vyhnout problematickému slovu vyvlastnění, jež evokuje mocenský zásah státu do soukromého vlastnictví. Držitelem zabraného majetku totiž stále zůstával dosavadní vlastník, byl ale omezen v dispozičním právu.²⁴ Dobovou atmosféru při užití slova *zábor* vcelku výstižně okomentoval Ferdinand Peroutka: „Krčmářova zásluha spočívá v tom, že objevil pro tuto potřebu slovo „zábor“, kterým se všichni uklidnili.“²⁵ Stranou nelze ponechat ani pojmy *poškozený úředník*, *poškozený nájemce*. Termíny se běžně používaly pro zaměstnance velkostatku či nájemce, které pozemková reforma určitým způsobem „poškodila“ (např. bývalé zaměstnance velkostatků nebo nájemce).²⁶ *Poškození úředníci* i *nájemci* měli být odškodněni přídělem zbytkového statku.

Důležité jsou také pojmy charakterizující formy nakládání s půdou, a to *pozemky ze záboru propuštěné* a *pozemky v záboru ponechané majiteli k užívání*. První případ se vztahuje k situaci, kdy byla půda propuštěna ze záboru původnímu majiteli (velkostatkáři), který tak získal pozemky se všemi vlastnickými právy zpět.²⁷ Naopak ke druhému případu docházelo teprve ve chvíli, kdy se již o půdu nikdo

22 PAVEL, Antonín, *Československá pozemková reforma*, Pozemková reforma, 1938, 19, s. 34.

23 VOŽENÍLEK, Jan, *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, Praha 1930, s. 8.

24 HÁCHA, E. (ed.), *Slovník veřejného práva československého*, III., c. d., s. 338.

25 PEROUTKA, Ferdinand, *Budování státu*, II., Praha 1991, s. 558; *Národní shromáždění republiky československé v prvním desetiletí*, Praha 1928, s. 672–673.

26 *Deset let Československé republiky*, III., c. d., s. 446.

27 MICHL, Jaroslav – PETRŮV, František – NOVÝ, Josef (edd.), *Revise první pozemkové reformy*, Praha 1948, s. 57.

neucházel. Původní majitel ji směl užívat, byl ovšem omezen ve svých dispozičních právech (nemohl pozemky zastavit, prodat apod.). Tento právní akt²⁸ smluvně ošetřovaly dohody s vlastníky, jimiž se provedení pozemkové reformy odkládalo na dobu neurčitou.²⁹

1.2 LITERATURA A PRAMENY

Literaturu pojednávající o pozemkové reformě lze rozčlenit chronologicky na dobovou (1918–1945), poválečnou (1945–1989) a současnou (vzniklou po roce 1989). Kromě toho je vhodné rozlišit ji tematicky a také podle původu (zda se jedná o československou nebo zahraniční produkci).

Publikace z meziválečného období se svým charakterem nacházejí na pomezí pramenů a literatury. Mezi dobovou československou literaturou je třeba zmínit publikace SPÚ. Obecně měly reformu hájit, legitimizovat a dokazovat její úspěchy, ve velké míře se však jednalo o díla statistické povahy. Ještě v počátcích pozemkové reformy (1919) vydal pozdější prezident SPÚ Jan Voženílek spis o rozdělení velkostatků, a to se vztahem k vnitřní kolonizaci,³⁰ která byla jedním z proklamovaných cílů SPÚ. Později, již ve funkci prezidenta SPÚ, shromáždil Voženílek podklady k zásadní publikaci *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*.³¹ Na konci dvacátých let se z pohledu SPÚ trh s půdou nasýtil, což znamenalo závěr reformy. Již se také projevil počátek agrární krize. Jelikož obchod s půdou nebyl tak intenzivní jako v prvních poválečných letech, začalo propouštění půdy ze záboru původním vlastníkům, což současníci vnímali jako konec pozemkové reformy, je však třeba zdůraznit, že tento jev spíše signalizoval přechod pozemkové reformy do další vývojové fáze. Během následujícího desetiletí vynaložil SPÚ nemalé úsilí i finanční prostředky na udržení dosažených výsledků. *Předběžné výsledky* jsou stěžejním dílem SPÚ, jež poskytuje cenné informace, a to jak o průběhu reformy, tak o její propagaci, politizaci, ideách a celkovém vyznění. Jan Voženílek vydal ještě roku 1930 další dílo pod názvem *Výsledky pozemkové reformy*,³² které opět legitimizuje činnost SPÚ. Předkládá v něm myšlenky o československé pozemkové reformě, kterou srovnává s obdobnými projekty v zahraničí, a reaguje na soudobé kritiky.

Roku 1925 vydal SPÚ za účelem propagace dosažených výsledků rozsáhlou statistickou analýzu, hojně doprovázenou grafy.³³ Tato publikace shrnuje výsledky akcí S (příděl půdy pro stavební účely) a R (příděl rozptýlené půdy). Jedná se

28 Vládní návrh zákona o revisi první pozemkové reformy z roku 1947, dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/to691_01.htm> [10. 09. 2017].

29 Vědecká monografie vznikla jako výstup Koncepce vědy a výzkumu Národního zemědělského muzea, s. p. o., 2016–2022, za podpory Ministerstva zemědělství ČR na dlouhodobý koncepční vývoj výzkumné organizace (MZE-RO0818).

30 VOŽENÍLEK, J., *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonizace v Československé republice*, Praha 1919.

31 VOŽENÍLEK, J., *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy. Země Česká a Moravská*, Praha 1930.

32 VOŽENÍLEK, J., *Výsledky pozemkové reformy*, Praha 1930.

33 *Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech*, c. d.

o syntézu provádění těchto přidělů v Československé republice. Zdůrazňuje úspěchy SPÚ a na příkladu rodu Schwarzenbergů dokazuje, že došlo k výraznému zásahu do majetku šlechtických rodin.

O pozemkové reformě publikoval řadu děl také úředník SPÚ Antonín Pavel, který redigoval úřední věstník SPÚ *Pozemková reforma*. Věstník vycházel během let 1920–1938 v celkem devatenácti svazcích a přinášel cenné informace o legislativních úpravách, finančních otázkách a organizačních strukturách. Pavel taktéž redigoval v letech 1928–1932 *Zprávy Státního pozemkového úřadu*,³⁴ jež shromažďovaly statistické údaje pozemkové reformy na jednotlivých velkostatkách a informovaly o zbytkových statcích. Pavel se pozemkové reformě věnoval nejen prakticky, ale i teoreticky. Již v počátcích československého státu lze sledovat v jeho deníkových záznamech, které vyšly tiskem pod souborným názvem *Sibiřské úvahy*, že o tématu pozemkové reformy soustavně přemýšlel.³⁵ Během „sibiřské anabáze“ si všiml agrární situace v Rusku, k níž se stavěl značně kriticky. Pavel později publikoval samostatné práce o reformě, v nichž se zaměřoval na problematiku kolonizace v Československé republice.³⁶ Jako dodatek *Ottova slovníku naučného nové doby* vydal roku 1937 studii o reformě.³⁷ Vedle toho publikoval příspěvek o rumunské pozemkové reformě,³⁸ přičemž reflektoval i vysoce aktuální témata (hlavně zbytkové statky).³⁹ Jeho statě jsou velice podnětné, upozorňují totiž na problémy hospodaření na zbytkových statcích na počátku třicátých let a snaží se najít příčiny hospodářského neúspěchu některých nabyvatelů. Navzdory svému vysokému postavení v SPÚ postupuje Pavel analyticky a neváhá přiznat i problematické záležitosti. Nesoustředí se jen na nekritickou obhajobu a propagaci reformy, jak je tomu ve většině publikací SPÚ. Na jeho postřehy, jež se i s časovým odstupem jeví jako věcné, bohužel nedokázal žádný z pozdějších badatelů navázat. Pavlovo pojednání je důležité v tom směru, že se stane základem pro výzkum hospodaření na zbytkových statcích. Osobnost Antonína Pavla by si jistě zasloužila pozornost v samostatné studii.

Některá čísla věstníku SPÚ redigoval právník Jaroslav Michl, který o pozemkové reformě publikoval i v poválečném období (soustředil se zejména na její revizi).⁴⁰ Za problematické označoval propouštění ze záboru (na základě § 3, 7, 11 záborového zákona a § 20 přidělového zákona), čímž byla dle jeho názoru reforma podlomena, celkově však její provádění hodnotil spíše příznivě (např. na základě propočtů hektarových výnosů).

Cenné postřehy lze dohledat i v dobových periodikách vydávaných mimo SPÚ. Na stránkách *Hospodářské politiky* se projednávala aktuální témata hospodářského života, a prostor tudíž dostávala i pozemková reforma. Již v prvním ročníku

34 *Zprávy Státního pozemkového úřadu. Orgán pro výkazy a statistiku z oboru československé pozemkové reformy*, Praha, 1928–1932.

35 PAVEL, A., *Sibiřské úvahy*, I–II., Praha 1924–1925.

36 PAVEL, A., *Úkoly naší vnitřní kolonisace*, Praha 1935.

37 PAVEL, A., *Pozemková reforma československá*. Zvláštní otisk z Dodatků Ottova slovníku naučného, [Praha 1937].

38 PAVEL, A., *Rumunská pozemková reforma*, Praha 1931.

39 PAVEL, A., *K hospodářské a finanční situaci zbytkových statků*, Praha 1931.

40 MICHL, J. – PETRŮV, F. – NOVÝ, J. (edd.), *Revize první pozemkové reformy*, c. d.

1926–1927 se objevila kritika pravomocí SPÚ: „Zákonné předpisy v této akci nemohly přirozeně býti zvláště podrobné a úplné, a ponechává se mnoho – až příliš mnoho – volnému rozhodnutí úřednímu.“⁴¹ Redakce časopisu se dožadovala seznamu nabyvatelů zbytkových statků s uvedením přidělové ceny. Zástupci SPÚ slíbili vydání takového seznamu, obzvláště po debatách v Senátu dne 14. prosince 1927.⁴² Při té příležitosti Voženílek uvedl: „Přes 80 % zbytkových statků bylo však přiděleno za nejhrolivější účasti parlamentních činitelů, jako např. správního výboru SPÚ, koaliční Pětky nebo Šestky. Bylo by proto také dobře seznati, jak silný byl tlak z těchto míst na rozhodnutí Pozemkového úřadu a jak titíž lidé, kteří navenek kritisovali, usilovali hned potom v Poz. úřadě právě o to, co kritisovali.“⁴³ Pátý ročník *Hospodářské politiky* z roku 1931 uveřejnil studii Josefa Koutného, jež se shoduje s publikací Antonína Pavla o hospodaření na zbytkových statcích.⁴⁴ Kritik reformy Josef Cebe pak publikoval v *Hospodářské politice* článek o exekucích na usedlostech, jejichž příčinu spatřoval v poskytování úvěrů nabyvatelům zbytkových statků.⁴⁵

Dobové publikace, které bilancovaly vývoj Československa (jubilejní spisy apod.), věnovaly pozemkové reformě speciální kapitoly. *Československá vlastivěda*⁴⁶ na náležitém prostoru pojednává o fungování SPÚ. Řadu obecných informací lze také čerpat z díla *Deset let Československé republiky*,⁴⁷ kde jsou vedle statistických údajů i personálie úředníků SPÚ s bohatým obrazovým materiálem.

Důležitá je rovněž dobová literatura z pera představitelů politického života první Československé republiky. Řadu prací vydávali členové agrární strany, často z pozic úřednictva SPÚ, které reformu prezentovalo jako úspěšný projekt. Naproti tomu člen Československé národní demokracie Karel Engliš viděl v reformě sociální projekt namířený do středostavovského prostředí.⁴⁸ Odmítal hospodářské důvody a těžiště spatřoval v oblasti historicko-politické. Nabádal přitom k jejímu důslednému provádění: „Avšak aby pozemková naše reforma byla i po staletích před kritikou dějin chloubou popřevratové naší revoluce a demokracie, musíme dbáti nejen toho, aby se stala, ale jsme odpovědní též za to, jak se provede.“⁴⁹

Sociální demokracie projekt prezentovala jako svůj úspěch a požadovala revizi přidělů členům agrární strany. Člen správního výboru SPÚ Ivan Dérer, významný politik a příslušník sociálnědemokratické strany, vydal návod pro zájemce

41 Citováno dle: rubrika Otázky týdne, *Hospodářská politika*, ze dne 9. září 1927, 1, 41, s. 657–658.

42 Záznam ze 109. schůze senátu dne 14. prosince 1927, dostupné online: <http://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/2vo/stena/109gschuz/S109007.htm> [17. 08. 2015].

43 Citováno dle: rubrika Otázky týdne, *Hospodářská politika*, ze dne 16. prosince 1927, 1, 55, s. 889.

44 KOUTNÝ, Josef, *K hospodářské a finanční situaci zbytkových statků*, *Hospodářská politika*, ze dne 7. března 1931, 5, s. 164–165, 181–184; PAVEL, A., *K hospodářské a finanční situaci zbytkových statků*, c. d., s. 8–10.

45 CEBE, Jaroslav, *Zákon o dočasných opatřeních v exekčním a konkursním řízení proti zemědělcům*, *Hospodářská politika*, ze dne 31. března 1934, 8, s. 224–226.

46 KUBEC, František, *Zemědělská politika*, in: *Československá vlastivěda*, VI., Praha 1930, s. 227–241.

47 *Deset let Československé republiky*, III., c. d.

48 ENGLIŠ, Karel, *Pozemková reforma otázkou sociální a produktivní*, in: *Otázky a názory*. 100 článků z Lidových novin, Praha 1926, s. 47–50.

49 Tamtéž, s. 50.

o pozemkovou reformu s výstižným názvem *Katechismus pozemkové reformy*.⁵⁰ Krok za krokem rozebírá postup při žádostech o půdu a osvětluje pojmy jako přidělová cena, přidělový komisař, místní poradní sbor, hrubá rozvaha, přidělový plán apod. Pro badatele se jedná o užitečnou příručku, která poodhaluje praktické otázky spojené s reformou. Zároveň dosvědčuje, že laická veřejnost nebyla zcela seznámena se složitým právním procesem přidělu půdy. Ivan Dérer se z pozice člena správního výboru SPÚ za sociální demokracii pouštěl do kritiky agrárníků.⁵¹ Sociálnědemokratický poslanec a meziválečný ministr spravedlnosti a sociální péče Alfréd Meissner upozorňoval na pomalé práce při knihování přidělené půdy.⁵² Situaci vnímal jako znejistění dosažených výsledků pozemkové reformy a SPÚ vyčítal neschopnost zařadit potřebnou agendu (do popředí veřejného zájmu se pomalé knihování přidělů dostalo zejména po roce 1928, kdy sociálnědemokratičtí poslanci na tuto nesrovnalost upozornili). Pozemková reforma se pochopitelně stávala předmětem volebních kampaní. Názornou ukázkou je publikace *Pozemková reforma a boj o obecní statek* z roku 1925.⁵³ Dalším volebním manifestem sociální demokracie je spis *V boj za vítězství socialismu*,⁵⁴ jenž podává statistické informace o nabyvatelích.

Do kritiky pozemkové reformy se pouštěli i členové komunistické strany. Na velké pravomoci SPÚ upozornil roku 1921 Václav Bolen knihou *Pravda o pozemkové reformě*,⁵⁵ v níž kritizoval jednotlivé zákony (přídělový, náhradový a úvěrový) a závěrem předložil seznam požadavků své strany. Veřejně vystoupil také sympatizant komunistické strany Václav Čech, rolník z Vysočiny. Ve svém spisu *Slovo k domkařům a rolníkům*⁵⁶ z roku 1923 prohlašoval, že je venkov s prováděním pozemkové reformy nespokojen. Rozborem situace na Třebíčsku dokazoval nespravedlivé přerozdělování půdního fondu a kritizoval agrárníky kvůli ochraně vlastního majetku i silným pozicím v SPÚ.

Statě o reformě rovněž publikovali státní úředníci mimo struktury SPÚ. Rozboru legislativního rámce a institucionálního zázemí pozemkové reformy se v roce 1922 věnoval Jaroslav Ulrich.⁵⁷ Roku 1930 vydal státní úředník Eduard Jeřábek pojednání o reformě na Hlučínsku,⁵⁸ ve kterém upozornil na hospodářská specifika Hlučínska, jež bylo k Československé republice připojeno. Reformu vykládal jako úspěšný zásah do struktury místního zemědělství a statisticky doložil význam přesunu půdního fondu. Roku 1924 vyšla srovnávací studie od právníka a statistika Dobroslava Krejčího s názvem *Poválečná pozemková reforma v Německu*

50 DÉRER, Ivan, *Katechismus pozemkové reformy*, Bratislava 1925.

51 MARTULIAK, Pavol, *Prvá pozemková reforma a Ivan Dérer*, in: Dr. Ivan Dérer, politik, právník a publicista, PEKNÍK, Miroslav (ed.), Bratislava 2010, s. 279–295.

52 MEISSNER, Alfréd, *Pro zaknihování přidělené půdy! Za svobodu drobných přidělců*, Čechy [1929].

53 *Pozemková reforma a boj o obecní statek, volební kapitoly pro dělníky, domkaře a maloroelníky*, Praha 1925.

54 *V boj za vítězství socialismu. Materiál k pozemkové reformě*, Praha [1925].

55 BOLEN, Václav, *Pravda o pozemkové reformě*, Praha 1921.

56 ČECH, V., *Slovo k domkařům a rolníkům*, c. d.

57 ULRICH, Jaroslav, *Pozemková reforma. Všeobecné poznámky*, Praha 1922.

58 JEŘÁBEK, Eduard, *Pozemková reforma na Hlučínsku*, Opava 1930.

a u nás.⁵⁹ Nejdříve vysvětlila právní rámec říšskoněmecké agrární reformy založené na kolonizaci a poté se pustila do kritiky tamního způsobu přerozdělování půdního fondu, přičemž vystoupila s požadavkem zrušení institutu fideikomisu (k tomuto kroku došlo zvláštními zákony jednotlivých zemí v návaznosti na čl. 155 výmarské ústavy).⁶⁰

Nemalá role náleží dobovému tisku. Například Tribuna uspořádala roku 1921 anketu o pozemkové reformě,⁶¹ ve které se autoři dotazovali zemědělců, teoretiků zemědělských věd, zástupců zemědělského průmyslu, národohospodářů, právníků i zahraničních odborníků. Touto cestou dostal možnost k vyjádření německý poslanec Wilhelm von Medinger, majitel velkostatku Malá Skála. Na anketu reagoval agrární tisk, konkrétně Venkov.⁶² Redakce Národních listů rovněž uspořádala anketu, tentokrát o lesní reformě (1926). Výsledky vyšly tiskem v brožuře *Lesní pozemková reforma s hlediska právního, národohospodářského, národního, sociálního*.⁶³ Podařilo se v ní shromáždit názory úředníků SPÚ (Jan Voženílek), národohospodářů (Cyril Horáček), profesorů zemědělského a lesního inženýrství (Josef Opletal, Josef Konšel, Josef Sigmund, Josef Strachota), představitelů zájmových svazů (Svaz soukromých majitelů pil v ČSR) a mnoha lesních odborníků. Brožura obsahuje mimořádně cenné informace, obzvláště názory lesmistra Adolfa Teichmanna, pozdějšího ředitele plaského velkostatku. Periodický tisk dále informoval o pozemkové reformě prostřednictvím ekonomického teoretika Josefa Macka,⁶⁴ který se roku 1921 pustil do kritiky SPÚ. Především upozorňoval na jeho zvláštní postavení v rámci československé správy (podřízený orgán ministerské rady). Podle Mackova názoru se pozice SPÚ komplikovala, a to zejména ve chvíli, kdy o pozemkové reformě zároveň rozhodovaly Nejvyšší správní soud, Nejvyšší účetní kontrolní úřad, předsednictvo ministerské rady a Parlament ČSR.

Představu o dobovém pohledu na reformu lze získat z publikací, jež se věnovaly agrární problematice obecně. Antonín Prokeš upozorňoval ve svém přehledu zemědělství⁶⁵ na význam lesů pro Československou republiku a na průběžné výsledky prováděných přidělů v letech 1921 a 1922. Josef Kazimour v *Přehledu dějin československého zemědělství* uváděl, že „pozemkovou reformou vrací se státu svobodná půda a svobodný zemědělec, jako pevná opora míru a vnitřního pořádku. Je to ve vývoji československého zemědělství konečný pokus o úpravu náležitého zemědělce k půdě.“⁶⁶ Pozemková reforma zasahovala i do patronátů. Jed-

59 KREJČÍ, Dobroslav, *Poválečná pozemková reforma v Německu a u nás*, Brno 1924.

60 HORÁK, Ondřej, *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*, Praha 2010, s. 18.

61 NA Praha, fond Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv I (dále jen VA MZV), k. č. 2701, inv. č. 1379, sign. z-60, Anкета Tribuny o pozemkové reformě, příloha Tribuny z 26. května 1921 a 17. června 1921.

62 Tamtéž, Venkov ze dne 9. června 1921.

63 DAŘENICKÝ, J., *Lesní pozemková reforma s hlediska právního, národohospodářského, národního, sociálního aj.*, Praha 1926.

64 NA Praha, fond VA MZV, k. č. 2701, inv. č. 1379, sign. z-60, MACEK, J., *K pozemkové reformě*, Národní politika, ze dne 14. září 1921, 39.

65 PROKEŠ, Antonín, *Krátký přehled československého zemědělství*, Praha 1923.

66 Citováno dle: KAZIMOUR, Josef, *Přehled dějin československého zemědělství*, Praha 1930, s. 24.

nu z prvních studií o výkupu patronátních povinností publikoval roku 1935 Josef Spisar.⁶⁷ Upozorňoval, že se tato problematika legislativně neupravovala, a v praxi proto docházelo ke složitým situacím. Postupně rozebral dějiny patronátů, rozlišil je a o reformě informoval jen zdrženlivě: „[...] jako právní pojem je v oboru církevního práva zjevem novým a nezvyklým.“⁶⁸

SPÚ vydával i díla, která měla reformu reprezentovat v zahraničí. Již roku 1920 vyšel Mackův anglický příspěvek o pozemkové reformě, v němž autor dohledával historické kořeny majetkoprávního vztahu k půdnímu fondu až k bitvě na Bílé hoře.⁶⁹ Studie vyznívá spíše jako obhajoba zásahů do soukromého vlastnictví velkostatkářů než coby kritika SPÚ, s níž v československém prostředí nešetřil. Další Mackův anglický článek osvětluje legislativní pozadí reformy a fungování SPÚ.⁷⁰ Výraznější kritika pozemkové reformy, uveřejněná v českém periodickém tisku, se ani v jedné stati neobjevuje. Vůči zahraničí měla reformu legitimizovat také publikace od spolutvůrce jejího legislativního rámce Eduarda Vondrušky, jenž detailně vysvětluje zákonné úpravy reformy (záborový, náhradový a přidělový zákon).⁷¹

Reformu ve svých dílech reflektovali někteří zahraniční autoři. Americká historička Lucy Elizabeth Textor strávila roku 1922 v Československu sedm měsíců, během nichž se věnovala studiu pozemkové reformy. Navázala kontakt nejen se zástupci SPÚ Karlem Viškovským, Antonínem Pavlem, Václavem Špitálským a Eduardem Vondruškou, ale i s kritiky reformy z řad velkostatkářů, a to Wilhelmem von Medingerem či Eugenem Ledebur-Wichelmem (setkala se též s Josefem Mackem a Tomášem G. Masarykem). Ve své publikaci z roku 1923 rozebrala důvody vedoucí k uskutečnění reformy, postoje politických stran, fungování SPÚ a legislativní pozadí reformy.⁷² Reformu hodnotila jako nutný proces, který si ustanovení samostatného demokratického státu vyžádalo, zároveň ale postřehla nacionální tendence jejího provádění.

Dobové německojazyčné publikace se o československé pozemkové reformě zpravidla vyjadřovaly negativně. Již roku 1919 vyšla kniha velkostatkáře Wilhelma von Medingera *Grossgrundbesitz, Fideikommiss und Agrarreform*.⁷³ Z pohledu majitele velkostatku Malá Skála se snažil dokázat vyšší efektivitu hospodaření na nerozděleném majetku. Roku 1922 založil s Alfonsem Clary-Aldringenem spolek Liga für Völkerbund und Völkerverständigung s cílem prosazovat zájmy bývalých šlechtických velkostatkářů a německé menšiny na mezinárodním fóru. Völkerbundliga zaslala ke Společnosti národů petici *Beschwerde der deutschen Grossgrundbesitzer der Tschechoslowakischen Republik*,⁷⁴ v níž Československo

67 SPISAR, Josef, *Pozemková reforma a patronátní právo. Výkup patronátních povinností*, Přerov 1935.

68 Citováno dle: Tamtéž, s. 41.

69 MACEK, J., *The Land Question*, in: *The Czecho-Slovak Republic*, VI., Prague 1920.

70 MACEK, J., *Land Reform in Czechoslovakia*, *The Slavonic Review*, 1922, 1, 1, s. 144–150.

71 VONDRUŠKA, Eduard, *Czechoslovak Land Reform*, Prague 1924.

72 TEXTOR, Lucy Elizabeth, *Land Reform in Czechoslovakia*, London 1923.

73 MEDINGER, Wilhelm, *Grossgrundbesitz, Fideikommiss und Agrarreform*, Wien – Leipzig 1919.

74 *Beschwerde der deutschen Grossgrundbesitzer der Tschechoslowakischen Republik, die die Ankündigung der Konfiskation ihres Eigentumes für den 1. Jänner 1923 erhalten haben, gerichtet an den Völkerbund. Ueberreicht durch die Deutsche Völkerbundliga in der Tschechoslowakischen Republik im September 1922*, Prag 1922.

obvinila z porušování vlastnických práv a nacionální motivace pozemkové reformy (účast německých úředníků na pracích SPÚ byla velmi slabá).

Roku 1925 sepsal kritiku pozemkové reformy národohospodář Camillo Worliczek.⁷⁵ Kritice podrobil statistická data od československých agrárních úřadů, postoje politických stran k legislativnímu zázemí a zákonnou úpravu reformy. Výměry 150 ha zemědělské a 250 ha veškeré půdy chápal jako příliš radikální krok, zábor lesů označil za nesmyslný a pochyboval o ekonomickém úspěchu reformy. Na kritické práce Camilla Worliczka navázal ve sborníku o změnách agrárního hospodaření článek Wilhelma Flötera,⁷⁶ který zhodnotil historické kořeny pozemkové reformy, její průběh a výsledky. Historické příčiny pozemkové reformy jednoznačně kladl do období bitvy na Bílé hoře. Analyzoval vztah k lesům i průmyslu (cukrovary, cihelny, mlýny a lihovary). Upozornil přitom na velké pravomoci SPÚ i množství stížností, jež se na úředníky pozemkového úřadu valily. Jako jediné pozitivum pozemkové reformy uváděl, že pachtýři získají do svého vlastnictví půdu, na které již léta hospodařili.

Rakouský novinář s pseudonymem Detektor⁷⁷ vytvořil ze svých reportáží o československé pozemkové reformě drobnou knížku. Zabýval se v ní zákonnými úpravami a vztahem k majetku rakouských státních příslušníků v Československé republice, načež upozornil na aféry a paradoxy reformy.

Student státovědy Joseph Wiehen obhájil roku 1924 na freiburské univerzitě disertační práci o československé pozemkové reformě,⁷⁸ ve které postihl její první léta. Svědectvím o Wiehenově znalosti československého prostředí jsou odkazy na Josefa Macka, jehož kritické názory přejímá a zmiňuje i silné pozice prezidenta SPÚ jako člena ministerské rady bez ministerského postu.⁷⁹ Po výkladu právního pozadí přešel Wiehen ke konkrétnímu provádění reformy. Chápal ji jako revoluční čin osvobozeného národa a uvědomoval si, že k pochopení dobové atmosféry je třeba znalost historie, obzvláště důsledků bitvy na Bílé hoře. Agrární reformě se též věnuje disertační práce Willy Rumer, obhájena na univerzitě v Heidelbergu. Soustředí se na podunajské státy a staví vedle sebe Rakousko, Maďarsko, Československo, Bulharsko, Rumunsko a Jugoslávii (těžiště leží v letech 1917–1926).⁸⁰ Rumer vychází z historického vývoje českého území, mylně ale uvádí dataci bitvy na Bílé hoře k roku 1612.⁸¹ Náležitý prostor je věnován rozboru legislativního rámce reformy, v němž využil soudobé práce československých autorů, například úředníka SPÚ Antonína Pavla.

75 WORLICZEK, Camillo, *Grundlagen, Grundgedanken und Kritik der tschechoslowakischen Bodenreform*, Reichenberg 1925.

76 FLÖTER, Wilhelm, *Die Bodenreform in der Tschechoslowakischen Republik*, in: *Die agrarischen Umwälzungen im außerussischen Osteuropa*, SERING, Max (ed.), Berlin – Leipzig 1930, s. 205–239.

77 DETEKTOR, *Die tschechoslowakische Bodenreform eine mitteleuropäische Gefahr*, Wien 1925.

78 WIEHEN, Joseph, *Die Bodenreform der Tschechoslowakischen Republik*, Berlin [1924].

79 Tamtéž, s. 43.

80 RUMER, Willy, *Die Agrarreformen der Donau-Staaten. Eine agrarpolitische Untersuchung der Bodenreformen Österreichs, Ungarns, der Tschechoslowakei, Bulgariens, Rumäniens und Südslawiens in den Jahren 1917–1926*, [Innsbruck] 1927.

81 Tamtéž, s. 27.

Během období let 1945–1989 již nebyla historiografická produkce tak rozsáhlá jako mezi světovými válkami, což bylo zřejmě způsobeno badatelským odklonem od agrární tematiky směrem k průmyslu. Téma reformy se zkoumalo ve vztahu k její revizi, potažmo k provádění dalších zásahů do vzniklé vlastnické struktury. Na počátku šedesátých let výzkum znovu otevřela zásadní práce Milana Otáhala o programech jednotlivých politických stran a jejich návrzích na uskutečnění reformy,⁸² praktické provádění přijatých zákonů ale ponechala stranou. Text byl napsán z pozic marxistického dějepisce, s důrazem kladeným na třídní uspořádání společnosti.

Roku 1978 Vlastislav Lacina pojednal o tvorbě zákonného rámce reformy v letech 1918–1919.⁸³ Předehru změn agrárního sektoru v Československu viděl v ruském Dekretu o půdě. Analyzoval postoje jednotlivých politických stran v prvních poválečných letech, přičemž se zaměřil na koncepce řešení zemědělské otázky sociální demokracie i agrární strany a rozebral vypjaté nálady v průmyslových oblastech (vrcholily útoky na některé velkostatky včetně křivoklátského).⁸⁴ Pozemkovou reformu kriticky hodnotil v osmdesátých letech archivář Gustav Hofmann, a to na konkrétním příkladu západních Čech.⁸⁵ Důkladně zpracoval vývoj zemědělství do 20. století, načež odsoudil meziválečné období slovy „že ani pozemková reforma, která byla u nás uskutečněna po r[oce] 1919, zdaleka svůj cíl nesplnila“.⁸⁶ Za zásadní pochybení považoval vyřazení venkovské chudiny z účasti na vývoji republiky. Viníka spatřoval v agrární straně a jejím uskutečnění reformy. Roku 1985 obhájila Ivana Vránová diplomovou práci o pozemkové reformě na Benešovsku, konkrétně na velkostatkách Tloskov a Líšno.⁸⁷ Uplatnila třídní přístup, podle něhož rozdělila účastníky přidělového řízení a reformu interpretovala jako politický projekt, jenž měl „zabránit spojení dělnické třídy a rolníků a uklidnit revoluční hnutí na vesnicích“.⁸⁸ Přestože autorka neměla přístup k fondu SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, případovou studii zdařile sestavila na základě fondů velkostatků a přišla s podnětnými a originálními závěry (upozorňuje na případy odebraných přidělků a zamítnutí prodeje z volné ruky).

Ze zahraniční literatury je třeba zmínit disertační práci Ernsta Hubera, obhájenou roku 1948 ve Vídni, jež srovnává pozemkové reformy v Československu, Rakousku a Maďarsku.⁸⁹ Po vylíčení historického vývoje českých zemí se věnuje právním normám, které interpretoval na základě kritických prací Flötera, Worliczka i Pekaře

82 OTÁHAL, Milan, *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, Praha 1963.

83 LACINA, Vlastislav, *Boj o uzákonění pozemkové reformy v letech 1918 a 1919*, in: Sborník k dějinám 19. a 20. století 5, Praha 1978, s. 123–144.

84 LACINA, V., *Představy o řešení agrární otázky v Československu v letech 1918–1919*, *Československý časopis historický* (dále jen ČČH), 1977, 25, 5, s. 664, 661–681.

85 HOFMANN, Gustav, *První pozemková reforma v západních Čechách*, *Minulostí západočeského kraje*, 1984, 20, s. 35–44.

86 Citováno dle: Tamtéž, s. 36.

87 VRÁNOVÁ, Ivana, *Pozemková reforma na Benešovsku (na velkostatkách Tloskov a Líšno)*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Katedra československých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1985.

88 Citováno dle: Tamtéž, s. 6.

89 HUBER, Ernst, *Die Bodenreformen in der Tschechoslowakei, in Österreich und in Ungarn nach dem Ersten Weltkrieg*. Nepublikovaná disertační práce. Wien: Hochschule für Welthandel, 1948.

a analyzuje postoje jednotlivých politických stran k utváření legislativního záze-
mí, přičemž upozorňuje na neúčast zástupců německé menšiny. Stejně jako starší
německé práce se pouští do kritiky SPÚ a přejímá dřívější závěry o silných pravomo-
cích úředníků a neoptimální správě. Diplomová práce Lucie Dallabony, obhájená ve
Vídni roku 1978, se zabývá reformou ve vztahu k rodině Liechtensteinů.⁹⁰ Do znač-
né míry se opírá o Huberovu disertační práci a Flöterův článek z roku 1930. Původní
je archivní výzkum podniknutý v rodinném archivu Liechtensteinů deponovaném ve
Vídni, s československou literaturou ani prameny však autorka nepracovala.

* * *

Počínaje koncem osmdesátých let se výzkumu pozemkové reformy věnuje vět-
ší pozornost. Důvodem je nejspíše obecný zájem o období první Československé
republiky a otevření otázek spojených s restitucemi. Do roku 1989 byl pohled na
reformu deformován jednostrannou metodologií založenou na marxistické teorii,
o to větší snaha uplatnit nová metodická východiska proto panovala po roce 1989.
Svědčí o tom klasifikační práce i různé statě v obecných přehledech nebo specializované
časopisecké studie. Příspěvky publikoval zejména Antonín Kubačák, který
již roku 1987 předznamenal své badatelské směřování studií o velkostatkářských
svazech,⁹¹ na niž navázal článkem o průběhu reformy na majetcích cizích stá-
tních příslušníků.⁹² Obecněji o reformě pojednal v *Historickém obzoru*,⁹³ kde ana-
lyzoval důvody provedení reformy. Hlavní příčinu spatřoval ve změněné roli šlech-
tického velkostatku, jenž přestal být nositelem inovací v zemědělství, zopakoval
ovšem mylnou tezi uváděnou ve starším příspěvku,⁹⁴ že Křivoklát byl odprodán
v roce 1919 (ve skutečnosti se jednalo o rok 1929).⁹⁵ Dále ve svých příspěvcích věnu-
je pozornost problematice tzv. smíšených rozhodčích soudů u Společnosti náro-
dů, jež umožňovaly cizím státním příslušníkům přenést záležitosti velkostatků
na mezinárodní pole. Na tomto místě je nutno podotknout, že primárním výzku-
mem v českých archivech Kubačák osvětlil zatím jen tušené obrysy mezinárodních
aspektů pozemkové reformy (např. vyjednávání u smíšených rozhodčích soudů).

Jan Rychlík se v příspěvku z roku 1988⁹⁶ zaměřil na legislativní rámec refor-
my a její praktické provádění, obzvláště z finanční stránky (výpočet a vyplacení
náhrad). Klade důraz na sociální aspekty pozemkové reformy a táže se, zda došlo
k podlomení velkostatkářské držby půdy a posílení pozic rolníků. Dospívá k závě-
ru, že se sociální situace stabilizovala především posílením velkých a středních

90 DALLABONA, Lucia, *Die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem 1. Weltkrieg unter besonderer Berücksichtigung des fürstlich-liechtensteinischen Besitzes*. Nepublikovaná diplomová práce. Wien: Wirtschaftsuniversität Wien am Institut für Wirtschafts- und Sozialgeschichte, 1978.

91 KUBAČÁK, Antonín, *Činnost Svazu československých velkostatkářů v letech 1919–1943*, Sborník archivních prací, 1987, 37, 2, 1987, s. 325–373.

92 KUBAČÁK, A., *Provádění pozemkové reformy na majetku cizích státních příslušníků v období první republiky*, Vědecké práce Národního zemědělského muzea, 1991–1992, 29, s. 33–69.

93 KUBAČÁK, A., *Pozemková reforma v období první republiky*, *Historický obzor*, 1993, 4, 4, s. 84–87.

94 KUBAČÁK, A., *Činnost Svazu*, c. d., s. 355.

95 KUBAČÁK, A., *Pozemková reforma*, c. d., s. 87.

96 RYCHLÍK, Jan, *Pozemková reforma v Československu 1919–1938*, Vědecké práce zemědělského muzea, 1987–1988, 27, s. 127–147.

rolníků. Též upozorňuje na skutečnost, že československá pozemková reforma nebyla v evropském kontextu po první světové válce ojedinělá.

Nové aspekty výzkumu pozemkové reformy otevřel Lubomír Slezák, který analyzoval dobové výtky, jež na adresu SPÚ zaznívaly.⁹⁷ Upozornil na skutečnost, že některé kritické připomínky měly své opodstatnění, a snažil se navzdory historiografii prokázat, že od velkostatkářských zájmových skupin (Svaz československých velkostatkářů, Republikánský svaz československých statkářů a nájemců apod.) přicházely i věcné podněty pro provádění reformy. Věnoval se zpolitizování celého procesu, který měl zůstat spíše v národohospodářské rovině.

Roku 1994 se v Uherském Hradišti uskutečnila konference,⁹⁸ jež se věnovala pozemkové reformě v mezinárodním kontextu. Sborník z této konference přináší studie o obecném rázu reformy, jejích nacionálních a sociálních aspektech a postojích jednotlivých politických stran. Konference se zúčastnili význační odborníci jako Lubomír Slezák, Vlastislav Lacina, Jan Rychlík, Miloš Trapl a další badatelé. Téhož roku vydali Vlastislav Lacina a Lubomír Slezák knihu o státní hospodářské politice v první Československé republice,⁹⁹ kde se tématu pozemkové reformy dotkli. Vnímali ji jako největší zásah státu do tržní ekonomiky v meziválečném období, zasadili ji do obecnějších souvislostí a sledovali její vliv na produkci a vznik zbytkových statků. Zrušení SPÚ v roce 1935 považovali za ukončení reformy.

Soustavněji se tematikou zabývala Jana Pšeničková. V jednotlivých statcích se dotkla památkové ochrany (pojednala o právní úpravě a uvedla některé konkrétní příklady),¹⁰⁰ rovněž ale uvedla chybné datum prodeje Křivoklátska (1919).¹⁰¹ Pro publikaci je její studie obzvláště přínosná, protože předmět výzkumu tvoří též vztah pozemkové reformy k historickým památkám na jednotlivých velkostatech (cisterciácký konvent Plasy, poutní místo Mariánská Týnice, hrad Křivoklát atd.). Mezi stěžejní práce Jany Pšeničkové se řadí základní příručka o zbytkových statcích.¹⁰² Úvodní studie seznamuje se specifikem československé pozemkové reformy, zbytkovými statky. Následně přináší abecední výčet doplněný o výměry, nabyvatele a údaje o velkostatech. Studie se dále věnuje korupčním aférám agrární strany, tedy tématu neodlučně spojovanému s první pozemkovou reformou.¹⁰³

Regionu jižních Čech si povšiml Pavel Koblasa a zorepsoval se o reformě v Jindřichově Hradci.¹⁰⁴ Pozornost zaměřil na tempo reformy: sled akcí R a S, zaslání výpovědí z hospodaření a zkoumání strategií velkostatkáře pro utváření výsledných cen.

97 SLEZÁK, Lubomír, *Tvůrci, kritikové a odpůrci pozemkové reformy*, Moderní dějiny, 1993, 1, s. 197–217.

98 FROLEC, Ivo (ed.), *Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994*, Uherské Hradiště 1994.

99 SLEZÁK, L. – LACINA, V., *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*, Praha 1994.

100 PŠENIČKOVÁ, Jana, *Ochrana historických památek a přírodních krás při provádění pozemkové reformy v ČSR*, in: *Rekviem zemědělsko-lesnické a agrární historičce*. In memoriam Jany Pšeničkové, JUNĚCOVÁ, Jiřina – ROHÁČOVÁ, Olga – ŠOUŠA, Jiří (edd.), Praha 2010, s. 341–361.

101 Tamtéž, s. 343.

102 PŠENIČKOVÁ, J., *Zbytkové statky v Čechách 1918–1948*, Praha 1998.

103 PŠENIČKOVÁ, J., *Aféry agrární strany související s prováděním pozemkové reformy*, in: *Paginae historiae* 8, Praha 2000, s. 101–117.

104 KOBLASA, Pavel, *První pozemková reforma na jindřichohradeckém panství*, *Výběr*. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech, 1999, 36, s. 268–271.

Ve studii upozornil na specifickou atmosféru poválečných let. Rozsáhlý příspěvek o pozemkové reformě v pohraničí sepsal Karel Sommer,¹⁰⁵ který si všímá soudobých názorů Ferdinanda Peroutky, Josefa Macka a dalších. Analyzuje snahy německých politických stran o zastoupení v SPÚ a podávané interpelace. Rozebírá také průběh reformy v národnostně smíšených oblastech, a to ve Slezsku, Hlučínsku a Těšínsku.

Na právní rámec reformy se zaměřil Ondřej Horák,¹⁰⁶ který věnoval pozornost případu rodu Liechtenstein. Vzhledem k mimořádně složitému postavení rodu Liechtenstein v československém právním systému se jedná o cenný právně teoretický rozbor, založený na důkladném heuristickém výzkumu. Rodu Clary-Aldringen se ve svých studiích věnuje Dita Jelínková.¹⁰⁷ Propojuje paměti s archivními prameny a pozemkovou reformu vnímá jako zásah do životní reality elity habsburské monarchie. Přináší nové informace o strategiích šlechticů a jejich přístupu k první Československé republice. Postavení šlechticů a hledání jejich pozic v republice se věnoval také Eagle Glassheim.¹⁰⁸

Studiem reformy se rovněž zabývá Jaromír Balcar, jehož původně německý článek vyšel ve zkrácené verzi na stránkách *Dějiny a současnosti*.¹⁰⁹ Balcar chápe pozemkovou reformu jako předmět československo-německých vztahů, hledá důvody časové prodlevy v přijímání právního rámce, všímá si specifické pozice SPÚ v československé samosprávě a interpretuje ji jako těžko kontrolovatelnou. Nacionalistické tendence v zákonných úpravách a následném provádění pozemkové reformy též analyzoval Drahomír Jančík v příspěvku z roku 2011.¹¹⁰ V kontextu československého hospodářského systému interpretuje způsob přerozdělování půdního fondu a zaměřuje se na roli SPÚ v celém procesu.

Majetkoprávním vztahům velkostatkářů, přesunům půdního fondu a dopadům pozemkové reformy na zemědělský průmysl se soustavně věnuje Pavel Dufek. Jeho příspěvek o prodeji hradu Veveří¹¹¹ se soustředí na roli britských diplomatů jako

105 SOMMER, Karel, *Průběh a výsledky pozemkové reformy v pohraničí českých zemí*, in: České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky, ŠRAJEROVÁ, Olga (red.), Olomouc 2003, s. 35–108.

106 HORÁK, O., *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*, c. d.

107 JELÍNKOVÁ, Dita, *Transformace životní reality Alfonse Clary-Aldringena v postimperiálním světě. Postoje, strategie, konsekvence*, in: Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století, HORČIČKA, Václav – HAZDRA, Zdeněk – ŽUPANIČ, Jan (edd.), Praha 2011, s. 107–130; JELÍNKOVÁ, Dita, „Když ta širá, různorodá vlast přestala existovat...“ aneb *Osudy rodiny Clary-Aldringen po rozpadu Rakouska-Uherska a její hledání nové cesty v postimperiálním světě*, in: *Theatrum historiae* 6, Pardubice 2010, s. 125–162.

108 GLASSHEIM, Eagle, *Urození nacionalisté. Česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století*, Praha 2012. Jistě stojí za připomínku i paměti amerického vyslance v Československu Lewise Einsteina, který s časovým odstupem reformu a postavení šlechty v Československu glosuje. Blíže viz EINSTEIN, Lewis, *A Diplomat Looks Back*, New Haven 1968.

109 BALCAR, Jaromír, *Instrument im Volkstumskampf? Die Anfänge der Bodenreform in der Tschechoslowakei 1919/20*, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 1998, 46, 3, s. 391–428; TÝŽ, *Pozemková reforma v období první československé republiky*, Dějiny a současnost. Kulturně historická revue, 2000, 22, 6, s. 27–31.

110 JANČÍK, Drahomír, *Pozemková reforma – nástroj nacionálního přerozdělení půdního fondu*, in: Nacionalismus zvaný hospodářský, JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard (edd.), Praha 2011, s. 275–338.

111 DUFEK, Pavel, *Zaměstnanci Státního pozemkového úřadu v „minovém poli“ zahraniční politiky a pastích politiky domácí – případová studie*, in: Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami, RAŠTCOVÁ, Blanka (ed.), Uherské Hradiště 2008, s. 161–168.

zprostředkovatelů dohody. Další Dufkovy studie rozebírají působení úředníků SPÚ a analyzují provádění i dopady reformy na hospodářské provozy (pivovary, pily).¹¹² Lihovary ve vztahu k pozemkové reformě zkoumá Šárka Steinová,¹¹³ která sleduje vznik a činnost Ochranného svazu hospodářských lihovarů soukromých, jeho spoluautorství na podobách zákona i úspěšnost strategií v působení na SPÚ. Mimo jiné se věnuje také fenoménu združstevňování soukromých lihovarů.

V devadesátých letech se tématem bývalých velkostatků začali zabývat i zahraniční autoři, jako například Martin Dallmeier, který věnoval pozornost pozemkové reformě na majetku rodu Thurn-Taxis.¹¹⁴ Navzdory některým faktografickým nepřesnostem (mylně uvádí, že zákonná hranice pro vlastnictví veškeré půdy byla 100 ha, ve skutečnosti však šlo o 250 ha veškeré a 150 ha zemědělské půdy)¹¹⁵ se jedná o důležitý příspěvek, který nabízí interpretaci prvorepublikové pozemkové reformy z pohledu německého historika, jenž se k projektu nestaví zcela odmítavě. Roku 1997 označil Mark Cornwall¹¹⁶ československou pozemkovou reformu za jednu z nejradikálnějších v meziválečném období, která ovšem pro malé procento nabyvatelů německé národnosti nakonec selhala. Obšírněji se věnuje Wilhelmu von Medingerovi jako organizátorovi německé menšiny v Československu a jeho snaze přenést reformu na plénum Společnosti národů. Stranou neponechává ani otázku lesní reformy. Navzdory uvedeným skutečnostem připouští, že zábor majetku německých a maďarských velkostatkářů byl dán předchozím historickým vývojem. V této souvislosti je potřeba zmínit mladší německojazyčný příspěvek z roku 2005 od Joachima von Puttkamera, uveřejněný na stránkách *Bohemia*.¹¹⁷ Po přehledu české, slovenské, anglické a německé literatury o pozemkové reformě a využití příslušného archivního materiálu dochází k závěru, že projekt nebyl primárně orientován protiněmecky. Nejnověji se pozemkové reformě v diplomové práci věnoval student řezenské univerzity Raffael Parzefall.¹¹⁸ Svůj výzkum založil na archivních pramenech z rodinného archivu Thurn-Taxis a zaměřil jej na mezinárodní spor rodiny s Československou republikou.

112 DUFEK, P., *Pily a 1. pozemková reforma 1919–1935/1938*, in: Les a industrializace, MATOUŠEK, Václav – BLAŽKOVÁ, Tereza (edd.), Praha 2015, s. 15–32; TÝŽ, *Velkostatkové pivovary a první pozemková reforma. Nástin vzájemných interakcí Státního pozemkového úřadu a velkostatkářských majitelů pivovarů*, Kvasný průmysl, 2016, 62, 2, s. 52–55; TÝŽ, *Nástin průběhu 1. pozemkové reformy na Slánsku*, in: Město a region v dramatickém století – Slaný a Slánsko ve XX. století, BARTONÍČEK, Pavel (ed.), Slaný 2014, s. 17–36.

113 STEINOVÁ, Šárka, *Soukromé lihovary a pozemková reforma*, Prameny a studie. Brambory – skrytý poklad, 2008, 40, s. 32–48.

114 DALLMEIER, Martin, *Die Bodenreform und Einleitung des Großgrundbesitzes in der Tschechoslowakischen Republik aus der Sicht des Fürstenhauses Thurn und Taxis*, in: Setkání na hranici. Česko-hornofalcké archivní symposium 2, Ústí nad Labem 1997, s. 147–154.

115 Tamtéž, s. 148.

116 CORNWALL, Mark, „National Reparation?“. *The Czech Land Reform and the Sudeten Germans 1918–1938*, The Slavonic and East European Review, 1997, 75, 2, s. 259–280.

117 PUTTKAMER, Joachim von, *Die Tschechoslowakische Bodenreform von 1919. Soziale Umgestaltung als Fundament der Republik*, Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder, 2005, 46, 2, s. 315–342.

118 PARZEFALL, Raffael, *Die tschechoslowakische Bodenreform und das Haus Thurn und Taxis*. Nepublikovaná diplomová práce. Regensburg: Universität Regensburg, 2012.

Z výše nastíněného historiografického přehledu vyplývá, že se badatelé pozemkové reformě poměrně hojně věnovali, i když největší zastoupení lze vzhledem k aktuálnosti tématu sledovat u dobové literatury (1918–1945). Pozdější práce (po roce 1945) se zabývají převážně postoji politických stran a jejich představitelů, dále zákonnými normami a předpisy, jež reformu upravovaly, i korupčními aférami spojenými s činností SPÚ. Historiografie se jen okrajově dotýká například smíšených rozhodčích soudů v Společnosti národů, jež dávaly velkostatkářům s cizí státní příslušností vyjednávací možnosti na mezinárodním poli. Pouze ojedinele se autoři zaměřují na dopady reformy na průmysl, zemědělství a její sociální důsledky, přičemž komplexní zhodnocení těchto aspektů zcela chybí. Co je ale nejdůležitější, téměř vůbec nepanuje povědomí o průběhu reformy na konkrétních příkladech, tj. nejsme obeznámeni se strategiemi jednotlivých účastníků přidělového řízení ani s činností SPÚ. Tuto mezeru se snaží zaplnit předkládaná publikace o velkostatkářích Křivoklát, Plasy a Radnice, která si klade za cíl analyzovat výsledky reformy jak v hospodářské, tak sociální oblasti.

* * *

Pro předkládanou práci je k dispozici rozsáhlá pramenná základna, již lze k tématu první československé pozemkové reformy využít. Publikace se opírá o prameny rozdělitelné do několika kategorií. První z nich tvoří prameny úřední povahy, pocházející z proveniencí SPÚ, příslušných ministerstev, Kanceláře prezidenta republiky a Národní banky. Vedle centrální roviny existují i fondy vlastních velkostatků a velkostatkářských organizací, konkrétně jsou to velkostatky Plasy, Radnice, Křivoklát, Ústřední správa Metternich a Svaz československých velkostatkářů. Relevantní materiál poskytují i místní samosprávné fondy uložené ve Státním okresním archivu Rakovník, Beroun, Plasy a Rokycany.

Fond Státního pozemkového úřadu v Národním archivu se rozděluje na dva podfondy, a to spisy všeobecné a vlastnické soubory majitelů velkostatků. Jedná se o velice přínosný materiál, jelikož vznikl organickou činností úřadu, který byl prováděním pozemkové reformy přímo pověřen. Poskytuje přehled o ocenění velkostatku a jednotlivých zbytkových statků, výpovědi z hospodářství, vyjednávání s vlastníkem, komunikaci s uchazeči a nabyvateli, kontroly hospodaření, tržové smlouvy, směnné smlouvy apod. Představuje mimořádně cenný materiál pro poznání první pozemkové reformy v širších souvislostech. Správce tohoto fondu Pavel Dufek jej charakterizoval takto: „Navíc docházelo při provádění 1. pozemkové reformy nevyhnutelně k omylům při zjišťování a stanovování výměř, výpočet náhrad, určování přidělových cen apod. nebo k odhalování chyb předků a předchůdců, následně k jejich opravám a opravám oprav. Vede to samozřejmě k tomu, že číselné údaje v pramenech jinak vysoce hodnověrných, protože vzniklých v podstatě činností stejných úředních původců, se sice v jedné a téže věci liší relativně mírně, leč neshodují se.“¹¹⁹ Na činnost SPÚ navázal roku 1935 IX. odbor Ministerstva zemědělství ČSR, v jehož fondu lze taktéž dohledat relevantní údaje, jež se k první pozemkové reformě vztahují.

119 DUFEK, P., *Nástin průběhu 1. pozemkové, c. d.*, s. 22.

Provádění pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát převzalo po jeho prodeji v roce 1929 Ústřední ředitelství státních lesů a statků (dále jen ÚŘSLS). Jeho fond uložený v Národním archivu uchovává cenné informace o vyjednávání mezi jednotlivými složkami státní správy i dalšími subjekty (žadatelé o půdu apod.). Lze v něm dohledat materiál o stavu velkostatku v době jeho převzetí (prohlídky archivu, muzea, knihovny, historických objektů), vyjednávání s pachtýři (pozdějšími nabyvateli), dohody s okolními městy o odprodeji částí lesa, žádosti organizací i jednotlivců o přiděl (sokolská župa apod.). Kompetenčně se ÚŘSLS překrývalo s Ředitelstvím státních lesů a statků, jež mělo spravovat bývalé císařské majetky, některé údaje podobného rázu lze proto získat i z tohoto fondu.

Důležitým pramenem jsou fondy obchodních a živnostenských komor, jež s obavami sledovaly činnost SPÚ a zajišťování reformy. Ústředna obchodních a živnostenských komor (dále jen ÚOŽK) uspořádala anketu, v níž obeslala zástupce jednotlivých průmyslových odvětví. Výsledky této ankety jsou uloženy ve fondu ÚOŽK deponovaném v Národním archivu. Jedná se o souhrn názorů soudobých průmyslníků, který sice zůstal nedokončen, neboť panoval názor, že pozemková reforma stále probíhá a nelze ji objektivně hodnotit, přesto je unikátním pramenem. Ačkoliv s nejobsáhlejším memorandem vystoupili zástupci cukrovarnických kruhů, jsou zde i názory zástupců pivovarnického, lihovarnického, škrobárenského a stavebního průmyslu.

Předsednictvo ministerské rady se zabývalo převzetím Křivoklátu do státní správy, a to obzvláště spory mezi jednotlivými účastníky tohoto řízení a fungováním smíšených rozhodčích soudů při Společnosti národů. Ve fondech příslušných ministerstev lze dohledat informace o projednávání jednotlivých zákonů. Úřad pro zahraniční obchod (dále jen ÚPZO) uchoval rozbor činnosti počátků působení SPÚ, konkrétně jeho organizační strukturu, rozpočet, předpisy pro výpočet náhrad za zabraný majetek a modelový výpočet ceny lesa. Ve fondu Ministerstva průmyslu, obchodu a živností (dále jen MPOŽ) se zachovaly důvodové zprávy a vyjádření ministerstva k projednávanému zákonu o úvěrové pomoci nabyvatelům z let 1933 a 1939. Ministerstvo školství a národní osvěty (dále jen MŠANO) se vyjadřovalo k otázkám památkového rázu a zřizování škol. Fond obsahuje korespondenci o výkladu § 20 přidělového zákona, podle něhož bylo možno ze záboru propouštět historické památky. Dohledat lze též seznam objektů přidělených v pozemkové reformě a chráněných podle ustanovení § 23 a § 50 přidělového zákona. Na základě Výstřížkového archivu Ministerstva zahraničí lze získat představu o prezentování SPÚ v tisku (množství článků svědčí o pozornosti, jíž se provádění pozemkové reformy dostalo). Dílčí informace k osobám jednotlivých velkostatkářů lze čerpat z fondů Policejního ředitelství, Německého vyslanectví, Německého státního ministerstva, Presidia ministerstva vnitra, Zemského úřadu a též z fondů Archivu bezpečnostních složek, a to zejména k Jiřímu Sternbergovi a jeho manželce Kunhutě.

Provádění pozemkové reformy zaměstnávalo také prezidenta republiky Tomáše Garrigua Masaryka. Archiv Kanceláře prezidenta republiky obsahuje soubor údajů o SPÚ, intervencích, memorandech, vyjednáváních s konkrétními velkostatkáři, zahraničními diplomaty apod. Deponovaný materiál přináší náhled do zákulisí

provádění reformy. Naproti tomu z Archivu České národní banky lze získat informace o finančním provádění reformy (rozpočty, udělování úvěru nabyvatelům a velkostatkářům). Pro celkový obraz zajišťování reformy se jedná o mimořádně přínosné údaje. Archiv Ministerstva zahraničních věcí shromažďuje materiál o jejím mezinárodním projednávání, a to působení zástupců československého i německého státu, záznamy jejich vzájemných porad, soubory žalob velkostatkářů na Československou republiku, memoranda diplomatů a jiných vlivných osobností (např. španělská královská rodina intervenovala ve prospěch Metternicha). Vzhledem ke státní příslušnosti dvou sledovaných velkostatkářů (Metternicha a Fürstenberga) najde materiál širšího využití.

Pro práci jsou důležité i fondy velkostatků, které poskytují pohled na komunikaci správců majetku s úředníky SPÚ. S jejich pomocí lze rekonstruovat praktické záležitosti provádění pozemkové reformy, konkrétně seznamy práv (rybolovných, užívání cesty apod.), změny personálního obsazení míst, penzionování zaměstnanců, těžbu v lese a pronájmy. Torzovitě se zachovaly i informace o uchazečích o půdu (případ velkostatku Radnice). Pro výzkumný záměr práce jsou důležité fondy Velkostatek Plasy, Ústřední správa Metternich a Velkostatek Radnice (uloženy ve Státním oblastním archivu v Plzni, pobočka Klášter u Nepomuka) a fond Velkostatek Křivoklát (deponovaný ve Státním oblastním archivu Praha). Kombinací s materiálem z centrální roviny je možné rekonstruovat proces přerozdělování půdního fondu v celé jeho plastičnosti. Mezi fondy velkostatkářských organizací se zachovaly písemnosti Svazu československých velkostatkářů (SČV), uložené v Národním archivu, přičemž Svaz německých velkostatkářů vlastním fondem nedisponuje. Na základě fondu SČV si lze učinit představu o zapojení velkostatkářů do společenských sítí a vytváření jejich strategií pro propuštění půdy i výrobních a historických objektů ze záboru.

Údaje je možné zpřesnit využitím materiálů na úrovni místní samosprávy. Ve Státním okresním archivu Plasy se nachází ucelený soubor Majetková podstata pozemkové reformy (dále jen MPPR).¹²⁰ Obsahuje spisy ke konfiskacím majetku po roce 1945, k revizi první pozemkové reformy a přidělům těchto pozemků novým vlastníkům. Ve Státním okresním archivu Beroun se ve fondu Obecního úřadu Králova Dvora nachází seznamy žadatelů o přiděl rozptýlené půdy, přihlášky, dohody o směně apod. Je spíše náhodou, že se materiál v těchto archivech dochoval, jelikož jiné fondy obecních úřadů takovéto informace neobsahují. Ve Státním okresním archivu Rakovník lze najít informace o přestavbách a modernizaci pivovaru v Krušovicích, další archiválie jsou však spíš náhodné a neucelené.

Podnikový archiv v Krušovicích deponuje materiály o historii pivovaru. Ačkoliv se jedná o kopie z fondu Velkostatek Křivoklát, občas se najdou originální dokumenty z dějin podniku. Nachází se zde bohaté informace o personálním obsazení postu sládky, četných modernizacích pivovaru, komunikaci s odběrateli a provozní údaje (dodávky chmele a ječmene).

---

120 O původu tohoto fondu blíže viz HUBKA, Petr, *Majetkové podstaty pozemkových reform a jejich dokumentární hodnota*, in: Ročenka státního oblastního archivu v Plzni 2004, Plzeň 2005, s. 102–109.

Ze zahraničních archivů je obzvláště přínosný Archiv Společnosti národů v Ženevě. Velkostatkáři se snažili využít postavení Společnosti národů jako garanta vlastnického práva. Zasílali stížnosti a petice, na jejichž základě došlo k několika cestám zástupců Společnosti národů do Československé republiky. Archiválie Společnosti národů umožňují vhled do myšlenkového světa velkostatkářů a jejich strategií pro propouštění ze záboru. Archiv des Auswärtigesamt v Berlíně obsahuje cenné informace o komunikaci zástupců německého a československého státu u smíšených rozhodčích soudů a interní zprávy německého ministerstva zahraničních věcí. Pozornost se věnuje stížnostem a následnému soudnímu sporu rodiny Thurn-Taxis i vratislavského (arci)biskupství s Československou republikou. Výraznému zájmu ministerstva se těšily také rodiny Salmů a Schaumburg-Lippe. Ministerstvo rovněž shromažďovalo informace obecnějšího rázu (zákonná opatření o pozemkové reformě, informace od československého Svazu německých velkostatkářů) a budovalo výstřížkový archiv se zprávami o prvorepublikové pozemkové reformě ve vztahu k zahraničí. Dílčí informace k rodinám Fürstenbergů a Metternichů jsou deponovány v berlínském Bundesarchivu, kde je uložena část komunikace mezi německým a československým zástupcem při smíšených rozhodčích soudech.

1.3 METODOLOGIE, PROBLÉMY A BADATELSKÉ OTÁZKY

Záměrem publikace je pojednat o pozemkové reformě meziválečného období na třech velkostatech, které byly zvoleny vzhledem ke své geografické poloze, podobné struktuře zemědělství i agrárního průmyslu a osobám majitelů. Monografie se snaží zohlednit přístup SPÚ k jednotlivým velkostatkářům, a to Metternichovi, Fürstenbergovi a Sternbergovi. Klade si otázku, do jaké míry se v tomto kontextu stala rozhodujícím faktorem jejich státní příslušnost. Dále se soustředí na strategii, jimiž se velkostatkáři snažili dosáhnout výhod při provádění pozemkové reformy (např. propouštění ze záboru na základě právního rámce, působení prostřednictvím velkostatkářských institucí,¹²¹ využívání společenských kontaktů apod.).¹²² Opomenuto nezůstane ani mezinárodní pole, obzvláště tzv. smíšené rozhodčí soudy na půdě Společnosti národů. V souvislosti s výše uvedeným nastíní publikace i možné strategie užívané státem s cílem přimět velkostatkáře k hladkému provedení reformy (např. otázka daňového zatížení, snaha řešit reformu jako vnitřní záležitost státu či zájem státu o strategické oblasti velkostatků – pohraniční lesy, těžbu surovin apod.).

Část monografie se zaměřuje na hospodářské a sociální dopady reformy, a to v oblastech drobného přidělu, zbytkových statků, hospodářských objektů a formulují se památkové péče. Ptá se po běžné praxi provádění pozemkové reformy, sleduje osoby nabyvatelů, zkoumá efektivitu hospodaření na přidělené půdě a stranou

121 NA Praha, fond Svaz československých velkostatkářů (dále jen SČV), k. č. 125, 146 a 163.

122 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), fond KPR – protokol T (tajné) 1921–1944, k. č. 94, sign. T 470/22, Max Fürstenberg, velkostatkář 1922–1933.

neponechává ani vykupování dlouhodobých pachtů či záležitosti lesní reformy. Analýzu sociálních dopadů je možné provést na základě zpráv o hospodaření na zbytkových statcích. Zisk takovéto usedlosti znamenal podstatné finanční zatížení nabyvatelů. Jádrem statku (hospodářská budova) během první světové války často zchátralo a ani v poválečném období vlastník zabraného velkostatku do oprav kvůli nejisté majetkoprávní situaci neuložil finanční prostředky. Statky, jež nabyvatelé získali, vyžadovaly okamžité investice. Pokusíme se zodpovědět otázku, do jaké míry si SPÚ, který koordinoval příděly, byl této situace vědom a jak se snažil zadluženým nabyvatelům pomoci. Na fenoménu pozemkové reformy – zbytkovém statku – lze též demonstrovat přidělovou praxi SPÚ, a to od podání přihlášky přes výběr uchazeče až po závěrečný příděl. Soudobá propagace často upozorňovala na nepotické praktiky (např. příděly rodinným příslušníkům nebyly ojedinělou záležitostí, jak dosvědčuje anketa uspořádaná SPÚ).¹²³ Nabízí se otázka, zdali lze nestandardní příděly sledovat i na vybraných velkostatcích.

Dále se monografie zabývá dopady pozemkové reformy na hospodářské objekty,¹²⁴ v pojednávaných regionech převážně pivovary (Krušovice, Křivoklát, Plasy, Radnice) a doly (rakovnicko-kladenská pánev, plzeňsko-radnická pánev). Pozornost se přitom zaměří i na menší průmyslové provozy, tj. lihovary a cihelny. Stranou nezůstanou ani vazby mezi pozemkovou reformou a tvořící se památkovou péčí. Příděl pamětihodností podléhal určitým pravidlům, která se odlišovala podle konkrétních památek a jejich nabyvatelů.

Metodologické uchopení takto komplikované problematiky není snadnou záležitostí. Monografie se v tomto ohledu opírá nejen o tradiční metody používané v historické vědě (hermeneutická či statistická metoda apod.), ale i o komparativní metodu. Srovnáván bude proces pozemkové reformy, respektive shody a rozdíly v přístupu velkostatkářů k vyjednávání s SPÚ, které text dále interpretuje v dobovém kontextu. Kritéria komparace představují výše zmíněné badatelské okruhy, jež lze shrnout do čtyř bodů: strukturální charakteristiky velkostatků; chování SPÚ k majitelům a jejich vyjednávací strategie; přerozdělování půdního fondu (drobný příděl, zbytkové statky, postátnění) a jeho hospodářské i sociální dopady; přístup formující se památkové péče k pozemkové reformě.

* * *

Cílem komparace je dospět k přesnějšímu modelu provádění parcelace půdy v regionu středozápadních Čech, než s jakým pracuje dnešní historiografie, a ten poté zapojit do sítě sociálních, hospodářských, politických a kulturních vazeb jak na území zmíněných velkostatků, tak na celostátní a mezinárodní úrovni. Publikace si též klade za cíl analyzovat vzájemný vztah velkostatkářů a SPÚ, který interpretuje v kontextu politického a hospodářského života první Československé republiky. Komparace pozemkové reformy na zkoumaných velkostatcích alespoň částečně

123 NA Praha, fond SPÚ – spisy všeobecné, k. č. 171, inv. č. 95, Příděl zaměstnancům SPÚ.

124 NA Praha, fond Ústředna obchodních a živnostenských komor (dále jen ÚOŽK), k. č. 998, inv. č. 205, sign. 157.

---

dovolí zodpovědět otázku, zda byla efektivním procesem. Hlubší pochopení průběhu pozemkové reformy slibuje přispět k vytvoření lepšího obrazu o fungování československého hospodářství v meziválečném období.

* * *

Text uvádí jména v podobě užívané jejich nositeli, tedy Fürstenberg, Sternberg a Metternich-Winneburg (pouze u přímých citací je respektována forma původního zápisu). Výjimku tvoří předci Jiřího Sternberga Jáchym a Kašpar, u nichž se používá zažitá podoba jejich jmen, tedy Šternberk. Původní majitel Maxmilián Egon II. Fürstenberg záhy převedl velkostatek na svého druhorozeného syna Maxmiliána Egona III. Fürstenberga,¹²⁵ prameny ale obvykle nerozlišují, který Max Egon je zrovna myšlen, a pouze sporadicky uvádějí např. „mladý pán“. Text proto bude vnímat rodinu Fürstenbergů jako jediný subjekt, a to nehledě na skutečnost, zda se jedná o Maxe Egona II. nebo Maxe Egona III. Výjimka nastane pouze v případech, kdy text za účelem interpretace velkostatkářských strategií přesně specifikuje, o kterého z nich se jedná.

S ohledem na autenticitu pramenů je respektováno přesné znění citací a jsou přepisovány s původní interpunkcí, byť neodpovídá platným pravidlům pravopisu.

---

125 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1433, sign. 1 C 1, Smlouva odstupní schválena dne 24. listopadu 1922. Převod majetku proběhl však již v lednu 1921.

2 KONCEPT A CÍLE POZEMKOVÉ REFORMY

2.1 DŮVODY POZEMKOVÉ REFORMY

„Hlavním úkolem poválečných pozemkových reform je, aby provedly zdravé rozdělení půdy a umožnily tvoření lepších životních podmínek pro venkovské obyvatelstvo. Bylo v povaze epochy, v níž pozemkové reformy se zrodily, že na první místo položeny byly myšlenky rázu sociálního.“

Giuseppe de Michelis (1875–1926)¹²⁶

První pozemková reforma představovala legislativně náročný proces, který zásadně ovlivnil vývoj československého zemědělství ve 20. století.¹²⁷ Podle svého prováděcího orgánu (SPÚ) pozemková reforma sledovala cíle státní, národohospodářské, sociální a eticko-výchovné. Měla „zajistit správný poměr veškerých kapitálů v zemědělství účastněných a jich hospodárné využití“.¹²⁸ Stejně tak se kladl důraz na spravedlivé provedení reformy tím, že „výhody poskytované jedněm, nesmí se dít na úkor druhých interesentů“. Ve svém důsledku představovala zásadní strukturální změnu vlastnických vztahů agrárního sektoru.

Pro provedení reformy existovalo hned několik důvodů, a to nejen ekonomických, sociálních a politických, ale i kulturních. Předně je třeba zdůraznit, že existence rozsáhlého půdního fondu, který spadal pod tzv. fideikomis,¹²⁹ limitovala volné obchodování s půdou. Zemědělci měli omezenou možnost půdu přikoupit, což vedlo k přetrvávající závislosti rolníků na velkostatku. V dobovém kontextu proto často zazníval termín „hlad po půdě“, který se stal jednou z nejdůležitějších motivací pro provedení reformy.¹³⁰ Vzhledem k tomu, že se pozemky patřící velkostatkům neobjevovaly na již tak omezeném trhu s půdou, rostoucí poptávka se saturovala na úkor drobných a středních rolníků.¹³¹ Reforma dále slibovala odstranit pacht (specifická forma pronájmu půdy), který byl v předválečné ekonomice značně rozšířen.¹³² K hospodářským a sociálním důvodům se dále řadily požadavky

126 Prezident Mezinárodního ústavu zemědělského v Římě, citováno dle: *Deset let Československé republiky*, III., c. d., s. 549.

127 Reformu upravovalo na sto různých zákonů a vládních nařízení. Viz MICHL, J., – PETRŮV, F., – NOVÝ, J. (edd.), *Revise první pozemkové reformy*, c. d., s. 739–748.

128 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – spisy všeobecné, k. č. 82, inv. č. 21, Program provádění pozemkové reformy. Výklad podaný předsedou Státního pozemkového úřadu v ministerské radě 7. dubna 1921.

129 Fideikomis, tedy rodinné svěření, měl zajistit celistvost jím vázaného majetku v rukách jedné rodiny, popř. rodu. URFUS, Valentin, *Rodinný fideikomis v Čechách*, Sborník historický, 1962, 9, s. 194.

130 VOŽENÍLEK, J., *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonizace v Československé republice*, c. d., s. 29.

131 Tamtéž, s. 31.

132 ERŠIL, Antonín, *O zajištění půdy drobným pachtýřům*, Praha 1919.

K pachtu se Voženílek vyjádřil například takto: „Vysoké procento pachtovné půdy jest vždy známkou nezdravé vlastnické struktury pozemkové. Velkostatek se přirozeným procesem drobiti jednak nechtěl, jednak (pokud šlo o fideikomis a majetky církevní) nemohl.“ VOŽENÍLEK, J., *Předběžné výsledky*, c. d., s. 17.

politické, kdy pozemková reforma měla „odčiňovat Bílou horu a napravit staleté křivdy napáchané na českém národě“.¹³³ Reforma zasáhla i kulturní dědictví, jelikož rozbití aristokratických půdních fondů učinilo historická sídla ekonomicky neživotaschopnými. Československá vláda tedy převzala část odpovědnosti za péči o kulturní dědictví a zároveň prostřednictvím SPÚ vytvářela kontrolní mechanismy pro vznikající památkovou péči. Hlavním důvodem provedení reformy však zůstávaly ekonomické a sociální požadavky českého i slovenského venkova, jejichž projevem bylo nerovnoměrné rozložení půdního fondu – 0,03 % majitelů vlastnilo více než 34 % půdy (velkostatky nad 500 ha, viz tabulka 3).

Pro pochopení procesu pozemkové reformy je třeba blíže poznat stav venkova v období před „Velkou válkou“. Hlavní kategorii pracovních sil v zemědělství představovali čeledíni, deputátníci, nádeníci, smluvní a sezonní dělníci. Na velkostatkách často přetrvávaly čelední řády, což znamenalo práci s výrazně omezenou osobní svobodou, bez zajištění mzdového minima, sociálního zabezpečení, pracovní doby a pracovního klidu v neděli i o svátcích.¹³⁴ Důležitou roli pro zaměstnance velkostatku hrál tzv. deputát (naturální odměna), lišící se množstvím nebo druhem. Ve svém důsledku zvyšoval existenční závislost pracovníka na zaměstnavateli. Ačkoliv dosud nebyla publikována zásadnější studie, jež by se fenoménu deputátu věnovala, lze alespoň částečně nastínit jeho proměny – při extenzivním hospodaření bylo pro velkostatkáře výhodnější nechat „zaměstnanci“ velkostatku¹³⁵ kousek půdy k obdělávání, avšak při přechodu na intenzivní hospodaření se situace obrátila a velkostatkář se snažil pracovní síly využít pro svůj statek a omezoval u nich držení půdy i zvířectva.¹³⁶ Na přelomu 19. a 20. století se začal projevovat nedostatek pracovních sil na venkově. Vzniklou situaci bylo třeba řešit sezonní prací, pro niž se ustanovovaly zprostředkovací kanceláře. Spolu s postupnou mechanizací velkostatku se pracovníci více kvalifikovali a zvyšovali svoji cenu i využitelnost. Pomalu docházelo ke „změně struktury pracovních sil na dominiu“.¹³⁷ Hospodářská krize na počátku 20. století ve svém důsledku znamenala pokles mzdové hladiny a vyvolala tak řadu stávek. Postupné sebeuvědomování zemědělského dělnictva vyústilo v požadavek přerozdělení půdního fondu. V letech 1905–1907 se zemědělství dělníci i další zaměstnanci velkostatku začali účastnit veřejného života a spolu s tím vzrůstal neklid na vesnici. Jako obhájce zájmů této společenské skupiny vystupovala sociální demokracie, jež poskytovala dělnictvu platformu pro organizování.¹³⁸

133 Například lze jmenovat MARUŠÁK, Karel, *Šlechta, velkostatek a pozemková reforma*, Brno 1919. Proti takto vedené kampani se vyhraňoval historik Josef Pekař, viz PEKAŘ, J., *Omyly a nebezpečí*, c. d.

134 KODEDOVÁ, Oldřiška, *K zápasům zemědělského dělnictva na Křivoklátsku v letech 1905–1907*, in: *Středočeský sborník historický*, Praha 1969, s. 192–196.

135 Nabízí se pojem zemědělský dělník, avšak ten se podle definice vztahuje na nádeníky, nikoliv na čeledě, deputátníky a akordníky. K definici blíže viz *Historická statistická ročenka ČSSR*, Praha 1985, s. 835.

136 KODEDOVÁ, O., *K zápasům zemědělského dělnictva na Křivoklátsku v letech 1905–1907*, c. d., s. 197.

137 KODEDOVÁ, O., *K postavení zemědělského dělnictva na počátku 20. století (Fürstenberské dominium 1900–1914)*, ČČH, 1969, 5, s. 781.

138 KODEDOVÁ, O., *K zápasům zemědělského dělnictva na Křivoklátsku v letech 1905–1907*, c. d., s. 191–210.

Zemědělství a lesnictví zaměstnávalo v době vzniku Československé republiky 39,6% obyvatelstva, průmysl 33,8% a ostatní odvětví 26,6%. Pokud se na strukturu podíváme podle jednotlivých částí ČSR, tak na Slovensku pracovalo v zemědělství výrazně více lidí nežli v českých zemích (v roce 1910 to bylo 34,4% v zemědělství a 39,9% v průmyslu). Slovensko se v tomto ohledu potýkalo například s agrární přelidněností venkova, jež vedla k vystěhovalectví za prací, anebo s celkovou zaostalostí zemědělské výroby (primitivní nástroje, nezavádění elektrické energie, minimální používání umělých hnojiv).¹³⁹ Velkou vypovídací hodnotu mají údaje pro rok 1920, kdy v zemědělství, lesnictví a rybářství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku pracovalo jen 31,6% obyvatelstva, na Slovensku ale 60,6%. Do roku 1930 se situace proměnila v několika procentních bodech, takže zemědělství zaměstnávalo 25,6% pracovních sil českých zemí a 56,8% slovenských.¹⁴⁰ Československo se mezi světovými válkami proměnilo v průmyslově-zemědělský stát.¹⁴¹

Tabulka 3: Pozemková držba v Čechách dne 31. prosince 1896 podle velikostních tříd

Velikost hospodářství	Počet hospodářství	Veškeré obhospodařované půdy
0–0,5 ha	42,963 %	0,994 %
0,5–1 ha	12,874 %	1,592 %
1–2 ha	12,569 %	3,070 %
2–5 ha	12,614 %	6,836 %
5–10 ha	7,250 %	8,951 %
10–20 ha	7,064 %	17,240 %
20–50 ha	4,159 %	19,977 %
50–100 ha	0,328 %	3,713 %
100–200 ha	0,089 %	2,058 %
200–500 ha	0,044 %	2,289 %
500–1 000 ha	0,016 %	2,006 %
1 000–2 000 ha	0,012 %	2,968 %
přes 2 000 ha	0,017 %	28,306 %

Zdroj: *Statistická příručka království českého, Praha 1913, s. 184.*

Venkovské obyvatelstvo nebylo koherentním celkem, nýbrž koexistencí několika skupin s různými, někdy i protichůdnými zájmy. Vedle sebe žilo průmyslové a zemědělské dělnictvo, kovorolníci i zemědělci, kteří ve svých očekáváních od pozemkové reformy vycházeli z výměry půdy, kterou již vlastnili nebo kolik jí připachtovávali.¹⁴² Procentuální údaje veškeré obhospodařované půdy v Čechách se vztahují k roku 1896 a jsou výsledkem statistických šetření pro České království (viz tabulka 3). Lze však předpokládat, že se do vzniku Československé republiky

139 KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav, *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000, s. 57.

140 *Historická statistická ročenka ČSSR*, c. d., s. 869.

141 KUBŮ, E. – PÁTEK, J., *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti*, c. d., s. 57.

142 VRÁNOVÁ, I., *Pozemková reforma na Benešovsku*, c. d.

výrazněji proměnily (změny vystihují údaje Zdeňka Kárníka, které následující text uvádí v závorkách).

Majetkově nejslabší skupinu na venkově představovali parcelovní rolníci s výměrou do 2 ha (trpasličí hospodářství), zároveň však byli nejpočetnější vrstvou, která před první světovou válkou podnikala na necelých 6 % veškeré půdy v Čechách (8,8 % zemědělské půdy, 8 % veškeré půdy).¹⁴³ Veskrze se jednalo o nesoběstačná hospodářství, která měla rodinný charakter a zaměstnávala všechny spřízněné členy domácnosti. Převážně se o ně starala žena, zatímco muž pracoval v průmyslu a až po návratu ze zaměstnání vypomáhal na poli (tzv. kovorolníci). Téměř 60 % trpasličích hospodářství běžně připachtovávalo půdu.¹⁴⁴ Obyvatelé s výměrou pozemků do 5 ha se nazývali malorolníci a většinou hospodařili na propachtované půdě. Tato hospodářství obdělávala cca 7 % veškeré půdy v Čechách (16,5 % zemědělské půdy, 15,3 % veškeré půdy)¹⁴⁵ a vyráběla pro vlastní spotřebu (jen minimálně umístila přebytky na trh). Právě tito chalupníci, kteří převážně hospodařili na pachtované půdě, měli od pozemkové reformy největší očekávání. Slibovala jim nejen půdu, ale i sociální vzestup v životě na vesnici.¹⁴⁶ Střední rolníci s výměrou 5–10 ha obdělávali zhruba 9 % veškeré půdy v Čechách (16,3 % zemědělské půdy, 15,8 % veškeré půdy) a částečně dodávali na trh.¹⁴⁷ U této skupiny se již objevuje využívání námezdní síly, přesto zhruba třetina malorolníků závisela na pachtované půdě.

Za sedláky lze považovat hospodáře s výměrou 10–20 ha, kteří obhospodařovali necelých 20 % veškeré půdy v Čechách (23,2 % veškeré půdy, 22,9 % zemědělské půdy) a jejich strojové vybavení patřilo k nejlepšímu.¹⁴⁸ Sedláci tvořili zhruba 7 % všech vlastníků půdy, patřily jim též lesy a pro správu svých statků potřebovali stále i sezonní zaměstnance. Více než třetina sedláků půdu připachtovávala, také u nich tedy panovala silná touha po zisku vlastních pozemků.¹⁴⁹ Do kategorie velkých sedláků se řadí hospodářství s výměrou 20–50 ha. Více než 80 % sedláků hospodařilo na své půdě, tito celkově obdělávali zhruba 20 % veškeré půdy v Čechách (20 % zemědělské půdy, 21,7 % veškeré půdy).¹⁵⁰ Velikostní celky v rozmezí 50–100 ha nejčastěji řídili najatí úředníci, kteří obhospodařovali zhruba 3,8 % veškeré půdy v Čechách.¹⁵¹ Najatí úředníci se snažili půdu od velkostatkáře odkoupit,¹⁵² přičemž

143 *Statistická příručka království českého*, Praha 1913, s. 184; KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře první republiky (1918–1938)*, I., Praha 2003, s. 443.

144 Tamtéž, s. 442.

145 *Statistická příručka království českého*, Praha 1913, s. 184; KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky*, I., c. d., s. 443.

146 VRÁNOVÁ, I., *Pozemková reforma na Benešovsku*, c. d., s. 16.; KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky*, I., c. d., s. 442–444.

147 *Statistická příručka království českého*, Praha 1913, s. 184; KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky*, I., c. d., s. 445.

148 *Statistická příručka království českého*, Praha 1913, s. 184; KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky*, I., c. d., s. 446.

149 VRÁNOVÁ, I., *Pozemková reforma na Benešovsku*, c. d., s. 17.

150 *Statistická příručka království českého*, Praha 1913, s. 184; KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky*, I., c. d., s. 447.

151 *Statistická příručka království českého*, Praha 1913, s. 184.

152 VRÁNOVÁ, I., *Pozemková reforma na Benešovsku*, c. d., s. 18; KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky*, I., c. d., s. 446–448.

čtvrtina z nich pracovala na propachtované půdě (tzv. velkopacht). Majitelé statků, kteří vlastnili 100–500 ha půdy, s velkými obavami sledovali debaty politických stran o pozemkové reformě, neboť byli na výsledku existenčně závislí. Na jednu stranu vítali možnost oslabit půdní fond latifundií, tedy rozsáhlých souborů statků pod jedním vlastníkem v rozsahu nad 500 ha, na druhou stranu se obávali, aby sami o nějakou půdu nepřišli. Velkostatky nad 500 ha již řídili zemědělsky vzdělaní úředníci a dozorcí, část půdy se propachtovávala.¹⁵³ Latifundisté, ačkoliv tvořili pouze 0,03 % všech majitelů, drželi téměř třetinu veškeré půdy v českých zemích.

Před první světovou válkou vlastnily půdu v Čechách i habsburský dům, katolická církev a obecní samosprávy (města). Majetek církve se dělil do dvou kategorií, a to jednak na majetky far a drobných obročí, jednak na církevní velkostatky (největší část představoval majetek olomouckého arcibiskupství a o něco menší výměru vlastnil pražský arcibiskup).¹⁵⁴ Různé polnosti a lesy spravovala i klášterní společenství. Výsledná podoba pozemkové reformy ve vztahu k církevnímu majetku se sice stala předmětem rozsáhlé debaty,¹⁵⁵ nakonec ale podléhala stejné legislativě jako zbylé velkostatky.

Již před první světovou válkou se začal velkostatek měnit a po roce 1918 navíc do celého procesu zasáhla pozemková reforma, která omezila pozemkovou držbu a oslabila tak dominantní roli velkostatku v životě na venkově. Závěry prací Oldřišky Kodedové z šedesátých let 20. století nasvědčují, že přelom století byl pro velkostatek velmi turbulentním obdobím, kdy se potýkal s dříve nebývalými problémy. Chyběla pracovní síla, a ta se ještě emancipovala, což vrcholilo stávkami a demonstracemi. Velkostatek musel zvyšovat mzdy a investovat do svých zaměstnanců i jejich vzdělávání, k čemuž jej nutila technologická proměna hospodaření (zaměstnanci museli obsluhovat náročnější stroje). Zatím neexistují početné studie, které by zhodnotily, zda bylo hospodaření velkostatků z přelomu 19. a 20. století dlouhodobě udržitelné. Nezodpovězenou otázkou tak zůstává, jestli pozemková reforma jen urychlila zánik latifundií, která vstupovala do nového století v otřesené podobě, anebo tento proces iniciovala. Ačkoliv Oldřiška Kodedová dokázala na příkladu fürstenberského velkostatku některé hospodářské úspěchy (např. stoupající hektarové výnosy), jedná se o téma natolik komplexní, že by si zasloužilo samostatný, velmi rozsáhlý výzkum.

153 KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky*, I., c. d., s. 448–450.

154 O pozemkové reformě viz HERTEL, Petr, *První pozemková reforma na velkostatku Louňovice pod Blaníkem (případová studie)*. Nepublikovaná bakalářská práce. Praha: Ústav hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 2009, dostupné online: <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/67324>> [19. 04. 2016].

155 OTÁHAL, M., *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, c. d. Publikace se obecně věnuje konceptům jednotlivých politických stran a debatám o výsledné podobě reformy.

2.2 LEGISLATIVNÍ RÁMEC

„Z uskutečněných vlastnických přeměn měla největší dosah pozemková reforma. Do roku 1920 krystalizovala v názorových střetech její koncepce a legislativní podoba.“

Václav Průcha, 2004¹⁵⁶

Bezprostředně po vzniku Československé republiky disponovaly vlastními koncepcemi o podobě pozemkové reformy jen agrární strana a sociální demokracie, a ty se následně staly určujícími pro výslednou podobu celého procesu.¹⁵⁷ Ačkoliv se k plánovanému přerozdělení půdního fondu vyjadřovaly všechny politické strany, rozhodující vliv si podrželi právě agráři a sociální demokraté. Uvnitř obou politických uskupení pochopitelně existovalo více názorových proudů. Například krajní levice sociálnědemokratického hnutí Bohumila Šmerala požadovala vyvlastnění všech velkostatků bez náhrady, kdežto skupina kolem Františka Modráčka spatřovala ideál ve združstevnění.

Agrární strana vystupovala s heslem „Parcelaci velkostatků šmahem a přiděl půdy do soukromého vlastnictví!“.¹⁵⁸ Již v programu z roku 1903 zdůrazňovali agráři nutnost zásahu do pozemkového majetku skupováním alodiálních a rustikálních velkostatků, jejich dělení a osazování rolnickými rodinami,¹⁵⁹ návrhy o rozdělení půdy drobným rolníkům se ovšem nepodařilo až do konce monarchie prosadit.¹⁶⁰ Po první světové válce se hlavním bodem volebního programu agrární strany stalo řešení všeobecného „hladu po půdě“. Půda měla zajistit existenční minimum obyvatelům venkova, načež docházelo k zakládání tzv. Domovin, které organizovaly uchazeče o půdu a zjišťovaly jejich poptávku.

Již 9. listopadu 1918 přijal Národní výbor zákon č. 32/1918 Sb. z. a n., o obstarání velkostatků, jehož autorem byl Karel Engliš, první rektor Masarykovy univerzity v Brně a pozdější ministr financí v několika prvorepublikových vládách.¹⁶¹ Obstarání se týkalo majetku zapsaného v deskách zemských a velkostatkář nesměl bez souhlasu Ministerstva zemědělství ČSR své pozemky prodávat, postupovat, zadlužovat, rozdělovat, převádět na další rodinné příslušníky, zanedbávat nebo pustošit. Majitelé museli řádně hospodařit, tedy „vynaložit veškerou péči, práci i náklady nutné k tomu, aby ze zabraného majetku bylo dosaženo výtěžků hospodářských, úměrných jeho povaze a jakosti a aby majetek sám se vším svým příslušenstvím byl udržován stále v dobrém stavu a neztenčený“.¹⁶² Pokud velkostatkář nerespektoval

156 Citováno dle: PRŮCHA, Václav, a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, I., Praha 2004, s. 80.

157 LACINA, V., *Představy o řešení agrární otázky v Československu v letech 1918–1919*, c. d., s. 661–680.

158 Citováno dle: KUBAČÁK, A., *Obnova venkova. Dějiny zemědělství v Českých zemích (od 10. století do roku 1900)*, Praha 1994, s. 32.

159 JANČÍK, D., *Pozemková reforma – nástroj nacionálního přerozdělení půdního fondu*, c. d., s. 275–276.

160 OTÁHAL, M., *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, c. d., s. 33.

161 Zákon č. 32/1918, o obstarání velkostatků, ze dne 9. listopadu 1918. Zákon měl tři paragrafy, byl zrušen zákonem č. 30/1927 Sb. z. a n., ze dne 24. června 1927.

162 Citováno dle: *Deset let Československé republiky*, III., c. d., s. 424.

zákon, mohla na něho být uvalena vnučená správa, tedy dosazení státního úředníka, jenž kontroloval veškerá jeho rozhodnutí. Jen v průběhu roku 1919 došlo k zavedení 56 vnučených správ, později buď zrušených, nebo přeměněných v trvalý dozor.

Po obstavení velkostatků měla vstoupit v platnost série zákonných opatření upravujících pozemkovou reformu. Přestože se zpočátku zdálo, že se bude jednat o rychlý proces, teprve na konci února 1919 se předsedové poslaneckých klubů dohodli na provedení reformy, jejíž základy měla vypracovat devadesátičlenná přípravná komise. Avšak ani poté výbor nepřišel s jednoznačným plánem postupu. V polovině března sociálnědemokratická strana podmínila své členství v koalici schválením rámcového zákona pozemkové reformy, a proto musel parlamentní výbor návrh zákona vypracovat během jednoho týdne (sic!).¹⁶³

Provádění pozemkové reformy odstartoval zákon z dubna 1919 č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého pozemkového majetku.¹⁶⁴ Jednalo se o obecnou úpravu, později ještě doplněnou o návazné prováděcí normy. Zákon definoval termín „zábor“ a určoval výměru pozemkového majetku na území Československé republiky, kterou směla vlastnit jediná osoba nebo spoluvlastníci, a to 150 ha zemědělské nebo 250 ha veškeré půdy. „Zemědělskou půdu“ přitom představovaly role/pole, louky, zahrady, vinice a chmelnice, přičemž „půdou veškerou“ se rozuměly především lesy, rybníky a pastviny. Nezáleželo, zda jsou pozemky teritoriálně souvislé, zábor se týkal i půdy navzájem oddělené a vzdálené. Stejně tak nebylo rozhodující, zda se jednalo o zemskodeskové majetky či nikoliv (pozemky zapsány v pozemkových knihách, horních knihách apod.).¹⁶⁵ Výměry 150 ha zemědělské a 250 ha veškeré půdy představovaly kompromis požadavků a představ politických stran, obzvláště agrární a sociálnědemokratické. Záborový zákon však připouštěl v § 11 výjimku propustit půdu až do výše 500 ha, když to vyžadovaly „zájmy všeobecného blaha“. Reforma si podle svých současníků vytkla za cíl především vyrovnání majetkových rozdílů držitelů půdy a zajištění práce zemědělskému obyvatelstvu, dále hospodářské posílení malých a středních zemědělců a taktéž zvýšení produktivity i rentability zemědělské výroby změnou velikostních skupin zemědělských závodů.¹⁶⁶ Za současného stavu bádání lze zhodnotit naplnění cílů jen částečně.

Zákon z ledna 1920 č. 81/1920 Sb. z. a n., o přidělu zabrané půdy a úpravě právních poměrů k ní,¹⁶⁷ stanovil, komu a za jakých podmínek bude půda přidělena.¹⁶⁸ Na základě § 1 se o půdu měli hlásit např. drobní zemědělci, domkáři, bezzemci, legionáři a váleční vysloužilci. Nárok naopak neměli uchazeči bez československého státního občanství, osoby odsouzené za trestné činy a lidé, kteří nedisponovali tělesnými ani duševními schopnostmi pro obhospodařování půdy. Výjimku tvořili jedině váleční invalidé s rodinami. Zákon od § 30 definuje vznik tzv. rolnických nedílů, tedy zemědělsky soběstačných usedlostí o výměře 6–15 ha. Přídělový zákon

163 BALCAR, J., *Pozemková reforma v období první československé republiky*, c. d., s. 27.

164 Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919.

165 HÁCHA, Emil (ed.), *Slovník veřejného práva československého*, III., c. d., s. 335.

166 MICHL, J. – PETRŮV, F. – NOVÝ, J. (edd.), *Revize první pozemkové reformy*, c. d., s. 39.

167 Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy, a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (zákon přídělový).

168 HORÁK, O., *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*, c. d., s. 81.

poskytoval SPÚ možnost směnit zabranou půdu za nezabranou ve vlastnictví uchažeče, aby se získala pro přiděly tam, kde byl zabrané půdy nedostatek, nebo pro úpravu pozemkové držby s ohledem na zaokrouhlení a zajištění hranic či rozšíření obytných a hospodářských budov s příslušenstvím.¹⁶⁹

Přídělové ceny stanovoval SPÚ tak, aby došlo k uhrazení přejímací ceny a výloh spojených s výkupem a přidělem, provozem fondu vnitřní kolonizace a zálohou na úhradu částečné ztráty, která vznikla státu odpisem majetkové dávky (následkem nižšího ocenění nemovitostí SPÚ ve srovnání s cenou, která by byla vzata za podklad pro vyměření dávky z majetku).¹⁷⁰ S touto fází se pojí oceňovací řízení, jež provedl přídělový komisař tak, že průměrný čistý katastrální výnos z 1 ha zemědělské půdy násobil koeficientem podle cenové tabulky z vládního nařízení č. 53/1921 Sb. z. a n. (zohledňovala se hospodářská oblast a vzdálenost od odbytiště). Násobek průměrné ceny přejímací z 1 ha a výměry dvora byl východiskem pro tzv. celkovou základní cenu přejímací. SPÚ měl pravomoc tuto částku upravit podle toho, zda existovaly zvláštní okolnosti, které cenu zvyšovaly či snižovaly (např. pozemky v obvodu velkého města, nadprůměrný hospodářský stav, příliš rozptýlená, nesnadno přístupná nebo zanedbávaná půda). K „základní celkové ceně přejímací“ se připočetla částka za ovocné stromoví a vznikla „celková cena přejímací“. Výsledek se ještě navýšil o 42 %, aby se zohlednila ztráta na dávce z majetku (15 %), poplatek do kolonizačního fondu (15 %) a režie SPÚ (12 %).¹⁷¹ Přídělový komisař tak získal přibližnou částku, za kterou se půda z konkrétního dvora nabízela. Aby však mohlo dojít k definitivnímu stanovení náhradové a přídělové ceny, muselo proběhnout tzv. oceňovací řízení provedené SPÚ. O zahájení oceňovacího řízení byl majitel vyrozuměn dopisem, stejně tak obecní úřady musely ve všech obcích, kde se dotčené pozemky nacházely, uvědomit veřejnost. Majitel i pachtýři SPÚ oznámili své finanční požadavky (provedené investice po 1. srpnu 1914, meliorace, náklady na novou úrodu). Po ukončení oceňovacího řízení byl sepsán závěrečný protokol a následně došlo k sestavení „odhadního elaborátu“, k němuž měl majitel velkostatku možnost se vyjádřit.¹⁷²

Během března 1920 byl vydán zákon o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, který stanovoval, že držebnostní úvěr může být poskytnut k získání půdy až v hodnotě 90 % přídělové ceny. Provozovací úvěr měl sloužit k opatření živého a mrtvého inventáře i provozních nákladů. Mohlo jej získat družstvo či skupina přidělců.¹⁷³

Výši náhrady za zabrané pozemky upravoval tzv. náhradový zákon z dubna 1920.¹⁷⁴ Vypočítávala se na základě průměrné ceny pozemků z let 1913–1915 při jejich volném prodeji nad 100 ha. Takto stanovená částka se zanesla do

169 VOŽENÍLEK, J., *Předběžné výsledky*, c. d., s. 17.

170 VOŽENÍLEK, J., *Pozemková reforma v Československé republice*, c. d., s. 28–29.

171 Tamtéž, s. 70.

172 Tamtéž, s. 88–89.

173 Zákon č. 166/1920 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový), ze dne 11. března 1920, vládní nařízení č. 134/1921, Nařízení vlády republiky Československé ze dne 30. března 1921, jímž se vydává řád pro uchažeče o úvěr dle zákona ze dne 11. března 1920, č. 166 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy.

174 Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový.

tzv. odškodňovací knihy a provedlo se vyrovnání státních a soukromých pohledávek (nezaplacené daně, dávka z majetku, hypoteční dluhy apod.). Následně zůstatek připadl původnímu vlastníkovi. Na tomto místě je třeba upozornit na znehodnocení koruny během první světové války – velkostatkářům totiž byly vypláceny náhrady, které se rovnaly předválečné hodnotě pozemků, půda ale měla po roce 1918 mnohem vyšší hodnotu. Převzetí půdy bez náhrady ustanovovaly § 35 a 36 pro majetek příslušníků nepřátelských států a bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské, „pokud tomu neodporují mírové smlouvy uzavřené mocnostmi spojenými a přidruženými ve světové válce. Bez náhrady přejímá stát Československé republiky do svého vlastnictví majetek nadací, spočívajících na právech ze šlechtictví zrušeného zákonem ze dne 10. prosince 1918, č. 61 Sb. z. a n.“

Na základě vládního nařízení ze dne 21. ledna 1921 č. 53/1921 došlo k vydání předpisů, jež byly závazné pro určování a vypočítávání přejímací ceny za „zabraný majetek pozemkový státem převzatý“.¹⁷⁵ Stanovená hrubá náhradová cena podléhala tzv. latifundijním srážkám, které plynuly do fondu pro vnitřní kolonizaci a nesměly činit více než 40 % hrubé přejímací ceny.¹⁷⁶ Výši srážek v nejobecnější rovině zachycuje následující tabulka 4, avšak v průběhu provádění pozemkové reformy docházelo ke změnám. Pro výměry nad 20 000 ha se srážka upravovala vládním nařízením, pro velkostatky nad 50 000 ha byla stanovena maximální srážka 40%.¹⁷⁷ Dále se zohledňovaly investice provedené po 24. dubnu 1919, jestliže jejich užitek stále trval, anebo se měl dostavit, a pokud sledovaly vyšší výnosnost či udržení dobrého stavu hospodaření.¹⁷⁸ Existovala možnost sjednání dohody o náhradové ceně mezi SPÚ a vlastníkem, jež byla pro stát závazná teprve po podpisu předsedou SPÚ (od roku 1927 prezidenta).

Tabulka 4: Latifundijní srážky k roku 1921

Výměra (ha)	Srážka (%)
do 1 000	nepodléhá srážkám
1 000–2 000	5
2 000–5 000	10
5 000–10 000	15
10 000–20 000	20

Zdroj: *Důvodová zpráva k vládnímu nařízení č. 53/1921.*¹⁷⁹

175 Nařízení vlády č. 53/1921 Sb. z. a n., jímž vydávají se předpisy závazné pro určování a vypočítávání přejímací ceny za zabraný majetek pozemkový státem převzatý, ze dne 21. ledna 1921; 220/1922 Sb. z. a n., kterým se mění nařízení vlády republiky Československé ze dne 21. ledna 1921, č. 53 Sb. z. a n., jímž stanoví se podle § 41 náhradového zákona závazné stupnice cen pro vyměření náhrady za zabraný majetek pozemkový, státem převzatý, ze dne 7. srpna 1922.

176 PEICHOVÁ, Adéla, *Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky*, in: *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*, KUKLÍK, Jan (ed.), Praha 2011, s. 31–40.

177 PEICHOVÁ, A., *Pozemková reforma v době první republiky*. Nepublikovaná rigorózní práce. Praha: Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 2011, s. 88.

178 Tamtéž.

179 Dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3368_02.htm> [16. 08. 2016].

Výkonným orgánem pozemkové reformy byl od 15. října 1919 do 1. května 1935 Pozemkový úřad, zřízený zákonem ze dne 11. června 1919.¹⁸⁰ Roku 1920 došlo k ustálení názvu instituce na Státní pozemkový úřad (SPÚ), aby bylo jasné deklarováno, že se nejedná o soukromou organizaci.¹⁸¹ Ačkoliv se původně předpokládalo podřízení SPÚ Ministerstvu zemědělství ČSR, podléhal nakonec přímo ministerské radě, jelikož se zástupci politických stran obávali přílišného vlivu agrární strany, která měla Ministerstvo zemědělství ČSR ve svém držení.¹⁸² Do čela SPÚ se nakonec dostal člen agrární strany Karel Viškovský,¹⁸³ jenž funkci zastával od června 1919 až do roku 1926. Poté jej vystřídal další agrárník, a to Jan Voženílek (autor obsáhlého spisu o předběžných výsledcích pozemkové reformy).¹⁸⁴ SPÚ fungoval až do roku 1935, kdy byl začleněn do Ministerstva zemědělství ČSR a jeho agendu přejal IX. odbor (v čele zasedl odborový přednosta František Novák).

SPÚ disponoval poměrně rozsáhlými pravomocemi. Rozhodoval o tom, v jakém pořadí se bude přistupovat k přejímání velkostatků a jak bude naloženo se zabranou půdou – zda si ji ponechá stát, předá se jednotlivým žadatelům, zemědělským družstvům, vrátí se majiteli, popřípadě komu případnou zbytkové statky.¹⁸⁵ Na základě § 11 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n. mohl SPÚ původnímu vlastníkovu ponechat až 500 ha půdy, muselo se však jednat o potřebnou půdu „hledíc k její jakosti a k tomu, čeho žádá účelné hospodaření, zřetel na zemědělský průmysl, zásobování měst i jinaké zřetele všeobecného blaha“. Toto ustanovení vtělil přípravný výbor do zákona s ohledem na některé velkostatky, jež byly úzce svázané se zemědělským průmyslem (např. cukrovary závislé na pěstitelské ploše). A tak se na jedné straně zákon pokusil vyjít vstříc zájmům hospodářské výroby, ale na straně druhé tím poskytl velké pravomoci SPÚ, který přímo rozhodoval o udělení výjimek. Při určování kompetencí SPÚ se dostal ještě dál § 20 přidělového zákona, podle něž směla instituce majiteli propustit neomezenou výměru půdy (sic!) v případě ploch, jejichž účelem bylo zachovat ukázky původního rázu krajinného nebo památky historické. V praxi tak SPÚ velkostatkářům ponechal „velmi slušné výměry lesní půdy, aby jejich výnos umožnil péči o tyto památkové nevýnosné objekty, jakož i plnění jiných břemen, která zůstala na zmenšeném souboru (patronáty, příp. i chudobince, archivy aj.)“.¹⁸⁶ Příliš silné kompetence SPÚ se často stávaly nástrojem nepotického jednání.¹⁸⁷

Do čela SPÚ se dostal předseda a dva náměstkové (od roku 1927 prezident a dva viceprezidenti). Dozor nad činností SPÚ vykonával správní výbor, který se skládal

180 Úřad byl zřízen na základě zákona č. 330/1919 Sb., o pozemkovém úřadě, ze dne 11. června 1919.

181 NA Praha, fond ÚPZO, k. č. 41, inv. č. 6, sign. V, Označení Pozemkového úřadu ze dne 22. listopadu 1920.

182 BALCAR, J., *Pozemková reforma v období první československé republiky*, c. d., s. 28.

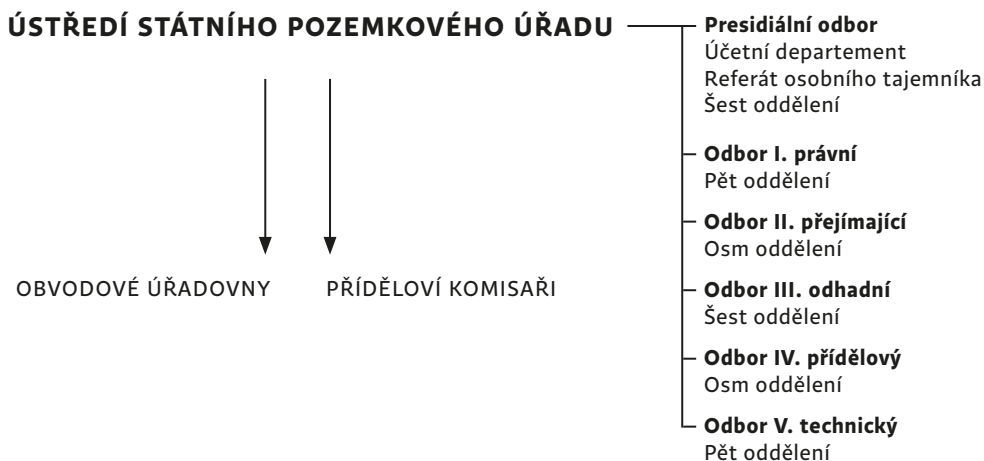
183 O jeho osobě blíže viz KOPECKÝ, Lukáš, *JUDr. Karel Viškovský (1868–1932). Prezident SPÚ, ministr a publicista*, in: *Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století*, RYCHLÍK, Jan – HOLEČEK, Lukáš – PEHR, Michal (edd.), Praha 2015, s. 116–133.

184 VOŽENÍLEK, J., *Předběžné výsledky*, c. d.

185 *Deset let Československé republiky*, III., c. d., s. 440.

186 Citováno dle: PAVEL, A., *Pozemková reforma československá*, c. d., s. 3.

187 NA Praha, fond SČV, k. č. 7, inv. č. 142, sign. 1. S tímto odkazem pracuje konkrétněji JELÍNKOVÁ, D., *Transformace životní reality*, c. d., s. 118; AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), pozemková reforma, k. č. 139, sign. T 124/25, Hlášení o trestním řízení proti Rudolfu Reimannovi [1926]; PŠENÍČKOVÁ, J., *Aféry agrární strany související s prováděním pozemkové reformy*, c. d., s. 101–117.

Obrázek 1: Organizace SPÚ

ze dvanácti členů, jež volilo Národní shromáždění na dobu tří let. Volby se ovšem v praxi nekonaly, a tak se složení správního výboru příliš neobměňovalo – po dobu existence úřadu rezignovali jen čtyři členové správního výboru. Mimo pražské ústředí existovaly obvodové úřadovny v Praze, Plzni, Mladé Boleslavi, Hradci Králové, Českých Budějovicích, Brně, Olomouci, Bratislavě, Zvolenu, Košicích i Užhorodě a v Bratislavě též sídlil Kolonizační referát. Obvodová úřadovna zvažovala propuštění podle § 7 záborového zákona, pokud se jednalo o nemovitosti do 10 ha či ocenění nižší než 50 000 Kč, dále rozhodovala podle zákona o hospodaření na zabraném majetku, prováděla přípravné práce k převzetí, přijímala přihlášky uchazečů o půdu, přidělovala půdu v akcích S a R, zřizovala poradní sbory a prošetřovala žádosti o propuštění ze záboru.¹⁸⁸ Při obvodové úřadovně působili až dva právníci, tři zeměměřiči, čtyři agronomové a kancelářské síly. Nejčastěji se přednostou obvodové úřadovny stal právník nebo zeměměřič a výjimečně též agronom.¹⁸⁹

Jednotlivé regionální oblasti spravovaly přidělové komisariáty SPÚ, které byly nejprve pohyblivé a od roku 1924 stálé. Pohyblivých komisariátů existovalo 80 (sic!),¹⁹⁰ z nichž každý vyžadoval jednoho až dva zeměměřiče, agronoma a kancelářskou sílu. Jeden takový komisariát zvládl za rok přidělit 500–2 000 ha zemědělské půdy. Stálých komisariátů bylo v listopadu 1923 zřízeno celkem 58, z toho 24 v Čechách, 12 na Moravě a ve Slezsku, 18 na Slovensku a 4 na Podkarpatské Rusi. Jeden stálý komisariát měl na starosti v průměru 2 400 km².¹⁹¹

Počátky činnosti SPÚ byly spojeny s nedostatkem personálu, ale i potřebných prostor. SPÚ začínal své působení s pouhými osmi zaměstnanci (sic!), avšak brzy se

188 Nařízení vlády republiky Československé 225/1921 Sb. ze dne 23. června 1921, kterým mění se nařízení vlády ze dne 6. července 1920, č. 451 Sb. z. a n., o obvodových úřadovnách pozemkového úřadu.

189 VOŽENÍLEK, J., *Pozemková reforma v Československé republice*, c. d., s. 67.

190 *Deset let Československé republiky*, III., c. d., s. 411.

191 VOŽENÍLEK, J., *Pozemková reforma v Československé republice*, c. d., s. 66.

začal rozšiřovat a k roku 1928 již disponoval 919 úředníky.¹⁹² Původně sídlil v klášteře křížovníků s červenou hvězdou, od května 1920 ale získal nájmem další prostory (Schneiderovo sanatorium) a následně zakoupil budovu v Praze II na Sokolské ulici. Definitivním sídlem se nakonec stal dům „Na Košíku“ na Václavském náměstí.¹⁹³

Pozice SPÚ v rámci vládních struktur byla podnětem pro hojné výtky. Od počátku dvacátých let námitkami nešetřil Josef Macek, významný sociálnědemokratický národohospodář. Kritiků měla pozemková reforma celou řadu, ať už z akademického prostředí (Emanuel Rádl, Josef Pekař) či od budoucích nabyvatelů. Nejostřeji však proti celému konceptu vystoupili českoslovenští Němci a maďarští i říšskoněmečtí státní příslušníci. Němečtí velkostatkáři si v petici adresované Společnosti národů v září 1922 stěžovali, že pozemková reforma má za cíl převést půdu z německých do českých rukou (považovali ji za součást *Tschechisierungspolitik*).¹⁹⁴ Záminku těmto obviněním zadržovala samotná československá strana přidělovou praxí pozemkové reformy a hlasitým voláním po odčinění Bílé hory (1620). Obecně byl přijímán názor, že po bitvě na Bílé hoře přešel majetek z českých rukou na cizí příslušníky, obzvláště německé. Při tvorbě legislativního rámce ovšem nehrálo toto nacionální stanovisko nijak zásadní roli a pozemková reforma byla koncipována především s cílem uklidnit sociální situaci v Československé republice.¹⁹⁵

* * *

Mezi lety 1919–1921, kdy se legislativa pozemkové reformy teprve formovala, byli potencionální zájemci o půdu uklidňováni tzv. předběžnými přidělovými akcemi (někde se totiž obyvatelé pokusili provést svémocné zábory velkostatků).¹⁹⁶ Mezi první akce patřil přiděl zemědělské půdy do vnuceného pachtu podle § 63 přidělového zákona.¹⁹⁷ Jelikož se jednalo o nouzové opatření, při výběru vnucených pachtýřů se upřednostňovali chalupníci, domkáři a bezzemci. Žadatelé museli prokázat, že půdu potřebují k zajištění nejnútnejší obživy pro sebe a své rodiny. Výše pachtu se například v obilnářské oblasti pohybovala v rozmezí 90–200 Kč za hektar podle

192 K roku 1923 zaměstnával 908 osob (76 právníků, 161 techniků, 68 geometrů, 150 agronomů, 36 účetních, 306 kancelářských úředníků a 113 písařských, pomocných sil a zřízcenců). Osobní náklad na tyto síly za rok 1923 činil 22 milionů Kč. VOŽENÍLEK, J., *Pozemková reforma v Československé republice*, c. d., s. 68.

193 *Deset let Československé republiky*, III., c. d., s. 408.

194 Archiv Společnosti národů Ženeva (dále jen ASN), Section des Commissions administratives et des questions de minorités, k. č. 1624, Dopis datován 6. července 1925, podepsán Wilhelm Medinger; Tamtéž, k. č. 1621, Beschwerde der deutschen Grossgrundbesitzer der Tschechoslowakischen Republik, die die Ankündigung der Konfiskation ihres eigentumes für den 1. Jänner 1923 erhalten haben, gerichtet an den Völkerbund. Ueberreicht durch die Deutsche Völkerbundliga in der Tschechoslowakischen Republik im September 1922.

195 BALCAR, J., *Pozemková reforma v období první československé republiky*, c. d., s. 31.

196 *Deset let Československé republiky*, III., c. d., s. 426.

197 „Vnucený pacht umožnil okamžitý přiděl, byť jen v míře omezené. Tam, kde si měl přiděl půdy vyžádat delší doby a kde se jevila naléhavá potřeba přidělu, mohl pozemkový úřad do konce roku 1920 – v určitých případech do konce roku 1921 – uložit osobě na zabrané půdě hospodařící, aby přenechala žadatelům podle přidělového zákona oprávněným do pachtu nebo podpachtu přiměřenou výměru půdy za běžných pachtovních podmínek. Tímto pachtem však nesměly být ohroženy ani zájmy výroby na příslušných velkostatkách, ani zájmy zaměstnanců. Pachtovní doba mohla být nejvýše šest let.“ Viz VOŽENÍLEK, J., *Pozemková reforma v Československé republice*, c. d., s. 29.

kvality půdy. Někdy se pacht určoval cenou jisté hospodářské plodiny (např. 1 ha pole za 100 kg žita v den 1. října příštího roku), aby byly zohledněny změny na trhu zemědělských plodin.¹⁹⁸ Proběhl též výkup dlouhodobých pachtů, čehož se ujaly okresní soudy. Pachtýři, kteří měli půdu v pachtu od 1. října 1901, ji nyní získali do svého majetku, držba ale nesměla přesáhnout 8 ha.

Další z předběžných akcí představoval přiděl půdy stavební (akce S), jehož účelem bylo zmírnění bytové krize v Československé republice a přidělení půdy pro zřizování zahrádek, hřišť, tělocvičen či ozdravoven apod.¹⁹⁹ Vlastník se často dohodl přímo s uchazečem a oba následně předložili kupní smlouvu SPÚ ke schválení. Akce byla oficiálně prohlášena za skončenou k 28. únoru 1925. Dalším z preludií pozemkové reformy byl přiděl půdy rozptýlené (akce R), jenž se týkal parcel, které „pro svoji roztržitost, neb nepatrnou výměru a vzdálenost ode dvora se nehodí k řádnému hospodaření u původního velkozávodu“.²⁰⁰ Akce R nakonec přidělila jen 9302 ha, jelikož se její časové provádění sešlo s řádným přidělovým řízením a nebyl na ni kladen větší důraz.

Během řádného přidělového řízení převzal SPÚ zabranou půdu a určil nabyvatele, kterým ji za přidělovou cenu přenechal. Proces probíhal za účasti SPÚ, jeho obvodové úřadovny, uchazeče o půdu a přidělového komisaře, jemuž asistovaly *poradní sbory místní* a *poradní sbory obvodní*.²⁰¹ Převod půdy se mohl realizovat i prostřednictvím tzv. zkráceného řízení přidělového (též přiděl z volné ruky).²⁰² V tomto případě se přímo dohodl uchazeč s vlastníkem a došlo k převodu zabrané půdy na základě smlouvy, kterou schválil SPÚ podle § 7 záborového zákona.²⁰³ Možnost zrychleného přidělového řízení se měla původně využít jen při menším rozsahu půdy,²⁰⁴ nakonec ale došlo k její aplikaci i pro přidělování zbytkových statků. Hranice přidělů se označovaly mezníky, a to téměř výhradně kamennými (nejčastěji z žuly a andezitu), ve výjimečných případech se užilo také železobetonových značek. Za účelem porovnání jednotných mezníků vypisoval SPÚ veřejné výběrové řízení. Údaje, že jsou k dispozici do konce roku 1927, uvádějí částku přes 7300 000 Kč (sic!).²⁰⁵

Na základě vládních nařízení č. 117/1922 a č. 74/1923 Sb. z. a n. vznikaly tzv. zbytkové statky, tedy zemědělské objekty, jejichž výměra činila alespoň 30 ha.²⁰⁶ Zbytkové statky se pohybovaly rozlohou průměrně od 30 do 100 ha. Jejich cena se odvíjela od oblasti, v níž se nacházely (zdali ležely v řepařské, obilnářské, obilnářsko-bramborářské nebo píceňářské výrobní oblasti). Přidělovaly se osobám, které pozemková reforma existenčně poškodila (nájemci zabrané půdy, zaměstnanci velkostatků apod.), ale i jiným veřejným a soukromým uchazečům.

198 Tamtéž, s. 35.

199 *Deset let Československé republiky*, III., c. d., s. 429.

200 Citováno dle: Tamtéž, s. 429.

201 DÉRER, I., *Katechismus pozemkové reformy*, c. d., s. 32.

202 Dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/to301_00.htm> [23. 04. 2016].

203 § 7 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919.

204 PAVEL, A., *Pozemková reforma československá*, c. d., s. 2.

205 *Deset let Československé republiky*, III., c. d., s. 521.

206 PŠENIČKOVÁ, J., *Zbytkové statky*, c. d.

Často se stávaly předmětem jednání, které lze dnes označit za nepotismus.²⁰⁷ Ačkoliv se tyto případy v dobovém kontextu těšily značné pozornosti veřejnosti, jen zřídka byly právně řešeny.

Zhruba 61 % procent zabrané půdy tvořily lesy, s nimiž mělo být naloženo podle záborového zákona: „Pokud ji stát sám nepodrží, lze přidělití obcím a jiným veřejným svazům.“ Jednotlivcům měla být lesní půda přidělena pouze výjimečně (naléhavá arondace jejich vlastní půdy). Do majetku státu se SPÚ mimořádně snažil získat pohraniční lesy, a to z důvodu případné obrany hranic.²⁰⁸ Část lesní půdy si původní vlastníci podrželi na základě platné legislativy (§ 11 záborového zákona; § 20 zákona přidělového) a zbytek se rozdělil v rámci lesní reformy. Zestátněnou půdu ve většině případů předal SPÚ Ministerstvu zemědělství ČSR pro podnik Státní lesy a statky²⁰⁹ nebo na ní hospodařil ve vlastní režii (např. Rosice-Veveří).²¹⁰

* * *

Jedním z hojně kritizovaných dopadů pozemkové reformy byla skutečnost, že znejistila pracovní pozice zaměstnanců zabraných velkostatků. Měli být proto zajištěni, a to buď přidělem půdy, zprostředkováním/opatřením dalšího zaměstnání, peněžitým odškodněním, či starobním a invalidním zaopatřením. Graf 1 názorně ukazuje, že téměř polovina zaměstnanců zvolila formu peněžitého odškodnění, kdežto pouze 25 % bývalých zaměstnanců velkostatků získalo přidělem půdy. Podle šetření SPÚ však zhruba dvě třetiny finančně odškodněných zaměstnanců zůstaly v zemědělství, a dokonce 10 % z nich použilo odbytné k samostatné podnikatelské činnosti.

Nabyvatel půdy byl ve svých dispozičních právech omezen, aby se předešlo spekulacím a utvrdil se stav vzniklý reformou, což ošetřovaly § 23 a 50 přidělového zákona.²¹¹ Oprávněním vydávat předpisy o řádném hospodaření disponoval SPÚ se svými obvodovými úřadovými. Přídělci se podpisem „Protokolu o předání půdy“ zavázali na půdě osobně a řádně hospodařit, pokud k tomu budou uzpůsobeni tělesně i duševně. Jestliže chtěli pověřit hospodařením jinou osobu (člena rodiny, zaměstnance), museli si vyžádat souhlas SPÚ.²¹²

207 Pozornost budil například příděl zámku Bon Repos, jenž získal odborový přednosta SPÚ Václav Špitálský, viz AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), Pozemková reforma, T 153/25, k. č. 144. Zpolitizování pozemkové reformy a tlak na přidělování zbytkových statků považovalo německé ministerstvo spravedlnosti ve svých interních materiálech za jednu z příčin hospodářského neúspěchu některých zbytkových statků, viz Bundesarchiv Berlin, Reichsjustizministerium, sign. R3001/22891, Deutsches Wirtschaftsjahrbuch für die Tschechoslowakei 1932.

208 SOMMER, K., *Průběh a výsledky pozemkové reformy v pohraničí českých zemí*, c. d., s. 35–108.

209 *Československé státní lesy a statky, státní podnik, spravovaný na základě zákona č. 404 z roku 1922 a vlád. nař. č. 206/1924 sbírky zák. a nař. ministerstvem zemědělství*, Praha 1938.

210 Více k případu Rosice-Veveří viz DUFEK, P., *Zaměstnanci Státního pozemkového úřadu v „minovém poli“ zahraniční politiky a pastí politiky domácí*, c. d., s. 161–168.

211 „§ 23 Při tom bude pozemkový úřad dbáti toho, aby zabezpečil, že přidělená půda nebude oddělena účelům, kterých příděl sleduje, a přiděluje půdu do vlastnictví bude se, pokud toho vyžaduje povaha věci, řídití obdobou ustanovení daných v druhé části o rolnických nedílech.“; „§ 50 Úřad pozemkový může ustanoviti zvláštní řád o hospodaření na nedílu, zvláště pak také co do členství v některých družstvech, ochrany památek přírodních a uměleckých, zachování krajinného rázu a krajinných zvláštností při stavbách, pojištění proti škodám a na život a t. p.“. Citováno dle: Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., ustanovení o přídělu zabrané půdy (přídělový zákon), ze dne 30. ledna 1920.

212 *Deset let Československé republiky*, III., c. d., s. 533.

Graf 1: Zaopatření zaměstnanců na zabraných velkostatcích

Zdroj: PAVEL, A., *Pozemková reforma československá, c. d., s. 5.*

Příděl půdy provázela i akce směnná, ustanovená na základě § 24 přídělového zákona č. 81/1920 Sb. z. a n. ze dne 30. ledna 1920. SPÚ mohl směniti zabranou půdu za svobodnou, aby se získaly potřebné pozemky pro příděl v oblastech, kde byl nedostatek, nebo se upravila pozemková držba s ohledem na zajištění hranic a rozšíření hospodářských a obytných budov. Směňovaly se hlavně drobné půdní celky a usedlosti za zbytkové statky.²¹³

***

Finanční provádění reformy zajišťovaly státní fondy, na něž dohlížel Nejvyšší účetní kontrolní úřad. Kromě kontroly každoroční uzávěrky prováděl měsíční revizi výkazu hotovosti všech fondů i plateb a účetních obrátů Fondu náhradového (dříve Náhradový fond SPÚ), který existoval za účelem převzetí a přídělu půdy. Pro svoji činnost získal státní zálohu 150 milionů Kč, kterou měl z případných přebytků vrátit. Příjmy fondu tvořily přídělové ceny (spolu s přírážkou na zajištění zaměstnanců i přírážkou na dávku z majetku a poplatkem na režii pozemkové reformy), pachtovné, výnos z přechodně spravované půdy a úroky z přídělové ceny. Výdaje fondu představovaly náhrady bývalým vlastníkům a odvody dalším fondům z přírážek přídělové ceny. Během let 1920–1933 činil obrát příjmů a výdajů Fondu náhradového 28 miliard Kč (sic!), což představovalo na svou dobu ohromnou sumu.²¹⁴ Státní kolonizační fond (dříve Všeobecný fond pro podporu vnitřní kolonizace) získal

213 Tamtéž, s. 449.

214 PAVEL, A., *Pozemková reforma, c. d., s. 8.*

od republiky jednorázovou částku 20 milionů Kč.²¹⁵ Přídělová cena placená SPÚ nabyvatelem obsahovala procentuálně vypočtený poplatek na zajištění zaměstnanců velkostatků. Tyto přírážky se spolu s latifundijními srážkami, pokutami, tresty a poplatky za udělení souhlasu ke zcizení a pronájmu půdy zabrané staly součástí příjmů Státního kolonizačního fondu, který poskytoval úvěry (držebnostní a sociální) k zajištění poškozených zaměstnanců. Obrat fondu činil v letech 1920–1933 neuvěřitelných 4,1 miliardy Kč.²¹⁶ Výhradně sociální funkci, a to vyplácení zaopatřovacích požitků (penzijní a invalidní) zaměstnancům zabraného velkostatku, vdovám a sirotkům, plnil Fond pro zaopatření zaměstnanců velkostatků, dotovaný státem jednorázovou částkou 5 milionů Kč. Příjmy získával z hektarových příspěvků, jež odváděli velkostatkáři (3 Kč z každého zabraného hektaru). Fond vedlo sedmičlenné kuratorium, jmenované po dohodě SPÚ a Ministerstva sociální péče ČSR. Během let 1920–1933 fondem prošlo 258 milionů Kč.²¹⁷

Vedle výše zmíněných fondů existoval též Fond československých legionářů pro pozemkovou reformu (dříve Fond československých legionářů při SPÚ v Praze), který dotovala Kancelář československých legií při Ministerstvu národní obrany ČSR částkou 1 milion Kč a SPÚ 1,3 milionu Kč. Jeho cílem se stalo poskytování provozovacího úvěru legionářům a jejich pozůstalým, pokud nabyli přidělu. Půjčky navrhovalo pětičlenné kuratorium a v letech 1921–1933 činil obrat 24,8 milionu Kč.²¹⁸

Při Poštovním úřadě šekovém došlo v říjnu 1923 ke zřízení Náhradové banky pro pozemkovou reformu, která zapisovala pohledávky do Náhradové knihy. Nedisponovala ovšem základním kapitálem a v pozemkové reformě se příliš neuplatnila. Například roku 1936 bylo v Náhradové knize zapsáno pouze 99 pohledávek bývalých vlastníků.²¹⁹

* * *

Záboru v rámci pozemkové reformy podléhalo 4 020 169 ha (28,3 % veškeré půdy ve státě), nacházejících se v majetku 1873 vlastníků.²²⁰ SPÚ prohlásil pozemkovou reformu za skončenou již v roce 1933, ale agendu zajišťoval až do roku 1935. Jeho činnost byla ukončena vládním nařízením č. 22/1935 Sb. z. a n., „kterým se ruší Pozemkový úřad (Státní pozemkový úřad) a jeho působnost se přikazuje ministerstvu zemědělství“.²²¹ Reforma nebyla de facto provedena do plánované podoby a k omezení pozemkového vlastnictví na požadovanou výměru nikdy nedošlo. Ve třicátých letech SPÚ a později Ministerstvo zemědělství ČSR řešily problémy na přidělené půdě a zbytkových statcích spojené s velkou hospodářskou krizí (úvěrová pomoc nabyvatelům, snižování pohledávek SPÚ).

Ačkoliv po svém ustanovení čelil SPÚ mnoha kritickým námitkám, až do svého zrušení v roce 1935 neprošel zásadnější reorganizací. Přes veškeré výtky, jež na

215 *Deset let Československé republiky*, III., c. d., s. 416.

216 PAVEL, A., *Pozemková reforma*, c. d., s. 8.

217 Tamtéž.

218 Tamtéž.

219 Tamtéž.

220 KUBEC, F., *Zemědělská politika*, c. d., s. 232.

221 HORÁK, O., *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*, c. d., s. 87.

adresu SPÚ směřovaly, se jednalo o adekvátní nástroj pro provedení tak ambiciózního cíle, jakým pozemková reforma bezpochyby byla. Ve svém důsledku velkostatky nezlikvidovala, jen omezila jejich monopol na půdu, posílila kategorii malých a středních hospodářství a zlepšila sociální postavení drobných rolníků. Ačkoliv se produkce československého zemědělství zvýšila,²²² značná část venkovského obyvatelstva se zadlužila a obzvláště třicátá léta pro ně byla kritická.²²³ Záporným jevem reformy bylo zrušení pracovních míst pro dělníky velkostatků, kteří sice obdrželi odstupné, často ale velmi složitě hledali novou obživu. Mezi problematické body reformy rovněž patřilo upevnění dominantního postavení agrární strany, s čímž se úzce pojila výrazná politizace přerozdělování půdy.²²⁴

---

222 Blíže viz KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky*, I., c. d., s. 490–495.

223 LACINA, Vlastislav, *Zadlužení kapitalistického zemědělství v českých zemích v letech 1918–1938*, Praha 1978.

224 Blíže viz KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky*, I., c. d., s. 470–479.

3 VELKOSTATKY KŘIVOKLÁT, PLASY A RADNICE

3.1 STRUKTURNÍ CHARAKTER VELKOSTATKŮ

„Již ze zběžného pohledu na mapu ČSR jest patrná velká rozdílnost fysikogeografických poměrů našeho státu. Jest samozřejmo, že okolnost tato musí se obraziti také v různosti půd, ježto rozmanitá povaha půdy jest dána právě jednak změnami poměrů klimatických, reliéfem terénu a pestrotou geologických poměrů, jednak pak vlivem různosti porostů (les, pole, louka) i zásahem člověkovým.“

Jaroslav Spirhanzl, 1930²²⁵

Za účelem výzkumu pozemkové reformy na jednotlivých velkostatech je třeba nejprve postihnout rodiny jejich vlastníků (odkud pocházely, kdy majetek získaly a jaké státní občanství přijaly). Stejně tak by pozornosti neměl uniknout strukturní charakter zkoumaných velkostatků (půdní fond a forma jeho obhospodařování, návazná zemědělská a nezemědělská výroba). Výchozí situace jednotlivých velkostatků výrazně ovlivnila pozdější průběh pozemkové reformy. Hrála důležitou roli při formování strategií majitelů, ovlivnila poptávku po půdě v regionu a ve svém důsledku se stala určující pro naplňování reformy.

3.1.1 VELKOSTATEK KŘIVOKLÁT A FÜRSTENBERGOVÉ

Křivoklátský velkostatek vlastnil německý šlechtický rod Fürstenbergů. Jedná se o starobylou rodinu, která pochází z oblasti dnešního Bádenska-Würtemberska a postupně se rozdělila do několika linií.²²⁶ Knížecí větev Fürstenbergů, jež sídlila dvě století ve středních Čechách, pochází od Josefa Viléma (1699–1762). Sňatkem s Annou Marií z Valdštejna přešlo do majetku Fürstenbergů Křivoklátsko a na počátku 19. století se v rukou Karla Egona II. (1796–1854) spojily české a německé državy rodu. Pozemková reforma probíhala v době, kdy v čele rodu stáli Maxmilián Egon II. Fürstenberg (1863–1941) a jeho syn Maxmilián Egon III. (1896–1959). Kvůli silným vazbám na německého císaře se Maxmilián Egon II. netěšil v českém prostoru příliš velké popularitě, právě naopak.²²⁷

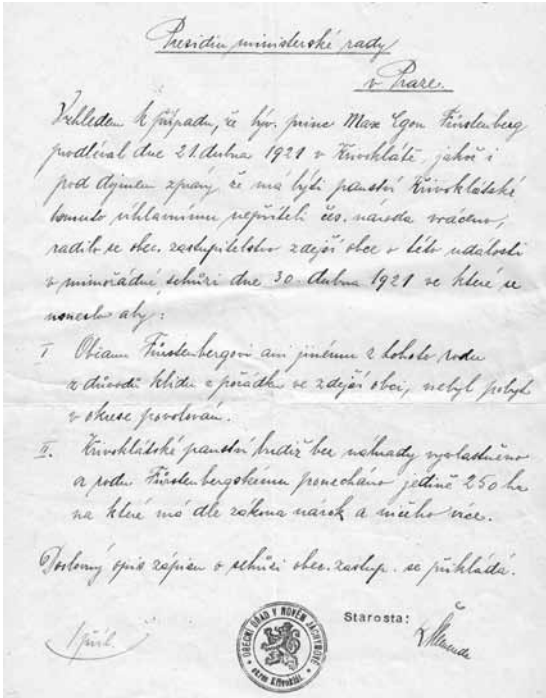
Již v dobách habsburské monarchie sociální demokraté kritizovali nespravedlivé rozdělení pozemkového fondu na Rakovnicku, kdy přes 70 % půdy v regionu vlastnil Fürstenberg.²²⁸ Po první světové válce se proto v Československu ozývaly hlasy po úpl-

225 Citováno dle: SPIRCHANZL, Jaroslav, *Půdy v Československé republice*, in: Československá vlastivěda, I., Praha 1930, s. 451.

226 ŽUPANIČ, Jan – FIALA, Michal – STELLNER, František, *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*, Praha 2001, s. 86.

227 Pro svůj vliv na císaře Viléma II. byl kritizován německým tiskem již před první světovou válkou. Blíže viz soubor novinových výstřížků Bundesarchiv Berlin, Reichslandbund-Pressearchiv, Personalialia, Reichslandbund. – Pressearchiv – Personalialia, Personen F, sign. R 8034-III/137. O vazbách na Viléma II. pojednávají též studie: BOMMERIUS, Christian, *Der Fürstentrust. Kaiser, Adel, Spekulanten*, Berlin 2017; WINZEN, Peter, *Freundesliebe am Hof Kaiser Wilhelms II.*, Nordestedt 2010.

228 Rakovnický obzor. List strany sociálně demokratické pro okresy: Rakovník, Křivoklát, Kralovice a Maňetín, ze dne 24. prosince 1910, 2, 56, s. 2–3.

Obrázek 2: Protest obce Nový Jáchymov

Zdroj: NA Praha, fond Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha, k. č. 385, sign. 225–385 – 10/10.

ném vyvlastnění jeho majetku.²²⁹ Rod trvale sídlil v Německu, pro každou návštěvu tedy museli jeho příslušníci získat vízum a policejní ředitelství mělo přehled o jejich pohybu.²³⁰ Ministerstvo vnitra ČSR mělo obavy, zda lze Fürstenbergům v Československu zajistit dostatečnou bezpečnost, snažilo se tedy jejich cesty do republiky co nejvíce kontrolovat. Tyto starosti se zakládaly na reálném podkladě, protože například v srpnu 1920²³¹ a během června 1921²³² proběhly na Křivoklátsku tábory lidu s požadavkem vyvlastnit Fürstenbergy a místní obecní zastupitelstva taktéž požadovala konfiskaci. Situace se ještě více vyostřila po odprodeji zámku v Lánech, kdy se přebytný nábytek začal stěhovat na hrad Křivoklát. Spolu s tím, jak se v regionu šířila zpráva, že rodina Fürstenbergů bude bydlet na hradě, došlo k celé řadě protestů. Poměry v regionu se uklidnily teprve v pozdějších letech, kdy již bylo víceméně jasné, že rodina neplánuje sídlit v Čechách.

Velkostatek Křivoklát zabíral značnou rozlohu, zhruba 40 tisíc ha, spadajících do pěti politických okresů (Rakovník, Slaný, Kladno, Hořovice a Rokycany).²³³ Na

229 NA Praha, fond Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha, k. č. 385, sign. 225-38510/10.

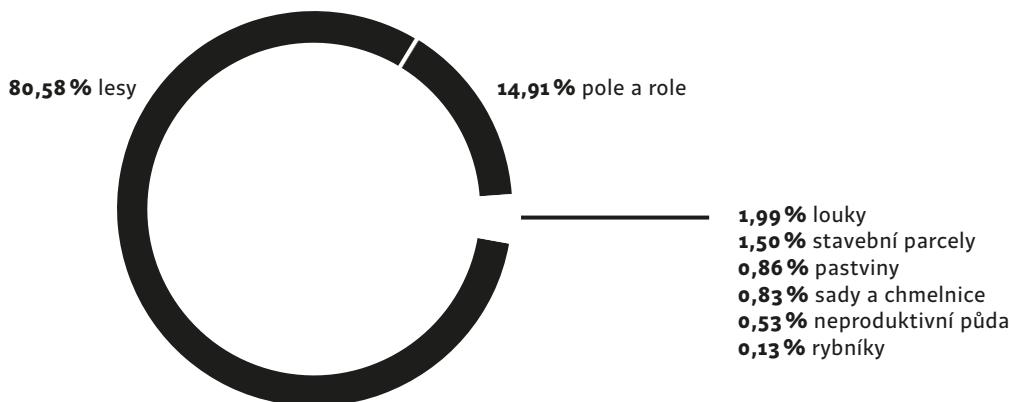
230 Tamtéž, k. č. 385, Dopis ministerstva zahraničních věcí Presidiu ministerstva vnitra ze dne 13. července 1921, podepsán F. Křížek.

231 Tamtéž, k. č. 385, Hlášení Presidia zemské správy politické v Praze ze dne 7. listopadu 1920.

232 Tamtéž, k. č. 385, Hlášení Československého zemského četnického velitelství pro Čechy ze dne 5. června 1921; *Křivoklátský lid proti Fürstenberkovi*, Sociální demokracie, ze dne 13. května 1921, 13, 19, s. 7. Dále též protesty proti přítomnosti člena rodu na Křivoklátsku v roce 1919 *Karel Fürstenberg na Křivoklátskě*, Rakovnický obzor, ze dne 12. dubna 1919, 40, 15, s. 4. Protest proti Fürstenbergům na Dřevíči z roku 1923 viz *Bývalý „knížepán“ Fürstenberg*, Sociální demokracie, ze dne 26. dubna 1923, 15, 17, s. 2.

233 Tittl, H., *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen*, c. d., s. 157. Jednalo se o soudní okresy Beroun, Kladno, Nové Strašecí, Křivoklát, Rakovník, Unhošť a Zbirov.

Graf 2: Rozdělení půdního fondu na velkostatku Křivoklát k roku 1906

Zdroj: TITTL, H., *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen, c. d.*, s. 374.

severu hraničil se statky Cítoliby a Mšec, na východě s Buštěhradem, Chrástany a Karlštejnem, na jihu s Berounem, Královým Dvorem a Točnickem. Fakticky se rozkládal v oblasti od Berouna až po Žatec. Krajina Křivoklátska a Rakovnicka se nachází v povodí řeky Berounky. Křivoklátsko pokrývají převážně lesy, jak vyplývá z grafu rozložení půdního fondu, a proto byly pozemky většinou obhospodařovány velkostatkem ve vlastní režii, nikoliv formou pachtu. Tato situace předznamenala i pozdější poptávku po půdě v regionu.

* * *

Majitel mohl velkostatek vlastnit buď jako fideikomis, nebo alod. Fideikomis (rodinné svěření) měl zajistit celistvost jím vázaného majetku v rukách jedné rodiny, popřípadě rodu.²³⁴ Alodiální majetek mohl být spravován volně, kdykoliv zatížen hypotékou nebo prodán.²³⁵ Křivoklát již od 18. století tvořil fideikomis a rodině též patřily alodiální Petrovice, jež zabíraly výměru téměř 440 ha. Petrovice nebyly součástí fideikomisu Křivoklát jen z toho důvodu, že je Fürstenbergové získali až v roce 1898.²³⁶ Majitel šlechtického velkostatku soustředil v ruku jedné rodiny značné pozemkové vlastnictví, přičemž disponoval jednak zásobami nerostných surovin, jednak dostatečnou klientelou. Pokud ale velkostatek spravoval jako fideikomis, v podnikání byl výrazně omezen, jelikož jej nemohl zatížit hypotékou přes určitou hranici.

234 URFUS, V., *Rodinný fideikomis v Čechách, c. d.*, s. 194.

235 „Majetek zpupný, totiž takový, jenž jest prost svazku lenního i svěřenského a kterým tudíž majitel nakládati může úplně volně mezi živými i pro případ smrti, užíváno pak slova alod až do našich dob, kdy t. zv. alodifikací lén, totiž prohlášením lén za předměty plného vlastnictví dosavadních držitelů pouze protiva mezi alodem a svěřenstvím zachovala význam praktický.“ Heslo Alod: *Ottův slovník naučný*, I., Praha 1888, s. 943.

236 RENNER, Jan, *Popis politického a školního okresu rakovnického*, Rakovník 1902, s. 255.

Tabulka 5: Průměrný výnos na 1 ha plochy sklizně vybraných plodin v hektolitrech v okrese Křivoklát ve srovnání s průměrem v Čechách

Plodiny	1897	Čechy	1905	Čechy	1913	Čechy
brambory	100	81,7	210	157,6	171,4	156,7
pšenice jarní	–	–	–	–	25	25,8
pšenice ozim	–	–	–	–	27,5	24,2
pšenice celkem	20	16,4	18,8	20,5	–	–
žito jarní	–	–	–	–	22	17,9
žito ozim	–	–	–	–	27,4	25
žito celkem	17	15,2	21,6	19,9	–	–
ječmen	20	18,6	13	20,9	28,6	30,4
oves	21	19,9	15	20,4	42	39,2

Zdroj: Zprávy zemského statistického úřadu království Českého, *Statistika osevu a sklizně, Praha 1897–1913.*

Jan Renner, pracovník rakovnického muzea, uvádí ve svém popisu rakovnického okresu, že kraj je „rolnictví velmi příhodný“,²³⁷ zároveň ale přiznává, že jílovitá půda obsahuje drobnou břidlici, a z toho důvodu je chudá na vápno a humus. Při pohledu na tabulku 5, která zachycuje výsledky šetření Zemského statistického úřadu,²³⁸ je opravdu třeba Rennerovo hodnocení poupravit. Výše uvedená tabulka naznačuje, že Křivoklátsko není nikterak úrodný kraj, což se odrazilo v provádění pozemkové reformy. Pro ilustraci úrodnosti velkostatku bylo vybráno jeho jádro, a to okres Křivoklát. U pšenice, žita, ječmene a ovsa jsou uváděny údaje o výnosu zrna v hektolitrech z hektaru. Na základě statistiky lze sledovat, že v případě pěstování brambor se jedná o mírně nadprůměrný region, u ostatních plodin se ale výnosy blíží zemskému průměru. Nehledě na dlouhodobě stoupající výnosy se v posledním předválečném roce Křivoklátsko jeví jako průměrný region. Mezi plodinami, které se na Rakovnicku pěstovaly, byly z obchodního a vývozního hlediska využitelné jen žito a chmel.²³⁹ Další produkty stěží pokrývaly místní spotřebu (např. pšenice a luštěniny).²⁴⁰

237 Tamtéž, s. 30.

238 Při analýze obilních výnosů je třeba počítat s tím, že se jedná o výsledky závislé na počasí apod. Blíže viz JANČÍK, Alois, *Kolísání obilních výnosů v Čechách v letech 1870–1920 (předběžná studie)*, in: Vědecké práce Československé akademie zemědělských věd z dějin zemědělství a lesnictví, Praha 1959, s. 85–103.

239 „Chmelařství zdomácnělo nejen na permské červenci v severozápadní obilní části Křivoklátska, nýbrž vniká za dosavadní vysoké ceny chmele také na pole uvnitř lesů, kde mu namnoze nekyne valný úspěch.“ Citováno dle: NECHLEBA, Alois, *Příspěvky k sociologii křivoklátského venkova*, Praha 1928, s. 125–126. „Podle Rennera i dalších se zde v první řadě daří chmelu (převážně v severní a střední části kraje), dále obilninám, pícninám, luštěninám, okopaninám, pěstuje se v hojně míře zelenina, ovšem v menší už ovoce, protože nedochází ke znovu obnovování sadů.“ Citováno dle: UHLÍŘOVÁ, Tereza, *Krajina janusovské tváře. Reprezentace rakovnicko-křivoklátské krajiny ve věstnících rakovnickému musejního spolku a jeho další regionální produkci*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2013, s. 58.

240 RENNER, J., *Popis politického*, c. d., s. 38–39.

Rozmístění hospodářských objektů na území velkostatku Křivoklát korespondovalo s jeho přírodním charakterem. Přes 80 % půdního fondu spadalo na lesní komplexy, čemuž odpovídala i podoba hospodaření na knížecím majetku – od těžby dřeva přes jeho zpracování na dřevěné uhlí až po finální zásobování průmyslových podniků.²⁴¹ Pro zemědělské účely byla použitelná zhruba třetina území. Kopcovitý terén vyhovoval chovu ovcí, skotu a koní. Zpracovávalo se zde mléko – dvě sýrárny vyráběly ročně značné množství sýra rozmanitých druhů. Podle Jana Rennera se „fürstenberský sýr daleko rozváží a má chvalnou pověst“.²⁴² Lihovarnictví se v regionu provozovalo výhradně při velkostatku, a to celkem v jedenácti lihovarech. Součástí křivoklátského latifundia byly i pivovary v Krušovicích a na hradě Křivoklát, které již šlo považovat za plnohodnotný průmysl.²⁴³

3.1.2 VELKOSTATEK PLASY A METTERNICH-WINNEBURGOVÉ

Velkostatek Plasy rovněž patřil německým státním příslušníkům, a to rodu Metternich-Winneburg. Metternichové pocházejí z oblasti Porýní a jejich jméno bylo v okolí Koblence zaznamenáno již na konci 13. století. Na českém území sídlila rodina od roku 1623, kdy zakoupila panství Kynžvart v západních Čechách. Teprve v 19. století Metternichové připojili ke svým statkům panství bývalého kláštera v Plasích (1826), a to díky nejznámějšímu členovi rodu, kterým byl kancléř Klement Václav Lothar (1773–1859).²⁴⁴ Dědicem se stal jeho syn Richard (1829–1895), jenž se stejně jako otec věnoval vrcholné politice a diplomacii. Po první světové válce vlastnil Plasy Klement Václav (1869–1930), který se oženil se sestřenicí španělského krále Isabelou de Silva y Carvajal markýzou de Santa Cruz (1880–1980). Vazby na Španělsko sehrály významnou roli při utváření strategií Metternichů ve vyjednávání s SPÚ během pozemkové reformy.²⁴⁵ Klement Metternich-Winneburg zemřel již 13. května 1930 a zanechal po sobě jediného nezletilého syna, Paula Alfonse (1917–1992). Paulovým opatrovníkem byl až do jeho plnoletosti ustanoven legač-

241 SVOBODA, Pravdomil, *Křivoklátské lesy, dějiny jejich dřevin a porostů*, Studia Botanica Čechica, 1943, 6.

242 RENNER, J., *Popis politického*, c. d., s. 46. Sýraři byli kvalifikované a velmi dobře placené síly, často ze zahraničí (Švýcarsko, Rakousko). Viz KODEDOVÁ, O., *K postavení zemědělského dělnictva na počátku 20. století (Fürstenberské dominium 1900–1914)*, c. d., s. 779.

243 O hospodaření na velkostatku Křivoklát v době Rakouska-Uherska viz PATOČKA, Jaromír, *Hospodářská situace majetkových komplexů šlechtických rodů Waldstein-Wartenberg, Lobkowicz, Fürstenberg a Schönborn na počátku 20. století*, *Hospodářské dějiny*, 2011, 26, 2, s. 174–210. Velkostatku Křivoklát se ve svých studiích věnovala i Oldřiška Kodedová. KODEDOVÁ, O., *Postavení zemědělského proletariátu v Čechách koncem 19. století. Zemědělský proletariát na fürstenberském panství v letech 1880–1900*, Praha 1967; TÁŽ, *K zápasům zemědělského dělnictva na Křivoklátsku v letech 1905–1907*, c. d., s. 191–210. V této souvislosti je potřeba upozornit na rigorózní práci MATOUŠKOVÁ, Anna, *Křivoklátské železářství v prvních fázích průmyslové revoluce*. Nепublikovaná rigorózní práce. Praha: Katedra československých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1979.

244 ŽUPANIČ, J. – FIALA, M. – STELLNER, F., *Encyklopedie*, c. d., s. 170.

245 Roku 1936 na Kynžvart zavítal španělský král Alfons XIII. NA Praha, fond Zemský úřad Praha – Prezidium zemského úřadu v Praze, k. č. 699, sign. 207-699-7/168, Hlášení Státního policejního úřadu v Mariánských Lázních ze dne 4. března 1938.

ní rada v Chodové Plané Walter hrabě z Berchem.²⁴⁶ Během druhé světové války se Paul Alfons oženil s Tatánou Vasilčikovou (1915–2006).²⁴⁷ Roku 1936 se zapojil jako dobrovolník na straně generála Franca do španělské občanské války a později pak působil coby důstojník v německé armádě.²⁴⁸

Tato poslední generace Metternichů považovala za své hlavní sídlo Kynžvart. Vztah k Plasům popsala manželka posledního soukromého majitele velkostatku ve svých pamětech následovně: „Plasy a Johannisberg neměly pro něj [myšlen Paul Metternich] tentýž význam [jako Kynžvart]. I když pro něj znamenaly materiální hodnoty právě tak málo jako pro mého otce, byl se svým domovem co nejtěsněji spjat. Paulovi bylo třináct let, když mu zemřel otec. Proto byli požádáni tři přátelé rodiny, aby se až do jeho plnoletosti postarali o rodinná sídla: kníže Clary o Kynžvart, princ Leopold Lobkowicz o Plasy, hrabě Walter Berchem o Johannisberg.“²⁴⁹ Silnější vztah Metternichů ke Kynžvartu sehrál důležitou roli při vyjednávání dohody o provedení pozemkové reformy.

Tak vyhocené nálady jako v případě Fürstenbergů na Křivoklátsku se u Metternichů na velkostatku Plasy neobjevují. Autorka bakalářské práce o vzpomínkách na Metternichy Ilona Barbořáková prostřednictvím rozhovorů s pamětníky dokazuje, že se rod Metternichů naopak těšil v regionu oblíbě.²⁵⁰ Státní aparát přesto sledoval Paula kvůli sympatiím k monarchistickým hnutím. Roku 1936 rodinu Metternich-Winneburg na Kynžvartě navštívil bývalý španělský král Alfons XIII.²⁵¹ Německé citění Paula Metternicha bylo během druhé světové války říšskoněmeckými úřady zpochybňováno. Přestože bojoval ve wehrmachtu, dochovala se upozornění, že jazyk neovládá na úrovni rodilého mluvčího a ke komunikaci častěji užívá španělštiny a angličtiny. Jeho sňatek s ruskou emigrantkou se též nesetkal s pochopením členů NSDAP, mezi nimiž panovalo přesvědčení, že Paulovo společenské postavení zajišťují jeho kontakty na příslušníky bývalé aristokracie.²⁵² Ve svých pamětech Tatiana Metternichová uváděla, že se spolu se svým manželem účastnila neúspěšného Stauffenbergova atentátu na Hitlera.²⁵³ Paul a Tatiana Metternichovi na svém plaském velkostatku nepobývali často, a tak ve třicátých letech 20. století zámek s přilehlými budovami užívala Pauline Felix Maria Thurn-Taxis, rozená Metternichová, se svým manželem.²⁵⁴

246 Státní oblastní archiv v Plzni, pobočka Klášter u Nepomuka (dále jen SOA Nepomuk), fond Ústřední správa Metternich 1740–1947 (dále jen ÚS Metternich), k. č. 149, inv. č. 96, Vybrané spisy, zápis datován 4. října 1937, soudní povolení zápisu.

247 KAHUDA, Jan, *Zemřela manželka posledního majitele plaského panství*, Kronika regionu. Kralovicko, Manětínsko, Plasko, 5, 3, s. 7–9.

248 ŽUPANIČ, J. – FIALA, M. – STELLNER, F., *Encyklopedie*, c. d., s. 171.

249 Citováno dle: METTERNICHOVÁ, Tatiana, *Svědectví o neobyčejném životě*, Praha 1992, s. 154.

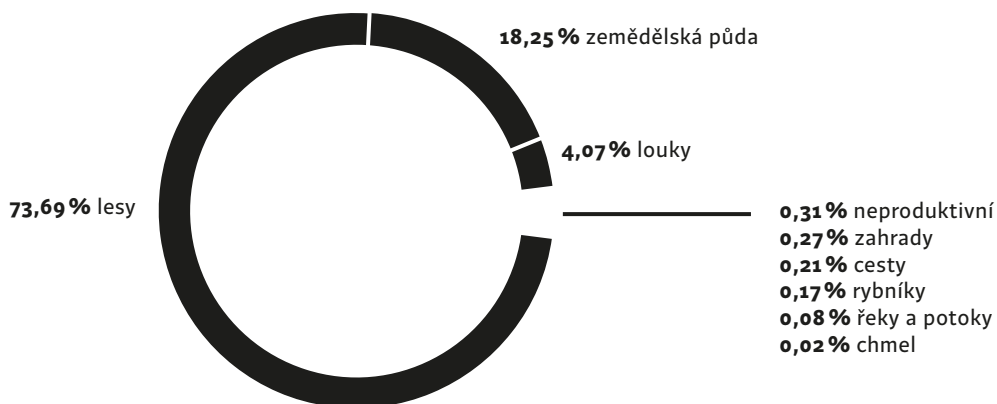
250 BARBOŘÁKOVÁ, Ilona, *Vzpomínky na rod Metternichů v Plasích*. Nepublikovaná bakalářská práce. Ústí nad Labem: Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2009.

251 NA Praha, fond Zemský úřad, Praha – Prezidium zemského úřadu, sign 207-699-7/168.

252 NA Praha, fond NSDAP – spojovací ústředna při úřadu říšského protektora, Praha, sign. 123-381-1, Zpráva z 24. října 1944, podepsán Wilfart.

253 METTERNICHOVÁ, T., *Svědectví o neobyčejném životě*, c. d., s. 255–276.

254 BARBOŘÁKOVÁ, I., *Vzpomínky na rod Metternichů*, c. d., s. 29. Klementova sestra Pauline se narodila v roce 1880, přezdívalo se jí Titi. Blíže viz NA Praha, fond Kancelář právních zástupců českých velkostatkářů, Praha, k. č. 505, sign. 633, Rodokmen rodiny Metternich-Winneburg.

Graf 3: Rozložení půdního fondu na velkostatku Plasy k roku 1906

Zdroj: TITTL, H., *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen, c. d.*, s. 374.

Velkostatek Plasy dosahoval roku 1906 celkové rozlohy přes 13 tisíc ha, rozkládal se v politických okresech Kralovice a Plzeň.²⁵⁵ Metternichové jej vlastnili jako alodiální statek, mohli s ním tedy volně disponovat. Zhruba polovinu dvorů obhospodařovali ve vlastní režii a druhou polovinu propachtovávali. Jak vyplývá z grafu rozložení půdního fondu, většinu statku zabíraly lesy. Zemědělská půda nedosahovala ani 20 %, na druhou stranu se v regionu nacházely například kaolinové doly,²⁵⁶ jež Metternich propachtoval Západočeské kaolinové společnosti v Horní Bříze.

Pro ilustraci výnosnosti půdy na velkostatku Plasy byl vybrán okres Kralovice, v němž se rozkládala značná část velkostatku s jeho centrem v obci Plasy. Na Kralovicku se nacházejí dva typy půd. Prvním je původní hlinito-jílovitá a druhým naplavená, složením hlinito-písčité či kamenitá.²⁵⁷ V porovnání s výnosy z hektaru v celých Čechách se jako nadprůměrné jeví pěstování pšenice a žita. Během zkoumaného období stojí za pozornost předválečný rok 1913, kdy zaznamenal vysokou úrodu oves. Statistické výsledky uvedené v tabulce číslo 6 názorně vypovídají o sklizni v kralovickém okrese a ukazují, že se jedná o poměrně úrodnou část Čech, kde ale lesy převažují nad zemědělskou půdou. Ostatně totéž konstatoval i učitel a regionální pracovník Jaroslav Janata v pojednání o městečku Čistá, které leží zhruba deset kilometrů od bývalého okresního města Kralovice. Uvedl, že jde o zemědělský kraj, „jehož půda není právě nejlepší. [...] Značná nadmořská výška

255 TITTL, H., *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen, c. d.*, s. 374. Konkrétně soudní okresy Kralovice, Manětín, Plzeň. O hospodaření na velkostatku viz KOBLASA, P., *Majetkové poměry knížecího rodu Metternich-Winneburg*, in: *Paginae historiae*. Sborník Národního archivu, 22, 2, Praha 2014, s. 160–173.

256 ŠVÁB, František, *Plzeňsko. Národopisné oblasti: Plzeňská, Plasská, Radnickorokycanská, Hradištská (Bloucká), Chotěšovská a Stříbrská*, in: *Národopis lidu československého*, IV/1., Praha 1934, s. 5.

257 ZETEK, František J. (ed.), *Kralovice a okolí. Dějepisný přehled, popis obce, přírodní přehled a vycházky do okolí*, Kralovice 1933, s. 19.

Tabulka 6: Průměrný výnos na 1 ha plochy sklizně hlavních plodin v hektolitrech v okrese Kralovice ve srovnání s průměrem v Čechách

Plodina	1897	Čechy	1905	Čechy	1913	Čechy
brambory	70	81,7	140	157,6	153,6	156,7
pšenice jarní	–	–	–	–	40,7	25,8
pšenice ozim	–	–	–	–	34,2	24,2
pšenice celkem	27	16,4	19,8	20,5	–	–
žito jarní	–	–	–	–	26,8	17,9
žito ozim	–	–	–	–	30,6	25
žito celkem	18	15,2	18	19,9	–	–
ječmen	16	18,6	15	20,9	30,9	30,4
oves	18	19,9	21	20,4	48	39,2

Zdroj: Zprávy zemského statistického úřadu království Českého, *Statistika osevu a sklizně, Praha 1897–1913*.

od 400 do 550 m a drsnější podnebí dodává této krajině rázu téměř horského. Kromě vysoké polohy je to i značné množství lesů v okolí Čisté, které jsou nesouvislým pokračováním lesních komplexů rakovnicko-křivoklátských a zesilují tento horský ráz krajiny.²⁵⁸ Obecně se předpokládalo, že půda na Plzeňsku je chudá na vápno, dusík a fosfor.²⁵⁹

Analýza dopadů pozemkové reformy neponechá stranou ani hospodářské objekty. Podobně jako na Křivoklátsku tvořila značnou část příjmů velkostatku Plasy režie z lesního hospodaření a majitel využíval místní surovinovou základnu. V regionu byl navíc umístěn spotřebitelský průmysl a chemická výroba.²⁶⁰ Rod Metternich-Winneburg obhospodařoval ve vlastní režii pivovar, lihovar, cihelnu, parní pilu a obilní mlýn. Dále pronajímал kaolinku v Kaznějově Západočeským kaolinovým a šamotovým závodům v Horní Bříze a stejně tak továrnu na barviva v Plasích soukromníkovi Františku Procházkovi. V regionu se též nacházela bohatá ložiska nerostů vhodných pro průmyslové zpracování (například cihlářské hlíny a jíly, písek, žula, břidlice a kaolin).²⁶¹

258 JANATA, Jaroslav, *Město Čistá a okolí*, Čistá 1937, s. 3.

259 KAREL, Miloslav, *Národopis lidu československého*, IV/2., Praha 1938, s. 48.

260 LAŠTOVKA, Vojtěch, *Sto dvacet pět let Chemického závodu v Kaznějově*, Kaznějov 1958.

261 „V lesích hubenovských jsou krásné žulové lomy, jsou vlastnictvím p. Kl. Meternicha z Plas, jako ovšem celé Hubenovsko, který je pronajímá několika kameníkům.“ Citováno dle: SOkA Plzeň-sever, pracoviště Plasy, *Kronika obecné školy Hradecko (1930–1946)*, s. 34. Dostupné online: <http://www.portafontium.eu/iipimage/30660145/soap-ps_00642_skola-hradecko-1930-1946_0150?x=-23&y=256&w=755&h=498> [28. 12. 2017].

„V okolí hojnost prahorní břidlice, která je výborným stavebním kamenem a kamenem pro šterkování.“ Citováno dle: SOkA Plzeň-sever, pracoviště Plasy, *Kronika obecné školy Mladotice (1929)*, s. 16. Dostupné online: <http://www.portafontium.eu/iipimage/30660067/soap-ps_00347_skola-mladotice-1929_0140?x=3&y=81&w=640&h=255> [29. 12. 2017].

3.1.3 VELKOSTATEK RADNICE A STERNBERGOVÉ

Sternbergové, hlásící se k československé státní příslušnosti,²⁶² dovozují svůj rodokmen až do poloviny 13. století ke Zdeslavovi ze Šternberka. Rod se v průběhu staletí rozdělil do několika linií s rozsáhlým pozemkovým majetkem. Na území Čech měli v držení zejména Český Šternberk, Jemniště, Častolovice a od poloviny 18. století i Radnice. Za první republiky vlastnil Český Šternberk a Radnice Jiří Douglas Sternberg, který se sice narodil jako druhorozený syn, ale po smrti staršího bratra Zdenka se stal dědicem části rodového majetku.²⁶³ Po bezdětném strýci Aloisovi zdědil v roce 1907 Český Šternberk, Radnice a činžovní domy ve Vídni.²⁶⁴ Otec Jiřího Douglase Filip Sternberg vlastnil ještě Jemniště a Postupice, jež později přešly na jeho další potomky.

Stejně jako v případě Plas měl majitel silnější vztah k jinému velkostatku, a to rodovému sídlu Český Šternberk.²⁶⁵ Jiří si hrad krátce po svatbě s Kunhutou Mendorff-Pouilly²⁶⁶ zařídil podle svého vkusu – nechal na Český Šternberk přestěhovat nábytek z Jemniště, Březiny a Vídně.²⁶⁷ Český Šternberk se stal reprezentačním sídlem i domovem celé Jiřího rodiny. Naopak zámek Březina na Radnicku sloužil Sternbergům především jako letní sídlo.²⁶⁸

Ani u Sternbergů nelze sledovat projevy antipatií, s jakými se potkali Fürstenbergové. Jeden z hlavních důvodů je možno spatřovat ve státní příslušnosti k Československé republice a v českém národním cítění. Rod Sternbergů se zapojil do iniciativy šlechty v letech 1938 a 1939, k prohlášením, v nichž se příslušníci významných rodů hlásili do služeb ohrožené Československé republiky.²⁶⁹ Po druhé světové válce došlo k vyšetřování postojů Jiřího Sternberga vůči nacismu, přičemž Ústředna státní bezpečnosti konstatovala: „Jest zachovalý národnostně a státoobčansky spolehlivý, požívá dobré pověsti. Po dobu okupace hlásil se vždy k národnosti české a choval se jako uvědomělý Čech v důsledku čehož byla mu na jeho statky uvalena německá vnučená správa.“²⁷⁰

262 Archiv bezpečnostních složek Praha (dále jen ABS Praha), fond Ústředna STB, sign. 305-510-5, Hlášení Sboru národní bezpečnosti ze dne 24. prosince 1948.

263 ZEMANOVÁ, Jiřina, *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*. Nепublikovaná diplomová práce. České Budějovice: Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, 2008, s. 52.

264 Tamtéž, s. 26.

265 Tamtéž, s. 7.

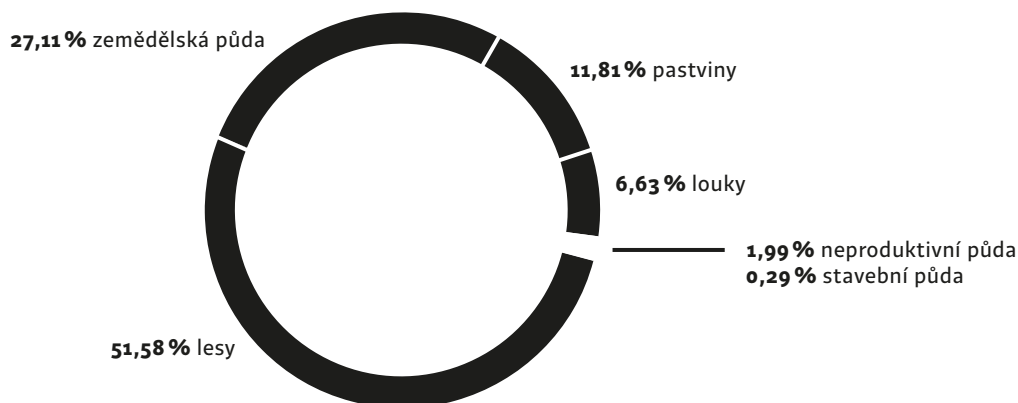
266 NEMRAVOVÁ, Lenka, „*Sie sind Aristokratin?*“ *Urozené ženy ve 20. století na příkladě rodu Sternbergů*. Nепublikovaná diplomová práce. České Budějovice: Ústav bohemistiky Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, 2014, s. 49.

267 ZEMANOVÁ, J., *Jiří Douglas*, c. d., s. 39–40.

268 KYSELOVÁ, Petra, *Osudy majetku Sternbergů ve 20. století*. Nепublikovaná diplomová práce. Praha: Katedra občanské výchovy a filosofie Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, 2012, s. 31; CÍZL, Vojtěch (ed.), *Průvodce po Radnicích a okolí*, Radnice 1935, s. 26.

269 Tamtéž.

270 ABS Praha, fond Ústředna STB, sign. 305-510-5, Hlášení o vyšetřování Jiřího Sternberga ze dne 24. prosince 1948, podepsán Šimáček.

Graf 4: Rozložení půdního fondu na velkostatku Radnice k roku 1906

Zdroj: TITTL, H., *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen, c. d.*, s. 535.

Radnice jsou zdaleka nejmenší ze sledovaných velkostatků. Roku 1919 zabíraly pouhých 2 741,50 ha veškeré půdy,²⁷¹ vlastněné jako alod rodem Sternbergů. Podle šetření z roku 1906 zabíraly lesy polovinu radnického velkostatku, což je nejméně ze zkoumaných oblastí, přičemž téměř třetinu tvořila zemědělská půda. Dva ze čtyř dvorů obhospodařovali pachtýři (Radnice František Fencel a Darovou Josef Sinkule) a lze je charakterizovat jako tzv. velkopacht.²⁷² Zbylé dva dvory (Chomle a Březina) měla v režii přímo sternberská správa. Ačkoliv lesy pokrývaly polovinu Radnicka, ze sledovaných velkostatků je to zdaleka nejméně. Téma lesní reformy zde proto nebylo tak silné jako u Křivoklátska a Plaska.

Radnický velkostatek se rozkládal v politickém okrese Rokycany. Podle tabulky 7 se nejednalo o výrazně úrodný kraj. Snad jen sklizeň brambor v roce 1905 vykazala nadprůměrné výsledky. Pšenice, žito, ječmen a oves dosáhly lehce nadprůměrných výsledků teprve v předválečném roce 1913. Historik Fridolín Macháček důvod pro neúrodnost hledal v období čtvrtohor, kdy „diluvialní vrstvy měly jen málo příležitosti usaditi se v krajině s ostře profilovanými údolímí“.²⁷³

Radnický velkostatek obhospodařoval ve své režii pouze parostrojní pivovar v Radnicích. Region zahrnoval několik uhelných pánví (Břasy, Vejvanská, Chomelská, Darová, Svinná),²⁷⁴ v nichž se dobývalo černé i hnědé uhlí.²⁷⁵ Během první poloviny 19. století sice velkou část dolů skoupil Johann David Starck, některé

271 VOŽENÍLEK, J., *Předběžné výsledky*, c. d., s. 70–71.

272 KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky*, I., c. d., s. 466.

273 MACHÁČEK, Fridolín, *Z minulosti do přítomnosti*, in: Monografie Radnicka, HEJNÝ, Václav (ed.), Příbram 1948, s. 100.

274 „Radnická pánev jest nepravidelného laločnatého tvaru a kolem ní jsou rozloženy ještě menší pánvičky, z nichž však jen některé obsahují uhelné sloje.“ BAYER, Bohdan, *Radnicko, sídlo proslulého průmyslu*, in: Monografie Radnicka, HEJNÝ, Václav (ed.), Příbram 1948, s. 94.

275 NOVÝ, Petr, *Archeologie novověké těžby černého uhlí v oblasti Břaské pánve*. Nepublikovaná bakalářská práce. Plzeň: Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni, 2013, s. 31.

Tabulka 7: Průměrný výnos na 1 ha plochy sklizně hlavních plodin v hektolitrech v okrese Rokycany ve srovnání s průměrem v Čechách

Plodina	1897	Čechy	1905	Čechy	1913	Čechy
brambory	95	81,7	180	157,6	143,2	156,7
pšenice jarní	–	–	–	–	?	25,8
pšenice ozim	–	–	–	–	26,8	24,2
pšenice celkem	13	16,4	15,9	20,5	–	–
žito jarní	–	–	–	–	18,6	17,9
žito ozim	–	–	–	–	26,8	25
žito celkem	12	15,2	18,9	19,9	–	–
ječmen	14	18,6	17	20,9	38,2	30,4
oves	19	19,9	11	20,4	40	39,2

Zdroj: Zprávy zemského statistického úřadu království Českého, Praha 1897–1913.

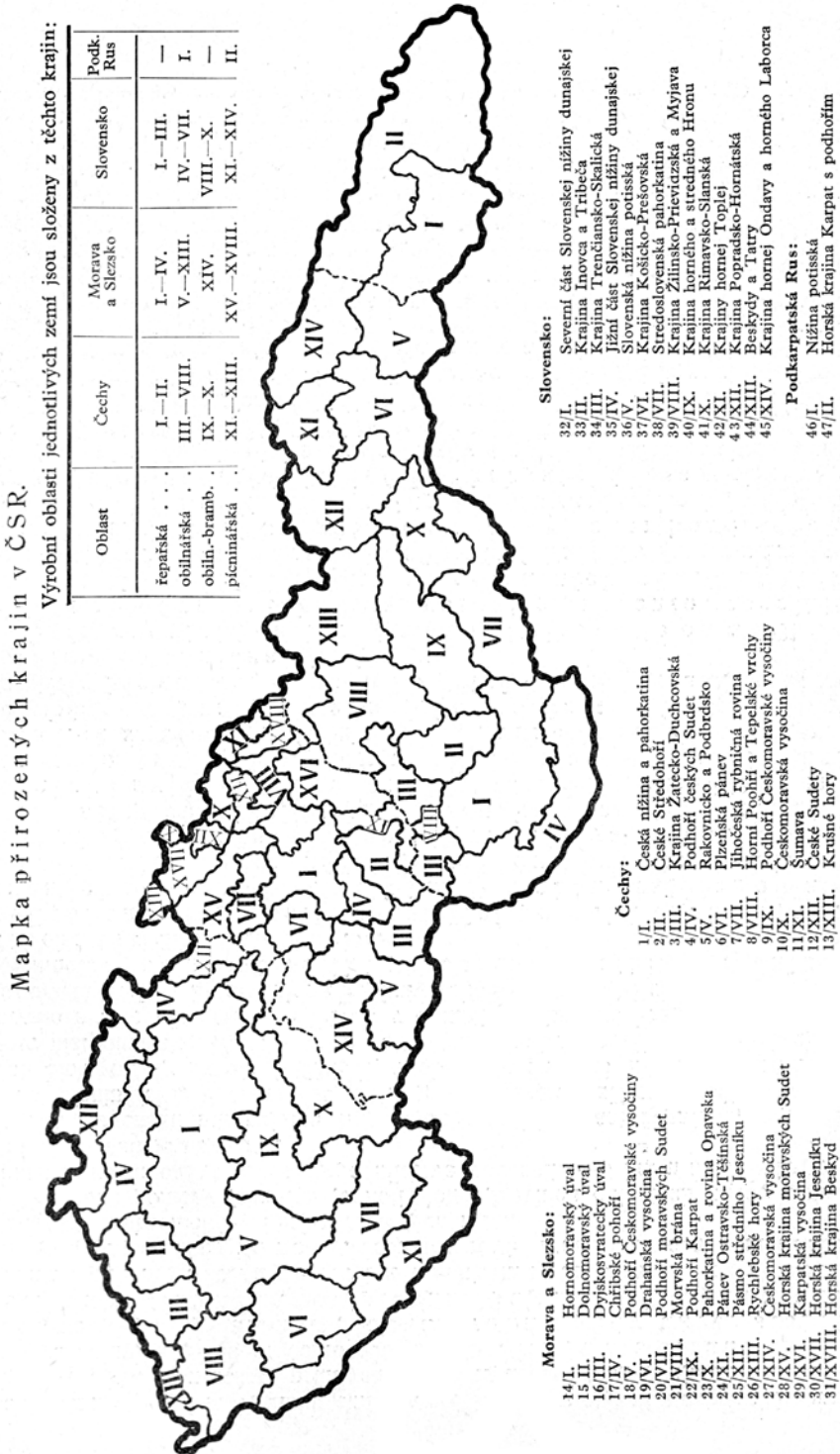
objekty ale nadále zůstaly v držení Sternbergů. Přítomnost těžbařského průmyslu předznamenala okruh žadatelů o půdu, ačkoliv na ně primárně pozemková reforma mířena nebyla.

3.1.4 SROVNÁNÍ VÝCHOZÍ SITUACE NA JEDNOTLIVÝCH VELKOSTATCÍCH

Předchozí odstavce se zaměřily na shodné a rozdílné rysy zkoumaných velkostatků. Pozornosti by však neměly uniknout ani informace o rodinách vlastníků, jejich vztah k regionu či postoje místních obyvatel k majitelům latifundií. Stejně tak je důležité sledovat, o jak úrodnou oblast se jednalo a které hospodářské objekty převažovaly. Velkostatky Křivoklát, Plasy a Radnice byly jako předmět analýzy vybrány kvůli své poloze v obilnářském regionu (viz obrázek 3).

Při výzkumu velkostatkářských strategií je třeba zdůraznit státní příslušnost majitelů analyzovaných velkostatků. K německé státní příslušnosti se hlásili majitelé velkostatků Křivoklát a Plasy, tedy Fürstenberg a Metternich. Sternberg, jenž měl v majetku Radnice, přijal československé státní občanství. Volně disponovatelné byly, respektive alodiální status měly Plasy a Radnice a z křivoklátského velkostatku pouze dvůr Petrovice, kdežto Křivoklát byl vázán tzv. fideikomisem. Zatímco velkostatky Radnice a Křivoklát se nacházely v majetku Sternbergů a Fürstenbergů již v 18. století, rod Metternichů získal Plasko teprve v první polovině století následujícího. Každá ze zkoumaných oblastí zahrnovala pivovar, lihovar a cihelnu. Specifikem Plaska je přítomnost kaolinky a celková orientace regionu na chemický a spotřební průmysl. Metternich vlastnil ještě mlýn a parní pilu. Oproti tomu na Radnicku převažovala těžba uhlí, uchazeči o půdu se tedy často rekrutovali z řad horníků.

Obrázek 3: Mapa přirozených regionů

*Maxmilián Egon II. Fürstenberg
s rodinou*

Klement Metternich-Winneburg

Jiří Douglas Sternberg

Obrázek 4: Fotografie velkostatkářů

Zdroj: Archív hradu Český Šternberk, bez inv. č.; SOA v Praze, fond Velkostatek Křivoklát – Starý a Nový archiv (Maxerova sbírka), k. č. 53, inv. č. 4068, sign. 1498, Album rodinné foto; Národní památkový ústav, ÚPS v Praze, Správa státního zámku Kynžvart, inv. č. KY29365; NA Praha, fond Rodinný archiv Metternichů – Francisco-Georgicum, inv. č. 3167.

Paul Alfons Metternich-Winneburg

Následující tabulka 8 ukazuje index hektarových výnosů jednotlivých velkostatků, dle nich tedy můžeme klasifikovat výnosnost sledovaných latifundií v kontextu průměrných výnosů v Čechách. Jako reprezentativní byly vybrány roky 1897, 1905 a 1913, přičemž sledovány byly hektarové výnosy brambor, pšenice, žito, ječmene a ovesa. Výsledky tohoto šetření, na jehož základě si lze vytvořit alespoň rámcovou představu o úrodnosti regionu, jsou promítnuty v tabulce 9 (kategorie podprůměrný, průměrný a nadprůměrný). Při výsledném určování je třeba mít na zřeteli i diferenciaci výroby. Jelikož se jedná o velkostatky v obilnářském regionu, bude největší váha kladena na pšenici, žito, ječmen a oves.

Tabulka 8: Průměrné hektarové výnosy na velkostatech Křivoklát, Plasy a Radnice (index 100 = Čechy)

Plodiny	KŘIVOKLÁT			RADNICE			PLASY		
	1897	1905	1913	1897	1905	1913	1897	1905	1913
brambory	122	133	109	86	89	98	116	114	91
pšenice	122	92	106	165	97	150	79	78	111
žito	112	109	117	118	90	136	79	95	106
ječmen	108	62	94	86	72	102	75	81	126
oves	106	74	107	90	103	122	95	54	102

Zdroj: Zprávy zemského statistického úřadu království Českého, Praha 1897–1913.

Tabulka 9:
Srovnání velkostatků
Křivoklát, Plasy a Radnice

Výměra velkostatku (ha)	Majitel	Státní příslušnost	V majetku od roku	Forma vlastnictví	Úrodnost	Hospodářské provozy
KŘIVOKLÁT						
40 099	Fürstenberg	německá	1733	fideikomis	průměrná	2 pivovary 10 lihovarů 2 sýrárny 7 cihelen
PLASY						
13 017	Metternich-Winneburg	německá	1826	alod	nadprůměrná	pivovar, lihovar sladovna parní pila, mlýn cihelna, kaolinka továrna na barvy
RADNICE						
2 741	Sternberg	československá	1758	alod	průměrná	pivovar, lihovar 2 cihelny uhelné doly sklářny

3.2 STRATEGIE MAJITELŮ VELKOSTATKŮ

„Úplná rovnost cizího majetku s tuzemským je jedním z cílů, k nimž směřuje právo mezinárodní, bylo by však proti jeho duchu, kdyby chtěl snad někdo dovozovati z mírových smluv zvláštní privilegované postavení jakéhokoliv majetku cizího naproti tuzemskému, což by vedlo vlastně k exterritorialitě cizího nemovitého majetku, již právo mezinárodní nezná.“

Antonín Hobza, 1919²⁷⁶

Majitelé velkostatků se snažili zasahovat do provádění pozemkové reformy prostřednictvím celé řady vyjednávacích strategií. Následující kapitola postupně osvětlí, jaké možnosti měli, jak jich využili a jakých výsledků dosáhli. Budeme hledat odpovědi na otázky týkající se vlivu státní příslušnosti velkostatkářů na průběh reformy, šíře jejich kontaktů, úspěšnosti zásahů do celého procesu a stranou nezůstanou ani velkostatkářské zájmové organizace. Předmětem analýzy se též stane využívání právního rámce reformy prostřednictvím stížností k Nejvyššímu správnímu soudu.

3.2.1 STÁTNÍ PŘÍSLUŠNOST

Nejprve se zaměříme na vyjednávací pozice, jež majitelům velkostatků zajišťovala jejich státní příslušnost. Velkostatkáři s cizím státním občanstvím se totiž pomocí mezinárodních institucí snažili zachránit maximum z majetků v Československé republice. Předmětem výzkumu zde budou velkostatky Křivoklát a Plasy, které vlastnili říšskoněmečtí státní příslušníci Fürstenberg a Metternich. Vzhledem k tomu, že se Radnice nacházely v majetku československého občana Sternberga, zůstanou stranou následující analýzy. Hned na začátku je třeba zdůraznit, že československá diplomacie nebyla připravena zabývat se pozemkovou reformou na mezinárodním fóru. Ministerstvo zahraničních věcí ČSR sice v roce 1925 sestavilo pro svoji interní potřebu seznam majitelů velkostatků s cizí státní příslušností, avšak pouze neúplný.²⁷⁷ Například rody Metternich-Winneburg a Fürstenberg nejsou v soupise, který ostatně udává jen čtrnáct říšskoněmeckých vlastníků (sic!), vůbec zmíněni. Chybovost tohoto rejstříku lze vysvětlit tím, že se při záboru státní příslušnost majitele nezjišťovala.

Rod Fürstenbergů se obracel na německou vládu a její zástupce s žádostí o intervence ve svůj prospěch. Naopak Metternich-Winneburgové se nesnažili získat přímluvu z Berlína, a tak často na německých seznamech říšskoněmeckých majitelů

276 Citováno dle: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, fond Antonín Hobza, k. č. 6, inv. č. 366, sign. III C, Komise pro pozemkovou reformu, s. 3–4.

277 Archiv ministerstva zahraničních věcí (dále jen AMZV), VI. sekce, k. č. 116, Seznam cizích státních příslušníků k 22. červenci 1925. Naopak na německém ministerstvu zahraničních věcí informace o svých státních příslušnících shromažďovali důsledněji, viz Auswärtiges Amt, Berlin, Politisches Archiv, Länderabteilung II (1920–1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Rechtswesen 19, sign. R 73982, Beschlagnahme deutschen Eigentums in der Tschechoslowakei Einzelfälle.

latifundií absentují.²⁷⁸ Spolu s jinými říšskými Němci Fürstenbergové hledali cestu, jak uchránit svůj majetek před pozemkovou reformou, a tak se 18. června 1925 zúčastnili jednání v Praze, kde se dohodlo utvoření komitétu říšskoněmeckých velkostatkářů. Schůzka byla vyvrcholením dřívějších snah o společný postup, jelikož již v březnu malá skupinka kolem advokáta Franze Wien-Claudiho²⁷⁹ dojednala vytvoření vlastního seznamu pozemkovou reformou postižených říšských Němců, kteří by se společně obrátili na německou vládu a žádali její zásah.²⁸⁰ Plánovali provést anketu a v podobě memoranda zaslat její výsledky berlínskému ministerstvu zahraničí a německému vyslanectví v Praze.²⁸¹ Říšskoněmecké úřady však dlouhodobě setrvaly na stanovisku diplomatickou cestou neinterventovat, neboť se domnívaly, že důležité kroky ve prospěch svých státních příslušníků již podnikly.²⁸² Namísto toho radily shromažďovat informace o průběhu reformy na majetcích příslušníků vítězných a neutrálních mocností (Angličanů, Švýcarů apod.).²⁸³ Diplomatickou intervenci rovněž odmítaly z toho důvodu, že například Rakousko nebo Maďarsko touto cestou větších ústupků nedosáhly. Berlínské ministerstvo zahraničí naopak doporučovalo zveřejnit kauzu prostřednictvím mezinárodních orgánů.²⁸⁴

278 Auswärtiges Amt, Berlin, Politisches Archiv, Länderabteilung II (1920–1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, Siedlungs- und Wohnungswesen in der Tschechoslowakei, sign. R 74047, Liste durch die Bodenreform betroffenen reichsdeutschen Grossgrundbesitzer in der Tschechoslowakei, soweit sie Verbindung mit der Gesandtschaft aufgenommen haben.

279 Dlouhodobě vystupoval proti reformě, jedním z nejvýznamnějších počínů bylo třiatřicetistránkové memorandum z roku 1924, v němž spolu s dalšími advokáty žádal švýcarskou vládu o intervenci. Tamtéž, sign. R 74048, Denkschrift.

280 Na březnové schůzce Fürstenberg nebyl, viz Tamtéž, Aufzeichnung über die am 2. März in der Kanzlei des Rechtsanwaltes Dr. Franz Wien-Claudi in Prag II, Reinrichsgasse 24, abgehaltenen Besprechung über die Wahrnehmung des Interessenschutzes der im Gebiete der Tschechoslowakei ansässigen Grossgrundbesitzer reichsdeutscher Staatszugehörigkeit. Naopak již v roce 1922 se křivoklátský generální ředitel Karel Krtek účastnil porady říšskoněmeckých velkostatkářů, viz Tamtéž, sign. R 74043, Anwesendenliste der Ausländerbesprechung am 28. 4. 1922. Fürstenberg se osobně účastnil schůzky velkostatkářů v červnu 1925, viz NA Praha, fond Německé vyslanectví (bývalý fond Studijního ústavu ministerstva vnitř. č. 103), k. č. 101, sign. 103–101–2, Aufzeichnung über die am Donnerstag, den 18. Juni 1925 im Sitzungssaale der deutschen Agrar und Industriebank in Prag, Besprechung der Grossgrundbesitzer deutscher Staatszugehörigkeit.

281 Auswärtiges Amt, Berlin, Politisches Archiv, Länderabteilung II (1920–1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, Siedlungs- und Wohnungswesen in der Tschechoslowakei, sign. R 74047, Auszeichnung über die am Donnerstag, den 18. Juni 1925 im Sitzungssaale der Deutschen Agrar- und Industriebank in Prag II, Lützowstrasse 40 abgehaltene Besprechung der Grossgrundbesitzer deutscher Staatsangehörigkeit.

282 Odkazovalo se na ujednání z 29. června 1920. Tamtéž, Verbalnote z 1. října 1924 a nóta z 19. února 1925. Německé vyslanectví v Praze se bránilo výtkám velkostatkářů s poukazem, že v jednotlivých případech úspěšně zasáhlo, viz Tamtéž, sign. R 74049, Besprechung im Auswärtigen Amt, die am 26. November unter Vorsitz des Herrn Gesandten Graf Zech stattfand, s. 5. O přípravách na tuto schůzi blíže viz NA Praha, fond Německé vyslanectví, k. č. 102, sign. 103-102-2, Gedächtnisskizze über die Intervention des Komitees der Reichsdeutschen beim Auswärtigen Amt in Berlin 25. 11., podepsán Graf Zedwitz.

283 V tomto kontextu se často uváděl případ velkostatkáře de Foresta z Rosic-Veveří, k jeho případu blíže viz DUFEK, P., *Zaměstnanci Státního pozemkového úřadu v „minovém poli“ zahraniční politiky a pastí politiky domácí, c. d., s. 161–168.*

284 Auswärtiges Amt, Berlin, Politisches Archiv, Länderabteilung II (1920–1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, Siedlungs- und Wohnungswesen in der Tschechoslowakei, sign. R 74048, Konzept dopisu právníku Freudenthalovi ze dne 20. srpna 1925.

Říšskoněmeckým velkostatkářům se podařilo na podzim 1925 dojednat osobní schůzku na berlínském ministerstvu zahraničních věcí, kde jim bylo znovu potvrzeno, že německá vláda nepředpokládá úspěch diplomatických intervencí.²⁸⁵ Nehledě na toto odmítnutí velkostatkáři předali německému ministerstvu obširný spis o reformě, jímž se snažili získat přímluvu pro požadování plné náhrady škod za zabrané velkostatky, a pokud by československá vláda trvala na svém stanovisku provedení reformy i na jejich velkostatkách, žádali alespoň podporu ve sporech před smíšenými rozhodčími soudy při Společnosti národů, což německá strana přislíbila.²⁸⁶ Zároveň sestavili a berlínskému ministerstvu zahraničí předali seznam říšskoněmeckých velkostatkářů s československými majetky, v němž uvedli, odkdy zabraná latifundia vlastní, čímž se snažili vyvrátit argumentaci československé vlády, že pozemky získali v pobělohorském období.²⁸⁷ Zástupci velkostatkářů byli s výsledkem jednání spokojeni, v důsledku čehož někteří z nich přesunuli své spory před smíšené rozhodčí soudy, kde měli přislíbenou podporu německé diplomacie.

Jako první před smíšeným rozhodčím soudem přednesl svou stížnost rod Thurn-Taxisů, která se stala velkostatkářům i oběma vládám vzorem pro pozdější spory. Na základě této události se v únoru 1926 sešli někteří říšskoněmečtí velkostatkáři k jednání v Drážďanech, jehož se zúčastnil i Fürstenberg.²⁸⁸ Prodiskutovali institut smíšených rozhodčích soudů a možnosti, které jim poskytoval. Obzvláště se zaměřili na stížnost podanou rodem Thurn-Taxisů a na procesní otázky, které ji provázely (kdo ponese náklady, jaké kompetence má smíšený rozhodčí soud, jak se v obdobných případech postupuje apod.). Závěrem se dohodli, že shromáždí a předají německé vládě co nejvíce informací o vstřícném přístupu SPÚ k velkostatkářům. Upozorňovali na případ britského občana de Foresta, majitele Rosic-Veverí, za něhož úspěšně intervenovala britská diplomacie. Drážďanské porady pokračovaly i během léta a podzimu 1926 a nakonec vyústily v rozhodnutí některých říšskoněmeckých velkostatkářů prosazovat své zájmy před Společností národů.²⁸⁹

* * *

Přenesení československé pozemkové reformy na mezinárodní fórum bylo říšskoněmeckým velkostatkářům umožněno smluvním uspořádáním po první světové

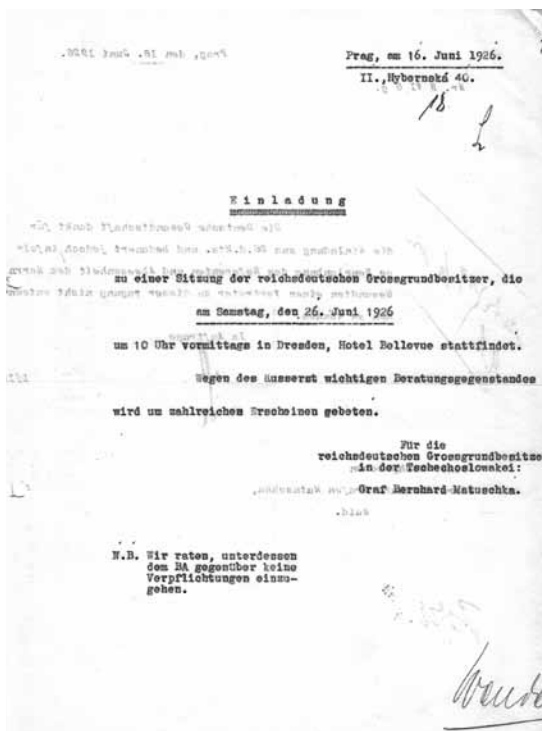
285 Tamtéž, sign. R 74049, Besprechung im Auswärtigen Amt, die am 26. November unter Vorsitz des Herrn Gesandten Graf Zech stattfand, s. 5.

286 Tamtéž, sign. R 74049, Memorandum z 26. listopadu 1925, podepsáni Löwenstein, Picchioni, Matuschka, Reimann.

287 Neobjasněnou otázkou zůstává, proč v seznamu chybí rod Metternich-Winneburg.

288 Auswärtiges Amt, Berlin, Politisches Archiv, Länderabteilung II (1920–1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, sign. R 74052, Verhandlungs-Bericht über die Sitzung der reichsdeutschen in der Tschechoslowakei begüterten Grossgrundbesitzer, abgehalten in Dresden am 27. Feber 1926.

289 Tamtéž, sign. R 74053, Verhandlungs-Bericht, über die Sitzung der Reichsdeutschen, in der Tschechoslowakei begüterten Grossgrundbesitzer, abgehalten in Dresden, Hotel Bellevue am 26. Juni 1926. Tohoto jednání se Fürstenberg zúčastnil se svým sekretářem Oswaldem Zwerenzem. Další jednání se uskutečnilo 30. října 1926, viz NA Praha, fond Německé vyslanectví, k. č. 99, sign. 103-99-1/162-165, Besprechung der reichsdeutschen Grossgrundbesitzer im Dresden am 26. 6. 1926.

Obrázek 5: Pozvánka na setkání říšskoněmeckých velkostatkářů v Drážďanech adresovaná Walteru Kochovi

Zdroj: NA Praha, fond Německé vyslanectví, k. č. 99, sign. 103-99-1, fol. 91, pozvánka zaslaná Kochovi od Bernharda Matuschky.

válce. Na základě Versailleské mírové smlouvy²⁹⁰ a později uzavřené smlouvy v Trianonu²⁹¹ byly zřízeny smíšené rozhodčí soudy, a to československo-německý (*Tribunal Arbitral Mixte Allemand-Tchécoslovaque*, TAT) a československo-maďarský (*Tribunal Arbitral Mixte Hungaro-Tchécoslovaque*, THT). Do právního rámce Československé republiky byla tato právní norma vtělena zákonem č. 146/1922 Sb. z. a n., o provádění ustanovení o mezinárodních smíšených rozhodčích soudech podle čl. 304 mírové smlouvy Versailleské, čl. 256 mírové smlouvy Saint-Germainské, čl. 239 mírové smlouvy Trianonské a čl. 188 mírové smlouvy Neuillské. Smíšené rozhodčí soudy se měly zabývat řešením vzájemných neshod mezi státy, bylo proto poměrně nezvyklé, že své spory mohli na toto plénum přenášet i jednotlivci. Československá vláda projednávání pozemkové reformy na mezinárodním fóru dlouho blokovala, v důsledku čehož byla tato otázka připuštěna před smíšené rozhodčí soudy teprve v polovině dvacátých let 20. století.²⁹²

290 Publikována pod č. 217/1921 Sb. z. a n. Ve lhůtě tří měsíců po tom, kdy tato smlouva nabude platnosti, bude zřízen smíšený rozhodčí soud mezi každou z mocností spojených nebo sdružených na straně jedné a Německem na straně druhé. Obecně o smírčím řízení pojednává kapitola v učebnici ČEPELKA, Čestmír – ŠTURMA, Pavel, *Mezinárodní právo veřejné*, Praha 2003, s. 510–515.

291 Publikována pod č. 102/1922 Sb. z. a n.

292 Československá republika hájila stanovisko, že pozemková reforma je vnitřní záležitostí státu a mezinárodnímu soudu nepřísluší. Přesto již v roce 1922 právník František Weyr o kompetencích smíšených rozhodčích soudů nepochyboval: „[...] německým příslušníkům přísluší odvolání k mezinárodní instanci.“ A dále: „[...] rozhodčí soud jest povolán stanoviti korrektiv v konkrétních případech, t. j. když příslušnými vnitrostátními instancemi nebyla stanovena podle vnitrostátního

Říšskoněmečtí a maďarští stěžovatelé konkrétně obviňovali Československou republiku z porušení čl. 297 Versailleské a čl. 250 Trianonské mírové smlouvy o likvidaci soukromého majetku.²⁹³ Před německo-československým smíšeným rozhodčím soudem zastupoval Československou republiku Antonín Hobza, později vystřídaný Antonínem Koukalem.²⁹⁴ Německou stranu zase hájil právník A. Lenhard,²⁹⁵ jemuž zpočátku asistoval Berthold Wersche, který se po Lenhardově smrti v roce 1929 tohoto postu ujal sám. Na pražském jednání v dubnu 1933 byl již německým zástupcem Wilhelm Lueg.²⁹⁶

Během let 1924–1928 podalo žalobu celkem sedm říšskoněmeckých občanů, které uvádí následující přehled:²⁹⁷

Albert Maria Lamoral Thurn-Taxis	Pernštýn u Litomyšle Chroustovice, Chotěšov Rychmburk
Pavla Löwenstein-Wertheimer Freudenbergová	Markvartice, Černovice, Lesonice
Ruprecht Bavorský	Ivanovice
Žofie Oettingen Spielberg	Kovalovice, Kojetín, Vicoměřice
Jindřich Schaumburg	Hořovice, ²⁹⁸ Jince
Bedřich Schaumburg-Lippe ²⁹⁹	Náchod-Chvalkovice
Elsa Schneider	Velká Nebáň

* * *

Říšskoněmecká strana splnila svůj slib a za zájmy svých státních příslušníků se na mezinárodním fóru skutečně postavila. Zprostředkovávala jednání mezi zástupci smíšených rozhodčích soudů a členy diplomatické mise obou států, přičemž se snažila vyřešit celou záležitost vzájemně přijatelným kompromisem. Někteří říšskoněmečtí velkostatkáři si právě z tohoto důvodu stěžovali na nedůslednost německé

řádu právního slušná náhrada [...] o tom, co jest slušné a co ne, rozhoduje vnitrostátní právní řád.“ Citováno dle: WEYR, František, *Právní postavení majitelů pozemků na území československé republiky, pokud jsou tito majitelé státními občany německými a pokud pozemky ty podléhají § 1. zák. ze dne 16. dubna 1919 čís. 387 Sb. z. a nař.*, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1922, s. 390–391.

293 AMZV, VI. sekce, k. č. 128, žaloby.

294 AMZV, II. sekce Společnost národů, k. č. 827, Záznam z dubna 1931.

295 AMZV, VI. sekce, k. č. 181, Memorandum o pozemkové reformě na majetku cizích státních příslušníků ze dne 8. února 1938, sestavil E. Vondruška; v publikaci *Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes* figuruje pod jménem Alfred Lenhard (cca 1874 až 8. března 1929), viz Hürter, Johannes (ed.), *Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes (1871–1945)*, Band 3, Paderborn 2007, s. 48–49.

296 AMZV, VI. sekce, k. č. 180, Nóta z 9. prosince 1932 – ustanoven nový státní zástupce – Dr. Lueg.

297 AMZV, VI. sekce, k. č. 181, Memorandum o pozemkové reformě na majetku cizích státních příslušníků ze dne 8. února 1938, sestavil E. Vondruška.

298 Ohledně velkostatku Hořovice byla v roce 1921 podána interpelace. Dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t2704_00.htm> [02. 07. 2014].

299 Roku 1924 intervenoval ve prospěch majitele velkostatku Náchod dánský velvyslanec v Praze Niels Johan Wulfsberg Höst. Christian Schaumburg-Lippe byl synovcem dánské královny, viz AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), Pozemkový úřad T24/25, k. č. 139, Jednání o interpelaci ze dne 16. února 1924. Rodu Schaumburg-Lippe byla dále věnována zpráva pro E. Beneše, viz AMZV, Kabinet ministra, k. č. 72, Soubor zpráv.

diplomacie a vyzvali berlínské ministerstvo zahraničí a německé vyslanectví v Praze k provedení „energické demarše, jež by československou vládu přiměla k opatřením a krokům, které jsou vhodné pro změnu současného stavu“.³⁰⁰ Ačkoliv k takovému kroku německá strana nepřistoupila, udržovala si i nadále přehled o jednotlivých případech. Advokát Erwin Loewenfeld informoval v únoru 1928 německé ministerstvo zahraničních věcí, že jednal se zástupcem Svazu německých velkostatkářů Brunem Helbig-Neupaurem, s nímž postupně probral záležitosti jednotlivých říšskoněmeckých rodin. Došel k závěru, že z celkového počtu 52 velkostatkářů jich jen 25 počítalo s podporou německé vlády. Zbytek buď vlastnil malé výměry (pod 500 ha), anebo dobrovolně přistoupil na podmínky československé pozemkové reformy. Z oněch 25 případů jich 15 projednával zástupce Německa a zbývajících 10 se ukázalo příliš složitými, aby mohla německá strana dosáhnout jednoznačného výsledku (mezi nimi se nacházel i Fürstenberg; Metternich mezi projednávanými rody chybí).³⁰¹

* * *

Zástupci obou států se setkávali i mimo řízení, aby projednali záležitosti pozemkové reformy na jednotlivých velkostatkách (viz tabulka 10). V dubnu 1928 zástupce Německa Alfred Lenhard navštívil SPÚ se záměrem definitivně uzavřít problém pozemkové reformy. Úředníci SPÚ mu přiblížili průběh jednání, Lenhard však „nepřijel pro informace“, nýbrž s cílem „společnou prací dojít k praktickým výsledkům“.³⁰² Jednání komplikovala celá řada problémů praktického rázu – SPÚ nepovažoval některé velkostatkáře za říšské Němce (Croy, Schönborn) a jejich seznam bylo třeba doplnit o Metternich-Winneburga nebo Hohenlohe-Waldenburga. Výsledkem bylo konstatování, že „Státní pozemkový úřad jest ochoten zlikvidovat všechny německé případy liberální praxí zákonů o pozemkové reformě, zejména přiřnávati všechny výhody z nich plynoucí pro vlastníka zabraného majetku ve věci ocenění a výplaty náhrady a odškodnění vlastníka, nelze-li podle zákonů zvýšiti náhradu propuštěním větší plochy ze záboru, ovšem v mezích československých zákonů o pozemkové reformě“.³⁰³ Obě strany se dohodly na tom, že SPÚ zpracuje podklady pro případy konkrétních rodů a reforma na majetku říšských Němců bude zastavena až do května 1928, kdy se zástupci stran znovu sejdou. V důsledku tohoto vývoje se Lenhard snažil velkostatkáře přesvědčit, aby uzavřeli dohodu s SPÚ a stáhli žaloby před smíšeným soudem.³⁰⁴

300 Citováno dle: Auswärtiges Amt, Berlin, Politisches Archiv, Länderabteilung II (1920–1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, sign. R 74055, Bodenreform, Interessengemeinschaft der reichsdeutschen in der Tschechoslowakei begüterten Grossgrundbesitzer, Dopis ze dne 27. května 1927.

301 Tamtéž, sign. R 74057, Dopis konzulu Bräuerovi ze dne 3. února 1928, podepsán Loewenfeld.

302 „Der Zweck meiner Reise hierher war nicht Informationseinholung, sondern der Wunsch, in unmittelbarer Zusammenarbeit mit Ihnen zu praktischen Ergebnissen zu kommen, wie ich dies bereits Herrn Präsidenten Vozenilek gegenüber zum Ausdruck gebracht habe.“ Tamtéž, sign. R 74057, Notizen über die Verhandlungen in Prag betr. Ausgleich der Agrarreform-Streitfälle vom 11.–16. April 1928.

303 Citováno dle: AMZV, VI. sekce, k. č. 181, Memorandum o pozemkové reformě na majetku cizích státních příslušníků ze dne 8. února 1938, sestavil E. Vondruška.

304 Auswärtiges Amt, Berlin, Politisches Archiv, Länderabteilung II (1920–1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, sign. R 74057, Aufzeichnung über die Be-

Tabulka 10: Jednání československého a německého zástupce státu v letech 1928 až 1937

Datum jednání	Místo	Dosažené výsledky
13.–16. dubna 1928	Praha	SPÚ ochoten vyjít velkostatkářům vstříc
20.–25. května 1928	Praha	projednávání konkrétních případů
4.–10. prosince 1928	Paříž	Lenhard bude působit na velkostatkáře
29. ledna 1929	Paříž	dohoda Hobza-Lenhard
11. února 1929	Paříž	s velkostatkáři budou uzavírány individuální dohody
11.–17. června 1929	Praha	34 případů projednáno s Werschem; text cizineckých klausulí
12.–15. listopadu 1929	Praha	35 případů
9.–12. května 1930	Berlín	20 případů, Vondruška s Werschem
3.–5. června 1930	Praha	28 případů
18.–19. prosince 1930	Praha	29 případů
16.–20. dubna 1931	Paříž	Wersche a Vondruška – 3 případy
2.–5. června 1931	Praha	18 případů
13.–16. října 1931	Praha	23 případů
7.–9. ledna 1932	Praha	smíšené rozhodčí soudy dát do klidu
24.–25. října 1932	Praha	Vratislavské arcibiskupství
25.–28. dubna 1933	Praha	nastoupil Dr. Lueg
4.–5. července 1933	Praha	3 případy
31. září – 4. října 1933	Praha	smíšené rozhodčí soudy
27. února – 3. března 1934	Praha	smíšené rozhodčí soudy
27. února – 2. března 1935	Praha	smíšené rozhodčí soudy
7.–10. května 1935	Praha	smíšené rozhodčí soudy
23.–27. června 1936	Praha	smíšené rozhodčí soudy
8.–12. června 1937	Praha	smíšené rozhodčí soudy

Zdroj: AMZV, VI. sekce, k. č. 181, Memorandum o pozemkové reformě na majetku cizích státních příslušníků ze dne 8. února 1938, sestavil E. Vondruška, s. 60.

Zábor majetku na pozemcích říšskoněmeckých latifundistů ovšem nebyl jediným problémem, který musel Lenhard řešit. Zásadním požadavkem velkostatkářů bylo i odstranění vysokého zatížení velkostatků daněmi a dávkami z majetku. Německý zástupce se sice pokusil celou problematiku vnést do jednání na mezivládní úrovni, nakonec se ale rovněž stala záležitostí individuálních dohod mezi majiteli velkostatků, jejichž klíčem byly právě požadavky ze strany finanční správy.³⁰⁵

Během květnového kola v roce 1928 předal SPÚ vyjednávání Ministerstvu zahraničních věcí ČSR, a to z toho důvodu, že informace o dubnové poradě unikly do

sprechung der Interessengemeinschaft der reichsdeutschen in der Tschechoslowakei begüterten Grossgrundbesitzer am 30. April 1928 in Prag.

³⁰⁵ AMZV, VI. sekce, k. č. 181, Memorandum o pozemkové reformě na majetku cizích státních příslušníků ze dne 8. února 1938, sestavil E. Vondruška, s. 6.

tisku, který na vedoucí úředníky SPÚ pro jejich vstřícný postoj ihned zaútočil.³⁰⁶ Vyjednávání se proto chopila československá diplomacie, což ovšem neznamenalo žádný zásadní obrat – došlo k potvrzení předchozích závěrů o přístupu SPÚ k říšskoněmeckým velkostatkářům a zástupce Německa znovu přislíbil působit na stěžovatele, aby své stížnosti stáhli.³⁰⁷ Říšskoněmečtí velkostatkáři pochopitelně nebyli s tímto výsledkem spokojeni. Naopak u nich zavládlo zděšení, následované požadavkem, aby německá vláda podnikla kroky v jejich prospěch, které by vtělila do oficiální diplomatické nóty zaslané československé vládě.³⁰⁸ Fürstenberg se navíc pokusil získat audienci u německého ministra zahraničí Gustava Stresemanna, kterého chtěl přimět k vyvíjení tlaku na Edvarda Beneše během zářijové konference Společnosti národů v Ženevě. Schůzku s Fürstenbergem však Stresemannovi jeho spolupracovníci nedoporučili. Naopak radili držet se od celé záležitosti co nejvíc stranou a řešení raději přenechat německému vyslanectví v Praze.³⁰⁹ Na německém ministerstvu zahraničí ostatně panovalo přesvědčení, že se představitelé SPÚ potýkají s vnitropolitickými problémy, a nemělo by tudíž většího významu do procesu jakkoli zasahovat. Fürstenbergovi se nakonec dostalo vřelé, ale zamítavé odpovědi, že setkání nelze kvůli nabitému programu Stresemanna před jednáním u Společnosti národů uskutečnit.³¹⁰

Jednání německé a československé diplomacie se podle Lenhardova názoru dostala do slepé uličky. Ostatně jeho důvěra v Hobzu byla opakovanými průtahy vážně narušena, dokonce jej označil za „proradného“. Spolu s Fürstenbergem se Lenhard shodl, že jedinou možnou cestou pro říšskoněmecké velkostatkáře je společný postup stěžovatelů, kteří by se „nejprve soudně vypořádali a [dále] by byly protahovány [dle] u nich použité zásady také zbývající případy“.³¹¹ Mimořádně zajímavé je, že se Fürstenberg během této schůzky nesoustředil pouze na otázku odškodnění, ale zároveň pomohl Lenharda přesvědčit o bezvýchodnosti celého diplomatického jednání, protože „tito muži [myšleno velkostatkáři] by nikdy nebyli spokojeni, protože by se nikdy bývali nechtěli ničeho vzdát. Vždy by křičeli.“ K Fürstenbergově „náhodné“ schůzce s Lenhardem ale došlo v době, kdy svůj majetek nabídl československému státu a vyjednával o výši odškodného, jeho názorový obrat tedy jistě nebyl nahodilý.³¹²

Krátce po jednání mezi Fürstenbergem a Lenhardem dokázal Hobza říšskoněmeckého zmocněnce znovu roztrpčit, jelikož stále nezaslal konkrétní návrhy na vyřešení reformy. Zároveň jej upozornil, že na něj říšskoněmečtí velkostatkáři

306 Na únik informací reagoval Max Fürstenberg osobním dopisem A. Lenhardovi z 31. května 1928, kdy jej informoval, že „z naší strany nebylo tolik řečeno, jak jsme mohli ve všech zdejších novinách číst“. Citováno dle: NA Praha, fond Německé vyslanectví, k. č. 99, sign. 103-99-3, Dopis Fürstenberga.

307 Auswärtiges Amt, Berlin, Politisches Archiv, Länderabteilung II (1920–1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, sign. R 74057, Bodenreform, Dopis ze dne 26. května 1928, podepsán Lenhard.

308 Tamtéž, sign. R 74057, Besprechung der ts. Vergleichsaktion vom 12. VI. 1928.

309 Tamtéž, sign. R 74058, Zpráva ze dne 8. srpna 1928.

310 Tamtéž, sign. R 74058, Dopis ze dne 21. srpna 1928.

311 Citováno dle: Tamtéž, sign. R 74058, Lenhardova zpráva ze dne 16. září 1928, s. 4.

312 Srovnej kapitulu 3. 2.

vyvíjejí tlak.³¹³ Ve zprávě adresované berlínskému ministerstvu zahraničních věcí proto doporučil, aby majitelé latifundií vyjednávali s SPÚ sami za sebe. Jeho postup byl logický – Lenhard se nechtěl zabývat odevzdáváním půdy a výší odškodnění každého jednotlivého případu, protože velkostatkáři neprojevovali ochotu činit jakékoliv ústupky, dokud za ně „bude tahat kaštany z ohně“.³¹⁴

Lenhard se s Hobzou znovu setkal v prosinci 1928, načež informoval berlínské ministerstvo, že se jeho „mínění podstatně zlepšilo“.³¹⁵ Oba na tomto jednání dospěli k závěru, že jednotlivé spory budou řešit individuálně pouze v případech, kdy velkostatkář nenajde společnou řeč s československými úřady. Celá schůze probíhala v poklidném tónu, jen v otázce protokolování dosažených výsledků si Hobza vyhradil schválení československých ministerstev a SPÚ.³¹⁶ Zásadní předěl znamenala teprve dohoda z ledna 1929 – německý zástupce měl přimět říšskoněmecké latifundisty k jednání, pomoc mu ale slíbila i československá strana (obzvláště daňovými úlevami). Za účelem dosažení kompromisu německá strana uznala, že zákony o československé pozemkové reformě platí i pro říšskoněmecké velkostatkáře vlastníci majetky v Československu.³¹⁷ Později se zástupci dohodli na tzv. cizineckých klauzulích, jež obsahovaly generální dohody velkostatkářů s SPÚ. Generální dohodou se mínilo definitivní ukončení pozemkové reformy na konkrétním velkostatku. Cizinecké klauzule zahrnovaly údaje o cizí státní příslušnosti vlastníka a uznání působnosti zákonů o československé pozemkové reformě. Německý zástupce též přislíbil, že odepře svoji podporu velkostatkáři, „jenž by jednání o dohodu protahoval, zejména ve věci náhrady přemrštěnými požadavky“.³¹⁸

Vzájemná jednání československé a německé diplomacie ve třicátých letech byla motivována především snahou vyřešit sporné body bilaterální dohodou a eliminovat tak řízení před smíšenými rozhodčími soudy, jež byly nákladnou a vleklou záležitostí pro obě strany.³¹⁹ Jednotlivé žaloby postupně od smíšeného rozhodčího soudu odpadávaly – v roce 1937 zbyly pouze spory vratislavského arcibiskupství a rodů Thurn-Taxis a Maldegham. Podle německých seznamů se v meziválečném období před smíšenými rozhodčími soudy projednalo celkem 59 sporů s říšskoněmeckými vlastníky a stav k 1. lednu 1938 byl následující: původní

313 NA Praha, fond Německé vyslanectví, k. č. 99, sign. 103-99-4, Dopis ze dne 25. září 1928 adresovaný Hobzovi, podepsán Lenhard.

314 Tamtéž, k. č. 99, Zpráva ze dne 25. září 1928, podepsán Lenhard: „Die Grundbesitzer werden ein verständiges Entgegenkommen nicht zeigen, solange sie erwarten können, daß ich für sie die Kastanien aus dem Feuer hole.“

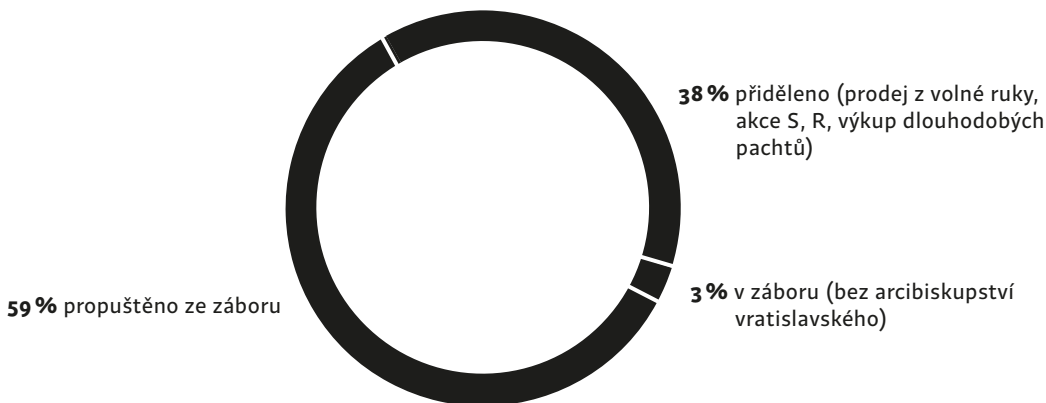
315 Auswärtiges Amt, Berlin, Politisches Archiv, Länderabteilung II (1920–1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, sign. R 74058, Bodenreform, Telegram z Paříže 4. prosince 1928, podepsán Lenhard.

316 Tamtéž, sign. R 74058, Besprechung am 6. Dezember 1928, nachmittags 4 Uhr, Hobza-Lenhard.

317 AMZV, fond Mezinárodní smlouvy 1918–2009, mikrofiš č. SN 46/80.

318 Citováno dle: AMZV, VI. sekce, k. č. 181, Memorandum o pozemkové reformě na majetku cizích státních příslušníků ze dne 8. února 1938, sestavil E. Vondruška, s. 33.

319 NA Praha, fond Předsednictvo ministerské rady (dále jen PMR), k. č. 3525, inv. č. 2575, sign. 813, Smíšené rozhodčí soudy – Honoráře za odborné posudky, korespondence 1927–1930.

Graf 5: Stav pozemkové reformy na majetku říšských Němců v roce 1938

Zdroj: AMZV, VI. sekce, k. č. 181, Memorandum o pozemkové reformě na majetku cizích státních příslušníků ze dne 8. února 1938, sestavil E. Vondruška, s. 60.

výměra půdy činila 561 597 ha, přičemž SPÚ ze zaboru propustil 198 508 ha.³²⁰ Roku 1938 se v zaboru nacházelo 49 327 ha půdy (arcibiskupství vratislavské vlastnilo 33 477 ha), celkem německým vlastníkům ubylo 314 089 ha půdy (viz graf 5).³²¹

3.2.2 „VYŠŠÍ ZÁJEM“ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY PŘÍPAD FÜRSTENBERG

Max Egon Fürstenberg, majitel velkostatku Křivoklát, se snažil aktivně ovlivňovat průběh pozemkové reformy. Zpočátku se jejímu provádění usilovně bránil, například v červnu 1919 adresoval prezidentu Masarykovi telegram, v němž ho žádal o laskavé objasnění příčiny podle jeho názoru „nezákonného postupu Československé republiky“.³²² Později ale změnil taktiku a snažil se najít cestu, jak zachránit co nejvíce.

Zásadním mezníkem pro provádění reformy na Fürstenbergově majetcích se stalo rozhodnutí prezidenta Masaryka učinit ze zámku v Lánech své letní sídlo, ačkoliv

320 AMZV, VI. sekce, k. č. 181, Memorandum o pozemkové reformě na majetku cizích státních příslušníků ze dne 8. února 1938, sestavil E. Vondruška, s. 33.

Na základě zákona č. 215/1919 Sb. z. a n.	Zabraná půda v ha
podle § 11 zaborového zákona	27 907
podle § 20 přidělového zákona	69 074
podle § 3a zaborového zákona	1 527

321 Tamtéž, s. 60.

322 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1434, sign. 1 C 5/2, Telegram Masarykovi ze dne 20. června 1919.

se tuto volbu snažil Kanceláři prezidenta vymluvit vicepředseda SPÚ Josef Malý: „Jako Kladeňák nepovažuje Lány za vhodný objekt, poněvadž tam i za nejkliďnějších dob vždy bývá poloviční výminečný stav, neboť krádeže, rvačky a podobné nepřístojnosti jsou tam na denním pořádku.“³²³ Nehledě na tuto argumentaci byl výběr Lán nakonec potvrzen. Masaryk se chtěl do nového letního sídla nastěhovat již po léčení na Capri v létě 1921, avšak on ani jeho poradci nepovažovali za vhodné zabydlit zabraný majetek. Vyvíjeli proto silný tlak na SPÚ, aby uspíšil uzavření dohody s Fürstenbergem. Za této situace začal celou akci zdržovat prezident SPÚ Karel Viškovský, který taktéž nepovažoval Lány za vhodný objekt a spíše doporučoval Měšice. Kancelář prezidenta republiky přesto pověřila Malého, aby s Fürstenbergem dohodu uzavřel. Jednání probíhala bez větších komplikací až do chvíle, kdy se v předvečer plánovaného podpisu obě strany rozhodly předložit své závěry Viškovskému, který „vzal na se[be] tvář muže nanejvýš uraženého“.³²⁴ Smlouva nebyla uzavřena, načež začal stupňovat své požadavky i Fürstenberg; „stále jasněji vystupovala tendence důvěrníků Fürstenbergových oddáliti definitivní smlouvu všemožným způsobem“.³²⁵ Navzdory veškerým komplikacím se nakonec podařilo vyjednat oboustranně výhodné podmínky a Fürstenberg v červenci 1921 dohodu podepsal.³²⁶ Pozoruhodný je postoj zaměstnanců velkostatku k této transakci, kdy si jeden z předních úředníků Rudolf Maxera posteskl: „Utrpěli jsme havarii, že Lány s pyšným zámekem jsou pro nás cizinou!“³²⁷

Po podpisu dohody o prodeji Lán bylo Fürstenbergovi garantováno, že se pozemková reforma na Křivoklátsku zastaví, dokud nebude od ostatních velkostatků nad 10 tisíc ha převzato alespoň stejné procento majetku, jaké odevzdal Fürstenberg prodejem Lán. Fürstenberg i nadále využíval svého vlivu za účelem celý proces zdržet, takže není divu, že se zábor a přiděl půdy výrazně zpomalily. Pozemková reforma na křivoklátském velkostatku pokračovala teprve od roku 1925, to ale neznamenal, že by Fürstenberg ustal ve svých snahách udržet co nejvíce majetku – tentokrát se snažil vyjednat co nejvýhodnější podmínky s odkazem na smíšené rozhodčí soudy při Společnosti národů.³²⁸ Vleklý postup pozemkové reformy na Křivoklátsku sledovala veřejnost s nevolí. Otevřeně proti němu vystupovala především Národní jednota severočeská, která spolu s různými politickými stranami (socialisté, národní demokraté) a obecními úřady sepsala rezoluci, v níž protestovala „proti úmyslu, znemožniti provádění pozemkové reformy na panství Fürstenbergově pro drobný lid“.³²⁹ Nespokojenost projevil také městys Křivoklát, jenž žádal po státu převzetí hradu a kritizoval hospodářské poměry na celém velkostat-

323 Citováno dle: AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), Správa Hradu a Lán, T 23/21 Prodej Lán, k. č. 19, Záznam ze dne 25. února 1921.

324 Citováno dle: Tamtéž, k. č. 19, Záznam ze dne 6. dubna 1921.

325 Citováno dle: Tamtéž, k. č. 19, Zpráva o provedení koupě státního statku Lány a o provedení úprav v Lánech ze dne 15. července 1921, podepsán Blažek.

326 Státní oblastní archiv v Praze (dále jen SOA v Praze), fond Velkostatek Křivoklát – Nový archiv (dále jen VS Křivoklát), inv. č. 2546, sign. G 9342, Smlouva o odprodeji Lán. Jedná se o usnesení zemského civilního soudu v Praze číslo jednací F 51/98/1483.

327 SOA v Praze, fond Rudolf Maxera – osobní fond, k. č. 1, inv. č. 8, Dopis ze dne 11. dubna 1921.

328 Srovnej kapitolu 3. 2. 1.

329 AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), k. č. 94, Max Fürstenberg T 470/22, Rezoluce ze dne 16. dubna 1924.

ku.³³⁰ Do rozsáhlé kritiky se pouštěla komunistická strana, která vydala spisek *Zašantročené Křivoklátsko*, v němž upozorňovala na další sporné případy z Fürstenbergova hospodaření (převod společnosti Lesna, a. s., prodej Petrovic apod.).³³¹

Průběh pozemkové reformy na Křivoklátě nabral radikální obrat ve chvíli, kdy se roznesla zpráva, že se z jeho části plánuje zřídit komplex s honitbou pro diplomaty. Fürstenberg se okamžitě dostavil do Kanceláře prezidenta republiky a nabídl celý velkostatek k odprodeji státu, „dohodneme-li se o ceně, která by musila býti ovšem větší než cena záborová, poněvadž nejsem příslušníkem zdejšího státu“.³³² Fürstenbergem učiněnou nabídku podpořil děkan Vysoké školy lesnické prof. Antonín Dyk, který kancelář upozorňoval na význam křivoklátských lesů.³³³ Nespornou výhodou pro Fürstenberga znamenaly i jeho dobré vztahy s Kanceláří prezidenta republiky, kde byl poměrně častým hostem a například ji informoval o rozhovorech vedených mezi některými velkostatkáři, kteří podle jeho slov cítili, že jsou k uzavření smluv s SPÚ tlačeni dáním „nože na krk“.³³⁴ Když se toto jeho jednání dá do souvislosti s působením na německého zástupce Lenharda na sklonku léta 1928, kdy se Fürstenberg o ostatních říšskoněmeckých velkostatkářích v Československu vyjadřoval jako o „ukřičených mužích“, lze se domnívat, že součástí jeho strategie mohla být i spolupráce s československou diplomacií proti zájmům jiných latifundistů.³³⁵

Odprodej velkostatku Křivoklát československému státu se odehrál vcelku bezproblémově. V únoru 1927 navštívil Fürstenberg Kancelář prezidenta republiky a poprvé zmínil svůj záměr nabídnout majetek státu, načež Přemysl Šámal adresoval Voženílkovi dopis, ve kterém informoval o Fürstenbergově návštěvě a žádal, aby SPÚ vstoupil s Fürstenbergem v jednání. Během prosince téhož roku SPÚ provedl odhad hodnoty celého majetku, v březnu a dubnu probíhala finální vyjednávání a již v prosinci 1928, tedy rok poté, kdy SPÚ začal prověřovat hodnotu křivoklátského velkostatku, bylo jasné, že stát celý komplex odkoupí.³³⁶ Zároveň v té době již zástupci německé i československé strany věděli, že se reformu na fürstenberském velkostatku podaří vyřešit bez větších komplikací.³³⁷ Definitivní podpis smlouvy se uskutečnil v květnu 1929.³³⁸ Ačkoliv Fürstenberg původně požadoval 168 milionů Kč, přičemž SPÚ projevilo ochotu zaplatit zhruba 100 milionů Kč,³³⁹ po vylou-

330 Tamtéž, k. č. 94, Protest obecního úřadu ze dne 9. března 1925.

331 *Zašantročené Křivoklátsko. Příspěvek k dějinám pozemkové reformy v Československu*. Praha [1925].

332 AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), k. č. 94, Max Fürstenberg T 470/22, Záznam ze dne 1. února 1927.

333 Tamtéž, k. č. 94, Záznam ze dne 9. února 1927.

334 Tamtéž, k. č. 94, Záznam ze dne 5. listopadu 1927; O schůzích velkostatkářů informoval již dříve, např. v roce 1923, viz Tamtéž, k. č. 94, Záznam ze dne 20. března 1923.

335 Srovnej kapitulu 3. 2. 1.

336 AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), k. č. 94, Max Fürstenberg T 470/22, Záznam ze dne 10. prosince 1928.

337 Ještě v únoru 1929 Fürstenberg zastupoval říšské Němce v žádosti o ochranu před přijetím zákona o státní rentě, viz Auswärtiges Amt, Berlin, Politisches Archiv, Länderabteilung II (1920–1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, sign. R 74059, Dopis na Auswärtiges Amt ze dne 12. února 1929, podepsán Fürstenberg, Alois Fürst zu Löwenstein.

338 NA Praha, fond Ústřední ředitelství státních lesů a statků (dále jen ÚŘSLS), k. č. 695, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Dohoda o konečném provedení pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát.

339 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1438,

čení paláce na Malé Straně v Praze a pivovaru v Krušovicích se zhruba 800 ha lesů a chmelnic byla celková suma vyčíslena na 118,5 milionu Kč. Souhrou příznivých okolností a vhodných vyjednávacích strategií se Fürstenbergovi podařilo povýšit domácí, vnitropolitickou záležitost na „vyšší zájem státu“.

Jednou ze zásadních pohnutek Fürstenberga k odprodeji Křivoklátska byla otázka daňového zatížení celého majetku. Nejenže finanční správa kladla poměrně vysoké požadavky, mladý Fürstenberg navíc povolal do svých služeb jako generálního ředitele velkostatku Karla Krtka, který se ukázal špatným správcem a daně neplatil včas. Zatížení majetku kvůli tomu ještě více vzrostlo, přičemž se do výsledné částky promítla i značná dávka z majetku, kterou byla rodina nucena uhradit po převodu Křivoklátska z otce na syna (1922). Roku 1928 již činila povinnost na dávce z majetku a z přírůstku na majetku zhruba 25 milionů Kč, tedy obrovskou částku, kterou nebylo v silách vlastníků zaplatit.³⁴⁰ Záležitost vyřešil teprve odprodej velkostatku – část výsledné ceny za Křivoklát se původnímu majiteli nevyplatila a rovnou se použila na částečné splacení dluhu (tj. 20,7 milionu Kč jako úhrada veřejnoprávních nebo soukromoprávních závazků).³⁴¹

Odprodejem velkostatku Křivoklát aktivity Fürstenberga v Československu neskončily. V polovině třicátých let, kdy mu vypršela nájemní smlouva na zámek Dřevíč s oborou, se ještě pokusil získat do vlastnictví blíže neurčený honební revír se zámečkem. Opět využil svých kontaktů na Kancelář prezidenta republiky, kde za něj intervenoval i sekretář německého vyslanectví Sigismund von Bibra s plným vědomím říšskoněmeckého vyslance Ernsta Eisenlohra.³⁴² Fürstenberg údajně zvažoval vstoupit na politickou scénu, ani tento plán se ale nakonec nerealizoval.

Ačkoliv rod Fürstenbergů stížnost československo-německému smíšenému rozhodčímu soudu nepodal, samotná možnost takového postupu měla zásadní vliv na výsledek jednání o generální dohodě mezi majitelem velkostatku Křivoklát a státem. Uvedené tvrzení podpírá klauzule obsažená v „Dohodě o rozsahu převzetí“ z 16. května 1925, v níž se uvádí, že „Státní pozemkový úřad běře na vědomí výhradu vlastníka a svěřenského držitele, že uzavřením této dohody nemá býti prejudikováno právním požadavkům, které vznese vlastník v řízení oceňovacím dle mírových smluv a zásad práva mezinárodního jakož i případnému příznivějšímu právnímu stanovisku příslušné legislativy a judikatury“.³⁴³ Ostatně v „Návrhu výkupu majetku Fürstenberského“ se konstatovalo, že cílem je „získati dle možností celý majetek Fürstenberský. Fürstenberg je říšský Němec, s minulostí málo populární, majetek jeho leží blízko Prahy a v bezprostředním sousedství sídla pana presidenta republiky.“³⁴⁴ Vzájemnými jednáními se docílilo oboustranně prospěšné dohody

sign. I E 2/3, Úřední záznam ze dne 27. února 1928.

340 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1435, sign. 1 D, Dopis ministerstva financí z 5. listopadu 1928.

341 NA Praha, fond ÚŘSLS, k. č. 695, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Dohoda o konečném provedení pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát, článek VI.

342 AKPR, fond KPR (1919–1947), k. č. 78, sign. 843 D 8585 Max Fürstenberg, Záznam ze dne 22. července 1936.

343 Citováno dle: AMZV, II. sekce Společnost národů, k. č. 827, Pozemková reforma na majetku příslušníků říšsko-německých – Max Egon Fürstenberg.

344 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169,

a Max Egon Fürstenberg přislíbil: „Odevzdávající [Fürstenberg] zavazuje se neuplatňovati z důvodů provádění pozemkové reformy na majetku státním pozemkovým úřadem převzaté[m] anebo nyní přejímaném, žádných svých právních nároků, zvláště ne pokud se týče převzetí tohoto majetku a přejímací ceny zaň u příslušných rozhodcích mezinárodních soudů.“³⁴⁵ Není proto divu, že jméno Fürstenberg figurovalo na Seznamu majitelů velkostatků, kterým při stanovení přejímací ceny cestou dohody byly přiznány určité výhody v mezích zákona.³⁴⁶

3.2.3 HLEDÁNÍ „ZAHRANIČNÍHO SPOJENCE“ PŘÍPAD METTERNICH-WINNEBURG

Metternich formuloval na základě své státní příslušnosti jiné strategie než Fürstenberg. Problematickým bodem při přebírání plaského velkostatku byla lesní plocha, kterou majitel vzhledem k nalezištím kaolinu označoval za průmyslovou oblast. SPÚ nechtěl na tuto argumentaci přistoupit a učinil pouze ústupek nabídnutím vysoké náhrady, ovšem s jasně proklamovaným záměrem převzít půdu za každou cenu, a to i nuceně.³⁴⁷ Vzhledem k původu Metternichovy manželky Isabely de Silva y Carvajal markýzy de Santa Cruz (1880–1980), jež byla sestřenicí španělského krále, se o záležitost zajímala i španělská diplomacie. Ostatně v červenci 1925 zaslala španělská vláda memorandum, v němž vyjádřila zájem na řešení pozemkové reformy: „Pozemkový úřad v jiných případech vyšel ohledně lesní půdy vstříc, pokud to zákon dovoluje. Královská vláda by si přála od vlády československé, aby též ponechala knížeti jeho lesy a aby vzala zpět danou výpověď.“³⁴⁸ Španělská strana znovu obeslala Ministerstvo zahraničních věcí ČSR na podzim 1925 verbální nótou, v níž urgovala vyřešení reformy na Metternichově majetcích.³⁴⁹ SPÚ však jednoznačně vyjádřil záměr převzít pohraniční lesy od velkostatku Kynžvart a polemizoval

k. č. 1435, sign. 1D, Návrh na výkup majetku Fürstenberského.

345 Citováno dle: NA Praha, fond ÚŘSLS, k. č. 695, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Dohoda o konečném provedení pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát, Článek XXIV.

346 NA Praha, fond SPÚ – spisy všeobecné, k. č. 354, inv. č. 200, Seznam majitelů velkostatků, kterým při stanovení přejímací ceny cestou dohody byly přiznány určité výhody, přípustné v mezích zákona, s. 4.

347 Auswärtiges Amt, Berlin, Politisches Archiv, Länderabteilung II (1920–1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform, sign. R 74058, Besprechung vom 7. u. 8. 12. 1928, zwischen Min. Rat Vondruska und Langer. Rat Wersche, s. 4–5. O definitivním prodeji Křivoklátu se hovořilo již v prosinci 1928, viz Tamtéž, sign. R 74058, Aufzeichnung: Am 18. Dezember 1928 fanden sich die Herren Dr. Helbig-Prag und R. A. Dr. Loewenfeld zu einer Besprechung ein. Prosincové jednání s Metternichem k žádnému výsledku nevedlo a poslední možnost dojít k smírné dohodě byla plánována na únor 1929, viz Tamtéž, sign. R 74058, Dopis Lenhardovi ze dne 24. prosince 1928, podepsán Vondruška.

348 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – spisy všeobecné, k. č. 334, inv. č. 98, sign. G IV, Překlad Memoranda španělské vlády ze dne 15. července 1925, s. 3. O přímlovách španělského krále byl informován Tomáš G. Masaryk. Více viz Masarykův ústav a Archiv Akademie věd, oddělení Archiv Ústavu TGM (dále jen AUTGM), fond Tomáš Garrigue Masaryk, k. č. 467, sign. R-39-5/e, Pozemková reforma Kynžvart – Metternich, [nedatováno].

349 NA Praha, fond SPÚ – spisy všeobecné, k. č. 334, inv. č. 98, sign. G IV, Verbální nota předána Dr. Kosinovi ze dne 30. října 1925. (Za překlad z francouzštiny děkují Mgr. Tereze Johanidesové.)

s tvrzením španělského memoranda o finančním poškození Metternicha výpočtem náhradové ceny.³⁵⁰ Jediného ústupku, kterého se Metternichovi podařilo touto cestou dosáhnout, bylo vtělení zvláštní klauzule do dílčí dohody o pozemkové reformě: „Podepsaný vlastník podpisuje tuto Dohodu s tou výhradou, že v případě, že některý jiný velkostatkář za stejných poměrů oceňovacích obdržel za stejnou výměru půdy vyšší cenu než podepsaný vlastník, vyhrazuje si právo žádati od S. P. Úřadu taktéž tuto vyšší cenu jinému velkostatkáři vyplacenou.“³⁵¹

Dva roky nato španělská vláda znovu intervenovala ve prospěch Metternicha, tentokrát již s konstatováním, že má na celém případu zájem přímo španělský král.³⁵² Avšak SPÚ se držel své předchozí argumentace z roku 1925 a pouze zrekapituloval, v jaké fázi se pozemková reforma na Metternichových velkostatech nachází.³⁵³ Přesto měla intervence pro Metternicha jeden pozitivní dopad – záležitostí se začala zabývat Kancelář prezidenta republiky. Jan Masaryk oznámil v srpnu 1928 Přemyslu Šámalovi, že s „ohledem na jejich [myšleni Metternich a Clary] zahraniční styky by mu rovněž záleželo na tom, aby se jim, pokud možno, vyšlo vstříc“.³⁵⁴

Španělská intervence Metternichovi nikterak výrazně nepomohla, začal proto odkazovat na svou říšskoněmeckou státní příslušnost a na konci roku 1928 podal proti zamýšlenému převzetí velkostatků stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu, která zdůrazňovala „nezákonnost, pokud se týče vadnost[i] řízení ve výpovědi dávané Státním pozemkovým úřadem příslušníku a občanu říše německé, nazývající ji porušením mezinárodních smluv“.³⁵⁵ Zároveň se Klement Metternich obrátil s žádostí o intervenci a diplomatickou ochranu občana Německé říše na německého vyslance v Praze Waltera Kocha. Koch si nechal ověřit Metternichovu státní příslušnost, jelikož majitel velkostatků Plasy a Kynžvart v minulých letech uvažoval o změně státního občanství.³⁵⁶ Před chystanou schůzkou s úředníky SPÚ ohledně provádění lesní reformy Metternich požádal Kocha o radu, protože přestal důvěřovat svému právnímu zástupci, který jej nabádal, ať státu dobrovolně nabídne ložiska kaolinu. Zároveň přiznával, že se již v záležitosti pozemkové reformy na velkostatku Plasy a obzvláště kaolinových ložisek sešel s československým vyslancem v Němecu Františkem Chvalkovským, který mu slíbil, že promluví s Benešem. Koch přislíbil požádat německého zástupce při smíšených rozhodčích soudech, aby Metternichovu záležitost přednesl československému zástupci s odkazem, že by se pozemková reforma neměla konat na průmyslových objektech.³⁵⁷ Následně německým úřadům sdělil, že při schůzce s úředníky SPÚ bude asistovat právník jeho švagra Thurn-

350 Tamtéž, k. č. 334, Dopis Ministerstvu zahraničních věcí ČSR ze dne 4. prosince 1925.

351 Citováno dle: Tamtéž, k. č. 334, Podklad pro poradu předsednictva S. P. Ú.

352 Tamtéž, k. č. 334, Memorandum ze dne 2. února 1927. (Za překlad z francouzštiny děkuji Mgr. Tereze Johanidesové.)

353 Tamtéž, k. č. 334, Dopis Ministerstvu zahraničních věcí ČSR ze dne 9. února 1927.

354 AKPR, fond KPR – protokol T (tajné), k. č. 144, Pozemková reforma T 153-25, Zpráva Jana Masaryka ze dne 7. srpna 1928.

355 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3605, sign. I A 2, Stížnost proti výpovědi dané lesní režii velkostatku ze dne 8. listopadu 1928.

356 NA Praha, fond Německé vyslanectví, k. č. 99, sign. 103-99-8, Záznam o návštěvě Metternicha u Kocha ze dne 1. prosince 1928.

357 Tamtéž.

-Taxise. Prostřednictvím telegramů pak Metternich s Kochem konzultoval otázku předpokládaného procenta postoupeného půdního fondu.³⁵⁸

Nejvyšší správní soud jednoznačně odmítl Metternichovu argumentaci založenou na odkazu k říšskoněmecké státní příslušnosti. Vzhledem k tomu, že ani v následujících letech nenašel vlastník velkostatků Plasy a Kynžvart shodu s SPÚ, stal se jeho případ v květnu 1930 předmětem jednání československého vyslance v Německu Františka Chvalkovského a německého zástupce při smíšených rozhodčích soudech Berthodla Wersche.³⁵⁹ Během těchto jednání se pozornost znovu soustředila na Metternichovu státní příslušnost, tehdy údajně československou.³⁶⁰ Situaci však zkomplikovalo úmrtí majitele plaského velkostatku Klementa Metternich-Winneburga dne 13. května 1930.³⁶¹ Tím se další projednávání případu Metternich-Winneburg na mezinárodním fóru pozastavila a dohodnuta byla jen přejímací cena za kaolinová ložiska.³⁶² Správci pozůstalosti nakonec v červnu 1931 uzavřeli s SPÚ generální dohodu o konečném provedení pozemkové reformy na velkostatkách rodu Metternich-Winneburg.³⁶³

3.2.4 ZDRŽOVÁNÍ POZEMKOVÉ REFORMY PRÁVNÍ CESTOU

Právní rámec pozemkové reformy poskytoval velkostatkářům možnosti, jak podržet alespoň část majetku ve svém vlastnictví. V případě záborového zákona se konkrétně jednalo o § 3a, 11 a důležitou roli sehrál i § 20 přidělového zákona.³⁶⁴ „Objekty právně i hospodářsky samostatné, jež neslouží hospodaření na zabraných nemovitostech“ vylučoval ze záboru § 3a. Nesmírnou volnost úředníkům SPÚ poskytoval § 11, na jehož základě směli vlastníkovci propustit ze záboru až 500 ha (ohled měl být

358 Tamtéž, k. č. 99, Záznam ze dne 4. prosince 1928 o návštěvě u Göpperta; Tamtéž, k. č. 99, Kochův dopis Metternichovi.

359 Auswärtiges Amt, Berlin, Politisches Archiv, Länderabteilung II (1920–1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, sign. R 74060, Bodenreform, Aufzeichnung, ze dne 6. května 1930, podepsán Wersche.

360 Tamtéž, sign. R 74060, Dopis na úřad vyslance (Gesandtschaftsrat Rudolf Holzhausen) ze dne 12. května 1930; NA Praha, fond SPÚ – spisy všeobecné, k. č. 334, inv. č. 98, sign. G IV, Dopis přednostovi okresní politické správy v Mariánských Lázních, ze dne 17. května 1930.

361 „Po úmrtí majitele ponecháno v klidu. K novému jednání bude zástupce velkostatku pozván v polovici měsíce září.“ Viz NA Praha, fond SPÚ – spisy všeobecné, k. č. 337, sign. G V/1, Němečtí příslušníci – dohody o přejímacích cenách.

362 AMZV, VI. sekce, k. č. 180, Stav pozemkové reformy německých příslušníků dle porady ze dne 21. října 1930, konané u ZS před mezinárodním i smíšenými rozhodčími soudy – Seznam nežalobců, s. 7; Tamtéž, k. č. 182, Zápis o jednání, konaném dne 18. a 19. prosince 1930 s říšskoněmeckým zástupcem státu B. Werschem u Státního pozemkového úřadu, s. 10; „Dnešní jednání nebylo dosud definitivní, bude jednáno dále. Celkové jednání je pak junktimováno s jednáním o postoupení resp. pronajmutí kaolinových dolů u Plas koncernu Živnobanky a dohoda o pozemkové reformě závisí na dohodě o kaolínkách.“ Citováno dle: AMZV, VI. sekce, k. č. 183, Zápis ze dne 2. února 1931.

363 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3597, sign. I D, Generální dohoda ze dne 2. června 1931, č. j. 110054/31 – IV.

364 § 3a, 11 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919; § 20 zákona č. 81/1920 Sb. z. a n., ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě.

Tabulka 11: Propuštění půdy z velkostatků na základě právních nároků majitelů a procentuální výměra velkostatků

Zákonná norma	FÜRSTENBERG		METTERNICH		STERNBERG	
	výměra (ha)	podíl (%)	výměra (ha)	podíl (%)	výměra (ha)	podíl (%)
§ 3a záborový zákon	0	0	354	2,7	20	2,5
§ 11 záborový zákon	479	1,2	490	3,8	495	9,9
§ 20 přidělový zákon	318	1,3	7 033	54,0	2 473	49,5
Celkem	797	2,5	7 877	60,5	2 988	61,9

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1435, sign. 1 D, Protokol sepsaný v Křivoklátě dne 31. prosince 1931 u vrchní správy státních lesů a statků na Křivoklátě za přítomnosti Bohuslava Zamouřila, Otakara Kramáře, Aloise Velka, Aloise Kučery, Čestmíra Pánka, Karla Setínka, Josefa Vaňka a Stanislava Vody, čl. XX., s. 14; NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3606, sign. 1 B/2, Výkaz ke konci června 1928; NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4896, sign. 1 D, Zápis jednání ze dne 11. března 1930.

brán hlavně na účelnost hospodaření).³⁶⁵ Důležitý byl také § 20 přidělového zákona, který povoloval vypustit nedefinované množství půdy (sic!) tak, aby „nebyly rušeny krásy přírodní a ráz krajinný a aby nevzaly újmy památky přírodní, historické a umělecké“.³⁶⁶ Využívání těchto možností a aplikace jednotlivých ustanovení na konkrétní případy by jistě neměly uniknout pozornosti.

Na velkostatku Křivoklát byla uvedená ustanovení využita poměrně specifickým způsobem, a to kvůli výslednému odprodeji latifundia. Původně se majiteli podařilo na základě § 20 přidělového zákona podržet hrad Křivoklát, zámky Nižbor, Leontýn a zříceniny Jinčov a Týřov s oborami v celkové výměře zhruba 3 tisíce ha a jako přírodní krásy dalších 20 ha půdy. Dle § 3a záborového zákona byly vyloučeny průmyslové závody a činžovní domy v celkové výměře cca 434 ha. Vzhledem k tomu, že fürstenberský velkostatek později zakoupil stát, převzal i tyto propuštěné lokality.³⁶⁷ Maxi Egonu Fürstenbergovi byly na základě § 20 ponechány nemovitosti

365 „Osoby, jejichž majetek tímto zákonem se zabírá, po případě jejich dědicové, mají právo, aby jim byla z majetku jim zabraného přidělena majetnost nepřesahující výměry uvedené v § 2, pokud možno dle jich volby. Osobám těmto lze propustiti ze záboru i větší výměru, hledíc k tomu, jaká jest potřeba půdy na jednotlivých místech, hledíc k její jakosti a k tomu, čeho žádá účelné hospodaření, zřetel na zemědělský průmysl, zásobování měst i jinaké zřetele všeobecného blaha. Ze záboru nesmí býti propuštěno více než 500 ha půdy (§ 2).“

366 „Při sdělávání plánu přihlížej pozemkový úřad k tomu, aby přidělem nebyly rušeny krásy přírodní a ráz krajinný a aby nevzaly újmy památky přírodní, historické a umělecké. Pozemkový úřad může k tomu cíli svoliti, aby plochy, které jsou věnovány parkům, přírodním parkům, které slouží jinak k okrase krajiny, nebo jejichž účelem jest zachovati ukázkou původního rázu krajinného, nebo zajistiti a ochrániti historické památky a jejich okolí s nimi úzce souvisící, vlastníku byly ponechány vedle výměry půdy, která podle § 11 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., může býti propuštěna dosavadnímu vlastníku ze záboru, jestliže vlastník podrobí se podmínkám stanoveným pozemkovým úřadem v dohodě se zúčastněnými ministerstvy, pokud se týká přístupnosti oněch míst obecnstvu, pracovníkům vědeckým a uměleckým, nebo používání jejich k účelům lidumilným.“

367 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1435, sign. 1 D, Protokol sepsaný v Křivoklátě dne 31. prosince 1931 u vrchní správy státních lesů a statků na Křivoklátě za přítomnosti Bohuslava Zamouřila, Otakara Kramáře, Aloise Velka, Aloise Kučery,

v celkové výměře 318 ha, a to komplex bažantnice s přilehlým polesím jako „souvislé a svérázné“ okolí zámku v Krušovicích.³⁶⁸ Dle § 3a mu zůstaly hostince v osadě Svata, Řevničově, Roztokách, Králově Dvoře a Zbečně, hotely a obytné domy, dále též tovární objekty na Kladně a park u paláce na Praze III.³⁶⁹ Podle § 11 si podržel 479 ha půdy, tedy téměř povolené maximum (500 ha).³⁷⁰ Takto příznivý výsledek nepochybně svědčí o Fürstenbergově úspěšné vyjednávací taktice a nadstandardních vztazích s úředníky SPÚ.

* * *

Klement Metternich, majitel velkostatků Plasy a Kynžvart, žádal v roce 1926 na základě § 20 o ponechání oblasti Kaznějovský důl, údolí Strěly, Bor a tvrz Vrtba s přilehlými lesy, SPÚ ale jeho požadavek o dva roky později zamítl, neboť „o přírodních krásách mluví první věta § 20 př. z. Avšak první věta nezakládá nárok na ponechání, nýbrž je svého obsahu příkazem daným pozemkovému úřadu v obecném zájmu.“³⁷¹ Postup SPÚ byl odůvodněn zjištěním, že se jedná o oblasti zařazené do lesohospodářských plánů, „byly tedy vlastníkem určeny k hospodářskému těžení a nikoli k účelům okrasným, jak zákon vyžaduje.“³⁷² Metternich uspěl jen s žádostí o tvrz Vrtba s nejbližším okolím (8 ha) a zbylé oblasti (les Vrtba, Kaznějovský důl a údolí Strěly) mu SPÚ na základě znaleckého posudku odmítl propustit.³⁷³ Metternich proti tomuto postupu podal námitku a zpochybnil kompetence autorů znaleckých posudků: „Oba zmínění pánové nejsou znalci kvalifikovanými, nemají patřičných theoretických a praktických znalostí, poněvadž se otázkami shora zmíněnými nikdy nezabývali. [...] Kromě toho, že p. inž. Leger a p. A. Marek nejsou vyzbrojeni znalostmi, jichž jest třeba odborníkům znalcům, nutno zdůrazniti ještě, že oba zmínění pánové jsou úředníky Státního pozemkového úřadu v Praze, který jest v našem případě stranou.“³⁷⁴ Nakonec Metternich podal stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu,³⁷⁵ ten ji ale zamítl jako bezdůvodnou a na znalecké posudky se tak vůbec nedostalo.³⁷⁶

Většího úspěchu Metternich dosáhl na podzim 1926, kdy žádal o propuštění zřízení hradu Krašov s okolím (cca 89 ha) a památek v Plasích (zámek, konvent,

Čestmíra Pánka, Karla Setínka, Josefa Vaňka a Stanislava Vody, čl. XX., s. 14.

368 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1471, sign. I H, Žádost o povolení přikoupit okolní parcely ze dne 27. května 1932.

369 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1433, sign. 1 C 1, Rozhodnutí o propuštění dle § 11 z. z. a dle § 7 z. z., vyloučení dle § 3a z. z. a ponechání dle § 20 př. z. ze dne 8. května 1929, podepsán Voženílek.

370 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1471, sign. I H, Přikoupení půdy v Peruci – povolení ze dne 30. dubna 1934.

371 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3606, sign. I B/2, Úřední záznam ze dne 19. září 1928, s. 11.

372 Citováno dle: Tamtéž, k. č. 3606, s. 13.

373 Tamtéž, k. č. 3606, Znalecký posudek vypracovaný Alfrédem Markem; Tamtéž, k. č. 3606, Protokol o místním šetření sepsaný dne 25. května 1928 na ředitelství velkostatku v Plasech.

374 Citováno dle: Tamtéž, k. č. 3606, Dopis SPÚ ze dne 10. srpna 1928, podepsán Metternichův právník Alois Brunclík.

375 Tamtéž, k. č. 3606, Stížnost ze dne 20. prosince 1928.

376 Tamtéž, k. č. 3606, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 1. února 1930, podepsán Tuček.

Obrázek 6: Celkový pohled na hornobřizské závody v roce 1923

Zdroj: Archiv České národní banky, fond Živnostenská banka, sign. ŽB-3580/6_10.

kostely, sýpka a přilehlé parky v celkové výměře cca 44 ha).³⁷⁷ Zároveň se pokoušel podržet si Mariánskou Týnici, kterou mu však SPÚ odmítl propustit, jelikož Metternich „nechav zpustnouti a vydav zkáze [...] neposkytuje záruky, že by ponechanou jemu památku i v budoucnosti udržoval v náležitém stavu“.³⁷⁸ SPÚ se místo toho snažil najít nabyvatele, jenž by se o Mariánskou Týnici dokázal odborně postarat.

Podle § 3a Metternich v roce 1925 úspěšně žádal propuštění kaolinového dolu a plavírny v Kaznějově, pivovaru, cihelny a hostince v Plasích v úhrnné výměře zhruba 354 ha. Na základě § 3a a § 20 mu bylo propuštěno 490 ha. Je třeba mít na paměti, že vlastnil i velkostatek Kynžvart, z něhož SPÚ propustil 476 ha.³⁷⁹ Metternich sice § 11 v této době neuplatňoval, situace se ale zásadně změnila po podpisu generální dohody z roku 1931, kdy jeho dědicové podrželi na základě tohoto paragrafu zhruba 490 ha a podle § 20 asi 7033 ha (sic!) půdy.³⁸⁰

* * *

Majitel Radnic Jiří Sternberg udržel roku 1926 podle § 20 zámek a hrad Březinu s okolními majetky (celkem 1018 ha)³⁸¹ a dále žádal propustit půdu dle § 11 pro své dva velkostatky. Získal zhruba 490 ha, což bylo pouze o 10 ha méně, nežli dovoloval zákon. Zbylou výměru, o kterou Sternberg na Českém Šternberku žádal, SPÚ zamítl majiteli ponechat s odůvodněním, že místní poměry vyžadují půdu rozdělit.³⁸² Propuštění téměř maximální výměry (500 ha) SPÚ odůvodnil tím, že se jedná

377 Tamtéž, k. č. 3606, Usnesení ze dne 2. prosince 1926.

378 Tamtéž, k. č. 3606, sign. I B/2, Zpráva SPÚ ze dne 22. listopadu 1927 od Oddělení IV/8.

379 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3606, sign. I B/2, Výkaz ke konci června 1928.

380 SOA Nepomuk, fond ÚS Metternich, k. č. 6, inv. č. 31, sign. 210, Výměr zaslaný SPÚ lesnímu úřadu ze dne 3. listopadu 1934.

381 V roce 1930 již propuštěná výměra činila 1035 ha – viz NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4897, sign. I B, Velkostatek Radnice-Darová – Poznámání podmínek dle § 20 př. z., ze dne 23. ledna 1930.

382 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4896, sign. I D, Rozhodnutí SPÚ ze dne 2. prosince 1926, podepsán Voženílek. O velkostatku Český Šternberk

o „velkostatky od sebe tak značně vzdálené, že není možná ani jejich jednotná správa (jeden na Benešovsku, druhý na Plzeňsku), jež prováděním pozemkové reformy, pokud jde o půdu zemědělskou, byly ztenčeny na míru nejmenší, jež nedopouští již dalšího zkrácení bez nebezpečí ohrožení řádného hospodářství v budoucnu“.³⁸³ Zároveň se Sternbergovi u pivovaru v Radnicích, kamenouhelných podniků v Břasích a cihelny s výrobnou šamotových kamenin podařilo prokázat, že bezprostředně nesouvisí se zemědělskou činností, díky čemuž byly z pozemkové reformy po splnění určitých podmínek vyjmuty (bezúplatná služebnost braní vody obci Radnice apod.).³⁸⁴ Roku 1929 ještě získal další pozemky na základě § 11 a celková propuštěná výměra tak činila 495 ha.³⁸⁵

Podle jednání o generální dohodě pro oba velkostatky (Český Šternberk, Radnice) se na základě § 11 propustilo Jiřímu Sternbergovi z celkových 5795 ha zhruba 495 ha³⁸⁶ (150 ha pro Šternberk),³⁸⁷ podle § 3a dalších 20 ha (4 ha na velkostatku Český Šternberk)³⁸⁸ a podle § 20 kolem 2473 ha (1438 ha pro Český Šternberk a 1035 ha pro Radnice).³⁸⁹ Je zřejmé, že se Sternbergovi podařilo větší část majetku z reformy „vyreklamovat“. Nejspíše tedy mezi ním a úředníky SPÚ panovaly poměrně „dobré vztahy“.

Když ve druhé polovině třicátých let Sternberg přikoupil pozemky ke svým průmyslovým objektům (cihelna, pivovar, doly apod.)³⁹⁰ a žádal další propuštění půdy,

---

vznikla klasifikační práce, která ale informace o propuštěných výměrách neobsahuje, viz KOUBEK, Václav, *Československá pozemková reforma 1919–1921 z pozice velkostatkářů se zaměřením na šlechtický rod Šternberků*. Nepublikovaná bakalářská práce. Praha: Národohospodářská fakulta Vysoké školy ekonomické, 2009.

- 383 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4896, sign. I D, Rozhodnutí SPÚ ze dne 2. prosince 1926, s. 9, podepsán Voženílek. Argumentace dále pokračuje tím, že: „Velkostatek Radnice přispívá k zásobování mlékem průmyslových středisek jej obklopujících, Plzeň, Radnice, Břas a Stupna.“
- 384 Tamtéž, k. č. 4896, Velkostatek Radnice-Darová Dělení knihovnických těles dle § 7 z. z. za současného propuštění ze záboru půdy pro kamenouhelné podniky v Břasích a pivovar v Radnicích ze dne 24. dubna 1926, podepsán Fiala.
- 385 Tamtéž, k. č. 4896, Další propuštění nemovitostí ze záboru dle § 11 z. z. ze dne 27. dubna 1929; NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4897, sign. I B, Velkostatek Radnice-Darová, k. ú. Kříše – dělení knih[ovnických] těles podle § 7 z. z., za současného propuštění ze záboru pozemků pro cihelnu a výrobu šamotových kamenin v Radnicích ze dne 24. června 1926.
- 386 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4896, sign. I D, Zápis jednání ze dne 11. března 1930. V protokolu je sice uvedeno 432 ha, ale nejspíše se jedná o chybu, protože v dalších pramenech se důsledně opakuje 495 ha.
- 387 Tamtéž, k. č. 4896, sign. I D, Protokol sepsaný dne 26. září 1930 v lesní kanceláři velkostatku Český Šternberk.
- 388 Tamtéž, k. č. 4896, sign. I D, Rozhodnutí SPÚ ze dne 7. září 1926, podepsán Josef Nosek. Roku 1925 bylo na velkostatku Radnice dle § 3a propuštěno 10 ha (cihelna, hostince a sklárny), viz SOA Nepomuk, fond Velkostatek Radnice (dále VS Radnice), k. č. 124, inv. č. 237, Podniky průmyslové a hostince. Velkostatek Radnice-Darová, vyloučení ze záboru dle § 3 zák. z. z. ze dne 16. června 1925.
- 389 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4896, sign. I D, Protokol sepsaný dne 26. září 1930 v lesní kanceláři velkostatku Český Šternberk. Zároveň mu dle § 20 na velkostatku Český Šternberk bylo propuštěno 133 ha. SOA Nepomuk, fond VS Radnice, k. č. 124, inv. č. 237, Velkostatek Radnice-Darová, rozhodnutí o ponechání dle § 20 př. z. z. ze dne 16. července 1926.
- 390 Jedním z velkých nákupů bylo přikoupení dolu Liewald v Břasích v roce 1934 od firmy Dolové a průmyslové závody (dříve J. D. Starck), viz Žďár. Neodvisle politický týdeník pro okres Rokycanský, Zbirovský, Hořovický, Blovícký, Kralovický, ze dne 3. srpna 1934, 33, 30, s. 3.

bylo zjištěno pochybení právního zástupce velkostatku, který v roce 1923 připravoval kupní smlouvu zbytkového statku Darová pro Antonína a Annu Sinkulovy. Některé pozemky nebyly pojaty do tržové smlouvy a daň z nich platil Jiří Sternberg. Nakonec se však podařilo dát záležitost do knihovního pořádku.³⁹¹

Roku 1939 Sternberg uspěl při žádosti o propuštění koupených parcel podle § 3a (zhruba 20 ha), na základě § 20 získal dalších 22 ha³⁹² a podle § 11 obdržel necelých 9 ha, což je poměrně unikátní případ vzhledem k tomu, že mu již dříve bylo propuštěno 495 ha. Situaci lze vysvětlit tím, že bylo odprodáno 25 ha původně získaných na základě § 11, čímž se uvolnil prostor pro obdržení další výměry do povolených 500 ha.³⁹³ Důležité je, že lze opět sledovat poměrně vstřícný přístup ze stran orgánů provádějících pozemkovou reformu.

* * *

Klement Metternich rovněž hojně podával stížnosti na SPÚ k Nejvyššímu správnímu soudu. Během prvního desetiletí republiky jich majitel velkostatků Plasy a Kynžvart podal nejméně osm (sic!). Roku 1925 zvažoval protest proti plánovanému združstevnění lihovaru v Plasích, které považoval za „nezákonné“ a „vadné“.³⁹⁴ Jelikož se nepodařilo docílit dohody mezi ním a družstevním lihovarem v Plasích, do věci zasáhl SPÚ, který doporučil lihovar družstvu odevzdat. Metternich viděl pochybení v procesuální stránce věci, kdy mu rozhodnutí doručené 29. ledna 1925 nařizovalo lihovar odevzdat s platností od 1. února 1925 (sic!). Při další schůzce se obě strany opět nedohodly a Metternich sepsal stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu, kterou ale s největší pravděpodobností nakonec stáhl (Nejvyšší správní soud projednal pod číslem, které bylo Metternichově stížnosti původně přirazeno, zcela jiný případ). Ještě v témže roce se Metternich na soud skutečně obrátil, tentokrát se ale jednalo o „lázně a zasílatelství zřídla v Lázních Kynžvartě“, které vnímal jako objekty, jež je možno dle § 3a záborového zákona či na základě § 20 přidělového zákona propustit. Soud mu nakonec vyšel vstříc pouze u dvou parcel v Lázních Kynžvart a zbytek stížnosti zamítl pro bezdůvodnost.³⁹⁵ Hned v následujícím roce Metternich napadl u Nejvyššího správního soudu rozhodnutí SPÚ nepropustit podle § 3a záborového zákona Könighaus v Kynžvartě pro jeho zapsání ve třech knihovních vložkách. Nejvyšší správní soud zamítl argumentaci SPÚ a ten pak musel propuštění ze záboru znovu projednat.³⁹⁶ Stejně tak se Metternich poku-

391 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4897, sign. I B, Protokol sepsaný dne 22. dubna 1939 v kanceláři vrchního inspektorátu velkostatku Radnice.

392 Obzvláště měly být vyloučeny oblasti příhodné pro pěstování konifer, jež měly na velkostatku Radnice tradici. Blíže viz BARCHÁNEK, Václav, *Třicetileté pěstování konifer na velkostatku radnickém u Plzně*, Československý Háj. Časopis vydávaný Čs. Maticí lesnickou a věnovaný šíření vědomostí lesnických, 1934, 11, s. 111–115.

393 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4897, sign. I B, Protokol sepsaný dne 22. dubna 1939 v kanceláři vrchního inspektorátu velkostatku Radnice.

394 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3611, sign. I F5, Stížnost proti rozhodnutí Státního pozemkového úřadu v Praze ze dne 16. ledna 1925 ohledně sdružstevnění lihovaru v Plasech.

395 NA Praha, fond Nejvyšší správní soud (dále NSS), k. č. 832, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 17. června 1927, č. 13.401/27.

396 Tamtéž, k. č. 832, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 17. června 1927, č. 13.402/27.

sil zpochybnit, proč nedošlo k propuštění Grandhotelu v Lázních Kynžvart a Wonschova mlýna v Šancích ze záboru dle § 3a, avšak stížnost byla kvůli bezdůvodnosti zamítnuta.³⁹⁷

SPÚ nenechal Metternichovu konfrontační taktiku podávání žalob bez odpovědi a vznesl proti němu stížnost k Zemskému civilnímu soudu v Praze, která byla později postoupena Vrchnímu zemskému soudu v Praze. Týkala se rozvrhu přejímání ceny za nemovitosti převzaté SPÚ z velkostatku Plasy a příkázaných pohledávek s 5% úrokem ode dne převzetí. Oba soudy se ovšem shodly, že stížnost SPÚ je neoprávněná.³⁹⁸

Rok 1928 byl v Metternichově vyjednávací strategii se státem klíčový, protože se začal zaštitovat svou příslušností k Německé říši. Podal celou řadu stížností odstavených vystoupením proti zamýšlenému převzetí nemovitostí z velkostatků a lesních parcel s odůvodněním, že „mírové smlouvy brání, aby nemovitý majetek stěžovatele, jako příslušníka říšsko-německého, mohl býti předmětem pozemkové reformy, a tudíž i oznámení o zamýšleném převzetí, jednak že stát smí přejímání zabraný majetek toliko po účely v §u 10. zák. uvedené, a že z rámce jeho vybočuje přejímání lesů pro soukromohospodářské účely státu“.³⁹⁹ Soud stížnost o dva roky později zamítl jako bezdůvodnou a Metternichovi se tak nepodařilo v soudním řízení uspět prostřednictvím argumentace založené na jeho státní příslušnosti. Ještě před definitivním rozhodnutím Nejvyššího správního soudu se však Metternich na tuto instanci obrátil znovu. Tentokrát zpochybňoval nárok vznesený ze strany SPÚ na finanční odškodnění, pokud by SPÚ převzal stavbou vodovodu znehodnocená poleší z velkostatku Kynžvart.⁴⁰⁰ Soud dal stěžovateli za pravdu, neboť „po názoru soudu podmínkou tou omezuje státní pozemkový úřad vlastníka ještě před tím, než vůbec došlo k převzetí nemovitostí, v jeho nároku na to, aby se mu dostalo náhrady za převzaté nemovitosti zákonem předepsané“.⁴⁰¹

Jak již bylo uvedeno výše, Metternich zpochybnil na velkostatku Plasy postup SPÚ při propouštění lesních komplexů označených jako Kaznějovský důl, údolí řeky Střely a Bor podle § 20 přídělového zákona.⁴⁰² Nejvyšší správní soud s Metternichovou argumentací nesouhlasil a podpořil rozhodnutí SPÚ majetek původnímu vlastníku ze záboru nepropustit.⁴⁰³ Tím ovšem Metternich podáváním žalob k Nejvyššímu správnímu soudu neskončil. Adresoval ještě dvě další stížnosti, jimiž napadal rozhodnutí SPÚ o výpovědi z hospodaření na řadě nemovitostí a lesních plochách. Argumentoval svojí státní příslušností, což Nejvyšší správní soud opět považoval za bezdůvodné.⁴⁰⁴ Během roku 1928 Metternich kontaktoval Nejvyšší správní soud

397 Tamtéž, k. č. 832, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 3. července 1928, č. 18938/28.

398 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3609, sign. I E3, Rozsudek Zemského soudu civilního ze dne 17. ledna 1927.

399 Citováno dle: NA Praha, fond NSS, k. č. 832, Rozhodnutí ze dne 10. května 1930, č. 7487/30.

400 NA Praha, fond SPÚ – spisy všeobecné, k. č. 79, sign. XII. § 7 z. z. Legitimace substitučního opatrovníka – Podmínka zkracující příští přejímání cenu, ze dne 1. února 1930.

401 Citováno dle: NA Praha, fond NSS, k. č. 832, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 1. února 1930, č. 1777/30.

402 Tamtéž, k. č. 832, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 1. února 1930, č. 1776/30.

403 Srovnej kapitolu 3. 2. 4.

404 NA Praha, fond NSS, k. č. 832, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 23. února 1929, č. 3672/29. Těž BOHUSLAV, Josef, *Sbírka nálezů Nejvyššího správního soudu ve věcech*

i počtvrté, kdy se odvolal proti výpovědi zaslané SPÚ pro pozemky na Plasku. Stejně jako u velkostatku Kynžvart argumentoval svou státní příslušností, což bylo vyhodnoceno jako bezdůvodné. Navzdory těmto nezdarům zaznamenal Metternich alespoň dílčí úspěch u parcel, na něž uplatňoval § 20 záborového zákona.⁴⁰⁵

Metternich byl vzděláním právník, který se snažil stížnostmi k Nejvyššímu správnímu soudu řešit pozemkovou reformu jako vnitrostátní záležitost. Nejspíše nezvažoval přenést své požadavky na mezinárodní pole před smíšené rozhodčí soudy při Společnosti národů. Mezi osmi podanými stížnostmi jich bylo šest zamítnuto pro bezpředmětnost a pouze u dvou padlo rozhodnutí v Metternichův prospěch, a to ještě méně významných. Přestože roku 1932 sestavil Bedřich Pilík pro úřední potřebu publikaci *Pozemková reforma v judikatuře Nejvyššího soudu*,⁴⁰⁶ dosud nevznikla studie, jež by analyzovala průběh pozemkové reformy před Nejvyšším správním soudem. Není tak možné vysvětlit Metternichův případ v širším právním kontextu a zhodnotit, zda zůstal ve svých konfrontačních strategiích osamocen. Lze se ovšem domnívat, že šlo o specifickou záležitost, danou právním vzděláním majitele velkostatku. Fürstenberg ani Sternberg pravděpodobně žádné stížnosti k Nejvyššímu správnímu soudu nepodali.

3.2.5 VELKOSTATKÁŘSKÉ SVAZY

Majitelé velkostatků se před pozemkovou reformou bránili zřizováním společných platforem, které vyústily ve vznik několika zájmových organizací. Mezi významnějšími je třeba uvést Svaz československých velkostatkářů (dále jen SČV) a Svaz německých velkostatkářů (Verband), do nichž vstoupili majitelé všech tří sledovaných latifundií (Sternberg se neangažoval ve Verbandu).

Krátce po zahájení pozemkové reformy vznikl přípravný výbor SČV, který záhy zaslal jednotlivým velkostatkářům náborový dopis.⁴⁰⁷ Členství bylo podmíněno vlastnictvím minimální výměry 100 ha zemědělské nebo lesní půdy. Zpočátku se do SČV přihlásilo 249 členů, po roce 1923 ale začal počet velkostatkářů klesat.⁴⁰⁸ Někteří jej opustili pro zklamání z malé účinnosti,⁴⁰⁹ jiní naopak dosáhli kladného výsledku ve svých individuálních záležitostech a necítili potřebu nadále tuto organizaci podporovat finančním příspěvkem (členské poplatky se stanovovaly podle výměry velkostatků).⁴¹⁰ SČV proklamoval, že jeho členové zastávají loajální stanovisko k Československé republice,⁴¹¹ což bylo pro některé velkostatkáře nepřija-

administrativních, založená a od r. I.–XV pořádaná Jos. B. Bohuslavem, ročník XI. Nálezy z roku 1929, Praha 1930, s. 210.

405 NA Praha, fond NSS, k. č. 832, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 23. února 1929, č. 3674/29.

406 PILÍK, Bedřich, *Pozemková reforma v judikatuře Nejvyššího soudu*, Praha 1932.

407 KUBAČÁK, A., *Činnost Svazu*, c. d., s. 327.

408 Tamtéž, s. 329.

409 Vystoupivší člen J. Menšík v dopise napsal: „[...] jelikož Vám nelze v nynější těžké situaci mi nápomocni býti a jsem udiven Vaší nečinností před akcemi Státního pozemkového úřadu, nezbyvá mi než ze Svazu vystoupiti.“ KUBAČÁK, A., *Činnost Svazu*, c. d., s. 329.

410 Tamtéž, s. 330.

411 Tamtéž, s. 335.

telné. Založili proto na jaře 1920 Svaz německých velkostatkářů (Verband). Nelze hovořit o rivalitě – obě organizace spolu navzájem spolupracovaly a někteří velkostatkáři byli zároveň členy SČV i Verbandu (roku 1927 se jednalo zhruba o 7% „společné“ členské základny, mezi nimi i Fürstenberg a Metternich). Každá z organizací používala pro ochranu majetku svých členů jiné prostředky, čehož někteří velkostatkáři dvojím členstvím patřičně využili.⁴¹² Oba svazy spojoval finanční fond, přičemž Verband disponoval vlastním bankovním účtem, který využíval na podplácení politiků (např. kauza Karla Práška).⁴¹³

Prvním předsedou SČV byl Otto Metal, po jehož smrti v roce 1921 nastoupil do čela Bedřich Lobkowicz, majitel velkostatku Mělník. Bedřich již roku 1923 zemřel a předsedou se stal příslušník dolnoběžkovické linie Leopold Lobkowicz, kterého v roce 1928 nahradil Jan Lobkowicz.⁴¹⁴ Svaz vydával od svého založení měsíčník *Zájmy zemědělské výroby*, později přejmenovaný na *Československý velkostatek* a po roce 1939 *Velkostatek* (vycházel až do roku 1942). SČV se také podílel na vydávání časopisu Svazu německých velkostatkářů *Mitteilungen des Verbandes der Deutschen Grossgrundbesitzer Böhmens in Prag*.⁴¹⁵

SČV uznával nutnost pozemkové reformy, měla se ovšem provádět v souladu se zájmy latifundistů.⁴¹⁶ V petici prezidentu republiky členové zdůrazňovali: „Nejsme nepřáteli pozemkové reformy a opětujeme znovu, že jsme ochotni na jejím díle spolupůsobiti a vládu ze všech sil podporovati, budou-li splněny tyto požadavky.“⁴¹⁷ Vyzývali k sestavení přesného plánu provádění reformy se stanovením etap po jednotlivých desetiletích, aby se předem vědělo, které objekty budou zabrány, a držbu majetku měl garantovat stát. Přidaly se ještě požadavky úplného vyloučení lesů a rybníků ze záboru, politické nezávislosti SPÚ, revizi přidělu půdy do nuceného pachtu a zvýšení ceny půdy, rozšíření minimální výměry objektů nespádajících pod zábor a uvolnění dispozice půdou. Recipročně slibovali podpořit vládu „i při celé výstavbě státu, zejména při řešení problémů finančních“.⁴¹⁸ Uvedené požadavky byly pro stát zcela nepřijatelné (obzvláště vyloučení lesů, výše náhrady a změna ponechané výměry), nepodařilo se proto dojednat konkrétní společné řešení. Naopak zakladatelé německého Verbandu Eugen Ledebur, Adolf Waldstein a Wilhelm von Medinger zdůrazňovali diskriminační povahu reformy vůči německé menšině.⁴¹⁹ Problematiku reformy se snažili přenést na mezinárodní fórum, čehož chtěli dosáhnout zasláním petic Společnosti národů.⁴²⁰

412 Tamtéž, s. 98.

413 Tamtéž.

414 Tamtéž.

415 Tamtéž, s. 334.

416 Tamtéž, s. 341.

417 NA Praha, fond SPÚ – spisy všeobecné, k. č. 109, inv. č. 33, Opis podání panu prezidentu republiky, ze dne 20. prosince 1920, podepsán Bedřich Lobkowicz.

418 Tamtéž.

419 JELÍNKOVÁ, D., *Transformace životní reality*, c. d., s. 110; GLASSHEIM, E., *Urození nacionalisté*, c. d., s. 96.

420 ASN, Section des Commissions administratives et des questions de minorités, k. č. 1624, Dopis datován 6. července 1925, podepsán Wilhelm Medinger.

Max Egon Fürstenberg vstoupil do SČV v březnu 1922,⁴²¹ kdy již zasedal ve Verbandu. Prostřednictvím SČV prezentoval během září 1923 svůj pohled na reformu na Křivoklátsku následovně: „Je dokazatelným faktem, že v době provádění pozemkové reformy šmahem nebo částečnou parcelací upadá zemědělské hospodaření a rozvoj lihovarů, pivovarů, pil, neboť i tomuto se daří jen dobře v době klidné a jisté. Tím upadá hlavně i hospodářský pokrok, neboť pokusy na poli hospodářsko-živočišném, rostlinném a praktickém vyžadují dlouhé doby a klidné nerušené práce. Pozemková reforma všechny tyto započaté a zdárně se vyvíjející práce většínou soukromým majetkem prováděné ničí.“⁴²² Argument o škodlivosti pozemkové reformy pro hospodářství z důvodů nejistoty se objevoval i v oficiálních protestech SČV. Fürstenberg se činnosti SČV výrazněji neúčastnil a z většiny jednání se omlouval, buď kvůli pobytu mimo území Československé republiky, nebo z důvodu špatného zdravotního stavu.⁴²³ Přestože mu zástupci SČV v roce 1933 nabízeli členství v předsednictvu, tuto poněkud problematickou poctu odmítl.⁴²⁴ Dále setrval v pasivní roli, až koncem roku 1939 z SČV vystoupil.⁴²⁵

Majitel Plas Klement Metternich-Winneburg se již v srpnu 1919 přihlásil do SČV a zároveň vstoupil do Verbandu (na každou organizaci zapsal část své půdy).⁴²⁶ Nejspíše se aktivit Svazu neplánoval účastnit, jelikož se již z první valné hromady omluvil a žádného zástupce na ni nevyslal.⁴²⁷ Během srpna 1926 z SČV bez udání důvodu vystoupil a až roku 1928 pod pohrůžkou žaloby uhradil dlužnou částku na členských příspěvcích (zhruba 15 tisíc Kč).⁴²⁸ Teprve v polovině třicátých let se správa metternichovských velkostatků začala zajímat o možnost přestupu z Verbandu do SČV.⁴²⁹ Obzvláště velkostatek Plasy chtěl přihlásit pilu u odboru Svazu majitelů pil při SČV, jelikož se nacházela v českém kraji,⁴³⁰ což se počínaje 1. lednem 1937 skutečně podařilo.⁴³¹ Jakmile plaský velkostatek ohlásil Verbandu svůj přestup k SČV, snažila se organizace toto rozhodnutí zvrátit. Mimo jiné zpochybnila oprávnění plaského lesmistra Adolfa Teichmanna k podpisu přihlášky do SČV. Verband uvedl, že přestup akceptuje v případě, „kdyby se úbytek půdy vyrovnal

421 NA Praha, fond SPÚ – spisy všeobecné, k. č. 109, inv. č. 33, Dopis Ústřední správě ze dne 17. března 1922, bez podpisu.

422 Citováno dle: KUBAČÁK, A., *Činnost Svazu*, c. d., s. 348. Odkazuje na NA Praha, fond SČV, k. č. 8, inv. č. 124, Ústřední správu fürstenberského panství na Křivoklátskě 11. září 1923.

423 Tamtéž, k. č. 8, Dopisy 2. června, 9. června, 18. listopadu 1928, 2. února, 19. dubna 1929, 2. ledna, 2. dubna, 11. září 1930, 19. listopadu 1930, 6. února 1931, 9. ledna 1932, 1. února, 2. března 1933, 5. ledna 1934 (signováno osobním sekretářem Maxe Egona Fürstenberga O. Zwerenzem), 1. března 1932 dopis signován Fürstenbergem.

424 Tamtéž, k. č. 8, Dopis Maxe Egona Fürstenberga z 1. července 1933.

425 Tamtéž, k. č. 8, Dopis Ústředního ředitelství z 23. ledna 1939, podepsán Schücker.

426 NA Praha, fond SČV, k. č. 146, inv. č. 1241, sign. V, Přihláška datována v Kynžvartě 15. ledna 1920.

427 Tamtéž, k. č. 146, Dopis datován 28. září 1920.

428 Tamtéž, k. č. 146, Dopis datován 30. srpna 1926; Tamtéž, k. č. 146, Dopisy datovány 8. října 1928, 13. října 1928.

429 Tamtéž, k. č. 146, Dopis datován 17. prosince 1935; Tamtéž, k. č. 146, Dopis datován 21. května 1936.

430 Tamtéž, k. č. 146, Dopis datován 1. prosince 1936.

431 Tamtéž, k. č. 146, Dopis datován 25. ledna 1937. Ještě před opětovným vstupem do SČV správa velkostatku Plasy prostřednictvím Svazu inzerovala polesí Hůrky za 3 300 000 Kč a Hubenov za 1 440 000 Kč. Dvůr Hubenov měl zhruba 564 ha, z nichž cca 105 ha bylo propuštěno ze záboru. Tamtéž, k. č. 146, Dopis datován 21. října 1936.

příhláškou E. Czernina, který kdysi byl značnou plochou v něm. svazu“.⁴³² Verband se pravděpodobně bránil úbytku členů a snažil se získat jiného velkostatkáře s podobnou výměrou, správce velkostatku Plasy ale považoval případné členství za dobrovolné a nechtěl na Czernina vyvíjet nátlak. Ten nakonec skutečně do Verbandu přestoupil, načež se v lednu 1937 opětovně stal členem SČV velkostatek Plasy s výměrou 2000 ha (jednalo se o určitou formu kompenzace za přestoupení Eugena Czernina k německému Verbandu).⁴³³ Ani své druhé členství v SČV rod Metternich-Winneburg výrazněji nevyužil k řešení vlastních problémů s pozemkovou reformou. Vždy když se velkostatek na SČV obrátil, zájmová organizace spíše volila taktiku minimální konfrontace a odrazovala Metternicha od případných žalob (na město Plasy kvůli příspěvku na elektrifikaci, vodovod,⁴³⁴ lesní puch,⁴³⁵ popřípadě kvůli znečišťování potoka).⁴³⁶

Majitel velkostatku Radnice Jiří Sternberg komunikoval s SČV již od května 1919,⁴³⁷ tedy krátce po přijetí zákona o zabránění velkého majetku pozemkového. SČV využíval jako právní poradnu, s níž konzultoval aktuální problémy s hospodařením na velkostatku a probíhající pozemkovou reformou.⁴³⁸ Dotazoval se jej na doporučení obchodních partnerů (např. prodej dříví) a případné zaměstnance či pracovní pozice (úřednické posty,⁴³⁹ praxe pro absolventy hospodářských a lesních škol).⁴⁴⁰ Do struktur SČV aktivně vstoupil na počátku třicátých let, kdy jej členové Svazu žádali, aby nahradil po Leopoldu Lobkowiczovi uvolněnou pozici delegáta skupiny vlastníků lesů ve středních Čechách. O tuto funkci se přihlásil Maxmilián Fürstenberg, který „však mezitím v důsledku krize v Německu převzal záležitosti svého otce a nyní může přijet do Čech jen zřídka“.⁴⁴¹ Náhradníkem za Fürstenberga se stal Sternberg, jenž se na svou roli začal aktivně a s potěšením připravovat (nechal si zaslat stanovy).⁴⁴² Členem výboru SČV se však stal až roku 1940, kdy zároveň proklamoval „pevný úmysl poctivě navštěvovati schůze výboru a věnovati moje skromné síly naší organizaci“.⁴⁴³ SČV znamenal pro Sternberga konzultač-

432 Citováno dle: NA Praha, fond SČV, k. č. 146, inv. č. 1241, sign. V, Rukopis nedatován.

433 Tamtéž, k. č. 146, Datováno 16. ledna 1937.

434 Tamtéž, k. č. 146, Dopis datován 14. května 1937.

435 Tamtéž, k. č. 146, Dopis datován 19. července 1937. „Puch – nyní právnícký termín pro menší polní, lesní krádež, bylo původně jen zpučné porušení cizí držby, zvláště při lovech, např. svévolná jízda nebo chůze přes pole, cizím lesem, a poněvadž to bylo spojeno s poškozením majetku, např. pošlapáním obilí, trávy, bylo to přeneseno časem na menší škodu způsobenou krádeží a na svévolné ublížení na těle.“ MACHEK, Václav, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1997, s. 502.

436 NA Praha, fond SČV, k. č. 146, inv. č. 1241, sign. V, Korespondence z 11. května 1938, 16. května 1938.

437 NA Praha, fond SČV, k. č. 163, inv. č. 1366, sign. V, Vyplnění Dotazníku k pořízení statistiky ohledně pozemků ze dne 15. května 1919.

438 Tamtéž, k. č. 163, Dopis ze dne 17. října 1936. Dotazoval se, jak vypovídat při výslechu u Okresního úřadu v Rokycanech ohledně absentujícího povolení obchodu dobyt看em.

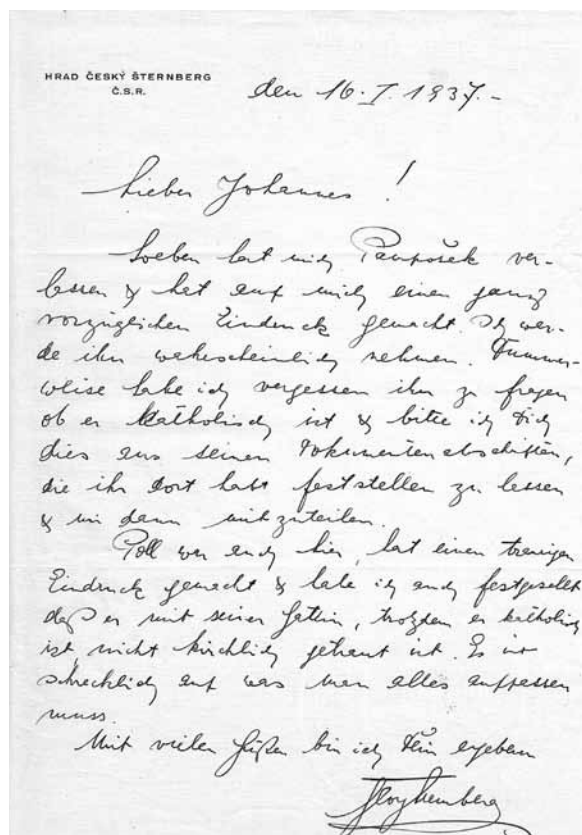
439 Tamtéž, k. č. 163, Korespondence z prosince 1936 a ledna 1937. Sternberg hledal vedoucího úředníka pro velkostatek Radnice.

440 Tamtéž, k. č. 163, Dopis ze dne 16. července 1928.

441 Citováno dle: Tamtéž, k. č. 163, Dopis ze dne 19. prosince 1932.

442 Tamtéž, k. č. 163, Dopis ze dne 27. prosince 1932.

443 Citováno dle: Tamtéž, k. č. 163, Dopis ze dne 13. ledna 1940.

Obrázek 7: Sternberg sděluje Johannu Lobkowitzovi informace o výběru vedoucího úředníka velkostatku Radnice (přiját Jan Pampošek)

Zdroj: NA Praha, fond SČV, k. č. 163, sign. V, inv. č. 1366, Dopis Jiřího Sternberga ze dne 16. ledna 1937.

ní místo, kde získával informace o recentní právní úpravě, soudních rozhodnutích a hospodářském postupu. Organizace za něho aktivně neintervenovala, takže mu z hlediska provádění pozemkové reformy přinesla jen minimální užitek.

Závěrem lze konstatovat, že ani pro jednoho ze tří velkostatkářů nepředstavovalo členství v SČV důležitý prvek ovlivňující pozemkovou reformu na jejich velkostatkách. Zároveň je však nutné podotknout, že sami aktivně do politiky SČV nezasahovali a spíše vystupovali jako pasivní členové. Fürstenberg a Metternich-Winneburg si ve Verbandu počínali obdobně, absence písemných pramenů ale neumožňuje jejich činnost podrobně zhodnotit. Svazy přesto tvořily stavovské organizace, jejichž prostřednictvím velkostatkáři konzultovali své vyjednávací strategie.

3.2.6 HLEDÁNÍ OBRANNÝCH STRATEGIÍ VELKOSTATKÁŘŮ

Velkostatkářské strategie lze rozdělit do několika okruhů. Předně se jednalo o pokusy vytěžít co nejvíce ze státního občanství Německé říše, popřípadě z nadstandardních vztahů s jinými zeměmi. Další okruh, jenž se latifundistům nabízel, byl právní rámec pozemkové reformy a z toho vyplývající vyjednávací možnosti. Samostatnou tematikou jsou zásahy Nejvyššího správního soudu do provádění legislativy spojené s reformou. Stranou nelze ponechat ani velkostatkářské svazy, jež se majitelům nabízely jako stavovská opora jejich zájmů.

Rodiny Fürstenberg a Metternich-Winneburg se hlásily k říšskoněmecké státní příslušnosti, což se stalo určující pro výběr jejich „obraných strategií“. Fürstenberg opřel vyjednávací taktiku o svůj status cizozemce a výborné vztahy, které měl s Kanceláří prezidenta Československé republiky. Již od vydání záborového zákona se obracel na Tomáše G. Masaryka a německé vyslanectví v Praze, později přímo na berlínské ministerstvo zahraničních věcí. Naopak Metternich reformu považoval za vnitrostátní záležitost a na německé úřady se nespolehal. Absentoval proto i v seznamech, jež si německé státní instituce o průběhu československé pozemkové reformy vytvářely. Důraz kladl spíše na příbuzenské vazby své manželky, které vedly až ke španělské královské rodině. Vzhledem k tomu, že se tento postup nakonec nesesetkal s úspěchem, začal zvažovat změnu své státní příslušnosti (údajně i na československou). Koncem roku 1928 ovšem následoval zásadní obrat v jeho taktice. Metternich požádal o diplomatickou ochranu německého vyslance a svoji říšskoněmeckou státní příslušnost začal zdůrazňovat i ve stížnostech k Nejvyššímu správnímu soudu.

Se státní příslušností velkostatkářů je úzce spojena otázka smíšených rozhodčích soudů při Společnosti národů. Ani Fürstenberg, ani Metternich stížnost před smíšené rozhodčí soudy nakonec nepodali, tato možnost ale zásadně ovlivnila uzavření generálních dohod mezi nimi a SPÚ. Zřetelněji se daná skutečnost projevila u majitele velkostatku Křivoklát, který obratným vyjednáváním povýšil svou záležitost na „vyšší zájem státu“. Určujícím pro výsledek jeho případu se stal nákup zámku v Lánech československým státem pro potřeby prezidenta republiky, během něhož byla uzavřena dohoda, která provádění reformy na Křivoklátsku oddálila. Tlak vyvíjený místními organizacemi, vysoké daňové zatížení a nepopularita Fürstenberga, to vše napomohlo Československé republice k zisku Křivoklátska. Metternich-Winneburg, který na území Československé republiky vlastnil dva velkostatky, čelil poněkud odlišné situaci. Svoji záležitost se snažil zmezinárodnit prostřednictvím Španělska a teprve později využíval statusu říšského Němce, jehož prostřednictvím chtěl uchránit kaolinová ložiska na velkostatku Plasy. Úspěch nakonec zmařilo Klementovo předčasné úmrtí v květnu 1930. Dědicové sice uzavřeli generální dohodu, ta ale nejspíše nesplnila původní Metternichův záměr (dosáhlo se propuštění relativně velké půdní výměry, avšak za cenu ztráty kaolinových ložisek).

Všechny tři sledované velkostatky shodně postupovaly v žádostech o propuštění ze záboru na základě legislativního rámce pozemkové reformy. SPÚ ke státní příslušnosti vlastníků téměř nepřihlížel, třebaže se toho Metternich snažil docílit stížnostmi podanými k Nejvyššímu správnímu soudu. Křivoklát, Plasy i Radnice udržely podle § 11 téměř hraniční hodnoty 500 ha, z čehož lze usuzovat na poměrně dobré vztahy s úřednictvem SPÚ. Složitější je interpretace žádostí Metternich-Winneburga podle § 3a záborového zákona a § 20 přidělového zákona o propuštění půdy na jím vlastněných velkostatech, které nezdá se končily stížností k Nejvyššímu správnímu soudu.

Všichni tři majitelé vstoupili do SČV a Fürstenberg spolu s Metternich-Winneburgem využil i členství v německém Verbandu. Ovšem ani jeden z těchto spolků průběh pozemkové reformy na sledovaných velkostatech výrazněji neovlivnil. Užitečné byly jen rady týkající se hospodářských a správních záležitostí, jež organizace

svým členům poskytovaly. Přesto Fürstenberg a Sternberg zůstali členy SČV po celé meziválečné období. Klement Metternich z SČV v polovině dvacátých let vystoupil, velkostatek se ale stal znovu členem organizace poté, co převzal správu zděděných statků Paul Metternich (opět bez výraznějšího přínosu pro velkostatky).

Také československý stát, jenž pozemkovou reformu prováděl, disponoval jasně definovanými strategiemi. Nejzřetelněji je tento přístup patrný z požadavků vznesených finanční správou, převážně v otázce daňového zatížení. Vypořádání závazků vůči republice se stalo jednou z hlavních motivací pro uzavírání generálních dohod, což bylo vneseno do vzájemných jednání skrze zástupce německého státu. Jistě není bez zajímavosti, že právního zástupce majitele křivoklátského velkostatku Maxe Fürstenberga doporučoval německý zástupce jiným latifundistům s odkazem na jeho bohaté zkušenosti při působení na Ministerstvo financí ČSR.⁴⁴⁴

---

444 Odkaz na Dr. Vojtu (zde Woyta in Prag II, Jungmannngasse 19) viz Auswärtiges Amt, Berlin, sign. R 74058, Vereinbarung zwischen dem deutschen und dem tschechoslowakischen Staatsvertreter – Besprechungen vom 7. u. 8. 12. 1928, zwischen Min. Rat. Vondruska und Lenger. Rat. Wersche, s. 7. Ve svých soukromých zápiscích si Tomáš G. Masaryk činil poznámky o vysokém finančním zatížení pro velkostatkáře. Více viz AUTGM, fond Tomáš Garrigue Masaryk, k. č. 468, sign. R-39-11/d, Poznámky T. G. Masaryka; AUTGM, fond Tomáš Garrigue Masaryk, k. č. 474, sign. R-42-4/e, Poznámky T. G. Masaryka o úlevách při provádění pozemkové reformy.

4 VÝSLEDKY POZEMKOVÉ REFORMY

4.1 DROBNÝ PŘÍDĚL A PACTH

„Drobný příděl jest vlastním těžištěm pozemkové reformy. Zvětšil statistice drobných závodů trpasličích a nesoběstačných závodů malozemědělských.“

Závěrečná zpráva SPÚ, 1935⁴⁴⁵

Znění § 1 záborového zákona ustanovovalo, že „zabranou a převzatou půdu, pokud ji stát sám nepodřídí nebo nepoužije k účelům všeobecně prospěšným, přidělí pozemkový úřad jednotlivcům a to malým zemědělcům, domkářům, drobným živnostníkům, zaměstnancům zemědělským i lesnickým a bezzemkům“.⁴⁴⁶ Obecně se dokonce proklamovalo, že „drobný příděl jest vlastním těžištěm pozemkové reformy“,⁴⁴⁷ čemuž napovídají i statistické údaje v závěrečné zprávě SPÚ z roku 1935 (viz tabulka 12). Mezi tzv. drobný příděl se řadí všechny majetkové přesuny do 30 ha, které celkem činily 45,5 % přerozdělené půdy (větší, převážně lesní objekty 41,7 % a zbytkové statky pak 12,8 %). Statistický přehled naznačuje, že na drobném přídělu bylo zainteresováno nejvíce nabyvatelů, což jen potvrzovalo jeho význam pro legitimizaci celé pozemkové reformy.

Tabulka 12: Příděly z pozemkové reformy do konce roku 1934

Forma přídělu	Počet osob	Rozděleno veškeré půdy v ha	Procentuální podíl rozdělené půdy
drobný příděl	627 982	799 371	45,5 %
větší objekty (lesní)	2 130	733 040	41,7 %
zbytkové statky	2 019	225 742	12,8 %

Zdroj: Závěrečná zpráva správního výboru Státního pozemkového úřadu, *Pozemková reforma, 1935, 16, 3, s. 30.*

* * *

Drobný příděl se prováděl tak, že po ustavení poradního sboru v obci vyhlásil přídělový komisař možnost podávat přihlášky. Vyhláška musela být vyvěšena minimálně osm dní ve všech dotčených obcích, dále u obvodové úřadovny, okresního úřadu a okresního soudu. Zároveň byly rozdány speciální formuláře, jejichž prostřednictvím se uchazeči hlásili o půdu.⁴⁴⁸ Komisař sestavil hlavní seznam uchazečů

445 Závěrečná zpráva správního výboru Státního pozemkového úřadu, *Pozemková reforma, 1935, 16, 3, s. 30.*

446 Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (zákon přídělový).

447 Závěrečná zpráva správního výboru Státního pozemkového úřadu, *Pozemková reforma, 1935, 16, 3, s. 30.*

448 DÉRER, I., *Katechismus pozemkové reformy*, c. d., s. 18.

Tabulka 13: Srovnání přírůstku či úbytku jednotlivých zemědělských závodů oproti roku 1921, stav k roku 1930

Závody s úhrnnou výměrou	Přírůstek (+) / Úbytek (-)
do 2 ha	-13 až +28 %
2–5 ha	+3,6 %
5–10 a	+16,9 %
10–20 ha	+4,8 %
20–30 ha	+2,5 %
30–50 ha	+10,7 %
50–100 ha	+31,1 %
100–200 ha	-9,2 %
200–500 ha	-16,41 %

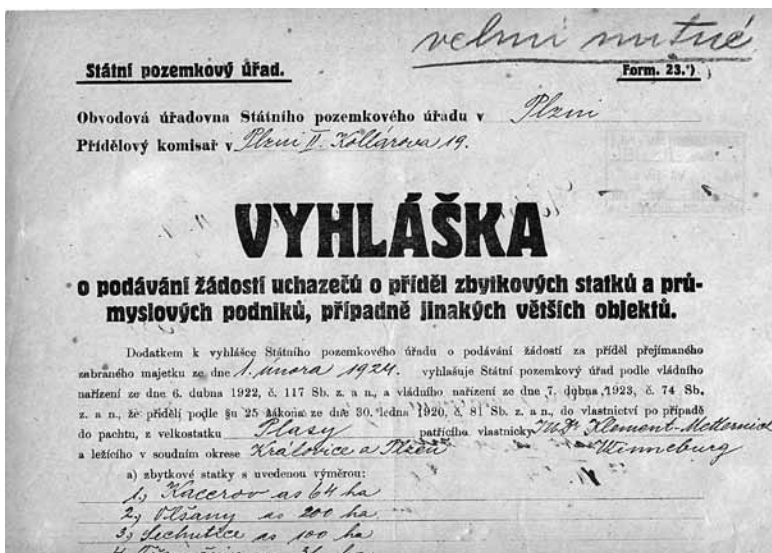
Zdroj: Weirich, Marko, *Staré a nové Československo. Národohospodářský přehled bohatství a práce, Praha 1938–1939, s. 110.*

a provedl předběžný výběr, určil, kdo má podle zákona nárok a kdo nikoliv. Poté došlo k pořízení tzv. hrubé rozvahy, která se skládala ze čtyř částí: za první, co se stane se zemědělskou půdou a kolik se jí bude parcelovat; za druhé, jaké jsou návrhy ohledně ostatní půdy; za třetí, co bude s převzatými objekty, a za čtvrté, jak se naloží se zaměstnanci velkostatku. Takto sestavenou hrubou rozvalu musel ještě schválit výbor SPÚ.⁴⁴⁹ Následně se sešel obvodový poradní sbor a rozhodl o směrnících přidělového plánu. Když vše prošlo schvalovacím řízením, začalo se s tzv. číselným přidělem (seznam přidělců s navrhovanou výměrou půdy), který musel být minimálně jeden den veřejně vyvěšen. Případné námítky řešil přidělový komisař, pokud možno na místě, jinak je předával dále SPÚ. Pro účely přidělu byl vyhotoven veřejně přístupný grafický plán (mapa), v němž byly přiděly zakresleny.

Problematiku drobného přidělu doprovázely akce S a akce R, tedy přiděl půdy stavební a rozptýlené. Akce S se soustředila na obyvatele, kteří žádali o půdu k postavení rodinného domku nebo zřízení zahrádky. Naopak akce R se zaměřila na zemědělce, kteří tak mohli získat půdu odlehlou a okrajovou. Obě akce měly předcházet samotnému přidělu (u drobných nabyvatelů se jednalo o přiděl zemědělské půdy či stavebních parcel k již existujícím trpasličím a nesoběstačným závodům malozemědělců, respektive různým družstvům a spolkům). Výsledky statistických šetření z roku 1930 naznačují, že mezi jednotlivými velikostními skupinami zemědělských závodů došlo k oslabení držby do 2 ha, neboť mnohé zemědělské závody byly posíleny právě drobným přidělem a přesunuly se tak do vyšší kategorie. Naproti tomu klesl počet majitelů nad 100 ha. Nejvíce posílily selské závody od 50 do 100 ha a poté skupiny tzv. drobného přidělu: od 5 do 10 ha a od 30 do 50 ha. Ačkoliv historik Zdeněk Kárník uvádí s odkazem na necitovaný pramen, že se nepodařilo nasytit poptávku po půdě drobných přidělců,⁴⁵⁰ konstatování je třeba podrobit dalšímu výzkumu a konfrontovat jej s výsledky pozemkové reformy na velkostaticích Křivoklát, Plasy a Radnice.

449 Tamtéž, s. 19.

450 KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky*, I., c. d., s. 471.

Obrazek 8: Vyhláška o podávání žádostí uchazečů o přiděl zabraného majetku

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3610, sign. IFl.

4.1.1 ZISK PŮDY V REKREAČNÍ OBLASTI DROBNÝ PŘÍDĚL NA VELKOSTATKU KŘIVOKLÁT

Podle Voženílkovy statistiky zachycující stav na Křivoklátsku roku 1930 získali drobní nabyvatelé zhruba 3 330 ha veškeré půdy, tedy 8 % z původní výměry velkostatku.⁴⁵¹ Jiná čísla uvádí neoficiální výkaz nacistické správy k roku 1942, podle něhož bylo rozděleno 2 684 ha drobného přidělu.⁴⁵² Připočte-li se 428 ha odprodáných dlouhodobým pachtýřům, pro něž Voženílek speciální kategorii neuvádí, dojde se k údaji 3 111 ha drobného přidělu. Rozdíl mezi Voženílkovou a nacistickou statistikou činí 118 ha, přičemž Voženílkovy údaje jsou ve výkazech zbytkových statků na velkostatku Křivoklát prokazatelně chybové, takže můžeme předpokládat, že přesnější údaj uvádí nacistická správa.⁴⁵³

Na základě dochovaného souboru 53 rozhodnutí o drobných přidělech z roku 1922 si lze učinit alespoň kusou představu o kategoriích nejčastějších nabyvatelů na fürstenberském velkostatku. Ve všech případech se jednalo o domkáře,⁴⁵⁴ kteří se podle názoru současníků na reformu nejlépe „připravili“.⁴⁵⁵ Přesto si domkáři

451 VOŽENÍLEK, J., *Předběžné výsledky*, c. d., s. 475.

452 NA Praha, fond Ministerstvo zemědělství I–IX. odbor, Praha, k. č. 169, inv. č. 244, Lístkovnice – Velkostatkové výkazy L 168/169.

453 Srovnej kapitolu 4.2.1.

454 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1432, sign. 1A1/4, Soubor usnesení Okresního soudu v Rakovníku z roku 1922.

455 *Provádění pozemkové reformy na Křivoklátsku*, Sociální demokracie, ze dne 21. října 1921, 12, 42, s. 5.

a malorolníci opakovaně stěžovali, že jsou ve svých nárocích kráceni.⁴⁵⁶ Jejich zástupci předali SPÚ rezoluci, v níž žádali přezkoumání mnoha zamítnutých žádostí, nakonec ale i jeden z představitelů domkářů Antonín Kameník konstatoval, že „s tou nespravedlivostí nebylo to tak zlé, a sice ukazuje se to již tím způsobem, že celá řada lidí příděl odmítá a v některých obcích máme nyní půdy nadbytek“.⁴⁵⁷ Pochybení bylo podle jeho názoru zapříčiněno utvořením nedílů (příděl jednotlivcům ke zřízení soběstačných usedlostí),⁴⁵⁸ namísto dožadování se drobného přídělu.⁴⁵⁹ Nespokojení domkáři přesto vyslali roku 1923 k SPÚ další deputaci se stížností na vysoké přídělové ceny,⁴⁶⁰ v důsledku čehož došlo k novému přešetření celé záležitosti.⁴⁶¹

Drobný příděl též zahrnoval půdní převody pro obecní školy či sdružení provozující volnočasové aktivity. Na Křivoklátsku se o pozemky pro rekreaci ucházel Sokol, který ve většině případů parcely úspěšně získal pro stavbu tělocvičen.⁴⁶² Jednu žádost Sokola ale SPÚ zamítl, a to v době, kdy značná část velkostatku Křivoklát již patřila Státním lesům a statkům. Sokolská župa Podbělohorská žádala o pole sí Chýňava, které SPÚ raději nepovolil kvůli ohrožení souvislého hospodaření Státních lesů a statků i z obavy, aby se příděl nestal precedentem pro další uchazeče. Součástí argumentace SPÚ bylo zdůvodnění, že „státní majetek, převzatý podle zákonů o pozemkové reformě pro čl. stát – státní lesy a statky, nemůže býti dále přidělován“.⁴⁶³ Snaha uspokojit požadavky Sokola vedla Státní lesy a statky ale spoň k nabídce pronájmu údolí potoka Vůznice pro letní tábořiště.⁴⁶⁴ Roku 1938 žádal o prodej lesa ještě zakladatel woodcraftu Miloš Seifert,⁴⁶⁵ kterému byly náhradou taktéž nabídnuty jiné části lesa.⁴⁶⁶

Zásadním mezníkem pro vývoj křivoklátského velkostatku bylo jeho převzetí československým státem v roce 1929, nehledě na tuto okolnost ale pozemková

456 *Rakovnicko-Křivoklátsko*, Sociální demokracie, ze dne 14. dubna 1922, 14, 13, s. 4.

457 *Pozemková reforma a naši domkaři*, Sociální demokracie, ze dne 30. června 1922, 14, 26, s. 5.

458 Rolnický nedíl přidělován jednotlivcům ke zřízení soběstačných usedlostí, definováno v přídělovém zákoně, podrobněji viz KŘOVÁK, Rudolf, *Věcný ukazovatel k zákonům a nařízením o pozemkové reformě*, Praha 1922, s. 61.

459 Nejvíce to bylo patrné v Pavlíkově, viz *Rakovnicko-Křivoklátsko*, Sociální demokracie, ze dne 28. července 1922, 14, 30, s. 5.

460 *Provádění pozemkové reformy na velkostatku Křivoklátském*, Sociální demokracie, ze dne 15. února 1923, 15, 7, s. 3.

461 Zpráva o intervenci u S. P. Ú. v Praze, Sociální demokracie, ze dne 1. března 1923, 15, 9, s. 3.

462 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1468, sign. G 3/2, Kupní smlouva Tělocvičná jednota Sokol v Nové Huti pod Nižborem ze dne 30. prosince 1930; Tamtéž, Smlouva o kupní smlouvě Tělocvičné jednoty Sokol v Křivoklátě ze dne 12. srpna 1921; NA Praha, fond ÚŘSLS, k. č. 696, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Příděl Tělocvičným jednotám Sokol (Menší město Pražské, Smíchov II, Vyšehrad, Praha II, Hradčany) v Újezdě nad Zbečnem od Ústředního ředitelství státních lesů a statků ze dne 3. července 1933.

463 Citováno dle: NA Praha, fond ÚŘSLS, k. č. 695, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Záznam ze dne 4. března 1932.

464 Tamtéž.

465 VAVRDA, Miloslav, *Miloš Seifert, zakladatel českého woodcraftu. Biografická črta a výčet literárního díla*, Praha 1932.

466 NA Praha, fond Ředitelství státních lesů a statků (dále jen ŘSLS), k. č. 89, Žádost o prodej části lesa ze dne 23. června 1938.

reforma pokračovala i v následujících letech. Roku 1930 žádal Společenský klub⁴⁶⁷ v Praze o přiděl stavebních parcel i s budovami v katastru obce Nová Huť a Stradonice ve výměře 3 ha 86 arů, aby zde vytvořil víkendovou kolonii pro své členy. Mezi osazenstvo tohoto Klubu patřili i bývalý ředitel SPÚ a od roku 1930 ministr národní obrany Karel Viškovský, choť ministra zahraničních věcí Hana Benešová, univerzitní profesor Jan Krčmář, guvernér Národní banky Československé Vilém Pospíšil, odborový přednosta Kanceláře prezidenta republiky Josef Schieszl a další známé osobnosti veřejného života.⁴⁶⁸ Žádost uváděla, že se jedná o nevyužívané pozemky s budovami a spolek se o ně dostatečně postará. SPÚ drobný přiděl formálně schválil, aniž by se blíže pozastavoval nad osobami žadatelů, jejich vliv na dosažený výsledek je ale zřejmý.

Po odevzdání velkostatku Křivoklát do správy Ministerstva zemědělství ČSR – Ústředního ředitelství státních lesů a statků se mezi 35 drobných přidělců rozdělilo dalších 64 ha.⁴⁶⁹ Mezi největší nabyvatele patřilo Obecně prospěšné stavební družstvo ústředního sdružení úředníků, učitelů a zřízců republikánské strany. Přiděl požadované půdy se ovšem neobešel bez potíží, jelikož proti odprodeji protestoval advokát Otokar Hinke „jménem svým a v plné moci majitelů realit ležících pod lesem zvaným Malý Žlubinec v Nové Huti pod Nižborem“.⁴⁷⁰ Jeho argument o narušení krajinného rámce však nevzal SPÚ v potaz a půdu ve výměře 7,5 ha Obecně prospěšnému stavebnímu družstvu přidělil.

Zcela nestandardní situací byl drobný přiděl skrze obecní samosprávu, a to konkrétně při zajišťování přidělu ze statku Broumy, hospodářského celku s výměrou 116 ha. Velkostatek Křivoklát jej odprodal roku 1923 z volné ruky za 310 tisíc Kč přímo obci Broumy.⁴⁷¹ Lze předpokládat, že tato forma odprodeje přinesla Fürstenbergovi větší finanční zisk než běžné přidělové řízení, v němž by původní majitel získal jen částečnou náhradu, vypočítávanou podle náhradového zákona. Postup byl výhodný i pro SPÚ, neboť došlo k urychlení pozemkové reformy v dané obci. Proti koupi ovšem protestovali někteří obyvatelé obce Broumy, kteří se obávali nevýhodnosti tohoto kroku a zřejmě by preferovali provedení přidělu standardním způsobem, tedy prostřednictvím SPÚ. Přesto byla jejich stížnost Zemským správním

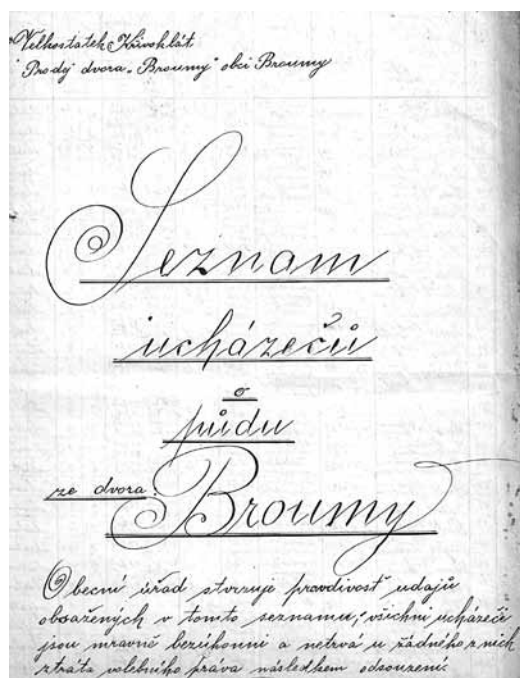
467 Společenský klub na Příkopech byl založen z peněz Ministerstva zahraničních věcí ČSR pro propagaci Československa v cizině, navazování kontaktů s významnými hosty apod. Viz ČECHUROVÁ, Jana, *Místo setkání Společenský klub v Praze na Příkopech*, in: Psáno do oblak. Sborník k nedožitým sedmdesátinám prof. Jana Kuklíka, HASIL, Jiří – HRDLIČKA, Milan (edd.), Praha 2011, s. 41–47; o roli Společenského klubu se zmiňuje KROUTVOR, Josef, *Potíže s dějinami. Eseje*, Praha 1990, s. 23–26.

468 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1468, sign. G 3/3, Žádost o přiděl z června 1930.

469 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1436, sign. 1 E 1/2, Příloha A k protokolu ze dne 31. prosince 1931, o definitivním odevzdání Křivoklátu do správy ministerstva zemědělství – ústředního ředitelství státních lesů a statků. Do počtu nabyvatelů není započteno Lesní družstvo ve Zbizoze, jež získalo západní část polesí Skryje ve výměře 462 ha. Stejně tak není počítáno 73 ha společnosti Eruptiva v Praze.

470 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1468, sign. G 3/2, Rozklad proti parcelaci lesa Malý Žlubinec ze dne 1. srpna 1930. Otokar Hinke vlastnil dům č. p. 181 v Nové Huti pod Nižborem.

471 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1467, sign. G 3/1, Trhová smlouva mezi Fürstenbergem a obcí Broumy, podepsána dne 9. srpna 1923.

Obrázek 9: Seznam uchazečů o půdu ze dvora Broumy

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1467, sign. G 3/1, Odprodej obci Broumy.

výborem zamítnuta jako bezdůvodná s vysvětlením, že „obec Broumy jest v předmětné záležitosti koupě dvora Broumského pouhou [z]prostředkovatelkou mezi majitelem dvora a obyvateli obce, usilující o rychlý příděl půdy, a že nevyplatí se obava stěžovatelů ohledně finanční újmy obce“.⁴⁷² Následující léta ukázala, že pochybnosti byly oprávněné. Starosta obce Broumy František Vlach v roce 1924 předložil SPÚ seznam uchazečů o půdu v obci, při následném přidělu ale zneužil svých pravomocí. Snažil se neoprávněně vystupovat jako zástupce SPÚ (sic!), půdu distribuoval podle svého uvážení a bez oficiální asistence SPÚ vybíral od uchazečů peníze jako finanční zálohu. Později byl Vlach ve svém úřadu vystřídán, nové zastupitelstvo obce prověřovalo provedené přiděly a kvůli nesrovnalostem kontaktovalo SPÚ, čímž se na nestandardní způsob přidělu přišlo. SPÚ dokonce zvažoval zahájit proti Vlachovi trestní řízení, o dalším vývoji sporu však nejsme informováni. Zaknihování přidělů, tedy právní převedení půdy do rukou nových vlastníků, bylo provedeno až roku 1938 (přeměření přidělů a uzavření dodatků k tržové smlouvě si vyžádalo nestandardně dlouhou časovou prodlevu). Na tomto konkrétním příkladu lze konstatovat, že redistribuce půdy skrze obecní zastupitelstvo se ukázala jako značně problematická.

⁴⁷² Citováno dle: Tamtéž, k. č. 1467, Rozhodnutí Zemského správního výboru ze dne 19. února 1924.

4.1.2 LESNÍ PŘÍDĚL NA VELKOSTATKU KŘIVOKLÁT

Vzhledem k tomu, že značnou část velkostatku Křivoklát zabíraly lesy, je třeba se pozastavit u otázky lesní reformy. Lesní půdu se nejčastěji snažily získat obce či stát, což platilo i pro Křivoklátsko, kde většinu pozemků získala Československá republika pro Státní lesy a statky. Navzdory tomuto vývoji však došlo ke sporu mezi SPÚ a městem Nové Strašecí. Již roku 1926 si město předjednálo svolení SPÚ k odkupu zhruba 316 ha lesní plochy od fürstenberského velkostatku a začalo na ní hospodařit.⁴⁷³ Nákup lesa a jeho obhospodařování zastupitelstvo krylo půjčkou od Okresní záložny hospodářské v Novém Strašecí v hodnotě 2,3 milionu Kč.⁴⁷⁴ Ačkoliv Nové Strašecí složilo finanční zálohu, SPÚ nakonec trhovou smlouvu neschválil, jelikož plánoval převod půdy na Státní lesy a statky. Zástupci města se s tímto postupem nechtěli smířit a snažili se rozhodnutí zvrátit intervencemi u SPÚ, Ministerstva zemědělství ČSR, Generálního ředitelství státních statků a lesů, a dokonce žádali o schůzku s prezidentem republiky, což se jim nepodařilo.⁴⁷⁵ Přestože se záležitost řešila až na předsednictvu ministerské rady,⁴⁷⁶ Nové Strašecí nakonec neuspělo a muselo zájmům Ministerstva zemědělství ČSR ustoupit.

Ke sporům došlo i s městem Unhošť, jež koupilo od velkostatku lesy ve výměře 435,55 ha. Město se při té příležitosti muselo zavázat, že odprodá třinácti drobným uchazečům pozemky v celkové výměře 11 ha.⁴⁷⁷ Je třeba podotknout, že se nejednalo o ojedinělou záležitost. Při prodeji větších souvislých celků se nabyvatel zavazoval nabídnout část půdy pro uspokojení poptávky drobného přídělu. Stejný případ lze sledovat i při prodeji zbytkového statku Petrovice sestrám Pekárkové a Tuhé, které přislíbily nabídnout uchazečům o drobný příděl 30 ha.⁴⁷⁸ Město Unhošť ovšem proti podmínce drobného přídělu protestovalo u Nejvyššího správního soudu s odůvodněním, že se jedná „o nepřipustný zásah do smluvní svobody a nepřipustný zásah do majetkoprávní sféry smluvní strany“.⁴⁷⁹ Podle rozhodnutí Nejvyššího správního soudu však podmínka drobného přídělu neodporovala zákonům o pozemkové reformě, stížnost se proto stala bezpředmětnou.

Roku 1921 projevil o lesy z křivoklátského velkostatku zájem také město Rakovník. Městské radě se Fürstenbergem požadovaná částka (2,7 milionu Kč) zdála příliš

473 Zároveň plánovalo město odkoupit od velkostatku Mšec lesy ve výměře 490 ha. NA Praha, fond ÚŘSLS, k. č. 695, Dopis ze dne 27. prosince 1928, podepsán starosta Eduard Rosývač. Město se původně ucházelo o 100 ha, ale SPÚ z důvodů rentability navrhl převzít vyšší výměru, viz NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1470, sign. I G 3, Záznam o návštěvě v Kanceláři prezidenta republiky ze dne 29. listopadu 1929, podepsán Přemysl Šámal.

474 Tamtéž, k. č. 1470, Dopis ze dne 4. srpna 1928, podepsán Rosývač.

475 NA Praha, fond ÚŘSLS, k. č. 695, Dopis Kanceláře prezidenta republiky ze dne 14. ledna 1929.

476 NA Praha, fond PMR, k. č. 3525, inv. č. 2575, Záznam ze dne 17. října 1928.

477 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1435, sign. 1D, Vyrozmění od SPÚ městu Unhošť a ředitelství velkostatku Křivoklát ze dne 8. dubna 1927.

478 Srovnej kapitulu 4. 2. 1. 1.

479 NA Praha, fond NSS, k. č. 832, Rozhodnutí o stížnosti obce Unhošť ze dne 10. září 1928. Nejvyšší správní soud řešil i stížnost v Krušovicích, zde však nebyl aktérem velkostatek, ale Eugen Forster a Michal Korec.

vysoká, s odkupem tedy váhala. Vyjednávání dospělo ke zdárnému konci roku 1925, kdy město odkoupilo 819 ha olešenských lesů a 315 ha obecních lesů. Rakovník získal i olešenský dvůr o rozloze 85 ha půdy a 823 ha lesů se zámekem a všemi hospodářskými budovami, a to za výhodnou kupní cenu 500 tisíc Kč.⁴⁸⁰

Ačkoliv lesní plochy fürstenberského velkostatku získaly i některé obce, jejich valná část přešla do majetku státu pod Ministerstvo zemědělství ČSR. Později byla převedena na podnik Československé státní statky a lesy, který taktéž řešil žádosti o přiděl půdy (z důvodu arondace státního majetku a udržení jeho celistvosti se ale žadatelům většinou nabízela různá alternativní řešení).

4.1.3 KOMPLIKOVANÉ HLEDÁNÍ KOMPROMISU DROBNÝ PŘÍDĚL NA VELKOSTATKU PLASY

Podle oficiální Voženílkovy statistiky z roku 1930 získali drobní nabyvatelé na Plasku zhruba 2 059 ha veškeré půdy, tedy téměř 16 % původní výměry velkostatku. Podle neoficiální statistiky nacistické správy se ale v rámci drobného přidělu rozdělilo zhruba 1 479 ha.⁴⁸¹ Pro vysvětlení tohoto rozdílu se nabízejí dvě hypotézy: buď je součástí Voženílkových údajů i přiděl půdy dlouhodobým pachtýřům (zhruba 697 ha, dohromady tedy 2 138 ha), pro něž statistika z roku 1930 vlastní kategorii nemá, nebo se autor jakožto prezident SPÚ snažil výsledky reformy nadhodnotit a podtrhnout tak její úspěšnost započítáním plánovaných přidělů, které nakonec nemusely proběhnout. Časový odstup obou statistických šetření navíc nevylučuje drobné pohyby půdního fondu, které mohou výsledné údaje zkreslovat.

Drobný přiděl je archivními prameny zachycen zejména tehdy, kdy došlo k nějakému sporu či jiné specifické situaci.⁴⁸² Platby za drobný přiděl se opožďovaly, například z drobného přidělu provedeného v roce 1923 nemělo 90 nabyvatelů o třináct let později své závazky vyrovnány a na úrokových nedoplacích dlužili celkem 3 950 Kč.⁴⁸³ U drobného přidělu na Plasku se finanční vypořádávání nabyvatelů s SPÚ, potažmo se státem protahovalo a některé závazky byly uhrazeny až na počátku padesátých let 20. století.⁴⁸⁴ Konkrétně jsme zpraveni o případě Anny Hauznerové v Kopidlech, která částku vyrovnala, až když získané pozemky převáděla na svoji dceru Boženu Rejčovou. Lze předpokládat, že takovýchto případů bude více, a to i na jiných velkostatech. Bohužel pramenná základna nedovoluje kompletní rekonstrukci zadluženosti drobných nabyvatelů.

480 NOSÁLOVÁ, Jana, *Rakovnický starosta Čeněk Vaněček a jeho působení ve městě v letech 1923–1938*, in: *Rakovnický historický sborník 6*, Rakovník 2005, s. 114. Srovnej Zbytkový statek Olešná.

481 NA Praha, fond Ministerstvo zemědělství I.–IX. odbor, Praha, k. č. 172, inv. č. 244, Lístkovnice – Velkostatkové výkazy L 416–L417.

482 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3607, sign. I E1, Úprava přidělové ceny Kralovice, Hradecko; Tamtéž, Úprava přidělové ceny včelařskému spolku pro Plasy a okolí ze dne 12. listopadu 1929.

483 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3621, sign. II A, Záznam o revizi účtů z května 1936. O příčinách zadlužení blíže viz LACINA, V., *Zadlužení kapitalistického zemědělství*, c. d.

484 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3621, sign. II A, Záznam Okresního soudu v Plasích ze dne 26. února 1951.

Drobný příděl často saturoval požadavky různých spolků a volnočasových sdružení, přesto na Plasku nesledujeme takovou paletu žadatelů jako na Křivoklátsku. Mezi nabyvatele této kategorie se zařadil například Včelařský spolek pro Plasy a okolí, kterému SPÚ poskytl slevu z přídělové ceny.⁴⁸⁵ Snižování již stanovené přídělové ceny na tomto velkostatku nebylo výjimečnou záležitostí. Nabyvatelé půdy od dvora Hubenova se domáhali snížení ceny, protože šlo o málo úrodnou půdu. Žádost adresovaná SPÚ uvádí: „Když v roce 1926 jednalo se o příděl těchto pozemků v Lidovém domě v Kralovicích, bylo tehdy výslovně prohlášeno zástupcem Stát[ního] Poz[emkového] Úř[adu] v Plzni, že 1 ha pozemků ode dvora Hubenova bude za 1400 Kč – až 1700 Kč. Teprve po tomto prohlášení uchazeči o příděl pozemků podepsali příslušné přihlášky o příděl!“⁴⁸⁶ Přídělový komisař jejich prosbu potvrdil a SPÚ se rozhodl přídělovou cenu snížit.⁴⁸⁷

Součástí drobného přídělu byla i preludia pozemkové reformy, a to akce R a S. Zatímco akce S (stavební) byla SPÚ prezentována jako významná podpora stavebního ruchu,⁴⁸⁸ akce R (rozptýlená) primárně mířila na zemědělce, jimž se přidělovala půda okrajová a odlehlá.⁴⁸⁹ Po skončení obou akcí v roce 1924 bylo na velkostatku Plasy celkem převzato 31,14 ha, za celkovou částku 255 110 Kč.⁴⁹⁰

Drobný příděl na velkostatku Plasy provázely rovněž problémy rázu organizačního. Původně měl přídělový komisař úřadovat v Plasích, kvůli geografickému rozložení půdního fondu i blízkosti dalšího parcelovaného velkostatku (Liblín) se ale na žádost domkářů přesunul do Kralovic.⁴⁹¹ SPÚ zároveň pověřil důvěrníka domkářů informovat uchazeče, jak postupovat při žádostech o půdu, aby personál obvodové úřadovny v Plzni nebyl „zbytečně návštěvami obtěžován, neb je tam mnoho práce a málo sil, zejména právníků“.⁴⁹² Jelikož neexistovala oficiální kancelář, přídělový komisař úřadoval z místního hostince u Štěpána Gšvinda (vždy ve čtvrtek od 9 do 12 hodin).⁴⁹³

Na velkostatku Plasy se pozemková reforma potýkala s výraznými komplikacemi, a to hned z několika důvodů. Dne 28. září 1924 se v Kralovicích konal veřejný protest proti způsobu provádění parcelace dvora Lednice. Podle rezoluce, kterou protestující odeslali SPÚ, řada uchazečů obdržela v průběhu roku 1923 příděl a složila

485 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3608, sign. I E2/2, Úprava přídělové ceny Včelařskému spolku ze dne 12. listopadu 1929.

486 Citováno dle: Tamtéž, k. č. 3608, Žádost ze dne 26. dubna 1929, podepsáni Vodička Jan, Vašmucius Josef, Jakeš František, Redl Vojtěch, Brejcha Václav, Kříž Vojtěch, Ekert Vojtěch, Vopat Josef, Soukup Václav, Koura Jaroslav, Pirnerová Barbora, Bušek Jaroslav, Vaňourek Václav, Blecha František, Bušek Jan, Sofr Karel, Krůtová Františka.

487 Tamtéž, Návrh I. odboru, nedatováno, podepsán Žatecký.

488 Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech, c. d., s. 25.

489 OTÁHAL, M., *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, c. d., s. 193.

490 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, fond Velkostatek Plasy (dále jen VS Plasy), k. č. 452, inv. č. 936, Zležitosti pozemkové reformy, záznam datován 1. října 1926. Uveden stav let 1920–1924.

491 OPATRŇY, František, *Přidělování pozemků na Kralovicku*, Kralovický obzor, ze dne 7. dubna 1922, 9, 2, s. 2.

492 Citováno dle: Tamtéž.

493 *Pozemková reforma*, Kralovický obzor, ze dne 16. června 1922, 9, 22, s. 2.

O pozemkové reformě na Plzeňsku a obvodové úřadovně SPÚ v Plzni blíže viz VOMÁČKA, Michal, *První pozemková reforma v ČSR a srovnání přidělů půdy v Plzeňském kraji*. Nepublikovaná diplomová práce. Plzeň: Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni 2016.

zálohu, přesto došlo k odebrání pozemků a z Lednic byl vytvořen zbytkový statek, jež získal dosavadní nájemce Jánský. Dále se rezoluce ohrazovala proti přidělení zbytkového statku Kaceřov Jaromíru Spěváčkovi⁴⁹⁴, který již vlastnil dvůr Bertín a chystal svatbu s majitelkou dvora Šipy (dohromady by vlastnil cca 600 ha).⁴⁹⁵ Ačkoli na základě této rezoluce došlo k prošetření, byly Jánskému i Spěváčkovi zbytkové statky přiděleny. Protestující uváděli, že jejich požadavky na přiděl nebyly uspokojeny, nicméně již o dva roky později (1926) zbývala půda k drobnému přidělu a potencionální zájemci byli opakovaně vyzýváni k podávání přihlášek.⁴⁹⁶

Problémy se objevovaly i při jednání s jednotlivci. Obecní úřad v Mladoticích zaslal k SPÚ stížnost na Josefa Mrázka, nájemce louky, který „si počíná příliš mnoho totiž kácí kdejaký strom kolem struh“.⁴⁹⁷ Na tuto situaci zareagoval přidělový komisař i ředitelství velkostatku Plasy, s nímž měl Mrázek uzavřenou pachtovní smlouvu (žádali Josefa Mrázka, aby stromy nekácel).⁴⁹⁸ Téhož roku se plánovalo Mrázkovu propachtovanou louku ve výměře 59 arů podrobit drobnému přidělu, jelikož v obci dosud nebyla otázka drobného přidělu plně vyřešena a mladotičtí domkáři se ucházeli o další půdu. Mrázek proto žádal o odložení drobného přidělu, aby „plně využil všechna hnojiva, která do louky dal“.⁴⁹⁹ Nejspíše mu bylo vyhověno a otázka drobného přidělu se v Mladoticích podařila vyřešit, poněvadž se nedochovalo doklady o dalších komplikacích.

Poměrně velkou kauzou, jež skončila u Nejvyššího správního soudu, se stal příděl obci Kaznějov. Její zastupitelé se ucházeli o rybník, který od velkostatku pronajímala firma Dolové a průmyslové závody (J. D. Starck), „jen proto [...] aby zajistila si trvalou možnost svádění splašků škodlivinami z chemické továrny pocházejícími prosycených do rybníka“.⁵⁰⁰ Předběžně se zástupci obou stran dohodli na řešení mimo SPÚ, přesto Metternich firmě J. D. Starck rybník odprodal. Starosta protestoval proti celé akci u SPÚ, který předtím Metternichovu a Starckovu smlouvu schválil. Kaznějov se svou stížností neuspěl, protože podle SPÚ firma Starck umožnila přístup k rybníku, čímž splnila veškeré požadavky obce. Kaznějovští se stále cíti-

494 Majitelem zbytkového statku Kaceřov se ale stal bratr původního nájemce Jaromíra Spěváčka, Ladislav Spěváček.

Jaromír Spěváček budil v Kralovicích kontroverze již v průběhu první světové války. Zmiňuje se o něm kronika města Kralovice, kdy je v době vzniku republiky vzpomínán: „[...] a mezi jinými jako člen Jaromír Spěváček, majitel dvora Bertín a nájemce Kacerova. Všichni tři [dále ještě Jan Černohorský a František Slach] ztratili ve válce sympatie lidu následkem různých veřejných funkcí v tehdejší době, které samozřejmě nemohly jim přinésti popularitu. Oni pak sami nebyli těmi, kteří by v době tolikerého kvasu v poválečné nervositě mohli ovládnouti rozbourané mysle a city lidu, který v převážné většině trpěl nevýslovnou bídou. Za tím co naproti nim nepatrná menšina žila nejen v blahobytu, ale v přepychovém nadbytku, vzniklém za války, a v prvních dobách popřevratových.“ Citováno dle: SOkA Plzeň-sever, pracoviště Plasy, Kronika města Kralovice (1923–1947), s. 47. Dostupné online: <http://portafontium.eu/iipimage/30660098/soap-ps_00416_mesto-kralovice-1923-1947_0260?x=527&y=467&w=597&h=216> [29. 12. 2017].

495 *Provádění pozemkové reformy na Kralovicku*, Kralovický obzor, ze dne 3. října 1924, 11, 36, s. 1–2.

496 *Parcela dvora Hubenova*, Kralovický obzor, ze dne 6. srpna 1926, 13, 28, s. 2; *Dvůr Hubenov s lesy*, Kralovický obzor, ze dne 3. září 1926, 13, 32, s. 2.

497 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3605, sign. I A 2, Stížnost ze dne 3. dubna 1924.

498 Tamtéž, k. č. 3605, Dopis přidělového komisaře adresovaný SPÚ ze dne 6. června 1924.

499 Citováno dle: Tamtéž, k. č. 3605, Dopis přidělového komisaře obvodové úřadovně ze dne 5. září 1924.

500 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3606, sign. I B/2, Stížnost obce Kaznějov ze dne 12. listopadu 1929.

li reformou poškození, a tak podali stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu, který ji ale pro bezpředmětnost zamítl.⁵⁰¹ Podle judikatury Nejvyššího správního soudu „nemá nikdo právní nárok na přiděl zabrané půdy. Je pak jedině věcí státního pozemkového úřadu, aby posoudil, zda zamýšlená transakce nevádí cílům pozemkové reformy.“⁵⁰²

Během dubna 1936 se SPÚ dotázal, zda majitel velkostatku neprodá část půdního fondu. „Ministerstvo zemědělství má v záznamu velký počet uchazečů o přiděl půdy, kterým nebylo možno vyhověti. Jsou to kvalifikovaní zemědělci, někteří se značným kapitálem, nebo zase bývalí zaměstnanci velkostatků, kteří hledají vhodné objekty ke koupi nebo do nájmu.“⁵⁰³ Forma dokumentu naznačuje, že šlo o oběžník, jež zástupci SPÚ zaslali i jiným velkostatkářům. Metternich nejspíše na žádost SPÚ nereagoval, ostatně hospodaření na velkostatku přejal až v roce 1938 po dovršení dospělosti.⁵⁰⁴

Současníci veskrze vnímali rozdělení půdy na Kralovicku jako dobře provedené, a to zásluhou pozemkové reformy,⁵⁰⁵ neboť „drobným zemědělcům bylo přiděleno na Kralovicku 1272,35 ha půdy, zabrané velkostatkům“.⁵⁰⁶ Přes 70 % obyvatelstva regionu záviselo na zemědělství, zisk půdy tedy posílil jak rostlinnou, tak živočišnou produkci. Pěstovalo se hlavně žito a pšenice, o něco méně ovsa. Důraz se kladl na chov hovězího dobytka a velkého včelasu si získal chov vepřového bravu: „Kralovické prase černostrakaté je zdravé, otužilé, dobře roste a proto selata jdou na odbyt.“⁵⁰⁷

4.1.4 LESNÍ PŘÍDĚL NA VELKOSTATKU PLASY

Když SPÚ přikročil na počátku třicátých let k lesní reformě, zabral část lesů od velkostatku Plasy a určil je pro okolní obce.⁵⁰⁸ Metternich je sice směl odprodat z volné ruky,⁵⁰⁹ obce ale protestovaly, jelikož se jim požadovaná cena zdála vysoká (dříve

501 NA Praha, fond NSS, k. č. 832, Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 29. listopadu 1933.

502 Citováno dle: Tamtéž, k. č. 832, s. 3. A dále argumentace pokračuje: „Uchazeč o přiděl nemůže proto, že se o přiděl uchází, bránit se proti směně pozemku, o jehož přiděl se uchází. Taktéž poukaz na to, že veřejný zájem brání udělení souhlasu, neposkytuje stěžujícím si obci postavení strany, neboť hájení veřejných zájmů přísluší v této relaci výlučně státnímu pozemkovému úřadu.“

503 Citováno dle: SOA Nepomuk, fond VS Plasy, k. č. 261, sign. 2 dom, Dopis č. j. 3739/36 ze dne 27. dubna 1936, podepsán Češka.

504 Archiv České Národní banky, Praha (dále jen AČNB Praha), fond Živnostenská banka, sign. ŽB 7504/25, Vklad vlastnického práva dne 13. září 1938 – výtah z pozemkových knih.

505 Podle srovnání mezi sousedními okresy byl kralovický na třetím místě, co se rozdělené půdy týče. Nejvíce bylo rozděleno z okresu křivoklátského (70 %), následně z manětínského (37 %), na Kralovicku (31 %) a nejméně v rakovnickém okrese (30 %). Blíže viz OLEJNÍK, František, *Pozemková reforma v našem kraji*, Vlastivědný sborník okresu Rakovnického s Křivoklátskem a okresu Kralovického s Manětínkem, 1935, 5, 7, s. 82.

506 Citováno dle: RYDLO, V., *Zemědělství v okrese kralovickém*, Vlastivědný sborník Rakovnicka s Křivoklátskem a Kralovicka s Manětínkem, 1933, 3, s. 5.

507 Citováno dle: Tamtéž, s. 6.

508 Velmi cenné informace o hospodaření v lesích na velkostatku Plasy v 19. a 20. století obsahuje publikace STOLARÍK, Rudolf, *Historický průzkum lesa (2. cyklus) pro bývalé velkostatky Plasy, Vysoká Libyně (Zelený Důl), Chříč a Ptyč a některé drobné statky podle archivních pramenů Státního ústředního-zemědělsko-lesnického oddělení v Praze a Státního archivu v Plzni, pobočky v Klatovech pro potřebu hospodářské úpravy lesů*, Plzeň 1971.

509 *Lesní reforma na Kralovicku*, Kralovický obzor, ze dne 26. června 1931, 18, 26, s. 2–3.

jim totiž lesy nabízel za mírnější ceny).⁵¹⁰ Dohoda mezi vlastníkem velkostatku a obcemi se neuskutečnila, a tak se k SPÚ vypravila deputace zástupců obcí, která si na vysoké ceny stěžovala, přičemž obce Kralovice a Plasy vystoupily s dalšími speciálními požadavky. Ucházely se o lesy, jež nebyly pojaty do záboru, v čemž jim SPÚ odmítl vyhovět.⁵¹¹ Obce nesouhlasily s finančními požadavky velkostatku a novým odhadem cen pověřily SPÚ.⁵¹² Dne 12. října 1933 nakonec došlo k podpisu prvních kupních smluv mezi velkostatkem a obcemi (110 ha získaly čtyři obce).⁵¹³ Lesní přiděl se tak podařilo na velkostatku Plasy vyřešit ke spokojenosti obcí.

Prodat se nepodařilo jen polesí „Potvorovská hora“ a „Ostrý kluk“, pro něž se následně hledali kupci.⁵¹⁴ Odprodej části lesa „Potvorovská hora“ se řešil po celá třicátá léta, během nichž velkostatek jednal s obcemi Chraštovice a Řemešín.⁵¹⁵ Protože se z Řemešína nikdo k jednání nedostavil, obecní zastupitelstvo žádalo odročit prodej na dobu neurčitou. Správa velkostatku nesouhlasila a vyjednávala pouze se zástupci Chraštovic, kteří byli ochotni převzít i část určenou Řemešínu (celkem 93 ha pro Chraštovice).⁵¹⁶ Jednání rovněž neuspěla s dalším uchazečem, kterým byl bývalý hospodářský správce Václav Skřivan.⁵¹⁷ Korespondence s SPÚ naznačuje, že dohoda nakonec nebyla uzavřena, protože Chraštovice požadovaly 15 ha konkrétní části polesí pro zarovnaní hranic majetku,⁵¹⁸ což představovalo pro velkostatek zásadní překážku. Novým uchazečem o polesí se stal Ing. Stanislav Brázda.⁵¹⁹ Záhy se však objevila další komplikace – Brázda se obával, zda SPÚ schválí platbu na účet Živnostenské banky, jelikož nezletilý dědic (Paul Alfons Metternich) měl zřízen speciální fond, kam byly skládány finanční částky. Právní zástupce Stanislava Brázdy vyžadoval výslovný souhlas generálního plnomocníka v následujícím znění: „Souhlasím s tím, aby cena tržová za prodej nemovitostí panu Ing. Stanislavu Brázdovi od panství knížete z Metternich-Winneburgu ‚Potvorovská hora‘ Kč 162 500 – nebyla skládána do soudního deposita pro nezletilého Pavla Alfonse Maria knížete z Metternich-Winneburgu, nýbrž aby byla složena do Živnostenské banky, filiálky v Plzni, a aby její použití bylo vykázáno při konečném poručenském účtu.“⁵²⁰ Dohoda se nakonec uskutečnila (Stanislav Brázda získal z polesí 73 ha⁵²¹ a obec Řemešín 23 ha).⁵²²

510 *Lesní reforma na Kralovicku zahájena*, Kralovický obzor, ze dne 21. srpna 1931, 18, 34, s. 1.

511 *Postup lesní reformy na Kralovicku*, Kralovický obzor, ze dne 8. dubna 1932, 19, 14, s. 2.

512 *Lesní reforma na Kralovicku*, Kralovický obzor, ze dne 2. června 1933, 20, 22, s. 1.

513 *První výkupy v lesní reformě na Kralovicku*, Kralovický obzor, ze dne 20. října 1933, 20, 42, s. 2.

514 *Příznivý konec lesní reformy na Kralovicku*, Kralovický obzor, ze dne 22. června 1934, 21, 24, s. 2.

515 SOA Nepomuk, fond VS Plasy, k. č. 238, inv. č. 629, sign. 5 dom, Dopis datován 26. ledna 1935 v Plasích, adresován ústřední administraci do Dolních Beřkovic.

516 Tamtéž, k. č. 238, Dopis datován 25. března 1935.

517 SOA Nepomuk, fond VS Plasy, k. č. 261, inv. č. 668, sign. 2 dom, Dopis ze 17. listopadu 1936, za Okresního hejtmana podepsán Ing. Kytka.

518 Tamtéž, k. č. 261, Dopis z 20. února 1936, podpis nečitelný.

519 Tamtéž, k. č. 261, Záznam datován 3. prosince 1936, nesignován.

520 Citováno dle: Tamtéž, k. č. 261, inv. č. 668, sign. 2 dom, Dopis datován 14. března 1938, nesignován.

521 Stanislav Brázda je zde uváděn jako majitel statku Kalec, který ale ve skutečnosti nevlastnil, odkoupil pouze část lesa od zbytkového statku Kalec.

522 SOA Nepomuk, fond VS Plasy, k. č. 261, Záznam datován 30. března 1938, podepsáni Wollman, Teichmann, Soukup, Zikmund, Holanec.

Továrník Stanislav Brázda se snažil vytvořit vlastní pozemkový celek, jako tomu bylo v Petrovicích na Křivoklátsku.⁵²³ Roku 1936 získal ještě polesí zbytkového statku Kalec od velkostatku Manětín ve výměře 375 ha (sic!),⁵²⁴ načež zakoupil od velkostatku Plasy část polesí „Potvorovská hora“ ve výměře 73 ha.⁵²⁵ Za les s hájovnou odprodáný z volné ruky zaplatil 162 500 Kč.⁵²⁶ Ministerstvo zemědělství, IX. odbor (nástupce SPÚ), transakci bez připomínek schválilo, přestože výsledná výměra dosáhla 448 ha, čímž došlo k překročení zákonem ustanovené výměry 250 ha veškeré půdy. Stejně jako u Petrovic lze předpokládat, že ve chvíli, kdy byl nabyvatel schopen o majetek bez finančních obtíží pečovat, panovala snaha jej poskytnout nehledě na legislativní rámec. Důležité je období, kdy Stanislav Brázda majetek získal. Ve druhé polovině třicátých let se pozemková reforma považovala za skončenou (zánik SPÚ) a nedocházelo k tak velkým přesunům půdy jako na počátku dvacátých let.⁵²⁷ Úřední místa se snažila spíše získat kapitálově silné a efektivně hospodařící nabyvatele nežli klást důraz na literu zákona. Naproti tomu Petrovice na velkostatku Křivoklát získaly Jirákovy dcery v první polovině dvacátých let na úkor drobných nabyvatelů, a to velice nestandardním způsobem.

Ke komplikacím došlo při prodeji lesní plochy „Ostrý kluk“. SPÚ určil za nabyvatele obce Chotinou (35,5 ha), Žichlice (27 ha), Kaceřov (20,96 ha), Planou (12,93 ha) a Družstvo Valeš a spol. (6 ha). Jednání ovšem zdržovala obec Chotíná, a proto ani ostatní nabyvatelé nezaplatili částky ve stanovené lhůtě. Velkostatek nakonec požádal SPÚ o povolení odprodat celé lesní oddělení ve výměře 97,44 ha obci Kaceřov, což se opravdu uskutečnilo.⁵²⁸

4.1.5 PŮDA ZBÝVÁ DROBNÝ PŘÍDĚL NA VELKOSTATKU RADNICE

Podle stavu k roku 1930 získali na Radnicku drobní nabyvatelé zhruba 472 ha veškeré půdy, tedy 17% z původní výměry velkostatku.⁵²⁹ Podle revize pozemkové reformy prováděné Ministerstvem zemědělství ČSR roku 1947 se však rozdělilo prostřednictvím SPÚ jen 390 ha (pracovní programy 1923 a 1925).⁵³⁰ Východisko z tohoto rozporu nabízí neoficiální statistika nacistické správy, podle níž SPÚ přerozdělilo

523 Srovnej kapitolu 4. 2. 1. 1.

524 Státní okresní archiv Plzeň-sever (dále jen SOkA Plzeň-sever), pobočka Plasy, fond Okresní úřad Kralovice, k. č. 105, sign. X Ai, Zpráva o statku Kalec.

525 SOA Nepomuk, fond VS Plasy, k. č. 261, inv. č. 668, sign. 2 dom, Záznam datován 30. března 1938, podepsání Wollman, Teichmann, Soukup, Zikmund, Holanec.

526 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3618, sign. I G3/1, Schválení tržové smlouvy Ministerstvem zemědělství, IX. odbor, ze dne 12. července 1938.

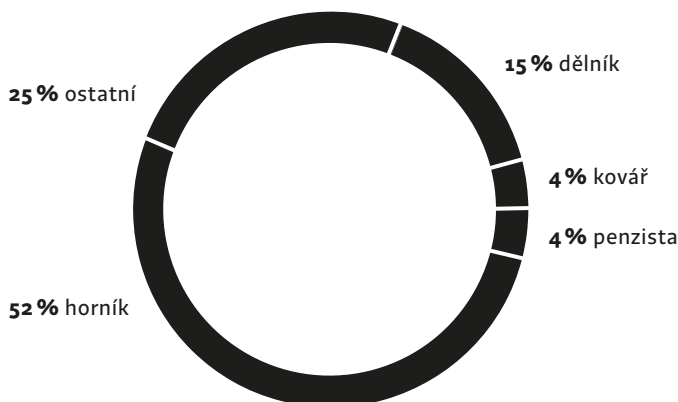
527 Zajímavou otázku představují i důvody, proč ve druhé polovině třicátých let Stanislav Brázda kupuje lesy – snaží se získat vlastní les pro svůj sociální vzestup, uložit peníze, nebo obchodovat se dřevem? Otázky spojené s prodejem lesů v této době by si zasloužily vlastní studii.

528 SOA Nepomuk, fond VS Plasy, k. č. 238, inv. č. 629, sign. 5 dom, Dopis datován 2. dubna 1935.

529 VOŽENÍLEK, J., *Předběžné výsledky*, c. d., s. 71.

530 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4899, sign. I E4, Průvodní zpráva IX. odboru k otisku dodatku k dohodě o převímací ceně ze dne 27. června 1946.

Graf 6a: Profese uchazečů na dvoře Březina

Zdroj: SOA Nepomuk, fond Velkostatek Radnice (dále jen VS Radnice), nezinventarizován, dvůr Březina a Přivětice, k. č. 124, č. 237.

399 ha, přičemž Sternberg odprodal na drobném přidělu dalších 49 ha (dohromady 447,53 ha).⁵³¹ Revize z roku 1947 zřejmě zachytila jen výměru přidělenou přímo SPÚ, lze proto usuzovat, že drobný přiděl na velkostatku Radnice činil zhruba 450 ha, tedy o 5 % méně, než uvádí Voženílek v oficiální statistice z roku 1930, která ostatně obsahuje drobné nepřesnosti i na jiných místech.⁵³²

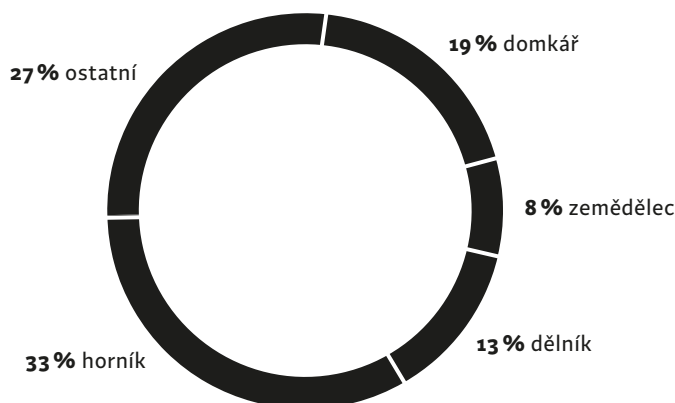
Stejně jako na dalších velkostatech předcházely i v Radnicích samotné pozemkové reformě akce S a R, netěšily se ale tak velkému zájmu jako v jiných částech republiky. Například na dvoře Darová se v akci S uchazeči přihlásili pouze o pilu a v akci R dokonce nebyla podána žádná přihláška. Navíc panovala obava, že někteří nabyvatelé přiděl vrátí.⁵³³ Nezájem pramenil ze stavu pozemků, které trpěly nedostatkem spodní vody z důvodu poddolování, a také z důvodu, že ležely poměrně daleko od okolních obcí. Přesto při plánovaném prodeji dvora dosavadnímu nájemci Antonínu Sinkulovi zaznívala obava o uspokojení zemědělců, kteří požadovali rozdělit zhruba 30 ha.⁵³⁴ Vzhledem k tomu, že již před podpisem trhové smlouvy vyslovili zemědělci z okolních obcí souhlas se vznikem zbytkového statku a některé pozemky kvůli poddolování vrátili, na jejich žádost o drobný přiděl ze zbytkového statku Darová se nepřistoupilo.

531 NA Praha, fond Ministerstvo zemědělství I.–IX. odbor, Praha, k. č. 173, inv. č. 244, Lístkovnice – Velkostatkové výkazy L 569. Správnost této hypotézy naznačuje i poznámka v konceptu dopisu adresovaného Svazu československých velkostatkářů, v němž se uvádí: „Z velkostatku Radnice se nabízí dobrovolně, bezzávadně, až cirka 60 ha drobného nájmu.“ Citováno dle: SOA v Praze, fond Domácí kancelář Šternberků – Sekretariát Český Šternberk, k. č. 23, inv. č. 134, Koncept dopisu pro SČV z 29. prosince 1920.

532 Srovnej kapitolu 4. 2. 1.

533 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4903, sign. I G3, Hlášení ze dne 28. října 1922.

534 Tamtéž, k. č. 4903, Záznam o návštěvě Jana Drnka, tajemníka Svazu západočeských domkářů u SPÚ ze dne 23. června 1923.

Graf 6b: Profese uchazečů na dvoře Přívětice

Zdroj: SOA Nepomuk, fond Velkostatek Radnice (dále jen VS Radnice), nezinventarizován, dvůr Březina a Přívětice, k. č. 124, č. 237.

Podobně jako u dalších sledovaných velkostatků projevilo i v Radnicích zájem o drobný příděl volnočasové sdružení, a to již v počátcích reformy. Pozemky se snažilo získat Družstvo pro postavení tělocvičny Sokolu radnickému v Radnicích. Obě strany se rychle dohodly a samotný odprodej se realizoval v květnu 1919,⁵³⁵ tedy ještě před ustanovením SPÚ, kdy provádění reformy zajišťovalo Ministerstvo zemědělství ČSR.⁵³⁶

Pro velkostatek Radnice jsou k dispozici unikátní prameny, které dovolují rekonstruovat povolání uchazečů o půdu na dvorech Březina a Přívětice (viz grafy 6a a 6b). Na dvoře Březina se uchazeči nejčastěji hlásili k profesím horník (35 případů) a dělník (10). Do složky „ostatní“ jsou řazena povolání: hlídač, obchodník, truhlář, krejčí, soustružník, cihlář, zámečnick, hrnčíř, hostinský, kleštič dobytka a ve dvou případech vdova. Na dvoře Přívětice se mezi uchazeči těšila největšímu zastoupení skupina horník (17) a domkář (10), přičemž do kategorie „ostatní“ patřili: kovář, cestář, truhlář, zámečnick, penzista a vdova.

535 Tamtéž, k. č. 4903, Oznámení o prodeji ze dne 26. května 1919, podepsán právník Hugo Epstein.

536 Zasedání Národního shromáždění československého r. 1919, tisk 1160, dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1160_00.htm> [01. 05. 2016].

4.1.6 PROBLÉMY DROBNÉHO PŘÍDĚLU NA SLEDOVANÝCH VELKOSTATCÍCH

Drobný příděl provázely problémy praktického rázu, které se negativně promítaly do provádění pozemkové reformy, a to například hledání úřadovacích prostor pro přidělového komisaře na velkostatku Plasy. Vzhledem k velikosti nedalekého okresního města Rakovník se na Křivoklátsku tyto nepříjemnosti neobjevovaly (odborný poradce úřadoval v budově okresní správy v Rakovníku).⁵³⁷ Pro velkostatky Radnice nejsou bohužel k dispozici prameny, které by pozadí reformy zachycovaly. Vzhledem k poloze u Rokycan lze ovšem předpokládat, že se na rozdíl od velkostatku Plasy podařilo vhodné úřadovací prostory najít již v počátcích provádění reformy.

Na velkostatcích Křivoklát, Plasy i Radnice se mezi malozemědělci a domkáři šířila nespokojenost ohledně provádění reformy. Zájmová sdružení na všech sledovaných velkostatcích postupovala shodně a vyslala rezoluci k SPÚ, který dal vždy pokyn k šetření. Protestující na Křivoklátsku a v Plasích se podařilo uklidnit, zčásti i tím, že se jim vyšlo vstříc. Na velkostatku Radnice považoval SPÚ žádost za bezpředmětnou, protože účastníci z řad protestujících již dříve půdu vraceli. Provádění reformy na velkostatku Plasy a Křivoklát se ocitlo před Nejvyšším správním soudem, stížnost ale byla vždy uznána jako bezdůvodná. Na velkostatku Radnice se analogická stížnost neobjevila a případné spory řešil SPÚ.

Na zkoumaných velkostatcích projevil zájem o půdu volnočasová sdružení buď při akci R, nebo se snažily pozemky získat do svého vlastnictví formou drobného přídělu – ve většině případů úspěšně. Pouze na Křivoklátsku SPÚ ve třicátých letech nevyhověl žádostem, a to z důvodu zachování hospodářských celků. Nabídl ovšem alternativní řešení. Pozornost si jistě zaslouží budování víkendového střediska pro Společenský klub v Praze, jehož prominentní členové disponovali společenskými kontakty, jimiž mohli ovlivnit rozhodování úředníků SPÚ. Ostatně Křivoklátsko se vzhledem ke své výhodné poloze nedaleko hlavního města jevilo atraktivní oblastí pro odpočinek, z čehož nejspíše pramení i větší počet uchazečů z řad rekreačních organizací.

Na všech sledovaných velkostatcích po provedení prvních kol drobných přidělu půda zbývala, lze tedy předpokládat, že se podařilo poptávku uspokojit, anebo neměli potencionální uchazeči dostatečný volný kapitál. Je třeba vzít v úvahu i to, že se nejednalo o příliš úrodné regiony. Rozdělená půda formou drobného přídělu činila z velkostatku Křivoklát zhruba 8 %, z velkostatku Plasy 16 % a velkostatku Radnice 17 %. Výrazně nižší procento u Křivoklátu lze vysvětlit jednak převzetím velké části půdy státem, jednak rozsáhlejší plochou celého velkostatku, kterou tvořily převážně lesy.

537 *Odborným poradcem*, Sociální demokracie, ze dne 11. února 1921, 13, 6, s. 5.

4.1.7 OTÁZKA PACHTU

Pacht představuje nájem pozemku, objektu apod. s využitím užívacího i požívacího práva. Mohl být buď dědičný, podílný, či dočasný.⁵³⁸ Pozemková reforma si vytkla za cíl odbourání pachtu, který byl vnímán jako brzda hospodářství.⁵³⁹ Zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům uváděl pro zisk půdy konkrétní podmínky. Pachtýř musel půdu pachtovat buď přímo u vlastníka, nebo od jiného pachtýře a sám ji obdělávat; dále měl povinnost být v nájmu nepřetržitě od 1. října 1901 (maximálně nedobrovolně přerušen v době války) a nesměl překročit hranici 8 ha zemědělské půdy.⁵⁴⁰

Při určování míry pachtu na sledovaných velkostatkách lze vycházet z čísel neoficiální statistiky nacistické správy, pravděpodobně zachycující výchozí stav k roku 1919. Ze tří komparovaných velkostatků byla nejvyšší míra pachtu u Plas, kde se pohybovala kolem 18,6 % (10,42 % velkopacht a 8,18 % drobný pacht).⁵⁴¹ Na Radnicku se v pachtu obhospodařovalo zhruba 8,53 % půdy (velkopacht 4,5 % a drobný pacht 4 %) ⁵⁴² a na největším zkoumaném velkostatku Křivoklát se v pachtu nacházelo pouze na 4,12 % půdy (velkopacht 1,82 %, drobný pacht 2,3 %).⁵⁴³ Jedná se o nepatrné hodnoty, protože průměr obhospodařované půdy v oblasti obvodové úřadovny SPÚ v Plzni (kam spadaly Plasy a Radnice) tvořil 35,8 % (sic!) ⁵⁴⁴ a obvodové úřadovny v Praze (Křivoklát) 46,6 % (sic!).⁵⁴⁵

Příčinu výše uvedeného stavu lze spatřovat ve strukturálních charakteristikách jednotlivých velkostatků, jež byly tvořeny převážně lesy. Pro Plasy jsou k dispozici přihlášky dlouholetých pachtýřů, adresované přímo správě velkostatku. Mezi lety 1919–1921 se jednalo o 26 přihlášek s úhrnnou žádostí zhruba 220 ha (ne všechny žádosti uvádějí přesnou výměru a některé nesplňují zákonné podmínky být v pachtu před rokem 1913).⁵⁴⁶

538 HORÁČEK, Cyril, *Učebnice národohospodářské politiky, oddíl druhý, politika zemědělská a ostatních druhů prvovýroby*, Praha 1914, s. 100–103.

539 Dne 16. dubna 1919 na 46. schůzi Národního shromáždění československého pronesl ve svém projevu Karel Viškovský toto: „Velkostatek po zrušení roboty nalezl v této pachtovní formě prostředek, kterým robota dále se udržuje a že na těchto pachtech visí ještě dnes celé řady dnů roboty pro velkostatek. Je zajímavé, jak tvrdošjně udržuje se podobná forma proti právnímu citu lidu a proti vůli samotného zákona.“ Dostupné online: <<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/046schuz/so46009.htm>> [06. 05. 2016]. Blíže kriticky rozebírá ERŠIL, A., *O zajištění půdy drobným pachtýřům*, c. d., s. 9.

540 Zákon č. 318/1919 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům, ze dne 27. května 1919.

541 NA Praha, fond Ministerstvo zemědělství I.–IX. odbor, Praha, k. č. 172, inv. č. 244, Lístkovnice – Velkostatkové výkazy L 416–L417.

542 NA Praha, fond Ministerstvo zemědělství I.–IX. odbor, Praha, k. č. 173, inv. č. 244, Lístkovnice – Velkostatkové výkazy L 569; NA Praha, fond SČV, k. č. 163, inv. č. 1366, sign. V. V odpovědi na dotaz SČV uvádí Sternberg propachtovanou výměru 143 ha 79 a, tedy 5,2 % výměry velkostatku k 15. květnu 1919.

543 NA Praha, fond Ministerstvo zemědělství I.–IX. odbor, Praha, k. č. 169, inv. č. 244, Lístkovnice – Velkostatkové výkazy L 168–1L69.

544 VOŽENÍLEK, Jan, *Předběžné výsledky čsl. pozemkové reformy*, Obvodová úřadovna Státního pozemkového úřadu v Plzni, Praha 1929, nestránkováno.

545 VOŽENÍLEK, J., *Předběžné výsledky čsl. pozemkové reformy*, Obvodová úřadovna Státního pozemkového úřadu v Praze, Praha 1929, s. 681.

546 SOA Nepomuk, fond VS Plasy, k. č. 453, inv. č. 936, Soubor přihlášek pachtýřů.

Žádost!

Já napsaný Páněčka Jankar
ruský legionář t. č. v Štátonicích, odmí-
tám tímto příděl satinného pachtu
luk ve Vybrnici čp. 530-539, katastru
Štátonického, z důvodu, že půda ostudá jest
hustá, hroší a je pro koně, kterých ne-
mám a puke nevyhovuje výměře mi při-
dělené p. odbr. zast. Kvojkou t. j. 60 arií
rolí a 40 arií luk - 1 hektar (role zaměřeny
na luka), avšak nyní poukázáno mi to-
liko 60 arií, ve Vybrnici!

Žádám tudíž poukázáno mi louku
p. okres. hejtmanovu luhou katastru Šta-
tonického t. č. „Pcharku“ čp. 522-519, aneb
„vrbiny“ až ke jemu katastru t. Pritského!

Pocestěhám, i když je po několikáté,
že na přídělu jsem z těchto tráv, jinak
budu muset obrátiti se na pozem. referát
při kanceláři est. legie v Praze!

Obrázek 10: Odmítnutí pachtu

Zdroj: SOA v Praze, fond VS Křivoklát –
Ústřední správa, k. č. 628, inv. č. 680,
sign. 6-2-9, Odmítnutí pachtu.

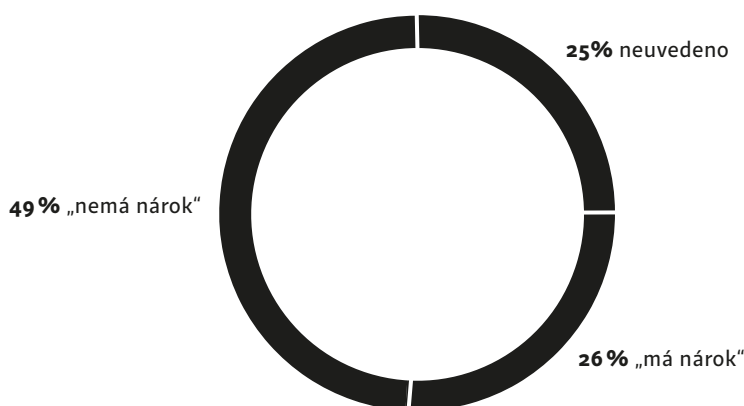
Roku 1919 odmítli pachtýři v Hřebečnicích a Hracholuskách podepsat od velkostatku Křivoklát pachtovní smlouvy v očekávání odkupu, otázka pachtu se ale převážně řešila až počátkem dvacátých let. Ojediné nejsou ani záležitosti, kdy se pachtýři na Křivoklátsku zrekli přídělu z různých důvodů (například „pro vzdálenost a špatnost půdy“).⁵⁴⁷ Pravděpodobně předpokládali, že z parcelovaného velkostatku získají lepší pozemky, než jaké dosud pachtovali.

* * *

Poměrně unikátní pramenná základna velkostatku Radnice dovoluje nahlédnout do provádění pozemkové reformy. Další zkoumané velkostatky (Křivoklát, Plasy) bohužel nemají obdobné prameny k dispozici, a tak nelze výsledky komparovat. Pro dvory Kříše, Stupno a Skomelno můžeme sestavit statistiku chybovosti podaných žádostí (celkem 102 žádostí). Překvapující je vysoké procento neoprávněně podaných žádostí (nejčastěji nesplňovaly povinnou dobu pachtu). Výsledky shrnuje následující graf, přičemž pro žádosti, u nichž nebyla připojena poznámka „má nárok“ a „nemá nárok“, jsou zařazeny do speciální kategorie „neuveдено“ (nejspíše

⁵⁴⁷ Citováno dle: SOA v Praze, fond VS Křivoklát – ústřední správa, k. č. 628, inv. č. 680, sign. 6-2-9, Protest velkostatku v Křivoklátě v příčině zneužívání přídělu a půdy dle vnučeného pachtu v obci Krušovice ze dne 25. dubna 1921.

Graf 7: Chybovost podaných žádostí o přiděl pachtovaných pozemků na velkostatku Radnice (dvory Kříše, Stupno a Skomelno)

Zdroj: SOA Nepomuk, fond VS Radnice (nezinventarizován), k. č. 124, č. 237.

se ale jednalo o oprávněné žádosti). Někteří žadatelé podali více žádostí (samostatně pro různé dvory), každá je však započtena zvlášť. Výjimkou nebylo ani podávání žádostí několika členy rodiny (manžel, manželka), které jsou rovněž uvedeny samostatně.

Závěrem lze konstatovat, že otázka pachtu na sledovaných velkostatech nebyla tak palčivá jako v jiných částech republiky, čemuž napovídá stav z roku 1919. Co se pachtěním obhospodařovaného procenta půdy týče, řadily se zkoumané velkostatky ke statisticky výrazně podprůměrným. Důsledkem byl malý zájem o pachtovanou půdu, místo ní pachtýři žádali pozemky v úrodnějších částech velkostatku. Pochopitelně se objevovaly i žádosti podané bez zákonného nároku na odkup pachtu. Nezodpovězenou otázkou zůstává, jak důležitou roli hrála nepozornost pachtýřů a nakolik se jednalo o pokus vytěžit z pozemkové reformy co největší zisk.

4.2 ZBYTKOVÉ STATKY

„Zbytkový statek! – To byl pojem, který zněl zlatem, který měl zvuk všemohoucího zaklínadla. Sen všech, kteří se klaněli principu soukromého majetku, neuvědomující si, že skoro na boží trůn zvedají paradoxon svého zbožňování: revoluční vymoženost, která přese všecku svoji – aspoň míněnou spravedlnost – páchne na hony nejprimitivněji chápaným socialismem.“

Jan Vrba, 1930⁵⁴⁸

Fenoménem československé pozemkové reformy se staly zbytkové statky, tedy dvory s hospodářskou výměrou nad 30 ha. Mnohdy se však jednalo o mnohem větší rozlohy, jež tvořily jádro parcelovaného velkostatku s budovami, ba někdy i se zámkem. Pro nového nabyvatele představoval zbytkový statek sociální vzestup – ti, kdož získali opravdu velký pozemek či historicky cenný objekt, bývali dokonce označováni jako „nová šlechta“. Samotný příděl statku započal vyhláškou o podávání přihlášek, která se uveřejňovala na obecních vývěskách, v Úředním listě republiky Československé a v úředním věstníku SPÚ. Vyhláškou se uchazeč dozvěděl, dokdy je třeba přihlášku u příslušného přidělového komisaře podat. Zájemci často chybovali a zasílali své žádosti přímo kanceláři SPÚ, mohlo se tedy stát, že se k přidělovému komisaři dostaly až po uplynutí přihlašovací lhůty. Důrazně se žadatelům doporučovalo, aby si od přidělového komisaře nechali vystavit povolení k osobní prohlídce objektu a přihlášku podali až následně. Zároveň se předpokládalo, že uchazeč podá přihlášky na více zbytkových statků, což měl v tiskopisu přihlášky označit. Následně komisař sestavil seznam a ke každé přihlášce napsal své dobrozdání, načež SPÚ vybrané aspiranty vyzval k podání závazných finančních nabídek, aby se zrychlil celý rozhodovací proces a došlo k vyloučení „neseriosních uchazečů, kteří se domnívají, že zbytkové statky možno získati téměř zdarma“.⁵⁴⁹ Uchazeč často nabízel směnou své hospodářství, jehož cena se od ceny přidělové odečetla. Po výběru složil definitivní nabyvatel zálohu jako první splátku z ceny přiděleného objektu. Nový vlastník převzal usedlost i se zaměstnanci a jeho hospodaření se podrobovalo kontrole, přičemž nesměl bez svolení SPÚ majetek zadlužovat, propachtovat apod. Československé zákony o pozemkové reformě se dotýkaly kontroly hospodaření jen povšechně, a tak došlo v meziválečném období k vydání celé řady předpisů a instrukcí (konkrétní povinnosti přidělců vyplývaly i z uzavřených smluv s SPÚ). Pokud nabyvatel hospodařil na zbytkovém statku špatně, mohl SPÚ zavést trvalý dozor a úřední správu.⁵⁵⁰

548 VRBA, Jan, *Zbytkový statek*, Praha 1930, s. 194.

549 Citováno dle: LEGER, Karel, *Přidělování zbytkových statků – praktické pokyny pro uchazeče o zbytkové statky*, Praha 1924, s. 13.

550 *Deset let Československé republiky*, III., c. d., s. 532–533.

4.2.1 OD KAPITÁLOVĚ SILNÝCH KE KRACHUJÍCÍM ZBYTKOVÉ STATKY NA VELKOSTATKU KŘIVOKLÁT

Pro pochopení problematiky pozemkové reformy jsou zásadní analýzy hospodaření zbytkových statků na jednotlivých velkostatech. Tabulka 14 zachycuje celkový počet vzniklých samostatných hospodářských jednotek na velkostatku Křivoklát a udává, kolik majitelů je v meziválečném období obhospodařovalo. Tato skutečnost je dále podrobena rozboru na konkrétních příkladech, kde jsou demonstrovány modelové vzory hospodaření.

Na velkostatku Křivoklát pracovaly oficiální statistiky SPÚ s číslem 29 zbytkových statků. Pro účely této práce je třeba číslo poupravit, jelikož SPÚ vždy nepostupoval jednotně. Zestátněnému dvoru Maxov přidělil status zbytkového statku, ale dalším nikoliv (Amalie, Lány, Ploskov, Požáry).⁵⁵¹ Dvůr Maxov je proto nahlážen jako další ze zestátněných dvorů. Oficiální statistika dále počítá dvůr Petrovice jako dvě jednotky, neboť vlastníky byly sestry hospodařící společně, pro účely této práce jsou ale vnímány coby jeden zbytkový statek. Statistika naopak nezahrnuje Nižbor – lihovar, s nímž se dle pramenů pracovalo jako se zbytkovým statkem.⁵⁵² Výsledné číslo zbytkových statků na velkostatku Křivoklát tedy po veškerých úpravách činí 28.

dvůr	výměra ve vlastním režimě		starší pozemk. měřenojm. sí		množství parcel		Kroměřanova		Vědomní zřízení		deputátníci		Celková část		Záznam					
	ha	a	ha	a	ha	a	průmysl	vojensk.	státní	světský	světský	světský	světský	světský		světský				
Hřibčičiny	210	03	14	90	50	85	1	1	1	1	4	-	8	9	1	1	11	26		
Bracholouhy	155	66	24	16	9	40	-	-	1	1	1	-	-	13	1	1	6	16	9-22-01 ha národním poz.	
Paulkovo	100	64	11	56	27	47	-	-	1	1	1	-	1	8	1	1	4	14		
Nižbor	124	89	60	-	14	06	1	-	1	1	1	1	3	5	1	1	2	12		
Kouř-důl	59	48	35	93	-	-	-	-	1	1	-	-	-	4	1	1	1	6		
Pěšice	210	74	16	65	10	03	1	-	1	1	1	-	5	9	1	1	6	30	14-10-01 národním poz.	
Bozek	100	91	6	18	2	-													Ověřeno majitelé; zastátníci; deputátníci; nevědomní!	
Texaludice	100	18	3	98	3	26														
Celkem	1068	20	178	36	117	07	3	1	6	5	6	5	1	17	48	6	6	30	104	

v Křivoklátě, 30. dubna 1921.

[Podpis]

Obrázek 11: Informační data o dvorech nabídnutých Státnímu poz. úřadu

Zdroj: SOA v Praze, fond Velkostatek Křivoklát – Ústřední správa, k. č. 628, sign. US 6-2-9, inv. č. 680.

551 Tamtéž, s. 466.

552 Státní okresní archiv Beroun (dále SOkA Beroun), fond Obecní úřad Nižbor, k. č. 7, inv. č. 102, Rozhodnutí o přidělu zbytkového statku.

Tabulka 14: Zbytkové statky na velkostatku Křivoklát

Poř.	Zbytkový statek	Výměra	Počet majitelů	Poznámka
1	Běleč	50 ha	2 (Matouškovi, poté Kynčilovi)	držebnostní úvěr poškozený úředník
2	Borek	51 ha	1 (Herzl)	cihelna poškozený nájemce
3	Emilov	52 ha	1 (Březinovi)	poškozený úředník
4	Hracholusky	101 ha	1 (Pastevní družstvo legionářů)	
5	Hřebečnický	110 ha	1 (Pastvinářské družstvo)	lihovar
6	Chrástřany	34 ha	1 (Hermanovi)	poškozený úředník
7	Karlovo	55 ha	1 (Pluhařovi)	poškozený úředník
8	Karlovo – lihovar	1 ha	1 (družstvo)	úvěr 1936 snížení přidělové ceny
9	Krušovice	106 ha	propuštěno vlastníkovi	
10	Křivoklát	37 ha	1 (Maresch)	poškozený úředník
11	Lišany I	66,5 ha	1 (Francovi)	snížování přidělové ceny poškozený úředník
12	Lišany II	56,5 ha	1 (Hrdličkovi)	poškozený úředník
13	Míče I	55 ha	2 (Mixovi, Pišvejc)	exekuce poškozený úředník
14	Míče II	45 ha	2 (Dubitzských, Pišvejc)	exekuce poškozený úředník
15	Nezabudice	59 ha	1 (Kučera)	legionář
16	Nižbor	58 ha	2 (Tobiáš, Eliáš)	poškozený úředník
17	Nižbor – lihovar	bez udání výměry	1 (družstvo)	
18	Nový Dvůr	43,5 ha	1 (Drvota)	invalidní zemědělec
19	Olešná	85 ha	2 (město Rakovník, Galler)	
20	Pavlíkov	54 ha	1 (Černý)	hospodářský úředník
21	Petrovice		2 (sestry Pekárková, Tuhá)	prodej z volné ruky nestandardní průběh
22	Povlčín	105,5 ha	propuštěn vlastníkovi	
23	Ruda	56 ha	2 (Frolíková, F. Frolík)	směna za usedlost v Tuchlovicích finanční potíže
24	Skřiván	58 ha	1 (Schovánek)	poškozený úředník
25	Třtice	112 ha	2 (Kraus, Kasalický)	úvěr; dluh 1941; poškozený úředník
26	Velký Újezd	61 ha	2 (Vlasák, Šebkovi)	poškozený úředník
27	Velký Újezd – lihovar		1 (družstvo)	odložení splátek
28	Všetaty	74 ha	2 (Kačer, Sixta)	úvěr; poškozený úředník

Státní pozemkový úřad
v Praze.

O. j. .... / 28. III. / V Praze, dne ... 1920.

Vše: Velkostatek: *Křivčál*
Stanovení přídělové ceny.

Přídělová cena zbytk. statku.

Odhadní odbor rozhodl po provedení oceňovací řízení, že přídělová cena zbytkového statku *Lichovský* z velkostatku *Křivčál* ve výměře ... ha. přídělného *Křivčál* činí celkem *52.000,- Kč bez výměry*

Tato přídělová cena zahrnuje:

1./ cenu půdy bez budov a stromů . . . . . Kč	
2./ cenu budov a příslušenství . . . . . Kč	<i>11.627,-</i>
3./ cenu stromů . . . . . Kč	<i>40.373,-</i>
4./ náklady na novou úrodu a stroj.hnojiva . . . . . Kč	
Celkem tedy . . . . . Kč	<i>52.000,-</i>

Tato cena je konečná a nebude na ní nicého změno.

Zaslá se účetním departementu. Předpis buď se spisu poslána a celý spis postoupen odboru II.

Přednost III. odboru:

Účetní departement:

Děle dne . . . . .

Předpis příděl. ceny proveden v hlavní misie folio . . . . .

Postupuje se odboru II. k dalšímu řízení.

V Praze, dne . . . . . Přednost účetního departementu:

opisil. / Účetní departement. / odb. příděl. / IV /

21. pros 1920 / 5. / dtto. / odd. úprav. / VI / 21

5. / dtto. / Přednostvi odb. III. /

5. / dtto. / Přednostvi odb. III. / *Křivčál*

Tento koncept je k dispozici v kancel. posuzovním archivu a příloze zbytkového statku.

Obrázek 12: Nižbor – kalkulace ceny zbytkového statku

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1442, sign. I E2/15.

Mezi nabyvatele výše uvedených zbytkových statků se řadí celkem dvacet soukromých osob, pět družstev, jedna obec (Rakovník) a ve dvou případech se jednalo o propuštění původnímu vlastníkovi (Fürstenberg). K následnému opuštění statku a jeho přenechání jinému subjektu došlo v osmi případech, a to zejména z důvodu finančních potíží majitelů (vzali si větší úvěr, než byli schopni splácet, žili tzv. „nad poměry“, chybně investovali, nevyznali se v zemědělské činnosti apod.). Hospodaření na zbytkových statcích je blíže neprozkoumanou problematikou a lze konstatovat, že vedle značně problematických přídělů existovali i relativně úspěšní hospodáři. Pramenná základna ovšem v takovýchto situacích neposkytuje větší možnosti k jejich rozsáhlejší interpretaci. Následující rozbor věnuje pozornost velmi specifickému přídělu zbytkového statku *Petrovice*, jež získaly dvě kapitálově silné rodiny, a taktéž bude upozorněno na zbytkový statek *Velký Újezd*, který se nabyvatelům podařilo navzdory značným finančním obtížím udržet. Úpadek lze demonstrovat na několika příkladech. *Běleč* je případem statku, do kterého vlastníci výrazně investovali, přesto jej neudrželi. Svízelná finanční situace, charakterizovaná chronickou zadlužeností, provázela po celá třicátá léta zbytkový statek *Trtice*. Ani obec Rakovník nebyla schopna rentabilně hospodařit na *Olešné*. Nejzazší variantou se stala exekuce u zbytkových statků *Míče I.*, *Míče II.*

***

Zcela nestandardní průběh nabytí a hospodaření se zbytkovým statkem lze na Křivoklátsku sledovat u usedlosti *Petrovice*. Jednalo se o odprodej z volné ruky, tedy zkrácené přídělové řízení s cílem urychlit provádění reformy, někdy se ale stávalo nepotickým nástrojem. Roku 1921 odprodala rodina Maxe Egona Fürstenberga

Obrázek 13: Nižbor – lihovar

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1438, sign. IE 2/4.

Československé republice zámeček v Lánech.⁵⁵³ Při uzavírání dohody SPÚ mimo jiné Fürstenbergovi přislíbil možnost prodeje statku Petrovice z volné ruky. Fürstenberg následně zbytkový statek nabídl Němci Samuelu Felbrovi, který složil zálohu 1 milion Kč. Proti tomuto kroku se však výrazně stavěla obec Petrovice spolu s různými zájmovými sdruženími.⁵⁵⁴ Odprodej se nakonec v důsledku protestů nerealizoval, Felbr proto po fürstenberské správě náhradou požadoval jiný zbytkový statek, který mu však nebyl nabídnut, a navíc se protahovalo vzájemné vyúčtování složené zálohy. Felbr pohrozil řešením sporu soudní cestou, vše se ale nakonec urovnalo dohodou.⁵⁵⁵ Na případ Samuela Felbra bude ještě v textu upozorněno.

553 SOA v Praze, fond VS Křivoklát – Nový archiv, inv. č. 2546, sign. G 9342, Smlouva o odprodeji Lán. Jedná se o usnesení zemského civilního soudu v Praze č. j. F 51/98/1483.

554 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1469, sign. I G 3/6, Protest obce – zámeček obecní zastupitelstvo požadovalo pro školu; Tamtéž, Protest Sdružení domkařů v Šanově, protesty místních samospráv; Tamtéž, Protest rakovnické organizace agrární strany; NA Praha, fond MŠANO, k. č. 711, sign. 41 Petrovice, Rezoluce z roku 1924. Obec plánovala zřídit občanskou školu.

555 SOA v Praze, fond VS Křivoklát – Ústřední správa, k. č. 605, sign. ÚS 4-4, Dopis ze dne 18. prosince 1924, podepsán Rudolf Oppenheimer, „Pan Felber, jak račte z celého vývinu jeho záležitosti sám nejlépe věděti, jest toho času se svou rodinou bez jich viny bez existence, a – což pro rodinu, která byla od dětství zvyklá žiti na své půdě na venkově, znamená téměř tragédii –, jest bez bytu a musí bydleti se svou rodinou v Praze v hotelu.“

Fürstenberg pro Petrovice vybral jiného zájemce, a to odborového radu Ministerstva financí Aloise Jiráka, který byl v roce 1919 podmíněně odsouzen za pokus o úplatek ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše.⁵⁵⁶ Statek o výměře 309 ha (sic!) plánoval Jiráka koupit pro své dcery Marii Tuhou a Boženu Pekárkovou za 920 tisíc Kč.⁵⁵⁷ Vysoká výměra se stala terčem protestů, jelikož stále zbývali uchazeči o drobný příděl z této půdy.⁵⁵⁸ Četnost protestů proti odprodeji statku Petrovice dokazuje, jak byla situace vyhrocena. Došlo proto k vyčlenění 30 ha pro obyvatele Petrovic a Pekárková s Tuhou koupily pouze 278 ha za 760 tisíc Kč.⁵⁵⁹ Přesto nelze na základě archivního materiálu bezpečně prokázat, zdali se rozdělení zmíněných 30 ha drobným přídělčům uskutečnilo, jelikož se k roku 1934 uváděl nákup 302 ha pro Pekárkovou a Tuhou. Kauze zbytkového statku Petrovice se dostalo mezinárodní pozornosti. Upozornil na ni rakouský novinář s pseudonymem Detektor, jenž ji dával za příklad korupčního provádění pozemkové reformy ze strany SPÚ. Upozorňoval na osoby nabyvatelů (zetě Aloise Jiráka), oba inženýry bez větších zkušeností se zemědělským hospodařením.⁵⁶⁰ Kritika sice měla své opodstatnění v tom, že nabyvateli měli být lidé s odbornými znalostmi, ale zároveň je třeba podotknout, že se jednalo o prodej z volné ruky a nové majitele si vybral sám Max Egon Fürstenberg. SPÚ prodej zřejmě schválil kvůli tomu, že již předtím Fürstenbergovi jednoho uchazeče odmítl. Zarážející ovšem zůstává celková výměra přiděleného zbytkového statku.

Pekárková s Tuhou postupně nakupovaly okolní pozemky: vedle polí od drobných hospodářů lze z větších jmenovat lesy od obce Měcholupy, Kateřiny Wünschekové-Dreherové a Žofie Wallis-Carighmain (majitelka velkostatku Kolečovice).⁵⁶¹ Roku 1934 již Pekárková s Tuhou vlastnily zhruba 643,14 ha (sic!), čímž obešly zákon a vytvořily vlastní velkostatek. Přesto se neobjevovaly protesty a všechny smlouvy prošly schvalovacím řízením SPÚ. Jedno nebezpečí však zůstávalo – na samotných Petrovicích mohla být podle tehdejších zákonných úprav provedena pozemková reforma. Roku 1934 proto Pekárková s Tuhou požádaly, aby SPÚ od tohoto kroku upustil, a to s odůvodněním, že velkostatek Petrovice slouží „české věci“.⁵⁶² Pekár-

556 Národní shromáždění československé, stenoprotokol z 89. schůze. Dostupné online:

<<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/089schuz/so89013.htm>> [12. 07. 2015].

Edvard Beneš aféru s Jirákem vysvětloval i prezidentu republiky Tomáši G. Masarykovi. Bohužel část poznámek je psána těsnopisem, a tak zatím zůstává nerozluštěna. Blíže viz AUTGM, fond Tomáš Garrigue Masaryk, k. č. 479, sign. R-43-15/a, Poznámky [Vasila Kaprálka Škracha] ze dne 23. prosince 1919.

557 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1469, sign. I G 3/6, Trhová smlouva s Marií Tuhou a Boženu Pekárkovou z 18. června 1924. Na rozdílnou cenu statku pro Samuela Felbra a pro Jiráka upozorňovala komunistická strana ve spisku *Zašantročené Křivoklátsko*, c. d., s. 23–24, 113–114.

558 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1469, sign. I G 3/6, Protest z 16. listopadu 1924.

559 Tamtéž, k. č. 1469, sign. I G 3/6, Trhová smlouva s Marií Tuhou a Boženu Pekárkovou ze 4. listopadu 1924.; NA Praha, fond ÚŘSLŠ, k. č. 695, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Informace Ministerstvu zemědělství ze 7. října 1924.

560 DETEKTOR, *Die tschechoslowakische Bodenreform eine mitteleuropäische Gefahr*, c. d., s. 19.

561 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1469, sign. I G 3/6, Trhová smlouva ze 17. ledna 1930; Tamtéž, Žádost podána k SPÚ 5. dubna 1934.

562 Tamtéž.

ková s Tuhou vytvořily velkostatek v době, kdy jiné zbytkové statky krachovaly, je tedy možné, že SPÚ jejich hospodaření schvaloval, protože se patrně jednalo o kapitálově silné nabyvatele, kteří nevyžadovali neustálou finanční podporu. Jiná hypotéza, kterou se zatím nepodařilo prokázat, jsou osobní vazby Jiráka a jeho dcer na úředníky SPÚ. Tato varianta se však jeví méně pravděpodobnou, jelikož většina nákupů byla realizována z volné ruky.

Problém s přerozdělováním půdního fondu se v Petrovicích nepodařilo vyřešit, neboť drobní uchazeči o půdu nebyli ve svých nárocích uspokojeni. Půdu pro drobný příděl si místo toho rozdělili členové místního poradního sboru.⁵⁶³ Tyto sbory zřizoval a řídil přidělový komisař, a to v obcích, kde docházelo k pozemkové reformě. Členové zastupovali jednotlivé zájmové organizace uchazečů o půdu: domkáře, zaměstnance velkostatku, invalidy a legionáře. Dalšími členy poradního sboru byli starosta, zástupce okresu i hospodářského průmyslu a nestranný odborný hospodářský znalec. Politické strany neměly právo vysílat do sboru své členy. Poradní sbor nedisponoval rozhodující pravomocí v určení nabyvatelů půdy, a proto se na jeho působení upozorňuje pouze v problémových případech.⁵⁶⁴ Po stížnostech na petrovický poradní sbor vyslal SPÚ vyšetřovací komisi, která ovšem v únoru 1925 konstatovala jeho zákonné působení.⁵⁶⁵

Oblast Křivoklátska na hranici středních a západních Čech slouží jako příklad nacionálního aspektu pozemkové reformy. Němec Samuel Felbr, který se původně ucházel o koupi zbytkového statku Petrovice, byl místními obyvateli razantně odmítán, o čemž svědčí množství stížností, petic a dopisů, jež k SPÚ doputovaly. Neúspěšně se též snažil získat Oráčov od velkostatku Čížkov, který měl dříve v nájmu. Oba případy byly prodejem z volné ruky, kdy si směl majitel velkostatku vybrat nabyvatele sám (u Petrovic Fürstenberg, u Oráčova rodina Wallis).⁵⁶⁶ Sled těchto událostí motivoval Samuela Felbra, aby si na celý proces pozemkové reformy stěžoval u Společnosti národů. Jak v případě odprodeje Petrovic, tak Oráčova vystupoval SPÚ pouze v roli schvalovatele, ne zvolil tedy nabyvatele přímo. Petrovický odprodej odmítl schválit vzhledem k silnému tlaku, který vyvíjely různé zájmové organizace. Tato konkrétní událost by ovšem neměla být v kontextu celostátního provádění reformy přeceňována, protože se na dalších sledovaných velkostatech nacionálně vypjatá situace neobjevuje. Naopak u nabyvatelů zbytkových statků Františka Dubitzkého (Míče II.) a Rudolfa Maresche (Křivoklát) se jednalo o bezproblémové přiděly osobám německé národnosti.⁵⁶⁷

563 Tamtéž, Protesty k SPÚ, nesignováno.

564 DÉRER, I., *Katechismus pozemkové reformy*, c. d., s. 14–16.

565 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1469, sign. I G 3/6, Protokol o šetření z 28. února 1925.

566 NA Praha, fond SPÚ – spisy všeobecné, k. č. 354, inv. č. 200, Vysvětlení případů, které jako „zvláště typické“ uvedeny jsou na stránce 4. a 5. Petition. Datováno 22. prosince 1924, reakce na Stížnost ke Společnosti národů. Na jiném místě téhož dokumentu se ale o Felbrovi mluví jako o Čechovi.

567 Tamtéž, k. č. 354, Od počátku provádění pozemkové reformy do 1. září 1926 provedeny byly níže uvedené přiděly a odprodeje zabrané půdy uchazečům německé národnosti, s. 2.

Obrázek 14: Křivoklát – obytný dům hospodařící osoby

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1438, sign. I E 2/4.

* * *

Pozornost si jistě zaslouží i přiděl zbytkového statku Ruda ve výměře 56 ha, který nabyla v přidělovém řízení za 255 902 Kč tchyně úředníka SPÚ Marie Frolíkové.⁵⁶⁸ Celá transakce je pozoruhodná už tím, že právě nabyvatelčin zeť František Frolík vedl oceňovací řízení velkostatku Křivoklát. Přídělová cena tak byla stanovena výhodně, ostatně za budovy se účtovalo jen 45 tisíc Kč. Směnou za svůj majetek v obci Tuchlovice získala Frolíková další pozemky a zaokrouhlila tak výměru zbytkového statku na 70 ha. Marie Frolíková však byla nucena získat úvěr od Okresní záložny v Novém Strašecí ve výši 210 tisíc Kč na zařízení usedlosti (stavba kůlny, deputátních bytů a vodovodu) a od Zemědělského úvěrního sdružení si půjčila 100 tisíc Kč na provoz statku. Frolíková žádala SPÚ o snížení přidělové ceny, poněvadž statek obdržela až na konci března 1926 a místo jarní setby musela provést orbu a hnojení, načež přišly dlouhotrvající deště, které poničily očekávanou úrodu. Frolíková taktéž argumentovala tím, že směnou za Rudu předala SPÚ svoje hospodářství v Tuchlovicích, kde cena půdy byla vyšší.⁵⁶⁹ SPÚ vyšel jejímu požadavku vstříc a přidělovou cenu po přeměření snížil zhruba o 4 500 Kč.⁵⁷⁰ Následně se

568 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1437, sign. 1 E 2/2, Přídělová cena zbytkového statku ze dne 27. dubna 1926.

569 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1442, sign. I E 2/15, Dopis ze dne 8. listopadu 1926, podepsána Marie Frolíková.

570 Tamtéž, k. č. 1442, Úprava přidělové ceny zbytkového statku.

Obrázek 15: Ruda – kolonie dělnických domů vystavěných v letech 1907/1908

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1438, sign. IE 2/4.

manželé Anna (dcera Marie F.) a František Frolíkovi stali majiteli dluhem zatíženého zbytkového statku Ruda.⁵⁷¹ Roku 1941 došlo z důvodu hospodářské sabotáže k zatčení odborového rady SPÚ Františka Frolíka, načež byl dne 18. října 1941 popraven zastřelením.⁵⁷² Na základě údajů z poválečného vyšetřování bylo jeho zatčení motivováno především snahou konfiskovat zbytkový statek, který byl podle obyvatel obce Ruda veden vzorně.⁵⁷³

* * *

Úvodní pojednání upozornilo na finanční problémy při hospodaření na zbytkových statcích, jež si vyžádaly razantní zásahy ze strany SPÚ, a někdy dokonce vedly k exekuci. Pramenná základna dovoluje analyzovat spíše tyto případy, nicméně lze alespoň rámcově upozornit na ty úspěšnější. Příkladem jsou nabyvatelé zbytkového statku *Velký Újezd*, který se sice zadlužil, přesto se jej podařilo oddlužit a hospodaření učinit rentabilním. Zbytkový statek ve výměře 65 ha obdržel Josef Vlasák jako

571 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1483, sign. II B/1, Dopis ze dne 9. října 1930.

572 Státní okresní archiv Rakovník (dále jen SOKA Rakovník), fond MNV Ruda – Pamětní kniha, K 65, inv. č. 161, Záznam z roku 1941.

573 ABS Praha, fond Správa vyšetřování StB, oddělení válečných zločinů, sign. 325-74-5.

Obrázek 16: Velký Újezd – usedlost č. p. 45

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1438, sign. I E 2/3.

poškozený úředník za 287 981 Kč (původně nabízel 170 tisíc Kč).⁵⁷⁴ Postupně získával zápůjčky na nákup hnojiva a uhlí (8 277 Kč)⁵⁷⁵ či na chmelové sloupky (4 285 Kč). Usedlost si vyžádala investice, a tak si roku 1930 Vlasák vzal úvěr od Zemědělského úvěrního sdružení ve výši 80 tisíc Kč.⁵⁷⁶ Již v roce 1931 se Josefu Vlasákovi podařilo splatit přídělovou cenu zbytkového statku,⁵⁷⁷ přesto později žádal o úvěr a teprve sňatek jeho dcery přinesl dostatečný kapitál, aby se podařilo dostát veškerým závazkům.⁵⁷⁸ Roku 1936 jsou již jako spolumajitelé uváděni manželé Jiří a Anděla Šebkovi, Vlasákova dcera a jeho zeť.⁵⁷⁹ Jedná se o případ částečně úspěšného hospodaření, kdy nabyvatel dosáhl pomocí vhodné sňatkové strategie vyrovnání dluhů.

574 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1436, sign. I E 1/4, Nabídka za zbytkový statek v roce 1925; NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1442, sign. I E 2/15, Zvýšení nabídky.

575 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1483, sign. II B/1, Zápůjčka ze dne 30. prosince 1927.

576 Tamtéž, k. č. 1483, Zápůjčka ze dne 15. prosince 1927.

577 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1446, sign. I F6/2, Údaje o likvidaci.

578 Tamtéž. „Oznamuje, že svoji finanční situaci zlepšil v brzké době provdáním dcery a přínosem hotových peněz na statek budoucím zetěm.“ Citováno podle: Žádost o výplatu provozovacího úvěru v roce 1932.

579 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1483, sign. II B/1, Korespondence ohledně dluhopisu na nynější majitele manžele Šebkovi ze října 1936.

65653

číslo
vážený pane vedoucí komisaři!

V příloze posílám žádost o dvě drážbučárny a prosim, aby jste žádost mou S. P. U. doporučil.

Na bližší informaci dovoluji si Vám sdělit, jak následně byl jsem na panství Křivoklát zaměstnán jako hospodářský správce a své před pozemkovou reformou na dvoře Běleč do pozemkové reformy. Následkem pozemkové reformy přišel jsem o existenci a co náhradou byl mně od S. P. U. přidělen zbytkový statek - Běleč.

Moj manželka měla od jejích rodičů hospodářství po otci ve Velkém Újezdě a abych mohl převést přidělený mi zbytkový statek, byly jsme nuceni hospodářství toto prodat a odvrátili jsme sáň . . . . . Kč 230.000.-

ostatních peněz jsme měli 80.000.-

tedy starším . . . . . Kč 310.000.-

Z tohoto obvodu zaplatili jsme koloně státnímu pozemk. úřadu . . . . . Kč 188.031.-

odbytné 21.000.-

dohromady . . . . . Kč 129.031.-

Obrázek 17: Hugo Matoušek o situaci zbytkového statku Běleč v době převzetí

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1483, sign. II B/1, Žádost Huga Matouška o drážbučárny a úvěr ze dne 7. března 1935.

* * *

Příkladem finančně neudržitelného hospodaření je statek Běleč, který získali roku 1925 manželé Hugo a Marie Matouškovy za 330 313 Kč ve výměře 50 ha (původně nabývali polovinu výsledné částky). Po celá třicátá léta se potýkali s nedostatkem kapitálu, několikrát však obdrželi úvěrovou pomoc od Zemědělského úvěrního sdružení, vynaloženou na odvodnění pozemků a opravy budov, do nichž se více než dekádu neinvestovalo.⁵⁸⁰ Navzdory dlouhodobé snaze se jim nepodařilo dostat do černých čísel a statek učinit rentabilním. Špatná finanční situace, vysoký věk a zhoršující se zdravotní stav nakonec Matouškovy motivovaly k postoupení statku Josefu a Marii Kynčilovým (1939). Těm bylo zřejmé, že je třeba okamžitých investic – zakoupení traktoru, vápnění a hnojení kyselých půd, elektrifikace a stavba vodovodu. Značný kapitál jim zjevně umožnil uskutečnění mnohem ambicióznějších záměrů. Na konkrétním příkladu tedy můžeme sledovat obecné problémy, jež trápily většinu nabyvatelů, a to špatný stav statku v době jeho převzetí a nedostatečné prostředky na modernizaci.

* * *

Další modelový úpadek nabyvatele lze pozorovat na zbytkovém statku Třtice, který původně získal Alexandr Kraus za 600 tisíc Kč.⁵⁸¹ Kraus kvůli neutěšenému stavu

580 Tamtéž, k. č. 1483, Korespondence se Zemědělským úvěrním sdružením.

581 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1442, sign. I E 2/15, Dopis Kasalického na SPÚ došlý 5. května 1931.

hospodářství ze statku odešel a zájem následně projevil poškozený úředník Václav Kasalický, který nabídl 427 tisíc Kč, načež obnos navýšil na 470 tisíc Kč. SPÚ zřejmě nepovažoval tuto částku za dostatečnou, protože k dohodě nedošlo a Kasalický prozatím hospodařil na zbytkovém statku jako nájemce. Lze se domnívat, že i poté zkoušel SPÚ statek prodat, a proto odmítl v roce 1928 prodloužit nájem. Zbytkový statek nakonec nabídl Kasalickému za 600 tisíc Kč, ani na této částce se ale obě strany nedohodly, a tak byla přidělová cena snížena na 550 tisíc Kč. Počátkem třicátých let se Kasalický dostává do potíží a již není schopen hradit své závazky, načež SPÚ přidělovou cenu snižuje a Kasalický žádá odklad splátek. Hospodářská krize mimořádně postihla chmelaře, čehož Kasalický, který se na zbytkovém statku mimo jiné věnoval pěstování chmele, využil pro svou argumentaci při žádosti o vstřícný přístup ze strany SPÚ.⁵⁸² Roku 1931 sice získal půjčku od Zemědělského úvěrního sdružení ve výši 70 tisíc Kč, to ale zdaleka nestačilo, takže postupně žádal o další úvěry. Roku 1935 již jeho dluhy čítaly celkem 1 147 000 Kč, tedy více než dvojnásobek (sic!) původní přidělové ceny zbytkového statku Třtice (550 tisíc Kč). Další rána dopadla na hospodářství ve chvíli, kdy se zřítla střecha na stodole. Po této události SPÚ poskytl slevu na splátkách s odůvodněním, že se jedná o pozemkovou reformou poškozeného úředníka.

Situace se ještě více zkomplikovala, když 25. září 1938 Václav Kasalický po vyhlášení mobilizace nastoupil vojenskou službu.⁵⁸³ Hospodářství dočasně spravovala jeho žena Marie, dcera význačného lesnického znalce Aloise Nechleby. Celkové finanční zatížení tehdy činilo 1 446 493 Kč, tedy více než dvaapůlnásobek původní ceny zbytkového statku. Vzhledem ke svízelné finanční situaci Václava a Marie Kasalických jim byla v roce 1938 poskytnuta mimořádná pomoc. Došlo ke snížení přidělové ceny o 100 tisíc Kč, udělení přidělového úvěru ve výši 200 tisíc Kč a odprodeji některých pozemků. Při provádění této mimořádné pomoci se počítalo s tím, že statek bude v budoucnu vynášet 67 tisíc Kč ročně.⁵⁸⁴ Roku 1941 Marii a Václavu Kasalickým státní správa znovu povolila mimořádnou pomoc za účelem oddlužení a racionálního hospodaření. Avšak v říjnu 1941 došlo k zatčení Václava Kasalického, „který jako bývalý čsl. důstojník a vedoucí Sokola byl odvezen k vyšetření Kladenskému gestapu a tam odtud do Polska, kde též umučen, zůstává po něm žena a 2 děti“.⁵⁸⁵ Roku 1942 se hospodářství ve Třticích ujal nájemce Josef Holan, „kterému se zde špatně hospodařilo“.⁵⁸⁶

V kontextu první Československé republiky lze na příkladu zbytkového statku Třtice pozorovat snahu SPÚ a později i IX. odboru Ministerstva zemědělství ČSR nenechat nabyvatele upadnout do exekuce (dále budou rozvedeny statky Míče I. i Míče II., které skončily zabavením). Postupným snižováním původně vyměřené

582 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1483, sign. II B/1, Žádost o odklad splátek, podepsán Václav Kasalický, 1930.

583 Tamtéž, Dopis Marie Kasalické ze září 1939.

584 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1442, sign. I E 2/15, Návrh mimořádné pomoci z roku 1938.

585 Dostupné online: <<http://www.kronikatrtice.cz/Prepis/1938-1949%20-%20Prepis.pdf>> [15. 08. 2016], s. 138–139.

586 Citováno dle: Tamtéž, s. 139–140.

Obrázek 18: Olešná – dům č. p. 56

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1438, sign. IE 2/4.

přídělové ceny a finančními subvencemi se příslušná místa snažila udržet politický projekt pozemkové reformy.

* * *

Město Rakovník se na počátku dvacátých let 20. století aktivně zajímalo o možnost získat usedlost Olešná se zámeckou budovou a polnostmi, ačkoliv SPÚ neplánoval zařadit Olešnou do nadcházejícího pracovního programu (neměla se tedy přidělovat). Zástupci obce proto navštěvovali příslušné úředníky SPÚ – přidělového komisaře, centrálu SPÚ apod. Mimořádně zajímavé je, že nejvyšší představitelé SPÚ v čele s vicepředsedou Josefem Malým doporučovali městu, aby „obec vzala záležitost do ruky a hleděla získat Olešnou přímo od Fürstenberské správy“,⁵⁸⁷ čímž by se Rakovník vyhnul platbě nabývacího poplatku SPÚ. Úředníci předpokládali, že Fürstenberg na nabídku města přistoupí, protože správa křivoklátského velkostatku potřebovala finanční prostředky na dávku z majetku. Přesto se jednání o prodeji Olešné prodlužovala a město bylo nuceno intervenovat na různých úrovních (skrze politické strany, fürstenberské úředníky, SPÚ).⁵⁸⁸ Teprve v listopadu 1926 Fürstenberg vyslovil souhlas s prodejem olešenského dvora.⁵⁸⁹

587 Citováno dle: SOkA Rakovník, fond Archiv města Rakovník, k. č. 204, Zpráva o výsledku o intervenci v Praze dne 30. května 1928.

588 Fürstenberg měl ve dvoře ubytované penzisty.

589 SOkA Rakovník, fond Archiv města Rakovník, k. č. 204, Dopis ze dne 17. listopadu 1926, podepsán Fürstenberg.

Obrázek 19: Olešná

Zdroj: SOA v Praze, fond VS Křivoklát – Starý a Nový archiv (Maxerova sbírka), k. č. 53, inv. č. 4075, sign. 1505, Album Křivoklát.

Nabytí Olešné bylo spojeno se získáním dvora Hořesedly (vlastnil jej rod Wallis) a nákupem okolních lesů od Fürstenberga.⁵⁹⁰ Cena za dvůr Olešná ve výměře necelých 84 ha byla stanovena na 500 tisíc Kč, což bylo pro obec příznivé, a dokonce se odhadovalo, že zámeckou budovu získalo město zdarma.⁵⁹¹ Obec však musela zaplatit za živý a mrtvý inventář dalších 319 536 Kč a zásoby uskladněné ve dvoře vyšly na 80 464 Kč. Trhovou smlouvu obě strany podepsaly v červnu 1927.⁵⁹² Pro správu dvora Olešná, Hořesedly a okolních lesů zřídilo město čtyřčlenné Ředitelství lesů a hospodářské režie. Rakovník plánoval náklady hradit ze zisku za prodej městských pozemků v obci Senomaty, jejichž předražení vyneslo městu kritiku.⁵⁹³ Taktéž mělo být použito přebytku z obecního rozpočtu a zápůjčky ve výši 1 milion Kč.⁵⁹⁴ Rakovník se však zadlužil také nákupem olešenských lesů, na něž si půjčil 2 miliony Kč.⁵⁹⁵ Vzhledem k vysokému finančnímu zatížení města a nástupu krize do zemědělství se nepodařilo učinit hospodaření na Olešné rentabilním

590 Z parcelovaného dvora Hořesedly získalo město Rakovník 70 ha, druhou polovinu získal nabyvatel Müller. Původní hospodářský celek byl rozdělen zdí.

591 Ze zámku plánovalo město zřídit například chorobinec. SOkA Rakovník, fond Archiv města Rakovník, k. č. 204, Zpráva o prohlídce zámku v Olešné u Rakovníka provedené z rozkazu Zemského správního výboru ze dne 26. dubna 1926.

592 SOkA Rakovník, fond Archiv města Rakovník, k. č. 203, Trhová smlouva o zbytkový statek Olešná.

593 *Zbytkové statky a jiné objekty na velkostatku Křivoklát*, Národní hospodář, ze dne 27. srpna 1925.

594 SOkA Rakovník, fond Archiv města Rakovník, k. č. 203, Výpis ze zápisu o schůzi městského zastupitelstva, konané dne 13. března 1926 za přítomnosti 26 členů a náhradníků ze 36 členů tohoto sboru.

595 Tamtéž, k. č. 203, Dopis Okresní správní komisi v Rakovníku ze dne 12. března 1927.

Obrázek 20: Ing. Karel Galler

Zdroj: SOkA Rakovník, fond Archiv města Rakovník, k. č. 203, Úmrtní oznámení.

a z důvodu trvalé ztráty a vysoké hypotéky (6 milionů Kč) se městské zastupitelstvo nakonec rozhodlo dvůr Olešná odprodat.⁵⁹⁶ Uchazečů se objevila celá řada, nabízeli ale velmi nízké částky (kolem 800 tisíc Kč).⁵⁹⁷ Při prohlídce dvora dokonce jeden z realitních prostředníků Štěpán Ed. Berger poznamenal, že „dvůr Olešná se zámkem je tak budovami přeplněn, že by na tu výměru stačila čtvrtina těchto budov a ještě by se měl majitel co ohánět, aby tuto čtvrtinu z výnosu ekonomie v pořádku udržeti mohl. [...] Zámek je umístěn tak nešikovně, že se jako zámek k obývání při sebe větším nákladu upotřebiti nedá. Oprava budov se zámkem by vyžadovala nejméně 1000 000 Kč a kdyby nový majitel vše do nejlepšího pořádku uvedl, nevěděl by co s těmi budovami, když pole k tomu nejsou.“⁵⁹⁸ Navzdory výše uvedenému se zájemce s dostatečným finančním kapitálem našel, a to generální ředitel České obchodní společnosti Ing. Karel Galler. Původně za usedlost nabízel 1,3 milionu Kč, nakonec ale získal dvůr ve výměře 91 ha za 1,4 milionu Kč (za pozemky s budovami 746 tisíc Kč, inventář 345 tisíc Kč, zásoby, komposty, práci a podíl v lihovaru 309 tisíc Kč).⁵⁹⁹ Karel Galler pocházel z nedalekých Petrovic a v nabídce městu Rakovník uváděl, že má na Olešné osobní zájem. Podle městského zastupitelstva plánoval na olešenském dvoře strávit se svým příbuzenstvem penzi.

Příklad zbytkového statku Olešná ukazuje, že město Rakovník nedisponovalo dostatečným kapitálem, aby jej učinilo rentabilním. Už při samotném nákupu se Rakovník zadlužil, načež se městská rada usnesla na odprodeji dvora se zámeckou

596 Tamtéž, k. č. 203, Výpis ze zápisu o schůzi městské rady, která se konala ve středu 4. července 1934 o 7. hodině večerní v zasedací síni městské rady.

597 SOkA Rakovník, fond Archiv města Rakovník, k. č. 204, Nabídky Jana Hlady z Hřešihlav, Stanislava Nováka apod.

598 Citováno dle: Tamtéž, k. č. 204, Dopis ze dne 18. srpna 1932, podepsán Štěpán Ed. Berger.

599 SOkA Rakovník, fond Archiv města Rakovník, k. č. 203, Zpráva Okresního úřadu v Rakovníku ze dne 31. srpna 1934.

Obrázek 21: Míče – obytný dům v nádvoří

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1438, sign. I E 2/3.

budovou. Jeho novým nabyvatelem se stal místní rodák s dostatečným finančním kapitálem, který mohl do objektu a polností investovat a zámek si pro sebe opravit.⁶⁰⁰ Galler se snažil získat Olešnou se zámečkem z prestižních důvodů, kdežto zastupitelstvo obce Rakovník učinilo ve dvacátých letech investici s vidinou finančního zisku. Město Rakovník si ve svém majetku ponechalo lesy, jež odkoupilo od majitele křivoklátského velkostatku Maxmiliána Egona Fürstenberga.

* * *

Zbytkové statky *Míče I.* i *Míče II.*, které vznikly rozdělením jednotného celku (poplužní dvůr Míče), se těšily aktivnímu zájmu ze strany obou svých pozdějších nabyvatelů. První z nich byli Mixovi, kteří nabízeli v roce 1927 za Míče I. ve výměře 52 ha celkem 180 tisíc Kč. Nakonec však projeví ochotu přistoupit na obnos podstatně vyšší, a to 255 tisíc Kč. Tuto cílovou částku SPÚ po přeměrování v roce 1931 zvýšil na 268 055 Kč, protože zjistil, že statek neodpovídá původní výměře (místo 52 ha se jednalo o 55 ha). Podobně postupoval i Dubitzký⁶⁰¹ u usedlosti Míče II. ve výměře 45 ha. Původně nabízel 85 tisíc Kč, později ale částku zvedl na 230 tisíc Kč

600 SOkA, Rakovník, fond Archiv obce Olešná – Pamětní kniha, K 9, inv. č. 10, Záznam z roku 1935.

601 V dobových pramenech někdy též Dubický.

Obrázek 22: Míče – dům deputátníků uprostřed nádvoří

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1438, sign. I E 2/3.

(sic!).⁶⁰² Dubitzký zřejmě učinil takto vysokou investici s vyhlídkou výnosného pěstování chmele v této oblasti Křivoklátska, na které soustředil své podnikatelské aktivity.

V rozporu s původními optimistickými očekáváními se oba zbytkové statky dostaly na počátku třicátých let do silných finančních potíží. Důvodem byl jak pokles cen chmele, tak skutečnost, že se jednalo o rozptýlené parcely, jejichž obhospodařování je nákladnější než na scelených polnostech. SPÚ se postupně hlásili věřitelé obou nabyvatelů s nároky na vyplacení svých pohledávek (provedené investice, finanční prokuratura). Oba statky nakonec přešly do exekuce. Zatímco Mixovi (Míče I.) na exekuční řízení přistoupili, s Dubitzkými (Míče II.) řešil SPÚ vzniklou situaci soudně.⁶⁰³ Manželé Dubitzkých si stěžovali, že Mixovi z původního poplužního dvora obdrželi veškeré obytné a hospodářské budovy, kdežto na ně zbyl domek pro deputátníky ve špatném stavu. Pole, jež získali, se předtím již řadu let neobdělávala. Hospodářství si vyžádalo stavbu nových budov a kultivaci půdy, nákladnou na spotřebu umělých hnojiv, opravy meliorací apod. Do zbytkového statku museli v prvních letech investovat značné finanční obnosy (zhruba 390 tisíc Kč), očekáva-

602 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1443, sign. I E 4, Přídělová cena zbytkového statku Míče II.

603 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1484, sign. I E/2, Odpověď na žalobu ze dne 6. května 1933.

Obrázek 23: Míče – investice nabyvatele zbytkového statku Míče II., nové chlévky a kurníky

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1442, sign. I E 2/14.

ný výnos se ale kvůli velké hospodářské krizi nedostavil. Během dubna 1933 došlo za dramatických okolností k exekčnímu vystěhování obou nabyvatelů: „František a Emanuela Dubických kladli odpor proti vyklizení zbytk[ového] statku a F. Dubický odmítl jakékoliv jednání.“⁶⁰⁴ Manželé Dubitzkých se nakonec s SPÚ dohodli a ten za ně vyrovnal např. nedoplatky zdravotního, invalidního a starobního pojištění a daňové nedoplatky.⁶⁰⁵

Statky Míče I. a Míče II. byly následně spojeny v jeden zbytkový statek, který koupil za 750 tisíc Kč Josef Pišvejc z Městečka u Křivoklátu. Podle odhadů SPÚ měla být částka za spojený statek vyšší (cca 884 tisíc Kč), byla ale snížena kvůli tomu, že se jednalo o nepřilíš výnosné objekty, o něž nebyl velký zájem.⁶⁰⁶ Spojením obou zbytkových statků v jeden celek uznal SPÚ nemožnost rentabilního podnikání na násilně rozděleném hospodářském celku. Zjevně neudržitelné hospodaření a vysoké zadlužení nabyvatelů vedly SPÚ k připuštění exekuce, i když se jednalo o pozemkovou reformou poškozené úředníky, což lze sledovat jen ojediněle. Příklad usedlostí

604 Tamtéž, k. č. 1484, Zpráva ze dne 13. listopadu 1934, podepsán Libosvár.

605 Tamtéž, k. č. 1484, sign. I E/2, Dopis datován 11. prosince 1934, podepsán Libosvár; Tamtéž, Dopis datován 11. prosince 1934, podepsán Libosvár.

606 O zbytkový statek se ještě ucházel Václav Chovaneček, známý Dubitzkých, se kterým sepsali smlouvu, již neschválil SPÚ. Chovaneček vyjednávání s SPÚ protahoval, a tak byl vybrán příjemce Pišvejc.

Míče I. a Míče II. posloužil jako ilustrace zbytkového statku v exekuci, na němž se původní majitelé nedokázali udržet.

* * *

Analýzu lze doplnit rozborem „nájmu, který přivodil krach“ na zestátněném dvoře *Amalie*. Pro úplnost je třeba dodat, že dvůr *Amalie* po provedení pozemkové reformy⁶⁰⁷ postupně obhospodařovaly dvě rodiny. Aloise Havelku vystřídali František a Františka Novákoví, pocházející dle kroniky obce Ruda z Moravy.⁶⁰⁸ Jelikož Novákoví objekt od státu pouze najímali (včetně lihovaru a sušárny), nebyl podle dobové terminologie vnímán jako zbytkový statek. Ostatně v oficiálních statistikách SPÚ coby zbytkový statek nefiguroval a ani se s ním tak nenakládalo. Shoda s ostatními zbytkovými statky panovala pouze ve výměře, která činila 395 ha. Přesto toto označení občas zaznívalo, zejména od peněžních ústavů (např. výpisy z úvěrních listin).

Budovy převzali Novákoví od Havelky v roce 1930, a to „údajně“ zchátralé (Havelka je od fürstenberské správy přejímal v „řádném stavu“).⁶⁰⁹ Na druhou stranu obecní zastupitelstvo obce Ruda později uvádělo, že budovy získali Novákoví ve velmi dobrém stavu. Přesto si Novákoví hned roku 1931 vzali od družstva Reforma úvěr ve výši 350 tisíc Kč, za který ručily dvě sprátelené rodiny. Podle analýzy družstva sice Novákoví původně disponovali nemalým kapitálem, o svůj majetek ale v důsledku krize, nevhodného hospodaření (např. uzavírání nevýhodných smluv) a škod způsobených divokou zvěří nakonec přišli. Situace se ještě více zkomplikovala roku 1933, kdy Novákoví žádali obec Rudu o přímluvu u státní správy a ta vyslala svého zástupce, aby „intervenoval za uhájení pracovního poměru dělnictva na dvoře *Amalii*. Týž se zástupci dělnictva intervenoval i u okres. úřadu ve Slaném. Obojí málo pomohlo. Poměry se horšily stále víc a více.“⁶¹⁰ V důsledku neblahého vývoje došlo k zastavení výroby na dvoře *Amalie* a nájemci byly zabaveny plodiny (brambory a len). Novák svolal zaměstnance a předložil jim k podpisu listinu, v níž požádali o finanční podporu státu. Pokus takto získat finance se však nepovedl, jelikož „dělnictvo si šlo za týden pro mzdu, bylo však odmítnuto a bylo mu řečeno, že už nikdo na jeho práci nereflktuje. Po této zkušenosti veškeré dělnictvo své podpisy na státní správě velkostatku v Křivoklátě odvolalo.“⁶¹¹ Během června 1934 se záležitost dvora *Amalie* interpelovala v Poslanecké sněmovně,⁶¹² v důsledku

607 Během fürstenberské správy jej měl v pachtu Ludvík Seger ve výměře 351 ha. NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1483, sign. II B/1, Pachtovní smlouva ze dne 7. července 1926. Tato pachtovní smlouva byla převedena na Aloise Havelku ke dni 25. ledna 1927.

608 Tamtéž, k. č. 1483, Výpis z úvěrových listin; SOkA Rakovník, fond MNV Ruda – Pamětní kniha K 65, inv. č. 161, Záznam z roku 1930, s. 94.

609 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1483, sign. II B/1, Výpis z úvěrových listin.

610 Citováno dle: SOkA Rakovník, fond MNV Ruda – Pamětní kniha K 65, inv. č. 161, Záznam z roku 1933, s. 128.

611 Citováno dle: Tamtéž, Záznam z roku 1934, s. 143.

612 „Dne 20. července 1930 převzal do nájmu po Aloisů Havelkovi státní dvůr „*Amalie*“ nový nájemce Frant. Novák. Živý inventář tehdy sestával z 200 kusů hovězího dobytka a 7 párů koní. Tehdy sklídilo se na dvoře 60 vagonů obilí. Budovy a mrtvý inventář byl ve velmi dobrém stavu. Pole byla řádně obdělávána a oseta. V květnu letošního roku stav živého i mrtvého inventáře je tak žalostný, že z původních 200 kusů hovězího dobytka zbylo tu jen 30 kusů. Samozřejmě, že i mrtvý inventář

Obrázek 24: Dvůr Amalie

Zdroj: SOA v Praze, fond VS Křivoklát – Starý a Nový archiv (Maxerova sbírka), k. č. 53, sign. 1505, inv. č. 4075, Album Křivoklát.

čehož byl Novák ze dvora okamžitě vypovězen. Celá záležitost se nakonec řešila soudně, protože se Novák odmítal ze dvora vystěhovat.⁶¹³ Teprve v listopadu 1934 přišel na dvůr Amalie nový nájemce, jistý R. Lieber.⁶¹⁴

Novákovi nedokázali učinit hospodaření na pronajatém dvoře rentabilním, přestali být schopni plnit své závazky a skončili v exekuci. Jejich ručitelé se v důsledku

---

za tohoto stavu zchátral. Pole jsou nedbale obdělávána, samý pýr a bodlák, ačkoliv doba k osetí dávno uplynula, leží většina polí jednoho z nejkrásnějších státních dvorů ladem a co bylo zaseto, je úplně zaplaveno pýrem a bodlácím. Ovocný sad, který býval chloubou dvora, je zničen, nejlepší stromy jsou vykáceny a spáleny, vnitřek dvora vyrabován, trámy a prkna spáleny. Na tomto dvoře shnilo pro nedostatek dostatečných opatření přes 10 vagónů lnu. Dne 4. listopadu 1933 byl zastaven na dvoře „Amalie“ provoz a dvůr ponechán na pospas zkáze. Při tom přišlo o zaměstnání několik desítek rodin, jejich členové jsou úplně bez prostředků ponecháni na pospas kruté bídě. Nemohou nalézt práci, nemohou dosíci vyplacení zadržené mzdy, která jde u jednotlivců do tisíců, nebyla jim také přiznána podpora v rámci stravovací akce ministerstva sociální péče a za těchto okolností byli vypovězeni z deputátních bytů. Tímto zjevem poškozen byl velmi citelně československý stát a zaměstnanci na dvoře „Amalie“. Dalším prodlením hrozí ztráty státu i zaměstnancům. Podepsaní táží se pana ministra zemědělství: 1. Je-li mu znám stav na státním dvoře „Amalii“? 2. Je-li ochoten zjednatí nápravu a zamezení dalším škodám? 3. Je-li ochoten postarati se, aby propuštěným byla vyplacena mzda, odvolána byla jejich výpověď z bytů a byli znovu do zaměstnání přijati? 4. Je-li ochoten učiniti bezodkladné opatření, aby uvedený zemědělský objekt obhospodařován byl svědomitým a řádným nájemcem? 5. Jest pan ministr sociální péče ochoten naříditi, aby zaměstnanci, kteří přišli na dvoře „Amalii“ ne vlastní vinou o zaměstnání, byli zařazeni do stravovací akce ministerstva sociální péče?“ Dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t2669_01.htm> 2669/I. Interpelace poslanců A. Hatiny, J. Hynka, V. Mikuláše a druhů ze dne 15. června 1934 [15. 08. 2016].

613 Odpověď na interpelaci, dostupné online:

<http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t2738_03.htm> 2738/ XXII. Odpověď ministra zemědělství a ministra sociální péče ze dne 27. září 1934 [15. 08. 2016].

614 SOkA Rakovník, fond MNV Ruda – Pamětní kniha K 65, inv. č. 161, záznam z roku 1934, s. 159.

těchto událostí těž ocitli ve finanční tísní. Nakonec převzala část závazku Moravská banka, která v celé záležitosti intervenovala. Družstvo Reforma učinilo slevu a přistoupilo na nabídku Moravské banky, která v roce 1941 uhradila zbylou dlužnou částku (40 tisíc Kč). Nastíněná situace ilustruje, jak likvidačním se hospodaření na zestátněném dvoře mohlo pro rodinu stát.

* * *

Výše uvedené příklady sloužily jako modelové vzory hospodaření na zbytkových statcích. Neuvážené rozdělení dvora Míče ve dvě usedlosti (Míče I., Míče II.) přispělo k finančnímu úpadku jejich nabyvatelů. Zbytkový statek Třtice získal pozemkovou reformou poškozený úředník a SPÚ se snažil, aby jej nabyvatel i přes všechny obtíže udržel. Dále byl zmíněn dvůr Běleč, jenž dokládá, že se původní nabyvatelé po více než desetileté péči o statek raději rozhodli pro odprodej, a tak se nejspíše vyhnuli exekuci. Na příkladu Velkého Újezda lze sledovat hospodářství, které se na počátku třicátých let jevilo jako neudržitelné, ale nabyvatelům se podařilo nepříznivou situaci stabilizovat. Petrovice a Ruda upoutaly pozornost především nestandardním výběrem nabyvatelů. Sestry Pekárková a Tuhá z Petrovic byly jednoznačně silnými kapitálovými jedinci. Naopak u Marie Frolíkové z Rudy se finanční těžkosti objevily, avšak relativně nezadlužený majetek dokázala předat své dceři a jejímu manželovi Františku Frolíkovi, úředníkovi SPÚ. Zcela neúspěšným nabyvatelem se ukázalo město Rakovník na zbytkovém statku Olešná, který odkoupil roku 1934 podnikatel Karel Galler. Analyzováno bylo také hospodaření na celku, který svojí podstatou nenaplnuje definici zbytkového statku, ale nakládání s ním bylo podobné. Nájemci dvora Amalie nedokázali své hospodaření udržet a skončili v exekuci.

Pro interpretaci výše uvedených příkladů výborně poslouží unikátní postřehy úředníka SPÚ Antonína Pavla, který si všímal problémů v hospodaření na zbytkových statcích již na počátku třicátých let 20. století. Nabyvatele rozdělil do dvou hlavních skupin, a to na bývalé nájemce a bývalé zaměstnance velkostatku. Podle jeho názoru měli bývalí nájemci živý i mrtvý inventář (např. hospodářská zvířata a stroje) a přidělovou cenu zaplatili buď hotově, nebo pomocí hypotekárního úvěru, jelikož vlastnili zavedená hospodářství. To jim poskytovalo určitou výhodu v hospodaření, protože se na počátku výrazněji nezadlužili, kdežto bývalí zaměstnanci museli živý i mrtvý inventář nakoupit, a to jim investice mnohdy zvýšilo až o 100%.⁶¹⁵ Obdobnou situaci je možné sledovat i na výše rozebraných případech zbytkových statků na Křivoklátě. Do krize se dostávají právě bývalí zaměstnanci (poškození úředníci), tedy zástupci druhé Pavlovy skupiny. Jediný bývalý nájemce (poškozený nájemce) mezi nabyvateli se do tak hluboké krize nedostal. Je třeba upozornit, že ne všechny případy hospodaření na zbytkových statcích nutně vedly k úpadku. Z celkového počtu 28 zbytkových statků na dvaceti hospodařily soukromé osoby, z čehož jen u sedmi lze pozorovat větší finanční potíže. Jednalo se tedy o 35 % soukromých nabyvatelů, k nimž můžeme připočíst neúspěch městské

615 PAVEL, A., *K hospodářské a finanční situaci zbytkových statků*, c. d., s. 8–10.

správy (jestliže se započítá propuštění ze záboru a komunální i družstevní správa, se značnými finančními potížemi se potýkalo 25 % zbytkových statků). Na druhou stranu o úspěšných hospodářstvích není takové množství informací, protože jim SPÚ nevěnoval zvýšenou pozornost. Při interpretaci je třeba upozornit ještě na jednu důležitou okolnost, a to na snahu SPÚ udržet nabyvatele na získaných usedlostech pomocí různých úvěrů a slev. Navzdory finančním ztrátám vynaložil SPÚ mnoho úsilí, aby udržel dosažené výsledky pozemkové reformy.

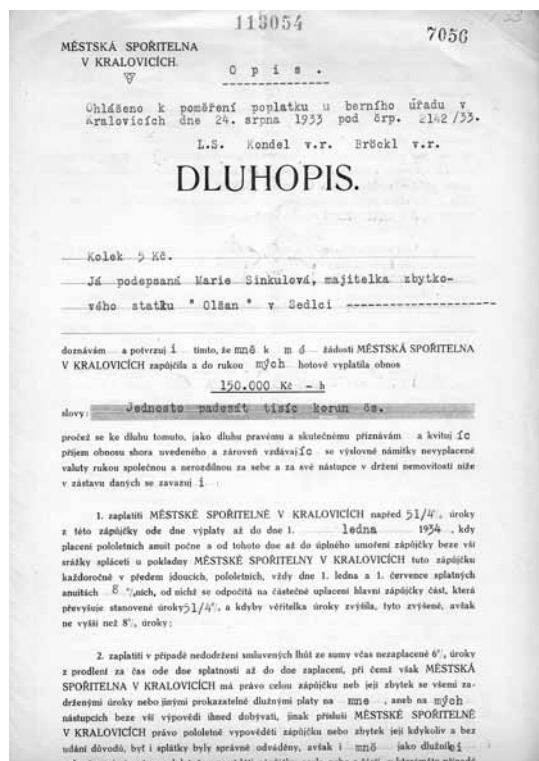
4.2.2 NABYVATELÉ PRŮMĚRNÝCH DVORŮ ZBYTKOVÉ STATKY PLASY

Specifický ráz krajiny severního Plzeňska tvořený barokními dvory zřejmě předznamenal podobu zbytkových statků na velkostatku Plasy. Ve většině případů je tvořily unikátní stavby, jež vznikly během hospodaření cisterciáckého kláštera v 18. století. Zbytkových statků v této oblasti lze k roku 1930 napočítat celkem deset.

Tabulka 15: Zbytkové statky na velkostatku Plasy

Poř. číslo	Zbytkový statek	Výměra	Počet majitelů	Poznámka
1	Dvůr Býkov	93,5 ha	Spěváček v nájmu, přenechává Kokšovi (1925)	obhospodařován v nájmu
2	Dvůr Hubenov	114 ha	1 (Runt)	1940 žaloba o vyklizení dvora
3	Kaceřov	64 ha	1 (Spěváček)	poškozený nájemce
4	Lednice	55 ha	1 (Jánský)	poškozený nájemce ; zatížen dluhy
5	Lomany	133,2 ha		ponechán v záboru
6	Olšany	230,2 ha	1 (Sinkule)	pacht; 1940 exekuce; poškozený nájemce
7	Plasy	90,5 ha		propuštěn ze záboru
8	Rohy	89,13 ha	1 (Fencel)	poškozený nájemce ; exekuce
9	Sechutice	116 ha	1 (Thiebenovi)	poškozený nájemce ; zatížen dluhy
10	Třemošnice	40,3 ha	1 (Volínovi)	zemědělec

Ze sedmi zbytkových statků na plaském velkostatku, které získali soukromí uchazeči, skončily dva v exekuci. Další dva zbytkové statky byly propuštěny Metternichovi a jeden zůstal v záboru. Na několika konkrétních příkladech lze demonstrovat, jakým způsobem se nabyvatelé vyrovnávali s nepříznivými hospodářskými okolnostmi. Zbytkový statek *Olšany* ukazuje hospodaření ovdovělé majitelky v krizových třicátých letech, kdy usedlost sice udržela, dědicům ji ale předala zatíženou dluhy. Vedle toho zbytkový statek *Rohy*, který se rovněž dostal do ekonomických potíží, poslouží jako ilustrace, jakým způsobem mohl SPÚ chránit nabyvatele před hospodářským úpadkem.

Obrázek 25: Dluhopis Marie Sinkulové

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3621, sign. II A.

* * *

Roku 1931 získali Václav a Marie Sinkulovi do vlastnictví zbytkový statek *Olšany*, na kterém dříve hospodařili.⁶¹⁶ Jednalo se o poměrně velikou usedlost (193 ha), kterou Sinkulovi koupili za 820 tisíc Kč.⁶¹⁷ Již v březnu téhož roku však Václav Sinkule zemřel,⁶¹⁸ načež se Marie Sinkulová dostala do potíží a žádala řadu úvěrů, například od Městské spořitelny v Kralovicích (1933) nebo banky Slavie (1937). Do roku 1939 se její dluh vyšplhal na 970 tisíc Kč, tedy podstatně větší částku, než činila původní kupní cena zbytkového statku. Přesto IX. odbor Ministerstva zemědělství ČSR (nástupce SPÚ) povolil další úvěr. Potíže se tím ovšem vyřešit nepodařilo a již roku 1940 se uvažovalo o exekuci. Během druhé světové války byla na *Olšany* dosazena vnučená správa, která je ještě více zadlužila. Nemovitost s polnostmi se sice po smrti majitelky Marie S. snažila získat Vilma Sinkulová pro svoji dceru Janu (vnučku Marie Sinkulové),⁶¹⁹ avšak v dědickém řízení majetek přešel na Mariina nejmladšího syna Oldřicha.⁶²⁰ Ten se po skončení války snažil obnovit hospodaření na zadlužené

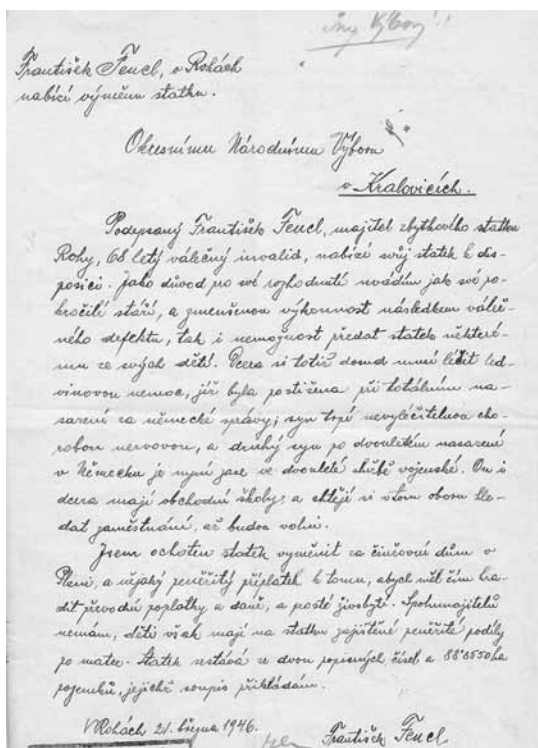
616 SOA Nepomuk, fond VS Plasy, k. č. 261, sign. 2 dom, Provádění knihovního pořádku, Katastrální měřický ústav v Kralovicích, Nástin prohlášení Marie Sinkulové, nedatováno, rok 1939.

617 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3607, sign. I E1, Protokol ze dne 7. ledna 1925.

618 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3621, sign. II A, Oznámení syna o úmrtí otce (23. března 1931), „Přechází jeho polovina na moji matku...“, Dopis ze dne 19. dubna 1931, podepsán Václav Sinkule.

619 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3621, sign. II A, Žádost o schválení postupní smlouvy Vilmy Sinkulové ze dne 10. dubna 1942.

620 KNEDLHANS, Ladislav, *Z historie osady Olšany*, Vlastivědný sborník. Čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska, 2001, 11, 4, s. 7.

Obrázek 26: Nabídka Františka Fencle z roku 1946

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3621, sign. II A.

nemovitosti, kvůli revizi pozemkové reformy se mu jej ale udržet nepodařilo.⁶²¹ Příklad zbytkového statku Olšany ukázal hospodářství, které zůstalo ve vlastnictví rodiny původních nabyvatelů až do revize pozemkové reformy. Krátce po zakoupení zbytkového statku zemřel jeden z nabyvatelů a majetek zůstal v rukou jeho vdovy, která ho postupně zadlužila. Dosazení nucené správy během druhé světové války zadlužení objektu ještě více umocnilo.

* * *

Na velkostatku Plasy se do exekuce dostal zbytkový statek *Rohy* o výměře 89 ha, který získali roku 1923 jeho bývalí nájemci František a Anna Fenclovi.⁶²² Hospodaření od počátku naráželo na problémy. První půjčku si Fenclovi brali v roce 1927 a poté následovalo několik dalších. Kvůli postupujícímu zadlužování se SPÚ snažil nabyvatelům vyjít vstříc a snížil přidělovou cenu.⁶²³ Iniciativa ze strany SPÚ s cílem udržet přidělce na zbytkovém statku byla zřejmá. Přesto se roku 1941 nacházeli Fenclovi v takové situaci, že došlo k vyhlášení exekuce. Navzdory nepříznivému vývoji se jim však podařilo

621 Ke dni 1. července 1941 byl statek zadlužen částkou 1 302 000 K, ovšem v průběhu druhé světové války zvýšila nucená správa zadlužení na 2 798 000 K (stav k 5. květnu 1945). Roku 1946 byl statek (tehdy již o výměře 232 ha) obhospodařován Národní správou zastoupenou Osvaldem Míčkem a o dvůr se ucházel také Oldřich Sinkule, syn Marie Sinkulové. Olšany nakonec získal, ovšem i s dluhy, jež vznikly během druhé světové války. Sinkule následně přihlásil dluh jako válečné škody v hospodaření na dvoře se však ujal až v lednu 1947. Podle dopisu z roku 1951 byl již Oldřich Sinkule v jáchymovské donucovací pracovně a jeho majetek převzaly Státní statky v Chříči. Blíže viz AČNB Praha, fond Živnostenská banka, sign. ŽB 8542/2 Sinkulová Marie, Olšany.

622 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3607, sign. I E1, Protokol sepsaný komisí SPÚ dne 16. listopadu 1923 v Rohách.

623 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3621, sign. II A, Dluhopisy.

udržet zbytkový statek ve svém majetku až do poválečné revize pozemkové reformy. Roku 1946 se jej zestárlý a ovdovělý Fencel (68 let, válečný invalida) snažil odprodat⁶²⁴ Okresnímu národnímu výboru v Kralovicích výměnou za činžovní dům v Plz-ni,⁶²⁵ což ale výbor nereflektoval a statek šel do revize pozemkové reformy.⁶²⁶

* * *

Pro interpretaci pozemkové reformy jsou sice poměrně zásadní úvahy Antonína Pavla o příčinách hospodářských problémů na zbytkových statcích, velkostatek Plasy je ovšem specifický případ, neboť mezi nabyvateli nefigurují žádní poškození úředníci. Archivní materiál neposkytuje uspokojivou odpověď, proč tomu tak bylo. Poškození úředníci byli zřejmě odškodňováni spíše finančně než ziskem zbytkových statků a nejde opomenout ani odlišné preference ze strany SPÚ. Mechanismus přidělování zbytkových statků by se měl stát předmětem dalšího výzkumu, který teprve umožní vytvořit určitý model přidělové praxe SPÚ.

Analýza hospodaření ukázala, že do exekuce se dostali nabyvatelé z řad poškozených nájemců. Mezi pěti nabyvateli z této kategorie skončili dva v hrozbě exekuce. Ovdovělá Marie Sinkulová hospodařila sama a zbytkový statek Rohy si vyžádal vyšší investice do oprav, nežli jeho nabyvatelé Fenclovi očekávali. Na rozdíl od křivoklátských zbytkových statků, které potkala exekuce, se podařilo usedlosti udržet v majetku původních nabyvatelů až do poválečné revize první pozemkové reformy. Na velkostatku Plasy se přitom vyskytovaly i úspěšně obhospodařované zbytkové statky, které dokonce tvořily výraznou většinu. Z celkového počtu deseti statků na sedmi hospodařily soukromé osoby, přičemž jen u dvou se objevily větší finanční potíže (zhruba 29 % soukromých nabyvatelů, 20 % všech zbytkových statků). Stejně jako u velkostatku Křivoklát nelze podrobit úspěšná hospodářství detailní analýze, neboť potřebné prameny absentují.

4.2.3 ÚŘEDNÍCI VELKOSTATKU V ROLI MAJITELŮ USEDLOSTÍ ZBYTKOVÉ STATKY VELKOSTATEK RADNICE

Na velkostatku Radnice vzniklo osm zbytkových statků. Oficiální statistika SPÚ udává číslo sedm, nezapočítává ale lihovar ve Vojenicích, jež získalo lihovarnické

624 K 1. červenci 1941 činily dluhy cca 325 tisíc K, ovšem k 5. květnu 1945 již cca 885 000 K, zvýšily se tedy zhruba o 560 tisíc K. Z provozního úvěru byl například zakoupen traktor, který na statku zůstal. Blíže k hospodářské situaci viz AČNB Praha, fond Živnostenská banka, sign. ŽB 8533/005, Fencel František, majitel Rohy, Výpis finanční situace z 21. února 1947. Věřitelské ústavy byly o Fenclových plánech informovány: „Po německé nucené správě po převratu 1945 jmenoval okres. nár. výbor v Kralovicích národním správcem dvora Rohy Bohuslava Kozu, z Potvorova, p[ošta] Kralovice. Tento zde byl až do ukončení podzimní síje 1945. Pak se ujal hospodaření majitel Frant. Fencel, který je na dvoře dodnes. Tento nabídl nebo dal k dispozici tento dvůr Rohy O. N. V. v Kralovicích s podmínkou, že mu tento dá záměnou činžovní dům. O parcelaci dvora by byl nejen ve zdejší ale i okolních obcích velký zájem.“ Tamtéž, Přípisek na zprávě Zemědělské banky v Praze, národní podnik ze dne 13. června 1946.

625 Z revize pozemkové reformy František Fencel získal o ha (sic!). Viz NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3621, sign. II A, Nabídka zbytkového statku datována 21. března 1946, podepsán František Fencel.

626 NA Praha, Revize pozemkové reformy – brožura, separát, nedatováno.

družstvo. Jelikož se s ním v soudobých pramenech pracovalo jako se zbytkovým statkem, byl zařazen i do následujícího přehledu.

Tabulka 16: Zbytkové statky na velkostatku Radnice

Zbytkový				
Poř. státek	Výměra	Počet majitelů	Poznámka	
1	Březina	89,5 ha	propuštěn vlastníkovi	
2	Darová	110 ha	1 (Sinkulovi)	poškozený nájemce
3	Chomle	40 ha	1 (Řehoř)	poškozený úředník
4	Přívětice	143 ha	propuštěn vlastníkovi	
5	Radnice	93 ha	propuštěn vlastníkovi	
6	Svinná	123 ha	1 (Hejných)	poškozený úředník
7	Vojenice	56 ha	1 (Šnajdrovi)	poškozený úředník; snižování ceny
8	Vojenice – lihovar		1 (družstvo)	

Mezi osmi zbytkovými statky byly tři propuštěny vlastníkovi, tedy Sternbergovi, jeden získalo družstvo a na čtyřech hospodařili soukromí nabyvatelé. Ve třech případech se jednalo o poškozeného úředníka a v jednom o poškozeného nájemce. Na rozdíl od předchozích velkostatků (Křivoklát, Plasy) se zde neobjevují tak zásadní problémy s hospodařením. Výjimku tvořil pouze zbytkový statek *Vojenice*, který zakoupili v roce 1926 Václav a Eliška Šnajdrovi ve výměře 56 ha za 225 tisíc Kč.⁶²⁷ Roku 1929 jim byla přidělová cena snížena na 202,5 tisíce Kč a získali úvěr ve výši 110 tisíc Kč od Sirotčího úřadu Okresního soudu ve Zbiroze.⁶²⁸ Další informace o problémech s jejich hospodařením ovšem prameny nezachycují, lze tudíž předpokládat, že dostali svým závazkům. Poměrně úspěšné hospodaření pozorujeme i na jiných zbytkových statcích. Kupříkladu nabyvatelé usedlosti *Svinná* dokonce disponovali dostatečným kapitálem pro investice do modernizace (nákup traktoru).⁶²⁹

* * *

Pozornost si jistě zaslouží *Svinná* ve výměře 123 ha, kterou koupil v roce 1928 za 355 tisíc Kč Václav Hejný, ředitel velkostatku Radnice.⁶³⁰ V přidělovém řízení se o Svinnou ucházelo jedenáct žadatelů, z toho dva legionáři (italský a ruský). Ke každé přihlášce připojoval své dobrozdání přidělový komisař, jenž byl přesvědčen o způsobilosti jen dvou uchazečů z řad místního obyvatelstva. Jelikož ostatní

627 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4899, sign. I F1, Informace pro odbory SPÚ, datováno dne 18. února 1926.

628 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4898, sign. I E1, Informace pro odbory SPÚ, datováno dne 4. dubna 1929.

629 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4904, sign. II C, Hospodářská zpráva Svinná, Václav a Helena Hejní, datováno dne 10. února 1929. Václav a Helena Hejní pravděpodobně čerpali první úvěry až ve čtyřicátých letech, které se jim dařilo umořovat. Blíže AČNB Praha, fond Agrární banka, sign. AB/134/153, 183, 193 a AB/135/46, Žádosti datovány v rozmezí let 1941–1942.

630 CÍZL, V., *Průvodce po Radnicích a okolí*, c. d., s. 39; NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4898, sign. I E1, Rozhodnutí o přidělu zbytkového statku ze dne 17. července 1928.

Obrázek 27: Žádost neúspěšného žadatele Františka Herverta o zbytkový statek Olešná (VS Křivoklát)

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1467, sign. I G 3/1.

pocházeli z Prahy nebo regionu mimo velkostatek, komisař neměl bližší zkušenosti s jejich podnikatelskými schopnostmi, a nebyl proto nakloněn udělení přídělu. Václava Hejného doporučil díky jeho zkušenostem, finanční síle a vzdělání na vyšší hospodářské škole. Nespornou výhodou pro Hejného představovalo vysoké postavení v hierarchii velkostatku, díky čemuž disponoval informacemi potřebnými pro úspěšné dosažení přídělu. Je vysoce pravděpodobné, že Hejný měl coby ředitel velkostatku detailní znalosti o jednotlivých dvorech, věděl, kdy půjdou do přídělového řízení a jak bude celý proces probíhat, přičemž jako zástupce velkostatku již několik let komunikoval o průběhu pozemkové reformy se zmíněným přídělovým komisařem. Z dlouhodobého hlediska se jednalo o dobře provedený příděl, který zajistil racionalizaci v hospodaření zbytkového statku (mechanizace apod.). Úspěch ovšem slavil i druhý z místních žadatelů Václav Šnajdr, jenž obdržel zbytkový statek Vojenice.⁶³¹

Poněkud výjimečnou situaci nezadlužených zbytkových statků lze vysvětlit tím, že je získali kapitálově silní nabyvatelé. Nejspíše se jednalo i o lépe zabezpečené hospodářské jednotky než u Křivoklátu či Plas. Problémy se neobjevují ani na zbytkovém statku, který získal poškozený nájemce. S menšími finančními potížemi se potýkal pouze nabyvatel spadající do kategorie poškozený úředník.

⁶³¹ NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4899, sign. I F1, Přehled žádostí o zbytkové statky.

4.2.4 EFEKTIVITA HOSPODAŘENÍ NA ZBYTKOVÝCH STATCÍCH

Při výzkumu sociálních dopadů pozemkové reformy je zapotřebí zaměřit se na jednotlivé případy nabyvatelů půdy. Nejkomplexněji lze tuto situaci sledovat na zbytkových statcích. Současníci vnímali nabyvatele zbytkových statků jako zbohatlíky: „Název ‚zbytkář‘ stal se pomalu zcela nezaslouženě synonymem válečného zbohatlíka, podezřelého politického spekulanta, tvrdého zaměstnavatele a v menšinách vlašného Čecha.“⁶³² Navzdory soudobým názorům se však nabyvatelé dostávali do svízelných finančních situací, které je někdy dovedly až k exekuci. Bezpochyby největší příčinou hospodářských krachů byl stav zbytkového statku v době jeho převzetí. Často se jednalo o budovy, do nichž se naposledy investovalo před první světovou válkou. Po uvalení záboru a znejistění majetkoprávního vztahu již majitelé nebyli motivováni investovat do případných oprav a nabyvatelé získali budovy, které se deset i více let neudržovaly. Někdy i pole ležela ladem, a tak vyžadovala finančně mimořádně náročnou péči. Během konjunktury se nabyvatelé kvůli zajištění investic zadlužili a s příchodem krize pak nedokázali dostát svým závazkům. Lze přitom sledovat snahu SPÚ o udržení chodu zbytkových statků (dokladem je snižování přidělové ceny a poskytování půjček). Roku 1933 SPÚ dokonce inicioval zákon o úvěrové pomoci nabyvatelům.⁶³³ Cílem bylo poskytnout finanční prostředky zadluženým hospodářům a snížit jejich závazky vůči SPÚ, respektive státu, což jen zdůrazňuje výjimečnost projektu pozemkové reformy v politické sféře.

Při interpretaci výsledků pozemkové reformy je účelné pracovat se soudobými názory teoretika a úředníka SPÚ Antonína Pavla. Ten si všímal toho, že do větších finančních problémů se dostávali spíše poškození zaměstnanci než poškození nájemci, což vysvětloval jejich větší zkušeností s hospodařením a průběžnými investicemi do usedlostí. Alespoň na velkostatku Křivoklát se podařilo Pavlovo tvrzení částečně potvrdit. Plasy se ukázaly příkladem zcela specifickým, protože v řadách nabyvatelů skupina poškozených úředníků vůbec nefigurovala. Na velkostatku Radnice se neobjevily výraznější finanční problémy nabyvatelů. Neměl by však vzniknout dojem, že pozemková reforma představovala od samého počátku chybný experiment, který ve svém důsledku vedl k hospodářskému zničení nabyvatelů. Na sledovaných velkostacích můžeme dohledat více případů úspěšných hospodářů, prameny ale neobsahují tolik informací jako o těch neúspěšných. Je třeba zdůraznit, že zatímco na Křivoklátsku se s většími finančními potížemi potýkalo 35% soukromých nabyvatelů a na Plasku 29%, Radnicko nezaznamenalo žádné exekuce zbytkových statků.

Na velkostatku Křivoklát se objevily dva nestandardní přiděly. Prvním byl zbytkový statek Petrovice, přidělený sestrám Pekárkové a Tuhé, jež postupně vybudovaly svůj vlastní velkostatek. Druhým zase zbytkový statek Ruda, který získala tchyně úředníka SPÚ Františka Frolíka. Na Radnicku obdržel zbytkový statek ředitel velkostatku Václav Hejný, u něhož lze předpokládat vazby na přidělového komisaře.

632 Citováno dle: PAVEL, A., *K hospodářské a finanční situaci zbytkových statků*, c. d., s. 7.

633 NA Praha, fond MPOŽ, k. č. 808, Návrh zákona, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 11. února 1920 č. 166, o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, Záznam z roku 1933.

Uvedené příklady naznačují, jak velké pravomoci měl SPÚ. Stačil jeho souhlas a jednotlivec mohl získat půdní celek daleko nad zákonem povolenou výměru. Oba příklady taktéž ukazují hospodaření schopných, kapitálově silných jedinců, jimž SPÚ udělil svůj souhlas nejspíše kvůli tomu, že byli zárukou udržení přidělu.

Rozebrané případové studie poskytly vhled do fungování tzv. poradního sboru, s nímž se lze setkat v problémových Petrovicích. Sbory působily i v dalších obcích, ovšem bez výraznějších potíží. Na příkladu odmítnutého uchazeče o Petrovice Samuela Felbra je možné demonstrovat nacionální aspekt pozemkové reformy. Jedná se však o unikátní situaci, jelikož při přidělu jiných zbytkových statků se taková komplikace neobjevila. Naopak bezproblémově proběhly přiděly jiným osobám německé národnosti, a to Dubitzkému (Míče II.) a Mareschovi (Křivoklát). Navzdory tomu, že práce analyzuje reformu v národnostně smíšených oblastech středozápadních Čech, se ve většině případů o usedlosti ucházeli Češi.

4.3 PRŮMYSLOVÉ PROVOZY VELKOSTATKŮ

„Komora upozorňuje dále na to, že pozemková reforma musí se díti plánovitým postupem, aby totiž hospodářský podnik nebyl snad nejprve zbaven půdy a pak aby se teprve hledala nějaká forma pro jeho další existenci udržení, a žádá proto důrazně, aby lihovary a škrobárny, které jsou v majetku jednotlivců nebo v nájmu, byly pokud možno ponechány v rukou dosavadních majitelů nebo nájemců a eventuální změna majetková aby se dala teprve v těch případech, kde jest to bezpodmínečně nutno, a ovšem v takové formě, aby byla zabezpečena zdárná budoucnost dotyčných podniků.“

Obchodní a živnostenská komora v Praze, 1922⁶³⁴

Již v přípravných fázích pozemkové reformy se množily obavy o jejím vlivu na průmyslové provozy na jednotlivých velkostatkách. Pozornost se soustředila na potravinářský průmysl, který zaujímal výsadní postavení v rámci československého hospodářství. Mimořádné důležitosti se přitom těšilo především cukrovarnictví,⁶³⁵ jelikož omezování řepařské velkovýroby existenčně ohrožovalo právě cukrovary. Ministerstvo zemědělství ČSR a SPÚ proto řešily celou řadu pamětních spisů a memorand, v důsledku čehož „ministrská rada [...] uložila výměrem z 31. ledna 1920 č. j. 3148/20 m. r. Pozemkovému úřadu, aby o zajištění zájmů cukerního průmyslu při provádění pozemkové reformy s kruhy cukrovarnickými podrobně jednal“.⁶³⁶ Velkostatky Křivoklát, Radnice a Plasy jsou v tomto kontextu určitým specifickým, protože se na jejich území žádné cukrovary nenacházely. Pozornost se namísto toho zaměřila na nejdůležitější potravinářský průmysl, tedy pivovarnictví a lihovarnictví. Zkoumané velkostatky provozovaly také uhelné doły a cihelny, které však s pozemkovou reformou bezprostředně nesouvisely.

Obchodní a živnostenská komora v Praze se negativně stavěla ke združstevňování velké části lihovarů, jejichž hlavní poslání spatřovala v produkci krmiva pro dobytek, což je činilo „výrobnou masa provozováním žíru pomocí výpalek a teprve v druhé řadě výrobnou lihu“.⁶³⁷ Komora se obávala, že by družstevní lihovary produkovaly méně žíru, než bylo třeba, a více se soustředily na výrobu lihu. Pozemkovou reformu vnímala také jako přímé ohrožení pivovarského a sladařského průmyslu, neboť předpokládala, že drobní zemědělci nebudou pěstovat tolik ječmene jako velkostatek, což zapříčiní jeho nedostatek.⁶³⁸ Narušení výrobních postupů velkostatků označovala za zásadní problém pozemkové reformy, tedy že rozbitím návazného velkostatkářského podnikání dojde k poklesu jak živočišné, tak rostlinné produkce

634 O vlivu pozemkové reformy na průmysl bramborářský, lihovarský a škrobařský podala komora Státnímu statistickému úřadu toto vyjádření. Jednání obchodní a živnostenské komory v Praze roku 1922, Praha 1924, s. 126.

635 O cukrovarnictví v pozemkové reformě blíže viz POLÁŠEK, Adam, *Problematika zemědělského průmyslu velkostatků za první pozemkové reformy na příkladě porolníčení Gutmannova cukrovaru v Tovačově*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století 10, HORÁK, Pavel – BOŠTÍK, Pavel – KARPÍŠEK, Jaromír – STURZ, Zbyněk (edd.), Ústí nad Orlicí 2015, s. 197–204.

636 Citováno dle: NA Praha, fond ÚOŽK, k. č. 998, sign. 157, Vliv pozemkové reformy na průmysl a obchod, Dopis ze dne 12. listopadu 1923.

637 Tamtéž, k. č. 998, Spis Obchodní a živnostenské komory o pozemkové reformě, s. 19.

638 Tamtéž, k. č. 998, Spis Obchodní a živnostenské komory o pozemkové reformě, s. 20.

(např. „odpadky“ vznikající při výrobě lihu, škrobu a sladu se používaly jako krmivo pro zvířata pěstovaná na maso). Komora argumentovala i neblahými dopady na cihlářský průmysl, a to z toho důvodu, že velkostatkáři neprovádějí stavby a opravy zabraných majetků z obavy pozdějšího neuhrazení investic ze strany SPÚ (náhradový zákon dával SPÚ možnost vyloučit stavby z převzetí, pokud byly pokládány za zbytečné).⁶³⁹

Mezi nejdůležitější potravinářské provozy se na sledovaných velkostatech řadily pivovary a lihovary. Obecně se lihovary dělily na produkční (zpracovávaly ovoce, mošt a víno) a konzumní (brambory, řepa, melasa, obilí) a ty dále na průmyslové a hospodářské. Průmyslové pivovary používaly jako hlavní suroviny melasu, cukr a řepu v poměru stanoveném ministerstvy, kdežto hospodářský lihovar „musí býti jednotným obhospodařováním spojen s jedním nebo více polními hospodářstvími, z jejichž sklizně přejímá výhradně nebo převážně suroviny k výrobě lihu a jimž naopak dodává ke zkrmení výpalky (řízky), odpadající při výrobě lihu, nebo aspoň mrvu, získanou chovem dobytka, živého výpalky“.⁶⁴⁰ Výrobní oprávnění pro hospodářské lihovary stanovoval ministr financí na základě hektarové výměry polí.⁶⁴¹ Lih produkovaný v rámci výrobního oprávnění přejímala Společnost pro zpeněžení lihu za ceny mnohem vyšší než lih z lihovarů průmyslových.⁶⁴²

Velkostatkářské lihovary mohly být buď propuštěny ze záboru původnímu vlastníkovi na základě § 11 záborového zákona, anebo podle § 13 přidělového zákona převedeny na družstva (družstva vzniklá z pozemkové reformy se organizovala ve Svazu družstevního průmyslu bramborářského, založeného roku 1920).⁶⁴³ Velkostatkáři naopak hájili své zájmy prostřednictvím SČV, při kterém v roce 1924 vznikl Ochranný svaz hospodářských lihovarů soukromých (dále jen OHSL).⁶⁴⁴ Združstevněné lihovary disponovaly určitými výhodami, a to v první řadě povoláním velkého lihového kontingentu. Družstevním lihovarům se poskytovaly speciální přírážky k výrobním oprávněním, které dovolovaly zvýšit produkci o 30–40 %. Stejně tak byly družstevní lihovary oproti soukromým zvýhodňovány daňově (platily 10 % výdělkové daně).⁶⁴⁵ Mezi světovými válkami postupně rostl počet družstevních lihovarů – v letech 1922/1923 byl poměr družstevních a soukromých lihovarů 12 : 88, během let 1936/1937 ale již 41 : 59.⁶⁴⁶ Klasické lihovarnické družstvo vzniklé z pozemkové reformy vytvořilo společenstvo 30–70 členů, kteří vlastnili zhruba 800–1200 ha zemědělské půdy. Jeden podíl zpravidla činil 500 Kč a připadal na 2–3 ha půdy.

Velkostatek představoval hospodářský celek, který často vyráběl pro svou vnitřní spotřebu, což lze ilustrovat na příkladu velkostatkářských cihlen. Cihlářství

639 Tamtéž, k. č. 998, Spis Obchodní a živnostenské komory o pozemkové reformě, s. 23.

640 Citováno dle: VILIKOVSKÝ, Václav, *Dějiny zemědělského průmyslu v Československu od nejstarších dob až do vypuknutí světové krise hospodářské*, Praha 1936, s. 754.

641 Podle lihovarského zákona z roku 1899 se 1 ha = 3 litry denně, viz ČERNÝ, Bohumil, *Vývoj lihovarství v českých zemích. (Příspěvek k dějinám zemědělství)*, ČČH, 1957, 5 [55], 4, s. 700.

642 VILIKOVSKÝ, V., *Zemědělské technologie*, I., Praha 1926, s. 449.

643 ČERNÝ, B., *Vývoj lihovarství*, c. d., s. 700–701.

644 Více k jeho činnosti viz STEINOVÁ, Š., *Soukromé lihovary a pozemková reforma*, c. d., s. 32–48.

645 NA Praha, fond Ochranný svaz lihovarů soukromých (dále jen OHSL), k. č. 12, inv. č. 21, Výhody a účelnosti sdružstevňování hospodářských lihovarů v pozemkové reformě.

646 ČERNÝ, B., *Vývoj lihovarství*, c. d., s. 701.

nebylo považováno za řemeslnou živnost, a pokud se jednalo o výrobu cihel pouze pro vlastní potřebu, byl dokonce majitel osvobozen od placení daně z obratu i ze spotřeby (o velkostatkářských cihelnách se tudíž zachovalo jen minimum informací).⁶⁴⁷ Jako názorná představa nám poslouží radnická cihelna, která je v porovnání s ostatními sledovanými provozy nejlépe zdokumentována, jelikož tvořila součást firmy Šternberské velkostatky, pivovary a cihelny. Ročně produkovala 2 miliony cihel a obchodovala na území sternberského latifundia.⁶⁴⁸ Z pohledu cihlářského průmyslu se již jednalo o velkovýrobu (výroba nad 500 tisíc cihel ročně) s velmi moderním provozem (strojní úprava a pálení ve čtrnáctikomorové kruhové peci).⁶⁴⁹ Další cihelna radnického velkostatku v Březině (Přivěticích) byla ovšem zřízena jen na ruční výrobu, jednalo se tedy o méně perspektivní provoz. Již před první světovou válkou upozorňovali odborníci na technologickou zaostalost velkostatkářských cihelen, které produkovaly cihly výhradně pro požadavky svého nejbližšího okolí.⁶⁵⁰

Vzhledem ke skladbě velkostatků Křivoklát a Plasy, jejichž rozlohu tvořily ze 70–80 % lesy, se zásadní ekonomickou aktivitou jeví lesní hospodaření. Plaský lesmistr Adolf Teichmann označil v anketě Národních listů za nejlepšího správce lesů velkostatek, neboť si může dovolit zaplatit odborníky. Předpokládal též, že stát jako budoucí majitel lesů propustí část zaměstnanců, protože do lesnictví neinvestuje tolik jako velkostatkář. Varoval před převodem lesního majetku z velkostatků na obce a družstva: „[...] nejen že by obhospodařování přidělených lesů sotva se zlepšilo, ale mám obavu, že i zásobování různých dřevozpracujících podniků by tím trpělo, neboť často rozhodovaly by ne zájmy všeobecné, nýbrž velice často zájmy čistě osobní.“⁶⁵¹ Navzdory ojedinělým varováním se však v dobovém kontextu nevěnovala narušení lesního hospodaření větší pozornost (dopad na pálení uhlí, jež se používalo ve velkostatkářských průmyslových provozech; otázka myslivosti apod.). Na velkostatkách Křivoklát a Plasy nelze sledovat dopady pozemkové reformy na dřevařský průmysl jako celek, nýbrž jen zábory lesů a jejich přiděly státu (velkostatek Křivoklát) či různým obcím, spolkům a soukromníkům (velkostatek Plasy).⁶⁵² Je ovšem možné předpokládat, že v dřevařském průmyslu došlo k výraznému narušení výrobního a spotřebního řetězce, který spočíval v návaznosti primární těžby surovin na místní výrobu (např. pálení dřevěného uhlí přímo v lese a jeho následné využití v průmyslových provozech velkostatku).

647 HURÁB, Jaroslav, *Návrh na ochranu cihlářské živnosti*, Stavivo, 1930, 11, s. 5.

648 NA Praha, fond SČV, k. č. 163, inv. č. 1366, sign. IV-I, Poznámky z 11. února 1931; SOA Nepomuk, fond VS Radnice, k. č. 123, Revisní nález Revisní komise Ministerstva financí pro daň z obratu a přepychu, sepsaný dne 4. listopadu 1933, o výsledku revise provedené u firmy Vrchní inspektorát Šternberských velkostatků, pivovarů a cihelen.

649 VOTT, Tonda, *Co stojí stavba kruhových pecí*, Keramické listy. Illustrovaný odborný časopis pro odvětví průmyslu keramického, 1909, 1, s. 78–79.; HELAN, Bedřich, *Volba cihlářské pece pro nejmenší roční výrobu*, Stavivo, 1930, 11, s. 388–390.

650 *Herrschaftsziegelein in Österreich-Ungarn*, Tonindustrie-Zeitung, Fach- und Handelsblatt für Ziegel, Kalk, Gips, Zement, Beton und Kunststein, 1913, 37, 68, s. 893–894.

651 Citováno dle: DAŘENICKÝ, J., *Lesní pozemková reforma*, c. d., s. 59.

652 Srovnej kapitoly 4.1.2; 4.1.4.

Tabulka 17: Průmyslové provozy na sledovaných velkostatech

Provozy	Velkostatek	Řešení pozemkové reformy
pivovar Krušovice	Křivoklát	ponecháno vlastníkovi
pivovar Křivoklát	Křivoklát	ponecháno v pachtu vlastníkovi
dvě sýrárny	Křivoklát	stát; nabyvatel zbytkového statku
sedm cihelen	Křivoklát	tři nabyvatelé zbytkového statku; tři stát; jedna ponechána vlastníkovi
jedenáct lihovarů	Křivoklát	čtyři združstevněny; čtyři stát; dva nabyvatel zbytkového statku; jeden ponechán vlastníkovi
pila a mlýn v Roztokách	Křivoklát	prodáno nájemci v roce 1924
pivovar a sladovna	Plasy	ponecháno vlastníkovi
lihovar	Plasy	ponecháno vlastníkovi
sladovna	Plasy	ponecháno vlastníkovi
kaolinka	Plasy	ponecháno vlastníkovi, po jeho smrti převedena na stát
mlýn	Plasy	ponecháno vlastníkovi
parní pila	Plasy	ponecháno vlastníkovi
pivovar Radnice	Radnice	ponecháno vlastníkovi
lihovar	Radnice	přiděleno lihovarnickému družstvu
dvě cihelny	Radnice	ponechány vlastníkovi
uhelné doly	Radnice	ponechány vlastníkovi
sklárna	Radnice	ponechána vlastníkovi

4.3.1 PRŮMYSL POD VNUCENOU SPRÁVOU VELKOSTATEK KŘIVOKLÁT

Potravinářský průmysl na velkostatku Křivoklát zastupovaly dva pivovary, jedenáct lihovarů a dvě sýrárny. Mimo to se v jeho režii nacházelo sedm cihelen, které uspokojovaly místní poptávku po cihlách. Po pozemkové reformě Fürstenberg ve svém majetku podržel jen pivovar, lihovar a cihelnu v Krušovicích. Křivoklátský pivovar do roku 1935 obhospodařoval v pachtu. Fürstenberské latifundium tvořilo rozlehlý, poměrně různorodý celek, který ze značné části zabíraly lesy. Kolem Rakovnicka se pěstoval chmel a v jeho kopcovité části se choval skot.

Hlavní pozornosti se na křivoklátském velkostatku dostalo pivovarům, a to obzvláště krušovickému, který svým výstavem kolem 40 tisíc hl ročně představoval významnou součást celého velkostatku. Pivovar v Krušovicích se nachází zhruba 10 km od okresního města Rakovník a nejspíše vznikl v rozmezí let 1558–1581.⁶⁵³ Ke křivoklátskému panství byl připojen v roce 1583, kdy jej od Jiřího Bírka z Násile koupil císař Rudolf II.⁶⁵⁴ Později s celým panstvím přešel do majetku rodu Fürstenbergů.

653 BLAŽKOVÁ, Kateřina, et al., *Historie a současnost podnikání na Rakovnicku, Kralovicku a Manětínsku*, Žehušice 2005, s. 85.

654 FENCL, Josef, *Z historie pivovarnictví a chmelařství Rakovnicka*, Rakovník 1983, s. 69.

Když byla na celý křivoklátský velkostatek uvalena vnučená správa, muselo všechna rozhodnutí týkající se pivovaru schvalovat Ministerstvo zemědělství ČSR, potažmo SPÚ. Šlo jednak o provozní (nákup automobilu), jednak zaměstnanecké záležitosti (uzavření kolektivní dohody s dělníky).⁶⁵⁵ Zástupci Obchodní a živnostenské komory se obávali, aby v důsledku pozemkové reformy nedocházelo k propadům pivovarské výroby kvůli nedostatku ječmene, což se ale u krušovického pivovaru nenaplnilo. Problémy s dodávkami ječmene se sice objevovaly, ovšem nikoliv vlivem probíhající pozemkové reformy, nýbrž nepříznivého počasí (léta 1924 a 1925).

Roku 1929 byla podepsána tzv. generální dohoda mezi rodem Fürstenbergů a Československou republikou,⁶⁵⁶ která vymezovala, že „předmětem převzetí budou také zejména: hrad Křivoklátský, hrad Nižbor, zámek Leontýn, zámek Dřevíč, pivovar v Křivoklátě, pila s příslušnými budovami, nádraží v Řevničově a elektrárna a důl „Belšanka“ v Lužné [...]“.⁶⁵⁷ Z ohromného majetku, jež Fürstenbergové v Československu vlastnili, jim po provedené reformě zůstal pivovar v Krušovicích. Jednalo se o rentabilní podnik, do kterého v průběhu let výrazně investovali (k roku 1927 se jeho hodnota odhadovala na 4,2 milionu Kč).⁶⁵⁸ Fürstenbergové si rovněž ošetřili odběr krušovického piva. SPÚ převzal právě dobudovanou novostavbu hostince v katastru obce Městečko v osadě Požáry č. p. 128, Fürstenberg si ale vynutil odebrání veškerého piva výhradně z pivovaru v Krušovicích, což se týkalo i hostince Na Brejli. Na druhou stranu si stát vymohl od Fürstenbergů předkupní právo na pivovar v Krušovicích pro případ jeho budoucího odprodeje.

* * *

Rod Fürstenbergů vlastnil ještě další pivovar, který měl svůj provoz přímo v areálu hradu Křivoklát.⁶⁵⁹ Přesné datum vzniku tohoto pivovaru není známé, obecně se však uvádí letopočet 1517. Původní pivovar, který sloužil pro spotřebu v místě, býval malý a vařilo se v něm nepravidelně.⁶⁶⁰ Později se stal spolu s hradem Křivoklát součástí fürstenberského velkostatku a ve své činnosti pokračoval až do 20. století. Před první světovou válkou došlo k rozsáhlým investicím (výstavba pivovarských sklepů v předhradí hradu), přesto podnik stagnoval.⁶⁶¹ Výrobní kapacity křivoklátského pivovaru sice umožňovaly dosáhnout produkčních kapacit 20 tisíc hl ročně, naplňovaly se ale jen zhruba z poloviny. Ve dvacátých letech 20. století se hodnota pivovaru na Křivoklátě odhadovala na 1,5 milionu Kč a patřilo k němu celkem šest

655 Podnikový archiv Krušovice (dále jen PA Krušovice), Rukopis Josefa Štěpánka z roku 1979, s. 32; SOA v Praze, fond VS Křivoklát – Ústřední správa, k. č. 403, sign. ÚS 1-22, Žádost o schválení nákupu automobilu z roku 1919; PA Krušovice, k. č. 2, sign. F 38, Kolektivní smlouva, 1919–1920.

656 Srovnej kapitolu 3.2.2.

657 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1435, sign. 1D, Křivoklát, Dohoda o konečném provedení pozemkové reformy.

658 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1437, sign. 1E2/1, Protokol sepsaný komisí SPÚ na Křivoklátě dne 29. července 1927.

659 ŠVIPL, Oto, *Pohled do pivovaru na hradě Křivoklátě před 70 lety*, Vlastivědný sborník okresu Rakovnického s Křivoklátskem a okresu Kralovického s Manětínkem, 1935, 5, 8, s. 92–96.

660 JÁKL, Pavel, *Encyklopedie pivovarů Čech, Moravy a Slezska*, I., Praha 2004, s. 148.

661 Tamtéž, s. 150.

hostinců (oceněny zhruba na 187 tisíc Kč).⁶⁶² Po uzavření generální dohody z roku 1929 si rodina Fürstenbergů prozatím podržela křivoklátský pivovar v pachtu. Po vypršení pachtovní smlouvy v roce 1935 se stal majetkem státu.⁶⁶³

Na fürstenberském latifundiu fungovalo celkem jedenáct lihovarů, všechny v režii velkostatku.⁶⁶⁴ Čtyři byly v rámci pozemkové reformy združstevněny, dva se staly součástí přidělených zbytkových statků, jeden získal stát. Max Egon Fürstenberg byl v roce 1927 majitelem čtyř lihovarů, oceněných zhruba na 380 tisíc Kč,⁶⁶⁵ z nichž tři později získal stát a pouze jediný zůstal původnímu majiteli.

Tabulka 18: Lihovary na velkostatku Křivoklát

Lihovar	Vlastník po provedení pozemkové reformy
Amalie	stát
Hřebečnický	nabyvatel zbytkového statku
Karlovo	stát
Krušovice	ponecháno vlastníkovi
Lány	stát
Maxov	stát
Nižbor	lihovarnické družstvo
Olešná	lihovarnické družstvo
Petrovice	nabyvatel zbytkového statku
Velký Újezd	lihovarnické družstvo
Všetaty	lihovarnické družstvo

Zdroj: VOŽENÍLEK, J., *Předběžné výsledky, c. d., s. 475.*

Ze zemědělského průmyslu disponoval velkostatek dvěma sýrárnami (Maxov, Všetaty), založenými v osmdesátých letech 19. století. Ruční sýrárna v Maxově byla součástí hospodářského dvora a tvořily ji čtyři místnosti se dvěma sklepy k uložení sýra a mléka. Roku 1909 vyráběla devět druhů sýra,⁶⁶⁶ kdežto v roce 1925 již jen tři a další vedlejší produkty (mléko, podmásli, syrovátku).⁶⁶⁷ Sýrárna ve Všetatech nabízela v roce 1909 šest druhů sýra,⁶⁶⁸ roku 1925 ale jen pět spolu s další-

662 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1437, sign. 1E2/1, Protokol sepsaný komisí SPÚ na Křivoklátskě dne 29. července 1927.

663 NA Praha, fond ÚŘSLS, k. č. 1646, inv. č. 1356, sign. 130, Dopis Správy státního pivovaru v Křivoklátskě ze dne 24. května 1939.

664 NECHLEBA, A., *Příspěvky k sociologii křivoklátského venkova, c. d., s. 155.*

665 Jedná se o lihovary Amalie, Karlov, Maxov a Krušovice, viz NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1437, sign. 1E2/1, Protokol sepsaný komisí SPÚ na Křivoklátskě dne 29. července 1927.

666 Švýcarský, Limberský, Smetanový, Tabulový (tučný a polotučný), Romadurský, Camembert, Imperial, Nechatl, Pivní. Viz SOA v Praze, fond VS Křivoklát – Ústřední správa, k. č. 706, inv. č. 733, sign. ÚS-8-19, Knížecí Fürstenberská hosp[odářská] správa Maxov, Nový dům, Rakovník, Křivoklát z roku 1909. Cena za zařízení a mlékárenský inventář byla vyčíslena na 3 626,34 K.

667 Zámecký, Camembert, Tabulový. SOA v Praze, fond VS Křivoklát – Hospodářský úřad, k. č. 212, inv. č. 222, sign. HÚ-878, Provoz sýráren 1925.

668 Romadour, Limburský, Alpský, Pivní, Škatulový, Tilsitský. SOA v Praze, fond VS Křivoklát – Ústřední správa, k. č. 706, inv. č. 733, sign. ÚS-8-19, Knížecí Fürstenberská sýrárna Všetaty, pošta Pavlíkov

Obrázek 28: Ochranné známky sýráren Maxov a Všetaty

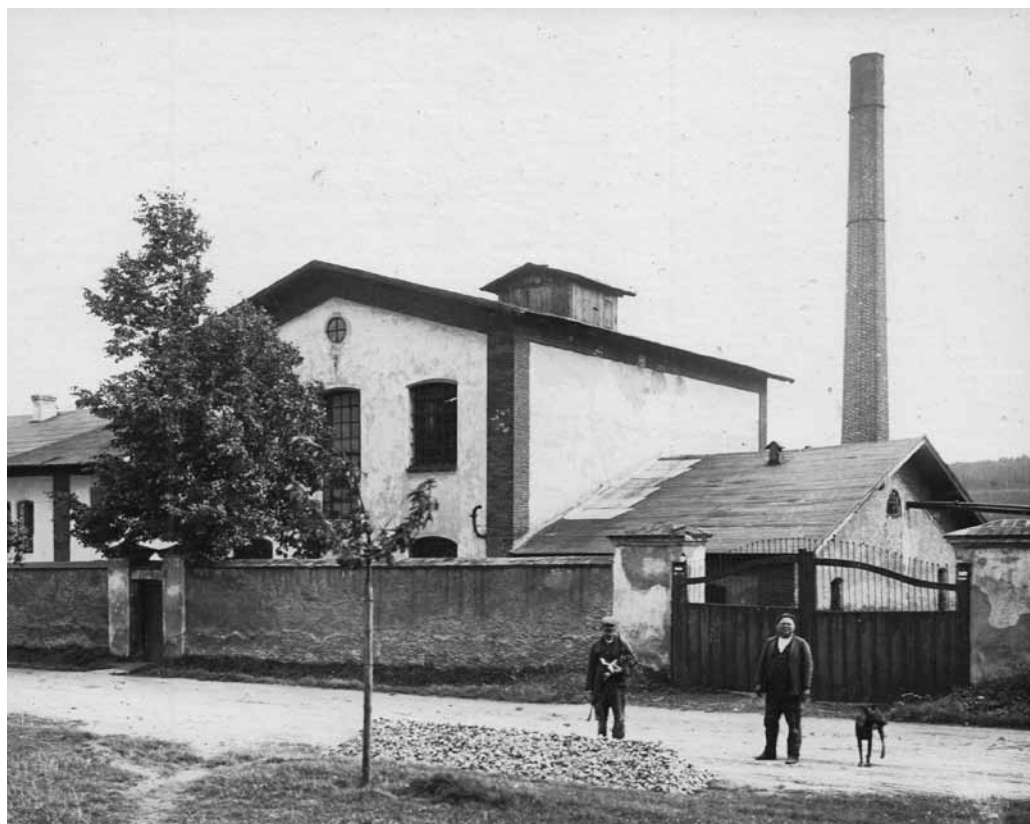
Zdroj: SOA Praha, fond VS Křivoklát – Starý a Nový archiv (oddělení Nový archiv), sign. NA – 7280 H, inv. č. 3279, Soubor ochranných známek pro výrobky sýráren 1904.

mi mléčnými produkty.⁶⁶⁹ Při pozemkové reformě získal podle Voženílkových údajů sýrárna ve Všetatech nabyvatel zbytkového statku a sýrárna v Maxově se dostala do majetku státu.⁶⁷⁰

z roku 1909. Cena za zařízení a mlékárenský inventář byla vyčíslena na 5 755,95 K a za stavební zařízení 2 000 K.

669 Alpský, Zámecký, Smetanový, Tabulový a Camembert. SOA v Praze, fond VS Křivoklát – Hospodářský úřad, k. č. 212, inv. č. 222, sign. HÚ-878, Provoz sýráren 1925.

670 Avšak webové stránky o historii obce Všetaty uvádějí, že se sýrárna stala jejím majetkem: „Obci Všetaty byla přidělena budova bývalé sýrárny a kovárny. Lihovar byl dán do užívání hospodářskému družstvu.“ Dostupné online: <<http://www.obec-vsetaty.cz/informace-o-obci/historie-obce/>> [11. 09. 2016].

Obrázek 29: Lihovar Karlov

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1438, sign. IE 2/4.

Obrázek 30: Cihelna od zbytkového statku ve Všetatech

Zdroj: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1438, sign. IE 2/3.

Tabulka 19: Cihelny na velkostatku Křivoklát

Cihelny	Vlastník po provedení pozemkové reformy
Borek	nabyvatel zbytkového statku
Hřebečníky	nabyvatel zbytkového statku
Karloves	stát
Krušovice	ponecháno vlastníkovi
Pustověty – Maxov	stát
Ruda	stát
Všetaty	nabyvatel zbytkového statku

Zdroj: VOŽENÍLEK, J., *Předběžné výsledky, c. d., s. 475.*

Křivoklátský velkostatek původně vlastnil celkem sedm cihelen, z čehož tři byly přiděleny nabyvatelům zbytkových statků, tři státu a jedna ponechána původnímu vlastníkovi. Prameny bohužel nedovolují získat o těchto cihelnách bližší informace. Známa je pouze skutečnost, že stát získal provozy za cenu 1 milion Kč (přitom v Karlovsi a Pustovětech byly jen cihelny ruční).⁶⁷¹ Stát pravděpodobně zaplatil za cihelny výrazně vyšší částky, než jaká byla jejich tržní hodnota.

Velkostatek pronajímal pilu a mlýn v Roztokách u Křivokláta rodině Švarcově, a to zhruba padesát let. Během pozemkové reformy je majitel velkostatku odprodal nájemci Karlu Švarcovi za tržní cenu 80 tisíc Kč. Prodej podléhal schválení SPÚ a realizoval se v lednu 1925.⁶⁷² Nestandardní provedení pozemkové reformy na fürstenberském velkostatku zapříčinilo, že se do majetku Československé republiky dostaly i provozy, které se zemědělskou činností zcela nesouvisely, jako například elektrárna a důl Belšanka, anebo horní majetek (63 jednotlivých dolových měř a 696 kutisek).⁶⁷³ Velkostatek Křivoklát je tak příkladem pozemkové reformy, při níž došlo k zásadním majetkovým přesunům i ve vztahu k průmyslovým objektům.

671 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1435, sign. 1D, Návrh výkupu majetku Fürstenberského; NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1437, sign. 1E2/1, Protokol sepsaný komisí SPÚ na Křivokláte dne 29. července 1927.

672 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1470, sign. I G 3/8, Kupní smlouva mezi Maxem Egonem Fürstenbergem a Karlem Švarcem ze dne 18. října 1924.

673 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1438, sign. I E 2/3, Horní majetek – z elaborátu horního znalce Ing. Dr. Fr. Pavlišty.

Obrázek 31: Pivovar v Plasích

Zdroj: SOA Nepomuk, fond Velkostatek Plasy, k. č. 878.

4.3.2 KAOLIN JAKO KLÍČ K DOHODĚ VELKOSTATEK PLASY

Velkostatek Plasy na severním Plzeňsku zahrnoval jeden pivovar se sladovnou a jeden lihovar. Z dalších průmyslových provozů, jichž se pozemková reforma dotkla, je nutné zmínit výrobu kaolinu (ložiska s plavírnou). Kaolinka představovala lukrativní podnik, o jehož zisk se ucházely různé zájmové skupiny. Metternichové rovněž vlastnili parní pilu, cihelnu a mlýn. Velkostatkář zvolil takové strategie, které vedly k udržení všech těchto provozů v jeho majetku.

Plaský pivovar je písemně zmiňován od roku 1550 a spolu s celým areálem plaského kláštera přešel v roce 1826 do držení rodu Metternich-Winneburg. Na počátku 20. století dosahoval výstavu zhruba 26 tisíc hl ročně.⁶⁷⁴ Pro svého majitele představoval perspektivní provoz (hodnota odhadována na 187 tisíc Kč),⁶⁷⁵ a tak Metternich požádal v polovině dvacátých let o propuštění pivovaru ze záboru na základě § 7 záborového zákona,⁶⁷⁶ v čemž mu SPÚ vyšel vstříc.⁶⁷⁷ Pivovar v Pla-

674 Pivovarský časopis „KVAS“. Odborný list věnovaný veškerým zájmům pivovarnictví, 1905, 33, s. 267.

675 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3606, sign. I B/2, Protokol sepsaný dne 13. listopadu 1926 u Státního pozemkového úřadu v Praze.

676 Více o možnostech propouštění průmyslových objektů ze záborů viz DUFEK, P., *Velkostatkové pivovary a první pozemková reforma*, c. d., s. 52–55. Dostupné online: <http://kvasnyprumysl.cz/artkey/kpr-201602-0005_Velkostatkove_pivovary_a_prvni_pozemkova_reforma_nastin_vzajemnych_interakci_Statniho_pozemkoveho_uradu_a_velk.php> [11. 09. 2016].

677 SOA Nepomuk, fond VS Plasy, k. č. 452, Rozhodnutí o propuštění ze záboru dle § 7 u. z. z. ze dne 3. ledna 1927.

Obrázek 32: Plavírna kaolinu v Horní Bříze před rokem 1898

Zdroj: Archiv České národní banky, fond Živnostenská banka, sign. ŽB-3580/6_6.

sích tedy mezi světovými válkami svého majitele nezměnil a zůstal v rukou rodu Metternich-Winneburg. Závěry dosavadního bádání naznačují, že Metternichův postup odpovídal strategiím dalších majitelů velkostatků.

* * *

Přímo v obci Plasy se nacházel i lihovar, jenž přiléhal k velkostatku.⁶⁷⁸ SPÚ plánoval převést plaský lihovar pod správu družstva, proti čemuž však Metternich-Winneburg aktivně vystoupil a zaslal k SPÚ stížnost, v níž uváděl: „Prohlásil jsem, že jsem ochoten sdruževniteli lihovar můj v Plasích formou pachtu lihovarnickému družstvu, v němž bych participoval dle výměry nepřejímané orné půdy.“⁶⁷⁹ Vyjednávání mezi Metternichem a lihovarnickým družstvem o výsledné podobě nájemní smlouvy nevedla k uspokojivému výsledku ani pro jednu stranu (rozpory ohledně investic, pojištění), a tak byl nakonec lihovar propuštěn ze záboru původnímu vlastníkovi.⁶⁸⁰ Tento konkrétní příklad ukazuje snahu vynaloženou velkostatkem, aby lihovar zůstal součástí jeho majetku. Metternich byl sice ochoten jej propachtovat, družstvo však nepřistoupilo na jím požadované podmínky.

678 Například ve výrobním roce 1929/1930 produkoval 230,58 hl. NA Praha, fond OHSL, k. č. 12, Seznam lihovarů s produkcí 1929/1930.

679 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3611, sign. I F5, Stížnost ze dne 26. března 1925.

680 VOŽENÍLEK, J., *Předběžné výsledky*, c. d., s. 64.

Na plaském velkostatku se nacházela ložiska kaolinu s plavírnou.⁶⁸¹ Mezi lety 1905 a 1920 pronajímal Metternich Západočeským továrnám kaolinovým a šamotovým továrni budovy, které po vypršení nájmu provozoval ve vlastní režii.⁶⁸² Kaznějovský kaolin se užíval pro výrobu papíru a na chemické účely, přičemž většina šla na export (domácí spotřeba činila cca 15 % těžby).⁶⁸³ Klement Metternich se pokusil podržet kaolinová ložiska v okolí Kaznějova ve svém majetku, a tak zažádal o jejich propuštění na základě § 7 záborového zákona. Kaolinová ložiska s továrnou představovala klíčový bod při uzavírání generální dohody. Klement Metternich-Winneburg se snažil kaolinku udržet ve svém vlastnictví, celá záležitost se proto dostala až na mezinárodní pole.⁶⁸⁴

Metternichova náhlá smrt v květnu roku 1930 však znamenala zásadní zvrát ve vyjednávání. Zástupci společnosti Západočeské továrny kaolinové a šamotové se aktivně snažili působit na SPÚ a získat Metternichovy kaolinové lomy.⁶⁸⁵ SPÚ v interních materiálech přiznával, že „řídě se přáním, vysloveným ministerstvem obchodu, hledí Státní poz. úřad při řešení reformy pozemkové též k oprávněným zájmům některých průmyslových podniků, které odběrem suroviny odkázány jsou na zabraný velkostatok. Proto při jednání o generální dohodu na majetku pozůstalosti Dr. Klementa Metternich-Winneburga Státní poz[emkový] úřad sdělil vlastníku velkostatku a po jeho smrti zástupcům jeho pozůstalosti, aby se dohodli se Západočeskými továrnami kaolinovými, akc[iová] spol[olečnost] o odstoupení půdy, kterou tato společnost v zájmu svého závodu v Horní Bříze požadovala a hlavně též o prodloužení, případně obnovení exploatační smlouvy na dobývání kaolínu a jiných surovin, jež závod Hornobřížský k provozu nutně potřebuje.“⁶⁸⁶ Odprodej 325 ha firmě Západočeské továrny kaolinové, šamotové a slovanské závody magnetitové, akciová společnost, v Praze se uskutečnil v září 1931 za 585 tisíc Kč.⁶⁸⁷ Firma zároveň získala továrnu za 8 219 000 Kč a exploatační právo na dobu třiceti let.⁶⁸⁸

Ze stavebního průmyslu se na plaském velkostatku nacházela také cihelna, jejíž hodnota činila zhruba 40 tisíc Kč. Byla vybavena starou a zaostalou žárovou pecí bez strojního pohonu, přičemž roku 1923 došlo k jejímu úplnému zastavení

681 Více ke kaolinovému průmyslu SOka Plzeň-sever, pracoviště Plasy, Pamětní kniha obce Horní Bříza (1923–1935), s. 92–120. Dostupné online: <http://www.portafontium.eu/iipimage/30660363/soap-ps_00196_obec-horni-briza-1923-1935_0480?x=-81&y=6&w=1142&h=401> [13. 09. 2016].

682 Státní oblastní archiv Plzeň, fond Krajský soud obchodní Plzeň, sign. A IV 21, Metternich-Winneburgův Kaznějovské kaolinové závody v Kazněově.

683 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3606, sign. I B, Protokol sepsaný dne 18. září 1926 u ředitelství velkostatku Plasy.

684 Srovnej kapitolu 3. 2. 1.

685 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3618, sign. I G3/1, Úřední záznam ze dne 12. září 1932.

686 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3618, sign. I G3/1, Zpráva Odboru II/1. ze dne 19. října 1932.

687 O pozemky se též ucházela obec Horní Bříza, viz SOka Plzeň-sever, pracoviště Plasy, Pamětní kniha obce Horní Bříza (1923–1937), s. 200–201. Dostupné online: <http://www.portafontium.eu/iipimage/30660364/soap-ps_00196_obec-horni-briza-1923-1937_1020?x=-44&y=-9&w=731&h=257> [13. 09. 2016].

688 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3618, sign. I G3/1, Žádost o potvrzení smluv; NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3621, sign. II A, Trhové smlouvy.

Obrázek 33: Plavárna kaolinu v Horní Bříze v roce 1923

Zdroj: Archiv České národní banky, fond Živnostenská banka, sign. ŽB-3580/6_11.

(v posledním výrobním roce produkovala cca 90 tisíc cihel). SPÚ nakonec propustil provoz ze záboru, načež se jej Metternich rozhodl znovu uvést do provozu, modernizovat a vybavit strojním pohonem.⁶⁸⁹

* * *

Plaskému velkostatkáři se podařilo veskrze všechny průmyslové provozy udržet. Klementu Metternichovi zůstaly pivovar se sladovnou v Plasích, cihelna, mlýn, parní pila, a dokonce i kaolinové závody. V případě Metternich-Winneburga se jednalo o tradiční postup vlastníka, který průmyslové podniky úspěšně udržel ve svém vlastnictví. Jen mimořádně lukrativní kaolinové lomy s továrnou byly po smrti velkostatkáře generální dohodou odprodány.

4.3.3 ZDRUŽSTEVŇOVÁNÍ LIHOVARU VELKOSTATEK RADNICE

Stejně jako na předchozích velkostatkách působil i na Radnicku pivovar, lihovar a dvě cihelny, přičemž Jiří Sternberg vlastnil rovněž uhelné doly a sklárnu v Křiži, jež s pozemkovou reformou bezprostředně nesouvisely. Ve městě Radnice se nacházely dva pivovary – jeden obecní a druhý náležející rodu Sternbergů. Založil

689 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3606, sign. I B, Protokol sepsaný dne 18. září 1926 u ředitelství velkostatku Plasy; NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3606, sign. I B/2, Protokol sepsaný dne 13. listopadu 1926 u Státního pozemkového úřadu v Praze.

jej v průběhu 19. století Zdenek Sternberg (1813–1900), jehož jméno také celý provoz nesl: *Zdenka Sternberga parostrojní pivovar*.⁶⁹⁰ Výstav hraběcího pivovaru se v meziválečném období pohyboval v rozmezí 12–22 tisíc hl ročně.⁶⁹¹ Radnický pivovar byl roku 1926 vyloučen ze záboru na základě § 7 záborového zákona.⁶⁹² Stoupaající produkce výroby naznačuje, že se v meziválečném období nepotýkal se zásadními problémy. V roce 1933 došlo dokonce k připojení vanových lázní, „jež dobře prosperují“,⁶⁹³ a pivovarský rybník se proměnil v koupaliště se sprchami, které v zimě sloužilo za kluziště.

Jiří Sternberg vlastnil lihovar ve Vojenicích, jež v rámci pozemkové reformy získalo do vlastnictví Družstvo Lihovaru ve Vojenicích. Přídělová cena provozu s přílehlou půdou ve výměru 7 arů činila celkem 116 tisíc Kč.⁶⁹⁴ Kvůli znejistění majetkoprávního vztahu nevěnoval původní vlastník předávanému majetku dostatečnou péči, došlo tedy k zanedbání nutné údržby: „Správa velkostatku předpokládajíc, že lihovar bude předán v pozemkové reformě, nepostarala se o řádné konservování a vyčištění lihovaru po skončení poslední kampaně a naopak lihovar ponechala úplně nevyčištěn, takže hlavně potrubí a destilace jsou velmi značně poškozeny a znehodnoceny.“⁶⁹⁵ Družstvo tak muselo do zařízení lihovaru hned v prvních letech výrazněji investovat.

Součástí velkostatku byly též dvě cihelny, a to kruhová cihelna v Radnicích⁶⁹⁶ a ruční cihelna, jež se nejspíše nacházela na pomezí obcí Březina a Přivětice (v propouštěcích listinách je jmenována jako cihelna v Březině, avšak Voženílkova statistika ji uvádí v Přivětících).⁶⁹⁷ Obě cihelny byly Jiřímu Sternbergovi propuštěny ze záboru podle § 3 záborového zákona. Majitel velkostatku dokonce své cihlářské podnikání rozšířil a v únoru 1935 zakoupil cihelnu s „obzvláště starou cihlářskou pecí, polní pecí, pěti sušárnami a jednou kolnou na cihly“ ve Stupně od firmy Starck za 48 tisíc Kč.⁶⁹⁸

690 TOMSOVÁ, Petra, *Sternbergové. Aristokratická společnost v „dlouhém 19. století“*. Nепublikovaná diplomová práce. Praha: Ústav světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 2015, s. 24.

691 Dle údajů Compassu: Produkce za rok 1925 činila 12 770 hl. Viz *Compass. Industrie und Handel. Českoslovaekai*, 1928, s. 887. Produkce ve výrobním roce 1930/1931: 22 320 hl. Viz *Compass, Industrie und Handel. Českoslovaekai*, 1933.

692 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4896, sign. I D, Velkostatek Radnice-Darová, dělení knih[ovních] těles dle § 7 z. z. za současného propuštění ze záboru půdy pro kamenouhelné podniky v Břasích a pivovar v Radnicích ze dne 24. dubna 1926.

693 Citováno dle: Státní okresní archiv Rokycany, Kronika města Radnice (1920–1937), s. 103. Dostupné online: <http://portafontium.eu/iipimage/30760042/soap-ro_00069_mesto-radnice-1920-1937_0570?x=453&y=0&w=563&h=371> [30. 12. 2017].

694 Družstvo se ustanovilo v březnu 1925, v následujícím měsíci zažádalo o přiděl lihovaru do vlastnictví, který získalo v lednu 1926. Státní okresní archiv Rokycany, fond Zemědělský družstevní lihovar, s. r. o. Vojenice, K 1, Protokoly ze schůzí valné hromady.

695 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4898, sign. I E2, Dopis Svazu družstevního průmyslu bramborářského Republiky československé ze dne 9. ledna 1926.

696 Zařizená na výrobu zhruba 200 tisíc cihel, viz NA Praha, fond SČV, k. č. 163, sign. V, inv. č. 1366, Záznam z 11. února 1931.

697 VOŽENÍLEK, J., *Předběžné výsledky*, c. d., s. 71.

698 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4897, sign. I B, Kupní smlouva mezi Jiřím Sternbergem a Dolovými a průmyslovými závody, dříve Jan Dav. Starck, ze dne 12. října 1935. Spolu s tím koupil Sternberg i příslušenství: stolky na vytlókání cihel, valníky, koleje pro valníky, podávací pumpu a nářadí.

Majiteli radnického velkostatku se podařilo udržet pivovar v Radnicích, cihelny v Radnicích a Březině-Přívěticích, uhelné doly a sklárnu v Křiži. Během pozemkové reformy byl ovšem združstevněn lihovar ve Vojenicích, jež získalo lihovarnické družstvo. Jiří Sternberg postupoval podobně jako majitel plaského velkostatku Metternich-Winneburg a snažil se závody podržet ve svém majetku, což se mu s výjimkou vojenického lihovaru podařilo.

4.3.4 PRŮMYSL V POZEMKOVÉ REFORMĚ

Tabulka 20: Zemědělský průmysl v pozemkové reformě v roce 1928/1929 (tučně vyznačeny provozy z velkostatků Křivoklát, Plasy a Radnice)

Provozy	Zábor	Příděl		Propuštěno		Zbývá v záboru	
		absolutně	%	absolutně	%	absolutně	%
lihovary	698	187	26,8	457	65,5	54	7,7
pivovary	310	38	12,3	227	73,2	45	14,5
cukrovary	72	15	20,8	55	76,4	2	2,8
pily	473	50	10,6	274	57,9	149	31,5
mlýny	593	132	22,3	387	65,3	74	12,5
cihelny	545	61	11,2	418	76,7	66	12,1
mlékárny, sýrárny	67	11	16,4	51	76,1	5	7,5
lázně	30	6	20	20	66,7	4	13,3
různé jiné	188	17	9	136	72,3	35	18,6
celkem	2 976	517	17,4	2 025	68,0	434	14,6

Zdroj: Závěrečná zpráva správního výboru Státního pozemkového úřadu, *Pozemková reforma*, 1935, 16, 3, s. 42.

Tabulka 20 zachycuje výsledky pozemkové reformy ve vztahu k průmyslovým závodům, tučně jsou vyznačeny provozy, které se nacházely na sledovaných velkostatkách (lihovary, pivovary, cihelny, sýrárny), a jejich nejčastější osud za pozemkové reformy, tedy ve všech případech shodně – propuštění vlastníkovi ze záboru. Z analyzovaných velkostatků se s nejčastějšími výsledky v tabulce nejvíce shoduje velkostatek Plasy, kde pivovar, lihovar i cihelna zůstaly Metternich-Winneburgovi v majetku, dále velkostatek Radnice, na němž pivovar a dvě cihelny udržel Jiří Sternberg, jeho lihovar ve Vojenicích byl přidělen lihovarnickému družstvu. Poměrně unikátním případem je velkostatek Křivoklát, kde původnímu vlastníkovi zůstal pouze pivovar v Krušovicích, druhý pivovar v Křivoklátě obhospodařoval jen v pachtu. Z jedenácti lihovarů byl ponechán Fürstenbergovi pouze jediný a stejně tak ze sedmi cihelen po provedení reformy patřila velkostatkáři jen jediná. Obě sýrárny přešly v průběhu reformy na jiné majitele. Důvodem je, že Fürstenberg v roce 1929 téměř celý velkostatek prodal československému státu a měl zájem jen na hospodářském dvoře v Krušovicích s pivovarem, lihovarem a cihelnou.

Pramenná základna bohužel nedovoluje hlouběji proniknout na úroveň správy jednotlivých provozů a provést analýzu jejich podnikatelských strategií ve vztahu k pozemkové reformě. Přesto lze na základě výše uvedeného konstatovat, že reforma představovala zásadní zásah do fungování celého velkostatku, který často rozdělila na menší jednotky, u nichž přeměnila majetkovou strukturu. Specifická forma velkostatkářského hospodaření, kdy jednomu centrálnímu vedení podléhalo více činností z různých oborů, tak byla výrazně omezena. Na druhou stranu v některých případech donutila velkostatkáře jejich provozy výrazně modernizovat.

4.4 VLIV POZEMKOVÉ REFORMY NA FORMUJÍCÍ SE PAMÁTKOVOU PÉČI

„Bude vždycky sloužit ke cti našemu národu a jeho zákonodárství, že i v pohnuté době popřevratové a k tomu při projednávání hospodářsky tak ožehavého a složitého problému, jakým byla naše pozemková reforma, nezapomnělo se na ochranu hodnot kulturních a krajinných půvabů.“

Karel Leger, 1936⁶⁹⁹

Pozemková reforma nezasáhla pouze zemědělskou výrobu, ale i československé kulturní dědictví, jelikož rozbití aristokratických půdních fondů hrozilo učinit z historických sídel ekonomicky neživotaschopné jednotky. Československá vláda si uvědomovala odpovědnost za péči o kulturní dědictví a prostřednictvím SPÚ vytvořila kontrolní mechanismy pro vznikající památkovou péči. Pozemkový úřad na základě § 20, 23 a 50 přídělového zákona zabezpečoval provádění památkové ochrany. Dle § 20 měl SPÚ zajišťovat, aby přídělem neutrpěly památky „přírodní, historické a umělecké“. Na základě § 50 byl SPÚ zmocněn k zavedení zvláštního řádu o hospodaření na majetku členů spolků pro ochranu památek (jeho platnost se mohla podle § 23 rozšířit i na drobný příděl a zbytkové statky). Zákon proti vývozu památek přijal Národní výbor československý již 29. října 1918, avšak práce na osnově památkového zákona začaly až roku 1928 a před rozpadem první republiky nebyly korunovány úspěchem.⁷⁰⁰

Absence specifického památkového zákona učinila z právních nařízení o pozemkové reformě zásadní nástroj pro ochranu památek. Náhradový zákon v § 34 ustanovoval: „Pozemkový úřad není povinen převzít stavby nadbytečné neb s převzatými zemědělskými neb lesními podniky nesouvislé, má však právo v dohodě s vlastníkem neb správním opatřením, podle potřeby v dohodě s ministerstvem školství a národní osvěty a ministerstvem financí, pokud bude zapotřebí podpory ze státních prostředků, zaříditi vše, čeho je potřeba k zachování neb udržování takových budov.“⁷⁰¹ Pozemková reforma tak přinesla zásadní zásah do vlastnictví památek a poměrů k nim. Záborový a přídělový zákon dával majitelům možnost ponechat si pozemek většího rozsahu.⁷⁰² SPÚ cílil ochrannou činnost na objekty propuštěné ze záboru dosavadním vlastníkům a na ty, které reforma převedla do vlastnictví nových nabyvatelů. Zároveň ukládal vlastníkům podmínky, za nichž měli památky zabezpečovat proti ohni, udržovat je v řádném stavebním stavu

699 LEGER, K., *Ochrana památek a přírodních krás při pozemkové reformě*, Pozemková reforma ze srpna 1936, 17, 3–4, s. 33.

700 ŠTONCNER, Petr, *Organizační vývoj státní památkové péče v letech 1918–1945, Péče o architektonické dědictví, vybrané kapitoly k tématu péče o stavební a umělecké památky*, Praha 2008, s. 64; VINTER, Vlastimil, *Úvod do dějin a teorie památkové péče, Nástin vývoje a základní ideové otázky památkové péče*, I., Praha 1971, s. 60.

701 Zákon č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 8. dubna 1920 (zákon náhradový).

702 ŠTONCNER, P., *Organizační vývoj státní, c. d.*, s. 70.

a provádět stavební změny. Přírodní rezervace, historické parky, význačné stromy i aleje též podléhaly regulaci.

Nejvyšším úřadem pro správu památek v meziválečném Československu bylo Ministerstvo školství a národní osvěty ČSR. Bývalý C. k. zemský památkový úřad pro království České se přeměnil na Státní památkový úřad (od října 1919 existoval Vládní komisariát pro zachování památek na Slovensku a od 1. dubna 1920 Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko v Brně) a ten podléhal Ministerstvu školství a národní osvěty ČSR. Jako pomocný orgán památkové péče působili tzv. konzervátoři, jimiž byli čestně jmenovaní odborníci.⁷⁰³ Důležitou roli v péči o památky sehrál Zdeněk Wirth, a to jako přednosta památkového oddělení a posléze šéf osvětového odboru Ministerstva školství a národní osvěty ČSR,⁷⁰⁴ které spolu se Státním památkovým úřadem udělovalo finanční subvence jednotlivým objektům jako účinný regulativní nástroj ochrany památek. Majitel žádal podporu u Státního památkového úřadu, který záležitost prošetřil a postoupil Ministerstvu školství a národní osvěty ČSR, a to vybralo nejpotřebnější žádosti, aby je postoupilo Ministerstvu financí ČSR k projednání. Proplácení přislíbené subvence však bylo zahájeno teprve po kolaudaci provedených úprav.⁷⁰⁵

Na ochraně historických objektů dotčených pozemkovou reformou se měli spolupodílet zástupci památkových institucí a SPÚ, spolupráce obou institucí ale nebyla bezproblémová. Již v roce 1922 SPÚ informoval Ministerstvo školství a národní osvěty ČSR: „Státní pozemkový úřad upozorňuje, že musí pracovati rychle, že během jednoho roku musí býti hotov se všemi velkostatky na program danými a proto musí s politováním vydávati svá rozhodnutí, bez ohledu na historické památky a přírodní krásy, poněvadž by jinak musel své práce zastaviti a nečinně čekati, až ho dojde podle zákona nutné vyjádření tamního úřadu, které by bylo mnohdy lze podati prostě na podkladě soupisu památek.“⁷⁰⁶ SPÚ ovšem přiznal, že přiděloví komisaři nevěnují ochraně památek náležitou pozornost. Vyzval je, aby zpracovali seznamy historicky cenných míst a upozornili nabyvatele na příslušná ochranná opatření.⁷⁰⁷ Vzhledem k tomu, že neexistoval památkový zákon, staly se právě zákony o pozemkové reformě významnou součástí souboru právních opatření umožňujících činnost státní památkové péče.⁷⁰⁸

Velkostatkářské svazy (SČV, Verband) uváděly, že pozemková reforma znemožňuje ekonomickou existenci hradů a zámků a ohrožuje kulturně-umělecké bohatství. Svazy zaslaly roku 1922 SPÚ memorandum, ve kterém upozornily na ohrožení významných přírodních, historických a uměleckých krás a stejně tak i archivů jednotlivých velkostatků. Obavy ze zániku soukromých galerií a uměleckých sbírek

703 HOBZEK, Josef, *Vývoj památkové péče v českých zemích. Stručný nástin*, Praha 1987, s. 19.

704 ŠTONCNER, Petr, *Zdeněk Wirth a systém státní památkové péče v období první republiky*, in: Zdeněk Wirth pohledem dnešní doby. Soubor příspěvků, ROHÁČEK, Jiří – UHLÍKOVÁ, Kristina (edd.), Praha 2010, s. 181–207; ŠTONCNER, P., *Organizační vývoj státní*, c. d., s. 46–88.

705 Tamtéž, s. 76–80.

706 Ústav dějin umění, fond Zdeněk Wirth, k. č. W-A-59/2, Dopis ze dne 18. listopadu 1922, podepsán Novák.

707 Tamtéž, k. č. W-A-59/2, Dopis ze dne 27. července 1923.

708 ŠTONCNER, P., *Zdeněk Wirth a systém*, c. d., s. 195; LEGER, K., *Ochrana památek*, c. d., s. 33–37.

Tabulka 21: Památky z velkostatků Křivoklát, Plasy a Radnice

Památky	Velkostatek	Převzetí
zámek Lány	Křivoklát	1921 získala Kancelář prezidenta republiky
hrad Křivoklát	Křivoklát	odkoupil stát v roce 1929
zámek Nižbor	Křivoklát	odkoupil stát v roce 1929
zámek Dřevíč	Křivoklát	odkoupil stát v roce 1929
hrad Jenčov	Křivoklát	odkoupil stát v roce 1929
hrad Jivno	Křivoklát	odkoupil stát v roce 1929
hrad Týřov	Křivoklát	odkoupil stát v roce 1929
zámek Krušovice	Křivoklát	podržel majitel
zámek Olešná	Křivoklát	součást přiděleného zbytkového statku
zámek Petrovice	Křivoklát	součást přiděleného zbytkového statku
palác na Malé Straně v Praze	Křivoklát	podržel majitel
konvent Plasy	Plasy	podržel majitel
proboštství Mariánská Týnice	Plasy	v roce 1940 bylo proboštství převedeno do majetku Jednoty pro záchranu kostelíka U Ježíška v Plzni a Mariánské Týnice u Kralovic
hrad Krašov	Plasy	1933 získal Spolek pro záchranu zříceniny hradu Krašova
zámek Kaceřov	Plasy	součást přiděleného zbytkového statku
zámek Březina	Radnice	podržel majitel
tvrz Svinná	Radnice	součást přiděleného zbytkového statku

motivovaly majitele k jejich vývozu za hranice či k prodeji.⁷⁰⁹ Pozemková reforma zároveň ohrozila církevní stavby, a to vzhledem k nejasnosti patronátního práva k těmto objektům. Přestože patroni (velkostatkáři) přicházeli o půdu, patronátní právo ke kostelům a faram jim bylo ponecháno, což řešil ve svých výrocích i Nejvyšší správní soud.⁷¹⁰

Podle výkazu sestaveného Janem Voženílkem pro předběžné výsledky pozemkové reformy bylo roku 1928 v Čechách, na Moravě a ve Slezsku mezi zabranými vlastnickými soubory 214 zámků, 34 hradů, 98 zřícenin, 17 tvrzí, 10 hradišť a 41 jiných objektů. Vlastníci podrželi 170 zámků, 18 hradů, 52 zřícenin, 7 tvrzí, 7 hradišť a 31 jiných objektů.⁷¹¹

Následující kapitola zhodnotí vliv pozemkové reformy na památkové objekty sledovaných velkostatků. Neklade si za cíl podrobně rozebrat jednotlivé pamětihodnosti ve zkoumaném regionu, ať už se jedná o velké stavby (hrady, zámky, konvent), či drobné památky, ale snaží se naopak postihnout tendence památkové péče a dojít k několika obecným schémátům vývoje, např. zestátnění (Křivoklát), ponechání vlastníkovu (Plasy, Březina), součást zbytkového statku (Kaceřov, Svinná)

709 PŠENIČKOVÁ, J., *Ochrana historických památek a přírodních krás*, c. d., s. 343.

710 ŠTONCNER, P., *Organizační vývoj státní*, c. d., s. 73; NA Praha, fond Státní památková správa (dále SPS), k. č. 636, inv. č. 247, Ochrana památek, patronátní objekty ze dne 24. února 1930.

711 PŠENIČKOVÁ, J., *Ochrana historických památek a přírodních krás*, c. d., s. 348–349. Přiděleno a odprodáno novým nabyvatelům bylo 15 zámků, 11 hradů, 16 zřícenin, 8 tvrzí, 2 hradiště a 4 jiné objekty. Zestátněno bylo 10 zámků, 2 hrady, 7 zřícenin, 1 tvrz, 1 hradiště a 1 jiný objekt. Zbytek zůstal v záboru.

nebo přiděl zájmovému sdružení (Mariánská Týnice, Krašov). Tabulka 21 rekapituje, které objekty přiléhaly k velkostatkům Křivoklát, Plasy a Radnice, a nastiňuje významné mezníky v jejich meziválečném vývoji (změny ve vlastnických vztazích).

4.4.1 KDO ZA PAMÁTKY ZAPLATÍ... VELKOSTATEK KŘIVOKLÁT

Max Egon Fürstenberg odprodal křivoklátský velkostatek 1. července 1929 československému státu a s ním i jeho jádro (hrad Křivoklát s knihovnou, archivem a muzeem). Hrad s pivovarem a všemi budovami byl oceňován na 2 miliony Kč, stát za něj ale zaplatil 1,5 milionu Kč a vykázal tedy značnou „úsporu“.⁷¹² Archiv, knihovnu, gotický oltář a sbírku vykopávek odhadovalo ministerstvo školství na 15 milionů Kč, přičemž SPÚ tyto cennosti získal za 1 milion Kč (sic!).⁷¹³ Z převzetí byly vyloučeny předměty spojené s rodem Fürstenbergů. Prohlídku archivu v malé rytířské síni, stříbrnice a jednotlivých kanceláří velkostatku vykonal ředitel Československého státního archivu zemědělského Adolf Ludvík Krejčík.⁷¹⁴ Správcem převzatých archiválií se stal Rudolf Maxera, význačný fürstenberský úředník, jenž odborně publikoval statě o historii Křivoklátska.⁷¹⁵ Knihovna deponovaná na hradě Křivoklát sestávala z několika oddělení (rukopisů, prvotisků, bohemik, správní knihovny s cca 1064 svazky).⁷¹⁶ Sbírka čítala celkem 15 200 děl, z toho 550 bohemik, 423 rukopisů a 216 prvotisků.⁷¹⁷ Součástí knihovny byl i soubor disertací (19 000 ve 300 svazcích),⁷¹⁸ při prohlídce se ovšem zjistilo, že některé svazky chybí, jelikož roku 1928 přijeli na Křivoklát archiváři z Donaueschingenu a vybrali 1767 děl, z toho 135 inkunábulí a 63 rukopisů (údajně existovala předchozí domlu-

712 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1435, sign. 1D, Návrh výkupu majetku Fürstenberského. Onen odhad 2 000 000 Kč byl „s ohledem na skutečnou cenu vzat dosti nízko“. Ostatně v jiném odhadním elaborátu SPÚ je hrad oceňován na 3 500 000 Kč, viz NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1438, sign. I E2/3, Odhad velkostatku Křivoklát, s. 3.

713 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1435, sign. 1D, Návrh výkupu majetku Fürstenberského, s. 8.

714 NA Praha, fond ÚŘSLS, k. č. 696, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Protokol sepsaný dne 11. června 1929 na Křivoklátě o odevzdání a převzetí bibliotéky, archivu a muzea.

715 NA Praha, fond ÚŘSLS, k. č. 696, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Dopis Vrchní správy státních lesů a statků v Křivoklátě ze dne 2. července 1932.

716 Ke křivoklátské knihovně blíže viz BROŽKOVÁ, Daniela, *Křivoklátská knihovna*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1985; MAŠEK, Petr, *Die Fürstenberg-Bibliothek auf Burg Křivoklát*, in: *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa*, Schloss Weitra 1994, s. 313–322. Popisy exponátů s. 427–432. TÝŽ, *Křivoklátská knihovna rodu Fürstenbergů*, in: *Sborník Národního muzea*, řada C, 1993, 38, 1–2, s. 39–62; TÝŽ, *Zámecká knihovna Křivoklát*, in: *XIX. kongres mezinárodní asociace bibliofilů*, Praha 1995; PRAŽÁK, Jiří, *Rukopisy křivoklátské knihovny*, Praha 1969.

717 Ve spise Bibliotéka se podle posudku bibliotékaře uvádí: 430 rukopisů ve 265 svazcích; 180 inkunábulí „daleko nadprůměrné hodnoty“. NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1438, sign. I E2/3.

718 NA Praha, fond Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu, k. č. 220, sign. 141-53, inv. č. 143, Popis a přibližné ocenění převzatých památek, 4. příloha k referátu, č. j. 53.263/31. Dokument podává další cenné informace o knihovně a jejích tvůrcích, vyjmenovává některé unikáty v knihovně deponované.

va mezi Fürstenbergem a Ministerstvem školství a národní osvěty ČSR, podle které si Fürstenberg směl některé knihy odvézt). Československý státní archiv zemědělský několikrát urgoval bývalého vlastníka o dodání seznamu vyloučených knih. Celou akci dokonce sledoval ředitel Knihovny národního muzea Josef Volf, SPÚ ale na jeho dotaz odpověděl, že „si fürstenbergští odváží z Křivoklátu pouze rodinné památky“.⁷¹⁹ Na základě dochovaných dokumentů nelze zjistit, zda byl seznam vyloučených knih opravdu zhotoven. Žádný inventář knihovny neexistoval, ve třicátých letech proto provedl revizi knihovny František Schneller.⁷²⁰

Umělecký a historický inventář uložený na Křivoklátě se pro zjednodušení souhrnně nazýval muzeum, to se nacházelo ve třech patrech Velké věže (obsahovalo např. exotika z cest Maxe Fürstenberga či sbírku orientálních oděvů). Během dubna 1929, tedy ještě před samotným převzetím hradu do majetku státu, obeslalo Lesnické muzeum, fungující při Československém zemědělském muzeu, SPÚ s dotazem ohledně lesnických sbírek deponovaných na hradě.⁷²¹ Ani SPÚ, ani Ministerstvo zemědělství ČSR proti odevzdání sbírek Lesnickému muzeu neměly námitek. Etnografická sbírka zůstala v kulaté věži a veřejnosti přístupná – „hromadné návštěvy obecnstva provádí tu spolehlivý dlouholetý průvodce“.⁷²²

Sporné záležitosti se objevily při přebírání zařízení zámků.⁷²³ SPÚ si totiž při podpisu protokolu o budoucím převzetí Fürstenbergových nemovitostí v prosinci 1928 nevyhotovil seznam příslušenství, v důsledku čehož mezi prosincem 1928 a červnem 1929 došlo k odvozu zařízení interiérů na zámek v Krušovicích a do Fürstenberského paláce v Praze, „aniž by byl jejich seznam předložen zdejšímu úřadu. Za tyto předměty zařízení a inventáře, které byly tedy tajně a proti úmluvě odstraněny z nemovitostí přejímaných, byly částečně dovezeny do dotýčných objektů kusy zařízení avšak méněcenné a takové, že o nich nelze se vysloviti, že by činily zámecké místnosti obývatelnými a užitelnými, jak se předpokládá u místností zámků a loveckých zámečků.“⁷²⁴ S tímto obviněním však Fürstenberg nesouhlasil, načež proběhlo vyšetřování. Řidič Václav Svoboda uvedl: „Nábytek, který se vozil do Krušovic nebo do Prahy byl vždy lepší, cennější než ten, který se zaň vezl zpět na zámky a honitby Křivoklátské.“ Stejně tak další zaměstnanci velkostatku potvrdili výpověď řidiče o odvozu inventáře z památkových objektů.⁷²⁵ Nakonec se obě

719 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1484, sign. II G, Dopis Vrchní správy státních lesů a statků v Křivoklátě ze dne 15. listopadu 1929.

720 NA Praha, fond Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu, k. č. 221, sign. 141-53, inv. č. 143, Dopis Presidia Ministerstva zemědělství ČSR ze dne 9. listopadu 1933 adresovaný Státnímu pozemkovému úřadu.

721 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1478, sign. I M, Dopis Lesního musea při Československém zemědělském muzeu ze dne 5. dubna 1929.

722 NA Praha, fond ÚŘSLŠ, k. č. 696, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Dopis Vrchní správy státních lesů a statků v Křivoklátě ze dne 2. července 1932.

723 Odprodej zámku v Lánech a odvoz zde uložených věcí proběhl téměř bezproblémově. Fürstenbergové vyhotovili seznam požadovaných věcí, jež SPÚ schválil. SOA v Praze, fond VS Křivoklát – Ústřední správa, k. č. 1073, sign. ÚS 25–29, Povolání vývozu soukromého majetku Maxe Egona Fürstenberga ze dne 26. března 1920.

724 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1478, sign. I M, Dopis SPÚ ze dne 18. září 1929.

725 Tamtéž, k. č. 1478, Úřední záznam ze dne 7. října 1929. Mimo řidiče vypovídali účetní Václav Franěk, lesní správce Bohumil Piegel, klíčník z Nižbora Antonín Kytka.

strany dohody na kompromisu a nábytek se svezl do Nižboru, kde si státní správa vybrala, čím dotyčné objekty zařídí.⁷²⁶

* * *

Majetek rodu Fürstenbergů zahrnoval kromě zámku v Lánech a hradu Křivoklát více památkových objektů, a to hlavně zámky Leontýn,⁷²⁷ Nižbor, Krušovice a Dřevíč. Mezi lety 1919 a 1929 sloužil Leontýn jako útulek Pomocnému výboru legionářskému a později jako letovisko Sociální ochrany státních zaměstnanců.⁷²⁸ Poté jej převzal SPÚ ve „stavu značně zchátralém“,⁷²⁹ a tak přistoupil k jeho opravám (výměna prohnílé střechy, obnova shnilých stropů, oprava vodovodu apod.).⁷³⁰

Již za Přemysla Otakara II. byl nad řekou Berouňkou vystavěn kamenný královský hrad Nižbor, jemuž se v 16. století dostalo přestavby na zámek. Fürstenbergové jej roku 1929 odprodali československému státu a SPÚ za souhlasu Ministerstva zemědělství ČSR zřídil na zámku letovisko pro své i státní zaměstnance. Objekt spravovala Sociální ochrana státních zaměstnanců v Praze na základě pachtovní smlouvy s vrchní správou Státních lesů a statků.⁷³¹ Roku 1933 se o koupi zámecké budovy ucházel majitel zbytkového statku Nižbor A. Eliáš.⁷³² Ačkoliv byla vrchní Správa státních lesů a statků prodeji Křivokláta příznivě nakloněna, další osud tohoto vyjednávání se na základě dochované pramenné základny nepodařilo rekonstruovat.⁷³³

Do státního majetku přešel také zámek v Dřevíči, který však zůstal Maxi Egonu Fürstenbergovi k dispozici pro honitby. SPÚ Fürstenbergovi doporučil, aby „kdykoliv se týž bude chtít v době honu ubytovati v zámku dřevíčském ohlásil to předem křivoklátské správě“.⁷³⁴ Při jedné Fürstenbergově návštěvě na Dřevíči došlo k vyvěšení vlajky v barvách jeho rodu, na což SPÚ reagoval varováním, aby vlaj-

726 Tamtéž, k. č. 1478, Úřední záznam o jednání ze dne 13. listopadu 1929 mezi Maxem Fürstenbergem a zástupci SPÚ.

727 Na zámku Leontýn před první světovou válkou žila matka Maxmiliána Egona II. Fürstenberga, Leontine von Khevenhüller-Metsch (1843–1914). Viz Bundesarchiv Berlin, Reichslandbund-Pressearchiv, Personalia, Reichslandbund-Pressearchiv – Personalia, Personen F, sign. R 8034-III/137, Die Hochzeitsfestlichkeiten im Schloss des Fürsten zu Fürstenberg.

728 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1435, sign. 1 D, Úřední záznam ze dne 11. listopadu 1931, podepsán Michl.

729 Citováno dle: *Oprava zámečku Leontýna*, Pozemková reforma, z října a listopadu 1931, 12, 10–11, s. 207.

730 Po druhé světové válce se pro zámek Leontýn hledalo další využití. Od roku 1950 byla jeho uživatelem škola pro vadu řeči v Praze a krátce i útvar Pomocných technických praporů. Roku 1964 se majitelem Leontýna stal Národní výbor hl. m. Prahy a v současné době slouží jako pobytové středisko poskytující sociální služby lidem s mentálním postižením. Dostupné online:

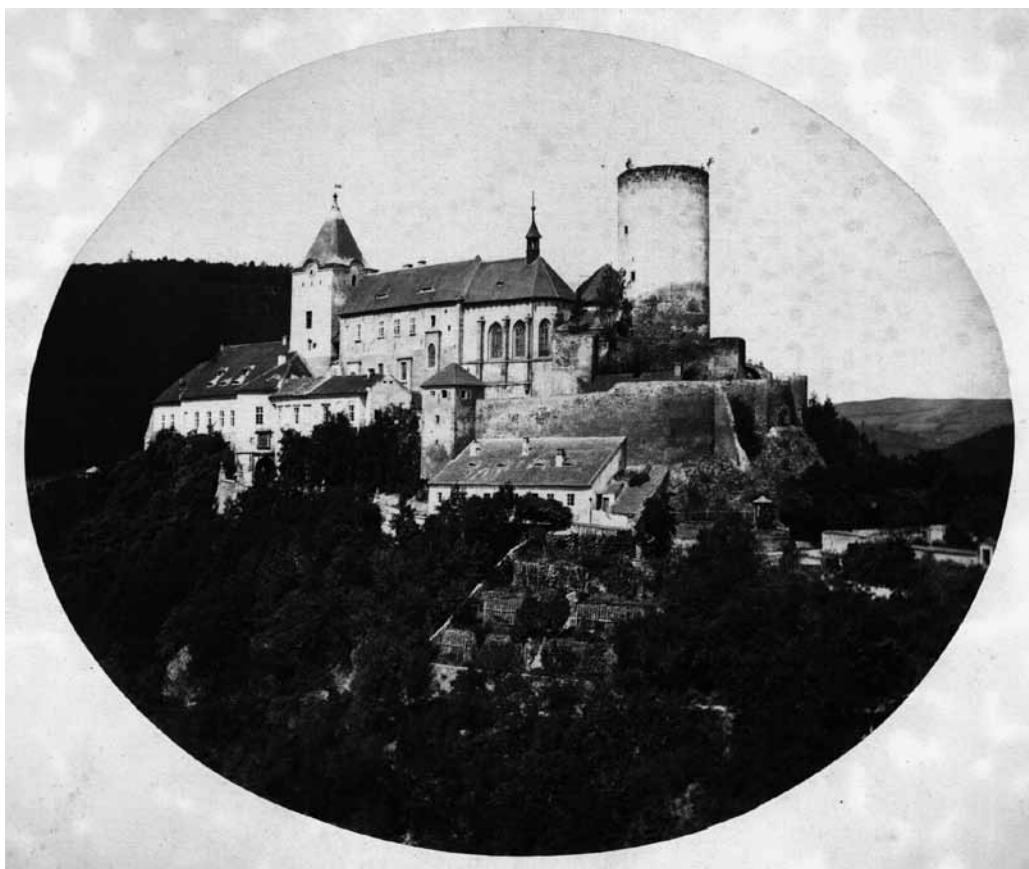
<http://www.leontyn.cz/index.php?sheet=clanek&id=149&show_info=0&show_fb=0
[11. 08. 2016].

731 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1436, sign. 1 E1/2, Protokol sepsaný dne 31. prosince 1931 s vrchní správou státních lesů a statků na Křivoklátském.

732 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1444, sign. 1 F 1, Návrh na koupi části lesa a zámeckých budov na Nižboru ze dne 2. července 1933.

733 Od konce čtyřicátých let 20. století sloužil objekt k obytným účelům a teprve v roce 1997 jej koupila obec Nižbor. Po roce 2000 prošel zámek rekonstrukcí a dnes je v něm umístěno Informační centrum keltské kultury.

734 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1478, sign. 1 M, Smlouva o pronájmu honitby ze dne 28. srpna 1929.

Obrázek 34: Hrad Křivoklát

Zdroj: SOA v Praze, fond VS Křivoklát – Starý a Nový archiv (Maxerova sbírka), k. č. 53, inv. č. 4075, sign. 1505, Album Křivoklát.

ku ze státní budovy sňal.⁷³⁵ Zestátnění též podlehly zříceniny hradů Týřov, Jivno a Jenčov,⁷³⁶ přičemž rodina si podržela zámek v Krušovicích a palác v Praze na Malé Straně.

* * *

V souvislosti s převzetím objektů památkového rázu se mezi ministerstvy zemědělství, školství a národní osvěty a financí rozhořel spor. Důvodem bylo hrazení nákladů spojených se ziskem uměleckých předmětů i budov a jejich následnou správou. Obdobné otázky se vznášely nad převzetím dalších objektů získaných „ve

735 Tamtéž, k. č. 1478, Převzetí – zámek na Dřevíči ze dne 19. září 1929. Po druhé světové válce sloužil zámek jako školici a rekreační středisko podniku Zemědělské zásobování a nákup Praha. Od roku 1991 je v soukromém majetku Karla Schwarzenberga, vzdáleného příbuzného rodu Fürstenbergů.

736 HAUNER, Stanislav, *Obyvatelstvo, katastrální výměra a pozemková reforma politického okresu Rakovnického, Žatec 1932*, s. 5; DURDÍK, Tomáš, *Die Burg Křivoklát und weitere Burgen auf der ehemaligen Fürstenbergischen Herrschaft Křivoklát*, in: *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa*, c. d., s. 300–306; TÝŽ, *Hrad Týřov*, Praha 2001.

vyšším státním zájmu“, a to Rosic-Veveří od britského státního příslušníka Morice de Foresta a Jelšavy od Coburgů. Meziministerská jednání probíhala společně, přičemž se hledal optimální postup uhrazení finančních nákladů spojených s jejich získáním. SPÚ do nákupu velkostatků investoval prostředky ze svých provozních záloh, které si nárokoval zpět. Nejednalo se o částky nikterak nízké – za Křivoklát uváděl zhruba 140 milionů Kč, u Rosic s Jelšavou 185 milionů Kč. Od Ministerstva zemědělství ČSR požadoval SPÚ za Křivoklát 83 milionů Kč, sám byl ochoten poskytnout 11 milionů Kč a zbytek mělo dle jeho návrhu doplnit Ministerstvo financí ČSR.⁷³⁷ SPÚ odmítal nést celou výši nákladů, jelikož by „veřejnost zemědělská byla jistě pobouřena, kdyby zvěděla, že cena přidělované půdy a tím prostředky náhradového fondu byly zvyšovány proto, aby mohly být prováděny nákupy objektů jdoucí do desítek milionů, které se zemědělstvím naprosto nesouvisí a slouží svou hodnotou a významem veškerému obyvatelstvu státu“.⁷³⁸ Během odkupu na konci dvacátých let však naopak SPÚ vysokou náhradovou cenu za velkostatky vysvětloval tím, že „vlastníci v těchto případech prodali státu nejen onu výměru, kterou byli by povinni při normálním zásahu pozemkové reformy státu odevzdati, nýbrž i onu půdu, jež by jim musela býti ze záboru propuštěna a poněvadž dále prodali státu veškeren živý i mrtvý inventář, zásoby, závody průmyslové, četné obytné domy a v některých případech i pokladní hotovosti a cenné papíry, připadá – avšak jen zdánlivě – na 1 ha převzaté půdy cena vyšší“.⁷³⁹

Ministerstvo zemědělství ČSR se uvolilo dočasně spravovat převzaté objekty s vybavením, přičemž se počítalo s jejich převedením do správy Ministerstva školství a národní osvěty ČSR. To však požadovalo, aby se Ministerstvo zemědělství ČSR vzdalo příjmů za vstup veřejnosti,⁷⁴⁰ na což Státní lesy a statky nechťely přistoupit, a tak Ministerstvu školství ČSR odpověděly: „Podle názoru vrchní správy jest vyloučeno, aby se min. zemědělství zřeklo sebe menší části příjmů plynoucích nyní do důchodu vrchní správy (dříve do tzv. hradní pokladny), poněvadž i po předání archivu a knihovny jinému resortu státní správy zůstane min. zemědělství vlastníkem značných a velmi sešlých komplexů budov, které vyžadují každoročně značných, příjmem za vstupenky daleko převyšujících nákladů. Za rok 1931 příjem 16 000 Kč a vydání 18 000 Kč.“⁷⁴¹ Vzhledem k tomu, že se nepodařilo najít zdroj financování, Ministerstvo školství a národní osvěty ČSR přepustilo péči o neproduktivní předměty Ministerstvu zemědělství ČSR, avšak nárokovalo si dohled nad těmito objekty.⁷⁴² Rozpory mezi jednotlivými resorty státní správy se podařilo vyřešit až roku 1934,

737 *Nabývací cena velkostatku Křivoklát*, Pozemková reforma, z října a listopadu 1931, 12, 10–11, s. 206; NA Praha, fond PMR, k. č. 3525, inv. č. 2575, Postátněné statky Křivoklát, Rosice-Veveří a Jelšava, Státním pozemkovým úřadem přechodně spravované, odevzdání do definitivní správy ministerstvu zemědělství, stanovení a zaplacení odevzdacích cen a provozních záloh ze dne 17. října 1931.

738 Citováno dle: NA Praha, fond PMR, k. č. 3525, inv. č. 2575, Dopis SPÚ ze dne 12. září 1932, s. 10.

739 Citováno dle: *Náhradová cena za velkostatky: Veveří, Jelšava a Křivoklát*, Pozemková reforma, 1930, 11, s. 41.

740 NA Praha, fond PMR, k. č. 3525, inv. č. 2575, Dopisy Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 10. května 1932, 11. června 1932 a 15. července 1932.

741 NA Praha, fond ÚŘSLS, k. č. 696, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Dopis Vrchní správy státních lesů a statků v Křivoklátě ze dne 2. června 1932.

742 Tamtéž, k. č. 696, Dopis Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 5. prosince 1932.

kdy se všechny zainteresované strany dohodly. Majetek zůstal v držení Státních lesů a statků, avšak nebyl zahrnut do kapitálu podniku, aby jej nemusel danit.⁷⁴³

4.4.2 SPOLKY PEČUJÍ O KULTURNÍ DĚDICTVÍ VELKOSTATEK PLASY

Na velkostatku Plasy se nacházelo několik památkových objektů, ke kterým se v průběhu pozemkové reformy přistupovalo odlišně. Budova bývalého cisterciáckého kláštera v Plasích zůstala v majetku původního vlastníka Metternich-Winneburga, kdežto poutní místo Mariánskou Týnici i zříceninu hradu Krašov převzaly do své péče různé zájmové spolky. Renesanční zámek v Kaceřově se stal součástí přidělovaného zbytkového statku.

Počátkem dvacátých let 20. století se v areálu plaského kláštera prováděly archeologické výzkumy pod vedením Antonína Friedla, na něž stát poskytl subvenci ve výši 8800 Kč.⁷⁴⁴ V průběhu roku došlo mezi správou velkostatku a archeology k neshodám a vedení velkostatku nechalo výkopy zaházet, aby v Plasích mohla proběhnout poutní slavnost.⁷⁴⁵ Obě strany se nakonec dohodly a Metternich na práce přispěl částkou 1000 Kč, jelikož „vzhledem ku stálé, těžké krizi obchodní při vzrůstajících mzdách, jakož i následkem ohromných osobních daní a jiných zákonitých dávek mu nelze, dle vlastní vůle příspěvky poskytnouti a o příjmech disponovati“.⁷⁴⁶ Během září 1921 archeologické práce v Plasích skončily a architekt Hanuš Zápál dohlížel nad zakrytím výkopů.⁷⁴⁷

Při plánovaném využití plaského zámku se navrhovaly jeho úpravy buď pro účely bytové,⁷⁴⁸ anebo pro 102. dělostřelecký pluk.⁷⁴⁹ Proti tomuto záměru vystoupila řada institucí, jako například Společnost pro národopis a ochranu památek,⁷⁵⁰ Kroužek přátel starožitností pro Plzeň a okolí⁷⁵¹ či Ministerstvo školství a národní osvěty ČSR.⁷⁵² Ministerstvo národní obrany ČSR nakonec od tohoto kroku

743 NA Praha, fond PMR, k. č. 3525, inv. č. 2575, Dopis Nejvyššího účetního kontrolního úřadu ze dne 26. června 1934.

744 NA Praha, fond SPS, k. č. 406, inv. č. 299, sign. 30 – Plasy, Dopis Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 4. srpna 1920, podepsán Zdeněk Wirth; Tamtéž, k. č. 406, Dopis Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 8. listopadu 1920; KAMENICKÁ, Eva, *Stavební vývoj areálu plaského kláštera ve světle archeologických výzkumů*, in: 850 let plaského kláštera (1145–1995), Sborník příspěvků semináře „Vývoj a význam plaského kláštera pro české dějiny“ pořádaného v Mariánské Týnici ve dnech 31. 5. – 2. 6. 1995, FÁK Jiří (ed.), Mariánská Týnice 1995, s. 26–27.

745 NA Praha, fond SPS, k. č. 406, inv. č. 299, sign. 30 – Plasy, Dopis ze dne 28. listopadu 1920, podepsán Antonín Friedl.

746 Citováno dle: Tamtéž, k. č. 406, Dopis Ústředního ředitelství panství, který na Zemský konservátor došel dne 11. července 1921.

747 Tamtéž, k. č. 406, Dopis ze dne 23. září 1921, podepsán Antonín Friedl. Obec Plasy se po roce 1918 potýkala s nedostatkem bytových prostor, o čemž svědčí vznik nových čtvrtí vybudovaných místním stavebním a bytovým družstvem. Viz HAVLÍK, Josef, *Plasy*, Plasy 1934, s. 50.

748 NA Praha, fond SPS, k. č. 406, Dopis Ministerstva veřejných prací ze dne 3. prosince 1920.

749 Tamtéž, k. č. 406, Protokol ze dne 15. září 1921 o místní prohlídce velkostatku Plasy (zámku) za účelem zabránění téhož pro ubytování 102. dělostřeleckého pluku.

750 Tamtéž, k. č. 406, Dopis ze dne 22. září 1921, podepsán Antonín Konsinec.

751 Tamtéž, k. č. 406, Dopis ze dne 23. února 1922, podepsán Josef Ječný.

752 Tamtéž, k. č. 406, Dopis ze dne 6. května 1924.

Obrázek 35: Pohled na Plasy kolem roku 1870

Zdroj: *Plzeňsko: List pro národopis a ochranu památek*, 1925, 7.

ustoupilo⁷⁵³ a plaský zámek zůstal v majetku rodu Metternich-Winneburg. Přesto si na špatný stav objektu stěžoval plaský obecní úřad a žádal památkový úřad, aby zakročil, protože „historické budovy [...] jsou tak opelichány a zbaveny omítky že na mnoze opadává již cihlové zdivo“.⁷⁵⁴ Proti tomuto osočení se správa velkostatku ohradila a udávala, že nejspíše volební agitace vedla obecní úřad ke stížnosti na Metternich-Winneburga. Upozorňovala též na to, že konvent slouží coby obecná a měšťanská škola i jako byty pro zaměstnance velkostatku a zřizence Československých státních drah.⁷⁵⁵

Probíhající pozemková reforma přiměla příslušné úřady přemýšlet o praktickém využití plaského konventu, avšak pro navrhované alternativy objekt nevyhovoval. Setrval tudíž v majetku rodu, který jej využíval jako sídlo úřadů velkostatku a obytné prostory. Ve třicátých letech bydlela v zámku sestra Klementa Metternicha Pauline Felix Maria Thurn-Taxis s manželem Maxmilianem Theodorem Egonem Lamoralem Thurn-Taxis.⁷⁵⁶

Situace poutního místa Mariánská Týnice byla značně komplikovaná, poněvadž se památka nacházela ve špatném stavu.⁷⁵⁷ Ozývaly se proto hlasy po její opravě

753 *Zabrání zámku v Plasech pro vojenské účely*, Kralovický obzor, ze dne 21. března 1924, 11, 9, s. 2.

754 NA Praha, fond SPS, k. č. 406, inv. č. 299, sign. 30 – Plasy, Dopis Obecního úřadu v Plasech ze dne 20. srpna 1925.

755 Tamtéž, k. č. 406, Dopis ze dne 28. srpna 1925.

756 BARBOŘÁKOVÁ, I., *Vzpomínky na rod Metternichů*, c. d., s. 29–32. Po druhé světové válce sídlil v plaském klášteře Okresní národní výbor a později internát Střední zemědělské technické školy. Budova též sloužila pro různé taneční zábavy, výstavy obrazů a koncerty vážné hudby. V současné době ji spravuje Národní památkový ústav a Národní technické muzeum, které v části objektu provozuje Centrum stavitelského dědictví. Viz SOUTNER, Oldřich – HUBKA, Petr, *Osm a půl století v plaské kotlině: 1145–1995. Čtení o přírodě, památkách, lidech a událostech od dávných dob k současnosti*, I., Plasy 1996, s. 27–28.

757 V roce 1910 generální konzervátor konstatoval, že na záchranu památky je již pozdě, jelikož „M[ariánská] Týnice jest v tak pokročilém stadiu zkázy, že ji možno zabezpečiti jen jako zříceninu.“ ZÁPAL,

a dne 16. května 1919 se v Kralovicích dokonce ustanovil *Spolek pro záchranu Mariánské Týnice a památek historických a uměleckých na Kralovicku*.⁷⁵⁸ Jelikož se ale potýkal s finančními problémy a nebyl schopen nést vysoké náklady na opravu, hledalo se nové využití objektu. Budova měla být upravena buď pro obytné účely, proti čemuž správa velkostatku protestovala,⁷⁵⁹ anebo přebudována na hospodářskou školu.⁷⁶⁰ Spolek vystoupil s prohlášením, že „Mariánská Týnice nesmí nadále zůstatí v držení nynějšího majitele Dra Klementa Meternicha-Winneburga, neboť on to byl, který toto umělecké dílo svojí netečností zničil a nejmenšího zájmu o osud jeho dřívě ani nyní neprojevil“.⁷⁶¹ Předseda spolku Hanuš Zápal se snažil o situaci zpravit prezidenta Tomáše G. Masaryka a 28. září 1921 zaslal Kanceláři prezidenta republiky dopis, v němž žádal, aby byl Masaryk na dění v Týnici upozorněn při svém plánovaném průjezdu⁷⁶² kolem (přípisek na dopise prozrazuje, že T. G. Masaryk skutečně Mariánskou Týnici zahlédl).⁷⁶³ Během dvacátých let se o opravy Mariánské Týnice staral Spolek, který pro svou činnost čerpal subvence od státu a promýšlel alternativy budoucího vývoje. Metternichova neúčast na opravách se setkala s kritikou regionálního tisku, protože sice poskytl Spolku potřebné dříví, nechal si je ale zaplatit.⁷⁶⁴

Teprve roku 1928 se v souvislosti s plánovaným provedením lesní reformy na velkostatku Plasy objevil návrh převodu Mariánské Týnice do majetku obce Kralovice.⁷⁶⁵ Předseda Spolku architekt Hanuš Zápal navrhoval, aby byl objekt Metternichovi odňat, a ani Státní památkový úřad nedoporučoval jeho ponechání

Hanuš, *Mariánská Týnice u Kralovic*, Plzeňsko. List pro národopis a ochranu památek, 1921, 2, s. 17; BUKAČOVÁ, Irena, *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*, Beroun 2012, s. 106. Před první světovou válkou sloužilo probošství za panskou hájovnu, přesto se objevovaly aktivity, jak ji navrátit původnímu účelu, o čemž svědčí zájem francouzského církevního řádu z roku 1912, který „by byl veškeré budovy obdržel zdarma a stávala jen povinnost jeho znovuzřízení“. Viz *Mariánský Týnec u Kralovic*. Příloha edice Kroužku přátel starožitností v Plzni, 1914, s. 4.

758 *Pro záchranu Mariánské Týnice u Kralovic*, Plzeňsko. List pro národopis a ochranu památek, 1919, 1, s. 10.

759 NA Praha, fond SPS, k. č. 330, inv. č. 299, sign. 30 – Mariánská Týnice, Dopis centrálního ředitelství velkostatku ze dne 14. září 1920.

760 Tamtéž, k. č. 330, Dopis Spolku pro záchranu Mariánské Týnice ze dne 4. září 1920.

761 Citováno dle: Tamtéž.

762 O návštěvě Tomáše G. Masaryka v Kralovicích blíže viz SOKA Plzeň-sever, pracoviště Plasy, Kronika města Kralovice (1923–1947), s. 75–77. Dostupné online: <http://portafontium.eu/iipimage/30660098/soap-ps_00416_mesto-kralovice-1923-1947_0410?x=-82&y=22&w=1022&h=407> [29. 12. 2017].

763 AKPR, fond Kancelář prezidenta republiky (KPR), 1919–1947, k. č. 20, sign. D 4791, inv. č. 328, Dopis ze dne 28. září 1921, podepsán Hanuš Zápal. Více o okolnostech cesty Tomáše G. Masaryka přes Kralovice a Plasy viz ŘEHÁČEK, Karel, *Mariánská Týnice a Tomáš Garrigue Masaryk*, Vlastivědný sborník. Čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska, 2016, 26, 3, s. 12–14.

764 LÁBEK, Ladislav, *Památky na venkově*, Plzeňsko. List pro vlastivědu západních Čech, 1929, 11, s. 53.

765 „Při jednání o přiděl lesů z panství metternichovského, který město Kralovice požadují, Státní pozemkový úřad vyslovil požadavek, aby z výnosu lesů poskytovalo město každoročně nějakou částku na udržování dnes opuštěného a pustnoucího objektu, jehož zachování je v popředí zájmu Státního památkového úřadu.“ Citováno dle: *Mariánská Týnice bude přece zachráněna!*, Kralovický obzor, ze dne 3. února 1928, 15, 3, s. 2.

O prodeji Mariánské Týnice městu Kralovice se spekulovalo již dřívě, např. v roce 1921: „Okresní zastupitelstvo sděluje obci, že býv. kníže Metternich Winnenburg byl by ochoten prodati obci Mar. Týnici bez kostela za obnos 50 000 Kč.“ Citováno dle: SOKA Plzeň-sever, pracoviště Plasy, Kronika města Kralovice (1923–1947), s. 73. Dostupné online: http://portafontium.eu/iipimage/30660098/soap-ps_00416_mesto-kralovice-1923-1947_0390?x=523&y=446&w=492&h=324> [29. 12. 2017].

Obrázek 36: Mariánská Týnice

Zdroj: ZETEK, F. J., *Kralovice a okolí, c. d., s. 25.*

Zdroj: *Plzeňsko. List pro národopis a ochranu památek, 1921, 3.*

dosavadnímu vlastníkovi.⁷⁶⁶ S velkou nevolí se setkal i návrh ředitelství velkostatku rozšířit vjezd do objektu proražením ambitu.⁷⁶⁷ Nového majitele, který by disponoval dostatečnými finančními prostředky na opravu Mariánské Týnice, se najít nepodařilo. Prodej obci Kralovice se neuskutečnil a záležitost se znovu otevřela až počátkem třicátých let, kdy se o památku ucházel řád benediktinů a soukromník František Hejkal (spekulovalo se také o zájmu Strahovského kláštera).⁷⁶⁸ Jedná-

766 NA Praha, fond SPS, k. č. 330, inv. č. 299, sign. 30 – Mariánská Týnice, Dopis od SPÚ ze dne 10. února 1926; Tamtéž, k. č. 330, Dopis Hanuše Zápala ze dne 28. února 1928. Klub za Starou Prahu k celé záležitosti podal následující vyjádření: „Občan Metternich zaujímá zamítavé stanovisko k opravám Mariánské Týnice.“ Citováno dle: Tamtéž, k. č. 330, Dopis Klubu za Starou Prahu ze dne 25. ledna 1922.

767 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3606, sign. I B/1, Dopis Státního památkového úřadu ze dne 4. dubna 1928.

768 *Mariánský Týnec*, Kralovický obzor, ze dne 13. května 1932, 19, 19, s. 2; NA Praha, fond SPS, k. č. 330, inv. č. 299, sign. 30 – Mariánská Týnice, Dopis SPÚ ze dne 15. září 1932; Tamtéž, k. č. 330, Dopis SPÚ ze dne 22. listopadu 1933; Tamtéž, k. č. 330, Dopis Lesního úřadu knížete z Metternich-Winneburgu ze dne 10. listopadu 1934. Dle přípisu na dopise „Ing. F. Hejkal vzhledem k úmrtí strýce faráře, který M. T. chtěl nabýti, nemá zájem na koupi“. Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3606, sign. I B/1, Dopis Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 16. února 1934, podepsán Zdeněk Wirth; „Svého času také proskočily zprávy, jakoby Týnici kupoval klášter Strahovský. Pověsti měly určitý vztah k prodeji známého

Obrázek 37: Mariánská Týnice – pohled na rmutišťe v kostele po zřícení kopule

Zdroj: Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Kancelář prezidenta republiky (KPR), 1919–1947, k. č. 20, č. j. D 4785/21, inv. č. 328.

ní opět dopadla neúspěšně, a když v roce 1935 velkostatek přiznal, že nemá dostatek peněz, aby Mariánskou Týnici opravil,⁷⁶⁹ uzavřel dohodu se Spolkem (tehdy již nesl název *Jednota pro záchranu kostelíka U Ježíška v Plzni a Mariánské Týnice u Kralovic*) o spolupráci na společné rekonstrukci.⁷⁷⁰ Od poloviny třicátých let se vedla jednání o převedení Týnice do majetku Jednoty, jak napovídá zpráva uveřejněná v periodiku *Kralovický obzor*, kde je s datem 27. října 1936 citován dopis Lesního úřadu velkostatku Plasy adresovaný Jednotě pro záchranu Mariánské Týnice: „Paní poručnice jest ochotna dáti objekt Marian. Týnici k dispozici pro účely Vašeho spolku, t. j. k důstojnému zřízení jejímu jako starého, římskokatolického náboženského místa a to právní formou a způsobem o jichž by bylo ještě jednati a které by teprve musely býti ujednány.“⁷⁷¹ Týnice byla do majetku Jednoty převedena teprve v roce 1940, a to bezplatně i s okolními pozemky na 99 let.⁷⁷²

Dýreraova obrazu: Slavnost růžencová, o který se zajímala mnichovská galerie, a také k zamýšlené parcelaci seminářské zahrady v Praze.“ Citováno dle: Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, VAŠMUCIUS, Josef, *Dějiny Mariánské Týnice*, strojopis, 1960, s. 69. Citovaná pasáž shodná s odstavcem v rukopisu Antonína Vašmuciuse (s. 14), který je taktéž uložen v Muzeu a galerii severního Plzeňska v Mariánské Týnici pod názvem *Dějiny Mariánské Týnice a Kralovic*, Antonín Vašmucius.

769 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 330, Dopis Lesního úřadu knížete z Metternich-Winneburgu ze dne 7. června 1935.

770 Tamtéž, k. č. 330, Dopis Jednoty pro záchranu kostelíka „U Ježíška“ v Plzni a Mar[iánské] Týnice u Kralovic se sídlem v Plzni.

771 Citováno dle: *Kralovický obzor*, ze dne 8. ledna 1937, 24, 1. Za pomoc s pátráním po datu převodu Mariánské Týnice do majetku Spolku pro záchranu Mariánské Týnice děkuji paní Adéle Kožíškové, dokumentátorce z Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici.

772 BUKAČOVÁ, I., *Boj o záchranu Mariánské Týnice*, *Vlastivědné listy*, 1982, 1 (11), 1, s. 3–5. Blíže k opravám Mariánské Týnice ve 20. století a k ustanovení Jednoty pro záchranu Mariánské Týnice

Od pozemkové reformy si širší veřejnost i lidé angažovaní kolem oprav Mariánské Týnice slibovali, že se objekt podaří odejmout původnímu vlastníku Metternich-Winneburgovi a převést jej na někoho, kdo o něj bude schopen lépe pečovat. Přestože Metternich podal žádost o propuštění ze záboru podle § 20 přídělového zákona a SPÚ mu s odůvodněním špatného stavu budovy odmítl vyhovět, Týnice nadále zůstala v jeho majetku.⁷⁷³

* * *

Zřícenina hradu Krašov, která se nachází nad řekou Berouňkou, se taktéž stala předmětem probíhající pozemkové reformy na velkostatku Plasy.⁷⁷⁴ V polovině dvacátých let si ji Metternich nechal propustit na základě § 20 přídělového zákona, a to spolu s památkovými objekty v Plasích,⁷⁷⁵ památka ovšem chátrala a vyžadovala značné investice. Teprve poté, co se na velkostatku Plasy začala řešit lesní reforma, se ruina dostala do popředí zájmu. Roku 1931 došlo k založení *Spolku pro záchranu zřícenin hradu Krašova*,⁷⁷⁶ který postupně přejal péči o Krašov i samotnou zříceninu ve výměře 10 arů s 37 ha okolního lesa, z něhož plánoval učinit botanickou rezervaci.⁷⁷⁷ Velkostatek Plasy objekt postoupil Spolku za 45 tisíc Kč⁷⁷⁸ a ten se na oplátku zavázal hrad pietně konzervovat a spolupracovat s památkovým úřadem. Archeologické práce směl vykonávat jen Státní archeologický ústav.⁷⁷⁹ Členové Spolku na hradě provedli konzervační práce (odstranění škodlivé vegetace ze zříceniny a sutin), upravili přístupovou cestu a zabezpečili zdivo v ohrožených partiích.⁷⁸⁰

---

viz *O pádu a záchraně Mariánské Týnice u Kralovic ve 20. století*, Vlastivědný sborník. Čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska, 1998, 8, 2, s. 9–11.

- 773 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3606, sign. I B/2, Žádost za ponechání Mar[ianské] Týnice dle § 20 př. z. ze dne 7. června 1926; již v polovině dvacátých let si Hanuš Zápál na stránkách časopisu Plzeňsko posteskl: „Vyčerpaly rychle všechny prostředky Spolku a nastala stagnace, kterou sesílily mimo jiné i zvláštní poměry majetkové, v jichž úpravu při pozemkové reformě marně se doufalo.“ Citováno dle: *Spolek pro záchranu Mariánské Týnice a památek historických a uměleckých na Kralovicku*, Plzeňsko. List pro vlastivědu západních Čech, 1925, 7, s. 4. Roku 1952 bylo v areálu zřízeno regionální muzeum, které zahájilo rekonstrukci objektu, zakončenou teprve na přelomu nového tisíciletí.
- 774 JANATA, J., *Hrad Krašov*, Kralovice 1933.
- 775 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3606, sign. I B/2, Řízení dle § 20 přídělového zákona ze dne 6. listopadu 1926. Srovnej kapitolu 3. 2. 4.
- 776 Spolek byl založen v neděli 12. dubna 1931 v hostinci U Prusíků v Kralovicích. Viz *Založení spolku*, Kralovický obzor, ze dne 10. dubna 1931, 18, 15, s. 3. Členy Spolku se staly známé postavy veřejného života, jako např. univerzitní profesor Václav Hora, senátor Josef Hubka, vicekonzul ministerstva zahraničních věcí Václav Tomeš. *Ustavení spolku pro záchranu zřícenin hradu Krašova*, Kralovický obzor, ze dne 5. června 1931, 18, 23, s. 1–2.
- 777 NA Praha, fond SPS, k. č. 268, inv. č. 299, sign. 30 – Krašov, Dopis ze dne 31. prosince 1931; Tamtéž, k. č. 268, Dopis ze dne 3. března 1934 od SPÚ. O zachování cesty od dvora Rohy k ruině hradu Krašova sepsal Spolek s obcí Dřevce smlouvu, viz NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3606, sign. I B/1, Smlouva ze dne 18. dubna 1934 sepsaná v hostinci p. Smolíka v Hodyni; NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3609, sign. I E2/4, Odhad lesních nemovitostí polesí Porostliny, určených k odprodeji z volné ruky pro Spolek pro záchranu hradu Krašova.
- 778 NA Praha, fond SPS, k. č. 268, inv. č. 299, sign. 30 – Krašov, Dopis ze dne 12. března 1942.
- 779 Tamtéž, k. č. 268, Dopis Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 21. září 1932.
- 780 NA Praha, fond SPS, k. č. 268, inv. č. 299, sign. 30 – Krašov, Technická zpráva o kolaudační prohlídce hradu Krašova ze dne 18. listopadu 1933.

Do osudu zříceniny hradu Krašova pozemková reforma zasáhla významným způsobem. Stejně jako u Mariánské Týnice se jednalo o ohroženou památku, kterou původní majitel Metternich-Winneburg na vlastní náklady neopravoval. Ozývaly se proto hlasy po změně majetkových vztahů a na počátku třicátých let se ustanovil spolek, jenž si za svůj cíl vytkl péči a ochranu Krašova. Později se stal majitelem zříceniny a části okolního lesa.⁷⁸¹

* * *

Dalším památkovým objektem, jež měli Metternich-Winneburgové ve svém vlastnictví, byla budova renesančního zámku Kaceřov, který se stal rovněž předmětem pozemkové reformy, avšak nikoliv jako památka, ale coby jádro zbytkového statku. Přesto se na něj vztahovala opatření související s rodící se památkovou péčí Československé republiky. Zámek v Kaceřově vystavěl v polovině 16. století Florian Grysppek z Gryspachu na místě starší tvrze. V pobělohorské době přešel do majetku plaského kláštera, který jej držel až do svého zrušení za josefinských reforem. Během 19. století jej jako součást velkostatku Plasy získal rod Metternich-Winneburg. Kaceřov sloužil jako hospodářský dvůr a velkostatek jej pronajímal, od roku 1910 Jaromíru Spěváčkovi s manželkou Josefou, statkářům ve Lhotce a majitelům realit v Čijevicích (dnes ves Čivice).⁷⁸² Přestože v roce 1912 vyhořel a byl pouze nouzově opraven, zachoval si zvnějšku původní podobu (např. sgrafitová výzdoba, renesanční krby a barokní štukatura).⁷⁸³ Při oceňovacím řízení se o zámku psalo: „Budova zámecká je dnes vlastně zříceninou, na které byla upravena vazba a střecha, aby bylo možno místnosti dosud zachovalé využítkovati pro obydlí nájemcovo a sýpky, poněvadž dvůr samotný budovy tohoto druhu nemá. [...] Z celé poměrně rozsáhlé stavby zachovány jsou a schopné k obývání pouze obě přízemí v pobočných traktech, z nichž jedno upraveno bylo k obydlí nájemce, ve druhém nalézají se jedno obydlí deputátní a skladiště.“⁷⁸⁴ Ostatně i půda ke zbytkovému statku přiléhající byla označována za průměrnou až podprůměrnou.

781 Spolek měl zříceninu ve své péči až do svého zrušení v roce 1979, poté hrad spravoval Městský národní výbor v Kozojedech. Po listopadu 1989 požádali lidé z místního okolí o obnovu Spolku a dne 16. března 1991 se sešla ustavující schůze Spolku pro ochranu přírodní rezervace a hradu Krašova. Dostupné online: <<http://www.hradkrasov.cz/index.php?id=5&n=historie>> [12. 08. 2016].

782 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3609, sign. I E2/4, Opis pachtovní smlouvy ze dne 19. dubna 1913. Jaromír Spěváček v dopise z roku 1939 tvrdil, že Kaceřov převzal od svého tchána, zemřelého Antonína Kožíška, do pachtu v roce 1910. Kožíšek jej měl v nájmu od roku 1900. Později si Spěváček ještě pronajal dvůr Třemošnice a v roce 1917 koupil dvůr Bertín ve výměře 92 ha. Politicky se angažoval jako funkcionář Hospodářského družstva v Plzni, jako předseda Svazu statkářů a nájemců pro západní Čechy. V roce 1924 se oženil s majitelkou dvora Šipy. Viz SOA Nepomuk, fond ÚS Metternich, k. č. 6, inv. č. 31, sign. 210, Dopis Jaromíra Spěváčka ze dne 29. října 1937 adresovaný sekčnímu šéfu Františku Novákovi.

783 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3606, sign. I B/1, Dopis Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 17. července 1926.

784 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3608, sign. I E2/3, Popis hospodářských budov dvora Kacerova.

Státní památkový úřad spolupracoval s SPÚ při přidělu historicky cenných objektů ustanovením, jakým ochranným opatřením má památka podléhat. Jednalo se o řádné udržování a zabezpečení proti ohni nebo opravy ohrožených částí, přičemž nabyvatel směl jakékoliv stavební úpravy provádět pouze podle pokynů památkového úřadu, který měl vyhrazené právo přístupu a prohlídek památky. Zbytkový statek získal v roce 1925 do svého majetku bratr původního nájemce Ladislav Spěváček s manželkou Boženou (ti původně najímali dvory Hromnice a Býkov). Přídělová cena usedlosti ve výměře cca 65 ha činila 280 tisíc Kč a budovy byly oceněny na 90 tisíc Kč.⁷⁸⁵ Součástí přidělu zbytkového statku byly i podmínky ustanovené Státní památkovou správou. Podle dobového svědectví byl majitel zámku „příjemný a pohostinný pan Ladislav Spěváček, který ochotně provede zámek a upozorní na jeho zajímavosti“.⁷⁸⁶

4.4.3 DVA ZÁMKY, DVA RŮZNÉ OSUDY VELKOSTATEK RADNICE

Na nejmenším ze sledovaných velkostatků se pozemková reforma týkala dvou památkových objektů, a to zámků Březina a Svinná. Jejich osudy se v meziválečném období lišily. Březinu s rozsáhlým parkem si totiž původní vlastník Jiří Sternberg podržel ve svém majetku, kdežto objekt ve Svinné se stal součástí přidělovaného zbytkového statku.

Zámek Březina, letní sídlo Sternbergů, tvořil jádro velkostatku Radnice.⁷⁸⁷ Jedná se o empírovou stavbu budovanou od roku 1790 Jáchymem Šternberkem. Po Jáchymově smrti v roce 1808 majetek zdědil jeho bratr Kašpar Šternberk, který do zámeckého parku vysázel cizokrajné dřeviny. Od roku 1907 Březinu vlastnil Jiří Sternberg a po roce 1918 se stal zámek spolu s celým velkostatkem součástí projednávané pozemkové reformy. Již na počátku dvacátých let se objevil plán na přeměnu březinského zámku v dětskou kolonii, proti tomu se však majitel Jiří Sternberg snažil bránit, jelikož „by to tam vypadalo hrozně s těma dětma“.⁷⁸⁸ Argumentoval nevhodností objektu a svým plánovaným pobytem na zámku.

Roku 1926 se Sternbergovi nakonec podařilo Březinu podržet na základě § 20 přídělového zákona ve svém majetku. Spolu se zámek bylo ze záboru propuštěno i 13 ha parku.⁷⁸⁹ Mimořádnou pozornost zahradě věnoval významný plzeňský bota-

785 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 416/2, k. č. 3607, sign. I E1, Oceňovací arch ze dne 4. října 1929.

786 Citováno dle: CÍZL, V., *Průvodce po Radnicích a okolí*, c. d., s. 34. Rodina nabyvatele o zámek po roce 1945 přišla, v restitucích během devadesátých let 20. století ho však získala zpět.

787 Na velkostatku se nacházel ještě zámek v obci Radnice, který se ale nejspíše výrazněji v pozemkové reformě neprojevoval. V polovině 19. století vyhořel a po přestavbě sloužil jako užitková budova. Viz KOVÁŘ, Jaromír, *Zámek v Radnicích*, *Minulostí západočeského kraje*, 1974, 10, s. 164–165; ROŽMBERSKÝ, Petr, *Zámky Radnice a Liblín s dodatky k zámkům v Úlicích a Oseku*, Hláška. Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka, 2008, 19, 4, s. 56–58.

788 Citováno dle: SOA v Praze, fond Domácí kancelář Šternberků – Sekretariát Český Šternberk, k. č. 23, inv. č. 134, Koncept dopisu Jiřího Sternberga ze dne 1. března 1921.

789 MALOCH, František, *Památný libosad zámecký na Březině u Radnic bude zachován*, Plzeňsko. List pro vlastivědu západních Čech, 1928, 10, s. 16–17.

nik František Maloch, který na unikátnost celého areálu SPÚ upozornil. Roku 1932 zavítal František Maloch do parku znovu, a to s přírodovědeckým klubem a turistickým odborem v Plzni, kterým chtěl „ukázat chloubu parku: 15 m vysoký, košatý, krásný strom jihoevropský jasan manový a 8 m vysoký, krásný keř japonský *Cryptomeria japonica*“.⁷⁹⁰ Tyto dřeviny ale již v areálu nebyly, a tak se Maloch písemně dotázal zahradníka, který mu sdělil, že „z rozkazu vrchnosti byly poraženy“.⁷⁹¹ Maloch byl údajně již roku 1926 informován zahradníkem o plánované probírce dřevin, botaničtí odborníci však zakročili u památkového úřadu a dřeviny neměly být pokáceny. Roku 1933 na Malochovo upozornění odpověděla správa velkostatku s odůvodněním, že mrazy v roce 1929 oba stromy v parku poničily, tudíž došlo k jejich vykácení.⁷⁹²

Zámecká knihovna na Březině, jež obsahovala i ucelenou sbírku vytvořenou Kašparem Šternberkem, se v meziválečném období nepřemísťovala a ani vlastnické poměry k ní se neměnily. Konzervátor pro okres Rokycany Bohumil Horák nabízel, že by ji zinventarizoval, avšak pro tento svůj záměr nedostal potřebnou dovolenou.⁷⁹³

Jiří Sternberg s rodinou trvale sídlil na hradě Český Šternberk a Březinu využíval jen jako letní sídlo. Není bez zajímavosti, že na přelomu třicátých a čtyřicátých let na zámek zajížděl odpočívat i slavný herec Vlasta Burian.⁷⁹⁴ Majitel zámku přislíbil, že bude objekt spolu se zahradou řádně udržovat. Náklady, jež mu tato povinnost přinesla, mohl po potvrzení Státního památkového úřadu v Praze uplatnit jako odpočitatelnou položku důchodové daně. Například výdaje za rok 1927 činily necelých 96 tisíc Kč, přičemž nejvyšší položky tvořily náklady na odstraňování sněhu, topení ve sklenících a nákup sazenic (18,5 tisíce Kč) či služné a deputát zahradníkovi (12 tisíc Kč).⁷⁹⁵ Sternberg se zavázal podrobit dalším podmínkám, pokud se umožní „přístupnosti obecnostem, pracovníkům vědeckým, uměleckým, neb použití k účelům lidumilným“.⁷⁹⁶ Podstatné stavební úpravy mohl provádět pouze s výslovným souhlasem Státního památkového úřadu. Spolu se zámkem byly propuštěny i zříceniny Hrad a Hradiště, které měl Sternberg udržovat v pietním stavu.⁷⁹⁷ Podmínky pro propuštění obsahovaly také články o rozvoji cestovního ruchu (např. upevňová-

790 Citováno dle: NA Praha, fond SPS, k. č. 96, inv. č. 299, sign. 30 – Březina, Dopis Františka Malocha ze dne 8. února 1933.

791 Citováno dle: Tamtéž.

792 Tamtéž, k. č. 96, Dopis ze dne 21. ledna 1933.

793 NA Praha, fond SPS, k. č. 96, inv. č. 299, sign. 30 – Březina, Dopis Bohumila Horáka ze dne 18. prosince 1921. V poválečném období se uvažovalo o jejím převozu na hrady Karlštejn a Křivoklátk, ale nakonec ji do svého držení získalo Muzeum Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech a poté radnické muzeum Josefa Hyláka. V restitucích v devadesátých letech 20. století se vrátila zpět rodině Sternbergů a dnes je umístěna na hradě Český Šternberk. Dostupné online: <<http://opac.nm.cz/authorities/44478?locale=cs#?locale=cs&id=Al-uPABWTDslWpl6LR9SmA&pageSize=10&sorting=relevance>> [30. 07. 2016].

794 KYSELOVÁ, P., *Osudy majetku Sternbergů*, c. d., s. 28.

795 SOA Nepomuk, fond VS Radnice, k. č. 124, inv. č. 237, Velkostatek Radnice-Darová, Výkaz nákladů na udržování památností, cenných staveb, zámků a přírodního parku ze dne 7. července 1927.

796 Citováno dle: SOA Nepomuk, fond VS Radnice, k. č. 124, inv. č. 237, Velkostatek Radnice-Darová, Rozhodnutí o ponechání dle § 20 př. z. ze dne 16. července 1926.

797 Míneň je zřícenina hradu Březiny, „postaveného před rokem 1389 Jindřichem z Elsterberka [...] Nad Březinou v lese na vrchu Hradiště je pozoruhodný kamenný val, místy až 6 m vysoký, z doby galské.“ CÍZL, V., *Průvodce po Radnicích a okolí*, c. d., s. 28.

Obrázek 38: Zámek Březina na Radnicku kolem roku 1900

Zdroj: *Plzeňsko. List pro národopis a ochranu památek, 1932, 2.*

ní turistických značek a bezplatný vstup).

Nacistická správa uvalila na velkostatek Radnice se zámekem v Březině roku 1943 vnucenou správu⁷⁹⁸ a poté již rodina v létě na Březinu nezajížděla. Po druhé světové válce Březinu opět vlastnil Jiří Sternberg, který ji roku 1948 pronajal Josefu Stupkovi, jenž z areálu plánoval zřídit penzion. Nakonec přešel zámek i s parkem ke dni 19. ledna 1949 do správy Ústředního ředitelství státních lesů a statků v Praze.⁷⁹⁹

Součástí zbytkového statku Svinná na radnickém velkostatku byl zámek, který koncem 18. století vybudovali příslušníci rodu Wurmbrandtů. Objekt obsahoval také bývalou tvrz (tzv. starý hrad), jež sloužila za obytné stavení.⁸⁰⁰ Během pozemkové reformy získal usedlost Václav Hejný, ředitel velkostatku Radnice. Kromě standardních podmínek pro ochranu získaných objektů mu Ministerstvo zemědělství ČSR v dodatečné přidělové listině z roku 1937 stanovilo ještě povinnost ochrany kříže a dvou dubů (tzv. Dubí). Kříž měl být chráněn proti poškozování a zůstat na původním místě a ořez dubů směl povolit pouze Státní památkový řad.⁸⁰¹ Stalo se tak na základě žádosti obecního zastupitelstva, jelikož se jednalo o památné místo, kde pod duby „slavívala vesnická mládež od nepaměti všechny svoje veselice

798 HOŘEJŠ, Miloš, *Šlechta a nacistická pozemková politika v českých zemích*, in: *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, HORČIČKA, Václav – HAZDRA, Zdeněk – ŽUPANIČ, Jan (edd.), Praha 2011, s. 177–199.

799 KYSELOVÁ, P., *Osudy majetku Sternbergů*, c. d., s. 29–30.

800 CÍZL, V., *Průvodce po Radnicích a okolí*, c. d., s. 39.

801 NA Praha, fond SPS, k. č. 96, inv. č. 299, sign. 30 – Březina, Dodatečná přidělová listina ze dne 4. června 1937.

a scházivala se tam, podle údajů starých pamětníků, chasa ze všech okolních vesnic“.⁸⁰² Dodržování podmínek kontrolovala místní četnická stanice v Terešově.⁸⁰³

Chráněné objekty na velkostatku Radnice pozemkovou reformou prošly ve dvou různých modelech. Březinu podržel původní vlastník ve svém majetku a SPÚ uložil podmínky její údržby, přičemž náklady na ni vynaložené se mohly uplatňovat jako odpočet z daně. Zámek ve Svinně podléhal obdobným nařízením jako Březina, jen s tím rozdílem, že jej vlastnil nabyvatel zbytkového statku, kterému Ministerstvo zemědělství ČSR koncem třicátých let ještě dodatečně upravilo předpisy pro ochranu.

4.4.4 PAMÁTKY V POZEMKOVÉ REFORMĚ

Pozemková reforma zásadním způsobem spoluvytvářela formující se památkovou péči. A protože v celém meziválečném období nedošlo k vydání památkového zákona, staly se zákony a nařízení o pozemkové reformě určujícími prostředky pro ochranu historicky cenných objektů. Pamětihodnosti někdy podrželi vlastníci velkostatků ve svém majetku podle § 20 přidělového zákona, jindy se jako součást hospodářských usedlostí dostaly do držení nabyvatelů zbytkového statku. Některé památky získala různá zájmová sdružení, nejčastěji Klub českých turistů, jindy ale přímo spolky zřízené za účelem péče o kulturní dědictví.

Příklad tří sledovaných velkostatků poskytuje obecné modely vývoje historicky cenných objektů. Velkostatky Plasy a Radnice prošly pozemkovou reformou „poměrně standardně“, tedy byly pojaty do záboru a na základě vypracovaných programů došlo k drobnému přidělu i rozdělení zbytkových statků. Původní vlastníci se snažili využít zákonných možností, jež jim legislativní rámec pozemkové reformy dovozoval. Ve svém majetku podrželi konvent se zámek v Plasích (Metternich-Winneburg) a zámek Březinu (Jiří Sternberg). Další zámky, které již v době Rakouska-Uherska sloužily jako součásti pachtovaných hospodářských dvorů, byly přiděleny spolu se zbytkovými statky soukromým nabyvatelům (Kaceřov z velkostatku Plasy Ladislavu Spěváčkovi a Svinná z velkostatku Radnice Václavu Hejnému). Na velkostatku Plasy se dva objekty dostaly do správy spolků zřízených za jejich záchranou (Mariánská Týnice, Krašov). Nestandardní provedení pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát, zakončené roku 1929 převzetím celého velkostatku do majetku Československé republiky, se odrazilo i v osudu památek. Do rukou státu se tak dostaly nejen hrad Křivoklát, zříceniny hradů Týřov, Jivno, Jenčov, ale i zámky Leontýn, Nižbor a Dřevíč. Zámecký komplex v Lánech získala Kancelář prezidenta Československé republiky již v roce 1921. Převod tak velkého

802 Citováno dle: NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 596/1, k. č. 4897, sign. I B, Dopis ze dne 29. března 1937.

803 NA Praha, fond SPS, k. č. 96, inv. č. 299, sign. 30 – Březina, Hlášení Četnické stanice Terešov ze dne 8. července 1938. Po roce 1948 se stal zámek Svinná majetkem Jednotného zemědělského družstva v Kladrubech, které ho nechalo chátrat. Po roce 1989 se zámek nacházel v dezolátním stavu a jeho další využití nebylo možné.

majetkového souboru doprovázely i komplikace. Nejenže stát neuhlídal, aby se mimo území republiky nedostaly části křivoklátské knihovny a vnitřní vybavení loveckých zámečků, ale navíc mezi jednotlivými resorty státní správy docházelo ke sporům ohledně financování a péče o postátněný velkostatek. Dva zámky z původního křivoklátského velkostatku se staly součástí přidělovaného zbytkového statku (zámek Petrovice připadl sestřám Boženě Pekárkové a Marii Tuhé a zámek Olešná městu Rakovník, od roku 1934 Karlu Gallerovi).

Současný stav bádání o pozemkové reformě bohužel nedovoluje v širších souvislostech interpretovat otázku patronátního práva a pozemkové reformy. Obecně se pracuje s představou, že ztráta pozemkového majetku ztížila majitelům péči o kostely. Ze sledovaných velkostatků lze tuto tezi potvrdit na příkladu Radnic, kdy v roce 1941 sternberský patronátní úřad žádal o peněžitou podporu na opravu kostelíka na Kalvárii u Radnic, jelikož „zdejší patronátní úřad žádného jmění nemá a je pouze odkázaný na blahovůli pana patrona, jímž je t. č. pan Jiří hrabě Sternberg. Vysokorodý pan patron v posledních letech vynaložil značný peníz na opravu zdejších kostelů a to na kostel přívětický, chomelský a loňského roku opět byl nákladem pana patrona opraven kostel radnický nákladem 115 tisíc K.“⁸⁰⁴ Naopak v případě Křivoklátska přejal patronátní povinnosti rodu Fürstenbergů stát. Avšak v původní generální dohodě, tedy *Dohodě o konečném řešení pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát*, se v článku 11 uvádělo, že povinnosti spojené s výkonem patronátního práva zůstanou rodu Fürstenbergů, pouze kdyby se „toto uspořádání ukázalo neproveditelným [...] převezme patronátní práva i břemena k dalšímu plnění přejímající [stát]“.⁸⁰⁵ Později došlo zvláštním protokolem k úpravě tohoto článku a SPÚ patronátní práva spojená s nemovitostmi přejal.⁸⁰⁶ Dodatečné zapracování tohoto bodu však naznačuje, že se nejednalo o standardní postup při provádění pozemkové reformy.

804 Citováno dle: NA Praha, fond SPS, k. č. 503, inv. č. 299, sign. 30 – Radnice, Dopis Sternberského patronátního úřadu Radnického ze dne 17. února 1941.

805 Citováno dle: NA Praha, fond ÚŘSLS, k. č. 696, inv. č. 941, sign. Ž 1610, Dohoda o konečném provedení pozemkové reformy na velkostatku Křivoklát.

806 NA Praha, fond SPÚ – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, k. č. 1435, sign. 1 D, Protokol o změně článku XI. sepsaný dne 3. května 1929. Pro srovnání může sloužit diplomová práce KALÁTOVÁ, Marie, *Pozemková reforma v majetku schwarzenberské sekundogenitury v letech 1918–1938*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Katedra pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1998.

Fürstlich Fürstenbergische Domänen in Böhmen.

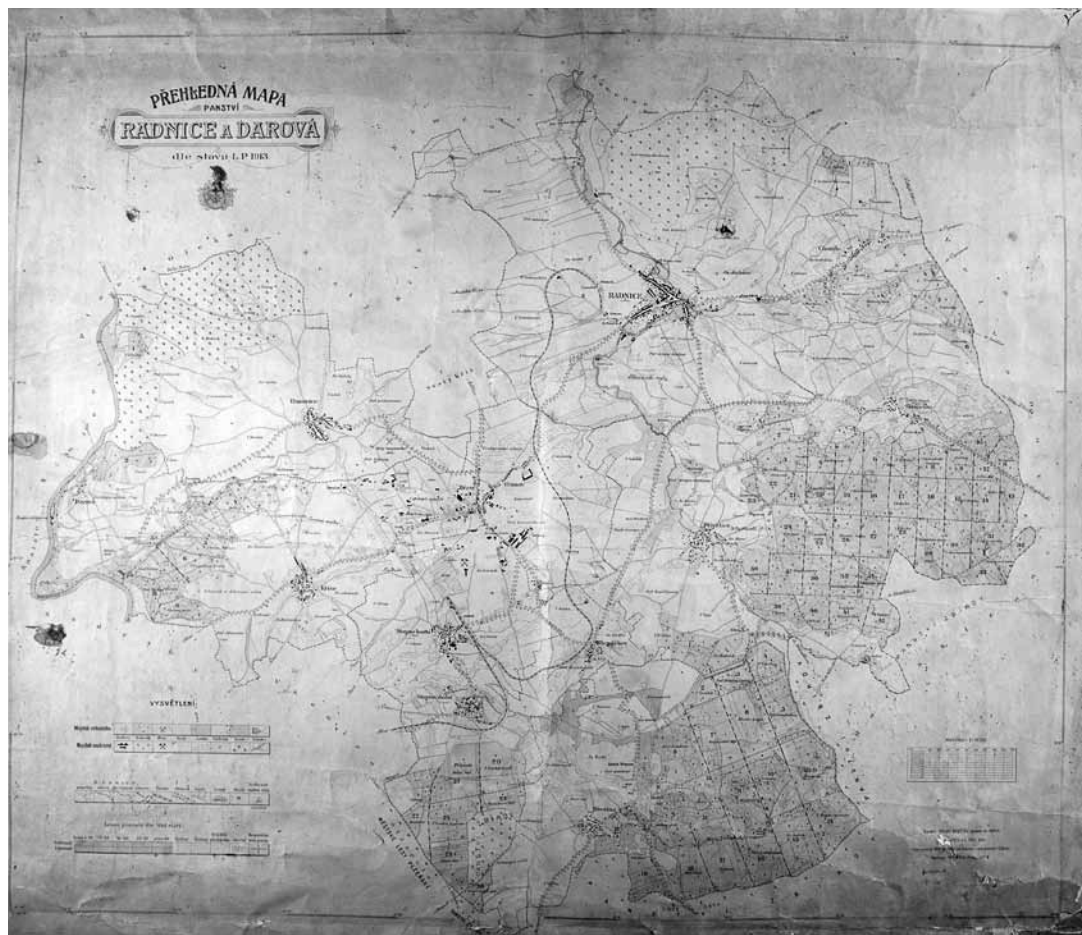
Besitzer
Max Egon Fürst zu Fürstenberg
1911.**Mapa velkostatku Křivoklát**

Zdroj: SOA v Praze, Velkostatek Křivoklát – Lesní úřad, inv. č. 3156.

Mapa velkostatku Plasy

Zdroj: NA Praha, Zemský úřad – zemědělskolesnické oddělení, k. č. 25, spis kmenové č. 519-1934.

Mapa velkostatku Radnice

Zdroj: SOA Nepomuk, Velkostatek Radnice, Přehledná mapa panství Radnice a Darová dle stavu L. P. 1913

Maxmilián Egon II. Fürstenberg k 16. červnu 1882

Zdroj: SOA v Praze, fond Velkostatek Křivoklát – Starý a Nový archiv (Maxerova sbírka), k. č. 53, inv. č. 4068, sign. 1498/14, Album rodinné foto.

Paul Metternich

Zdroj: NA Praha, fond Rodinný archiv Metternichů – Francisco-Georgicum, k. č. 8, inv. č. 3167.

**Jiří Sternberg,
50. léta 20. století**

Zdroj: Archiv hradu Český Šternberk, bez inv. č.

5 ZÁVĚR

Prvorepubliková pozemková reforma představuje téma dodnes vysoce aktuální a budící emoce a vášnivé diskuse. V dobovém kontextu byla úzce svázána se vznikem nového státu – ostatně to uvedl i prezident Tomáš G. Masaryk, když pronesl: „Pozemková reforma je vedle převratu největším činem nové republiky; je dovršením a vlastním uskutečněním převratu.“⁸⁰⁷ Takto náročný přesun půdního fondu se samozřejmě nevyhnul pochybením, jež zavdala příčiny kritice. Stejně tak se na jejím provádění neblaze podepsala publicistická kampaň, která reformu prezentovala jako „odčiňování Bílé hory“ a artikulovala ji coby akci namířenou proti říšskoněmeckému a maďarskému obyvatelstvu Československé republiky a prostředek pro oslabení šlechty, představující neodmyslitelnou součást monarchistického zřízení.

Monografie se zaměřila právě na první československou pozemkovou reformu. Cílem bylo porozumět průběhu reformy, jejímu mezinárodnímu rozměru, efektivitě hospodaření na přerozdělené půdě a sociálním dopadům celého procesu. Publikace se soustředila na příklady konkrétních velkostatků Křivoklát, Plasy a Radnice a postupovala metodou komparativní analýzy. Objekt komparace představovaly šlechtické velkostatky v obilnářském regionu, které měly podobnou strukturu hospodaření a pro něž SPÚ využil stejný koeficient výpočtu náhrady. Kritéria komparace představovalo několik základních okruhů. Existovala diference přístupu SPÚ k velkostatkářům na základě jejich státní příslušnosti a společenských kontaktů? Jaké strategie velkostatkáři volili při interakci s československým státem, potažmo SPÚ? Měla pozemková reforma výrazné dopady na drobné přídělce, nabyvatele zbytkových statků, průmyslové provozy a formující se památkovou péči?

Práce nejprve představila charaktery zkoumaných latifundií a jejich majitele – Maxmiliána Egona II. Fürstenberga a jeho syna Maxmiliána Egona III. jako vlastníky Křivoklátska, Klementa Metternich-Winneburga se synem Paulem Alfonsem z Plaska a Jiřího Sternberga na Radnicku. Fungování velkostatků a osoby jejich majitelů představovaly zásadní předpoklady pro provedení reformy. Ve všech třech případech se jednalo o velkostatky rozkládající se v obilnářských oblastech, které lze označit za průměrně až podprůměrně úrodné. Tato skutečnost jistě předznamenala zájem o půdu v regionu. Značnou část zkoumaných hospodářských celků zaujímaly lesní komplexy, o které se nejčastěji ucházel stát, obce či jiné zájmové korporace. Mimořádný význam měly i antipatie, které ve středních Čechách panovaly vůči Fürstenbergovi. Jednotlivá obecní zastupitelstva na území velkostatku žádala vyvlastnění půdy a obyvatelé se shromažďovali v táborech lidu. Fürstenbergův pobyt na území Československa byl nežádoucí. Tato dobová atmosféra se jistě mohla promítnout do Fürstenbergova rozhodnutí nabídnout Křivoklátsko k prodeji Československé republice. V případě dalšího cizího státního příslušníka Metternich-Winneburga se takovéto vypjaté situace neobjevily, nejspíše i proto, že na Plasko zajížděla rodina zřídka a silnější vztah si vybuchovala ke kynžvartskému velkostatku.

807 Citováno dle: *Deset let Československé republiky*, III., c. d., s. 550.

Kontrastně působí oblíbenost rodu Sternbergů na Radnicku, kde se vzpomínalo a dodnes vzpomíná na významného předka rodu Kašpara Šternberka.

Značná část práce sledovala strategie, jež si velkostatkáři zvolili ve snaze uchránit své majetky před probíhající reformou. Fürstenberg a Metternich se pokoušeli maximálně využít zahraničních kontaktů. Křivoklátský velkostatkář systematicky upozorňoval na svoji příslušnost k Německé říši, kdežto za Metternicha intervenovala španělská královská rodina. Fürstenberg hojně využíval svých vazeb na Kancelář prezidenta Československé republiky, ale také možnosti působit na SPÚ skrze německé vyslanectví v Praze, a dokonce i přes berlínské ministerstvo zahraničních věcí. Velmi silné zázemí Fürstenbergovi (ale i Metternichovi) poskytovala Versaillská mírová smlouva, na jejímž základě došlo ke zřízení smíšených rozhodčích soudů při Společnosti národů. Právě hrozba přenesení československé pozemkové reformy na široké mezinárodní pole vedla československou úřady k opatrnému přístupu k velkostatkářům s cizí státní příslušností. Využitím vlivných kontaktů se majiteli Křivoklátska nakonec podařilo výhodně přenechat svůj majetek Československé republice. Naopak Metternich se o přímluvu německého vyslance začal ucházet až na sklonku dvacátých let, kdy už bylo jasné, že vedení vnitrostátních soudních sporů a pokusy o docílení mezinárodní intervence ze strany Španělska přinášejí jen minimální výsledky. Klement Metternich však záhy zemřel (1930), a tak mu nebyl dopřán čas dovést nově zvolenou strategii k úspěchu. Teprve třínáctiletý syn Paul nemohl pokračovat v otcově iniciativě a správci Metternichovy pozůstalosti raději přistoupili na kompromisní řešení celé záležitosti. Všichni tři latifundisté vyjednávali s SPÚ na základě právního rámce československé pozemkové reformy (propouštění ze záboru). V případě plaského velkostatkáře skončila celá záležitost až u Nejvyššího správního soudu. Majitelé se zároveň stali členy velkostatkářských svazů (SČV, Verband), touto cestou se jim ale nepodařilo docílit výraznějších úspěchů. Zájmové organizace jim spíše sloužily jako poradní orgán a nástroj společenské reprezentace.

Na tomto místě je třeba poukázat na strategii Československé republiky vůči uvedeným velkostatkářům, jež představovaly požadavky finanční správy republiky (obzvláště vysoká daňová zátěž). Na tuto záležitost systematicky upozorňoval zástupce německého státu při smíšených rozhodčích soudech. Při uzavírání tzv. generálních dohod mezi velkostatkáři a SPÚ o ukončení pozemkové reformy se jednalo o zásadní bod – buď došlo k dohodě, anebo ke krachu ve vyjednávání.

Monografie se též zaměřila na výsledky pozemkové reformy ve sledovaných oblastech, a to jak v otázce drobného přidělu, zbytkových statků a dopadů na průmysl, tak jejího vlivu na vznikající památkovou péči. Na všech třech zkoumaných velkostatech se malozemědělci a domkáři obraceli se stížnostmi k SPÚ, který je následně v konkrétních případech prošetřil. Na Křivoklátě a v Plasích SPÚ vyšel požadavkům nabyvatelů vstříc, kdežto v případě Radnic ji SPÚ považoval za „bezpředmětnou“, jelikož protestující půdu odmítali, a pak se o ni opětovně ucházeli. Své neuspokojené požadavky se uchazeči snažili řešit skrze Nejvyšší správní soud (Křivoklát, Plasy), jejich stížnosti ale byly vyhodnoceny jako bezdůvodné. Lze konstatovat, že na Křivoklátsku, Plasku i Radnicku se o půdu úspěšně ucházela

volnočasová sdružení. Za zmínku stojí příděl půdy Společenskému klubu v Praze pro budování víkendového střediska na Křivoklátsku – díky pozemkové reformě mohli prominentní členové trávit svůj volný čas v atraktivní oblasti nedaleko hlavního města.

Na všech sledovaných velkostatkách se nabízela půda i po provedení přidělů. Pravděpodobně se podařilo nasytit prvotní „hlad po půdě“ a později již potenciální uchazeči nedisponovali volným kapitálem, aby mohli svá hospodářství rozšířit. Na druhou stranu je třeba upozornit na skutečnost, že se jednalo o obilnářskou oblast s nepřilíš úrodnou půdou. Z jednotlivých velkostatků se půda rozdělila formou drobného přidělu takto: Křivoklát zhruba osm procent, Plasy šestnáct procent a Radnice sedmnáct procent. Výrazně nižší procento u Křivokláta lze vysvětlit jednak převzetím velké části půdy státem, jednak rozsáhlejší plochou celého velkostatku, kterou tvořily převážně lesy.

Mimořádně zajímavou kapitolu představují zbytkové statky. Ačkoliv jsou s celým procesem neodbytně spojeny a historiografií hojně reflektovány, ukázaly se být nestabilním prvkem pozemkové reformy. Zarážející je vysoké procento zadlužených usedlostí, jež v několika případech skončily i exekucí. Současníky byli nabyvatelé zbytkových statků považováni za „novou šlechtu“, „zbohatlíky“ apod. Výzkum, jenž se na poli pozemkové reformy dosud uskutečnil, ovšem hospodaření na jednotlivých statcích nepodrobil analýze. Publikace se proto pokusila toto bílé místo zaplnit a provedla případové studie některých zbytkových statků na sledovaných velkostatkách.

Na prvním místě je třeba zdůraznit, že určující roli sehrál hospodářský stav statku po roce 1918, který nebyl vždy optimální. Oznámení o provedení reformy často vedlo původní majitele k opatrnosti při investování, a tak nabyvatel usedlosti musel pole intenzivně hnojit, znovuzřízovat meliorace a budovy opravovat, čímž byl donucen zadlužit se nad rámec přidělové ceny. Se vstupem krize do zemědělství někteří hospodáři nedokázali dostát svým závazkům. Zde je třeba zdůraznit mimořádnou snahu SPÚ o záchranu zbytkových statků snižováním přidělové ceny a poskytováním půjček. Nelze opomenout ani nabyvatele, kteří svůj nový společenský status chápali jako vstup do „vyšší společnosti“, žili tzv. na dluh a statek svým životním stylem zruinovali. Na zkoumaných velkostatkách se však žádný takovýto případ neobjevil.

Do finančních problémů se dostávali spíše nabyvatelé z řad poškozených zaměstnanců, poškození nájemci o něco méně. Úředník SPÚ Antonín Pavel vysvětlil tuto skutečnost tím, že dřívější nájemci měli zkušenost s hospodařením a potřebný inventář, kdežto zaměstnanci se teprve učili podnikat v zemědělství a nákupem zařízení se ještě více zadlužili. Při aplikaci této teorie na sledované velkostatky se ji u Křivokláta podařilo částečně potvrdit. Plasko je v tomto ohledu specifickým příkladem, neboť v řadách nabyvatelů skupina poškozených úředníků vůbec nefigurovala. Na velkostatku Radnice se dokonce neobjevily výraznější finanční problémy nabyvatelů. Neměl by tak vzniknout dojem, že zisk zbytkového statku nutně vedl k finančnímu krachu. Důležitou roli vždy sehrály konkrétní okolnosti nabyvatelů (úmrť partnera, život na dluh, pěstování nerentabilní plodiny). Je proto

třeba zdůraznit, že existovaly případy úspěšných hospodářů, pramenná základna ale dovoluje proniknout jen k těm neúspěšným, kteří byli v užším kontaktu s SPÚ a finančními ústavy. Na Křivoklátsku se s většími finančními potížemi potýkalo 35 % soukromých nabyvatelů a město Rakovník, na Plasku 29 % a na Radnicku se na rozdíl od jiných oblastí zbytkové statky do exekuce nedostaly.

Zbytkové statky se dostávaly do popředí zájmu kvůli nepotismu, jenž byl s jejich přidělem spojen. Na Křivoklátsku lze za takovýto druh přidělu označit usedlost Ruda, kterou získala tchyně úředníka SPÚ Marie Frolíková a později jej převedla na svého zetě s dcerou. Pozornosti by též neměl uniknout případ Petrovic, jež sice byly přiděleny z volné ruky, avšak SPÚ povolil nákupy sestřám Pekárkové a Tuhé, které tak vytvořily nový velkostatek. Na Radnicku využil svých kontaktů na přidělového komisaře a znalostí o hospodaření velkostatku jeho správce Václav Hejný. SPÚ disponoval značnými pravomocemi a jejich nadužíváním zavalil příčiny ke kritice. Nelze však pominout, že právě Václav Hejný i Pekárková s Tuhou se ukázali být stabilními a kapitálově silnými hospodáři. Na příkladu Petrovic bylo rovněž možné sledovat nacionální aspekt reformy, jelikož SPÚ odmítl Němce Samuela Felbra jako nabyvatele statku. Odmítnutí Felbra představuje na všech sledovaných velkostatech mimořádnou situaci a během přidělu jiných zbytkových statků se podobný problém již neobjevil. Přiděly osobám německé národnosti obvykle probíhaly bezproblémově, a to zejména Dubitzkému (Míče II.) a Mareschovi (Křivoklát).

Při hodnocení dopadů pozemkové reformy na průmysl narazí badatel na překážky v oblasti pramenné základny. Obecně se majitelé snažili své závody před reformou uchránit, a to – jak nasvědčují celorepublikové výsledky – poměrně úspěšně. Ze sledovaných byl nejúspěšnější Metternich-Winneburg, který si podržel pivovar, lihovar i cihelnu a vyvinul veliké úsilí, aby si též ponechal kaolinová ložiska s plavírnou kaolinu. Iniciativa ale nebyla vzhledem k jeho náhlému úmrtí korunována úspěchem. Radnickému velkostatkáři zůstaly v majetku pivovar a dvě cihelny, přičemž jeho lihovar byl združstevněn. Fürstenberg naopak v majetku udržel zlomek původního velkostatku, jelikož ho v roce 1929 téměř celý prodal československému státu. Měl zájem jen na hospodářském dvoře v Krušovicích s pivovarem, lihovarem a cihelnou, který si i podržel. Pozemková reforma znamenala zásadní omezení velkostatkářského podnikání, které bylo typické svou provázaností a závislostí jedněch provozů na dalších, na druhou stranu ale donutila některé velkostatkáře modernizovat zastaralé podniky.

Pozemková reforma zasáhla i do vznikající československé památkové péče. Jelikož meziválečné Československo nepřijalo žádný památkový zákon, představovaly zákony a nařízení o pozemkové reformě základní normu ochrany historicky cenných objektů. Velkostatkářům se na základě § 20 přidělového zákona otevírala možnost udržet památky ve svém vlastnictví. Pamětihodnosti mohly být převedeny do majetku nabyvatele zbytkového statku či zájmového sdružení (Klub českých turistů, popřípadě spolky zřízené za účelem péče o kulturní dědictví).

Zkoumané velkostatky umožňují vytvořit obecný model vývoje historicky cenných objektů. Na Plasku a Radnicku se původní vlastníci rozhodli využít legislativní rámec reformy a i po jejím provedení vlastnili správní centra svých latifundií,

a to konvent se zámekem v Plasích (Metternich-Winneburg) a zámek Březinu (Jiří Sternberg). Zámecké budovy, jež tvořily součást hospodářských dvorů, získali za speciálních podmínek nabyvatelé zbytkových statků (Kaceřov z velkostatku Plasy Ladislav Spěváček a Svinnou z velkostatku Radnice Václav Hejný). Kvůli špatnému technickému stavu památek na velkostatku Plasy došlo k založení spolků na jejich záchranu (Mariánská Týnice, Krašov). Specifické provedení reformy na velkostatku Křivoklát, které vedlo v roce 1929 k převzetí celého velkostatku československým státem, se dotklo i památek na bývalém majetku Fürstenbergů. Kancelář prezidenta republiky již v roce 1921 převzala zámek v Lánech s oborou a později stát získal hrad Křivoklát, zříceniny Týřov, Jivno a Jenčov i zámky Leontýn, Nižbor a Dřevíč. Přebíráním majetků docházelo k opomenutím, kdy například státní správa neuhlídala, aby se mimo hranice republiky nevyvezly cenné předměty (knihy). Mezi jednotlivými ministerstvy a SPÚ se dokonce rozhořel spor o financování převodu a péče o postátněné nemovitosti. Dva zámky z fürstenberského velkostatku získali nabyvatelé zbytkových statků (zámek Petrovice Božena Pekárková s Marií Tuhou a zámek Olešná město Rakovník, od roku 1934 Karel Galler).

Při vzájemném kontaktu velkostatkářů a SPÚ sehrála státní příslušnost jednotlivých latifundistů zásadní roli, stejně jako společenské kontakty, jež se jim podařilo nejen v Československu, ale i za jeho hranicemi navázat. Fürstenbergova strategie povýšit svůj případ na „vyšší zájem republiky“ se ukázala být veskrze úspěšnou. Metternichova taktika pak v tomto kontextu vyzněla méně účinně, protože své spory řešil jako interní záležitost Československé republiky a nezdůrazňoval říšsko-německou státní příslušnost, kterou ostatně plánoval několikrát vyměnit za československou. Třetí sledovaný velkostatkář Jiří Sternberg využíval jen „domácích“ nástrojů (právního rámce reformy a členství v SČV), přesto se mu podařilo podržet většinu svého majetku.

Pozemková reforma zásadním způsobem zasáhla do majetkoprávních vztahů československého venkova a ve svém důsledku ovlivnila životy velkého počtu lidí. Již od 19. století zemědělství odborníci kritizovali vysokou míru pachtované půdy. Problematiku dlouhodobých pachtů se reformě podařilo vyřešit, neboť došlo k převodu pronajímané půdy do majetku bývalých pachtýřů. Analýza hospodaření na zbytkových statcích, jež v československé historiografii dosud nebyla provedena, ukázala, že docházelo k zadlužování jejich nabyvatelů. Někteří hospodáři dokonce skončili kvůli nelogickému rozčlenění přiděleného hospodářství v exekuci (Míče I., Míče II.). Na druhou stranu výzkum odhalil, že se SPÚ snažil takovými scénářům předcházet a pomocí různých slev projekt pozemkové reformy udržet. Vzhledem k torzovité pramenné základně bylo při výzkumu průmyslu postupováno metodou případových studií. Totožně se prokázalo, že velkostatkáři průmyslové provozy ve svém majetku většinou udrželi. Stranou nezůstala ani problematika formující se památkové péče, v níž reforma sehrála roli významného regulátora a spolutvůrce ochrany historicky cenných objektů.

RESUMÉ

'SUCH A CROWD IN ONE LITTLE YARD!' OR THE FIRST LAND REFORM ON THE ESTATES OF KŘIVOKLÁT, PŁASY, AND RADNICE (1918–1938)

This publication deals with the first Czechoslovak land reform, that is, the process of redistribution of land. Its focus is on parts of central-western Bohemia, in particular the former estates of Křivoklát, Plasy, and Radnice. These estates were chosen as representative examples due to their position in a corn-growing region, their structure of management (high proportion of woodland), and the different citizenship of their former owners (Křivoklát was owned by the Fürstenbergs from the German Reich, Plasy by the Metternich-Winneburgs, and Radnice by the Czechoslovak Sternbergs). The main goal of this study is to improve our understanding of the process of land redistribution and its consequences and to analyse the strategies which the individual owners, the acquirers, and the state chose in order to maintain or gain the ownership of land.

This publication is based on a wide range of materials drawn from both Czech and international archives. Its main source are the collections of State Land Office (Státní pozemkový úřad) of the Czech Republic, kept in the National Archives in Prague. Various printed sources, especially periodical press both national and regional, have also been used. Selection of appropriate methodology to map this subject has been a challenge: a comparative method, which forms the main axis of this publication, is applied throughout. The publication includes many illustrations, as well as tables and graphs.

The core of this study consists of an analysis of the economic and social impact of the land reform in relation to allocation of small plots, newly formed residual estates, industrial enterprises, and the then nascent cultural heritage care. Attention has also been paid to actual practices used in the implementation of the land reform, to the new owners, efficiency of farming the newly allocated land, and the functioning of the smaller industrial enterprises (distilleries, cheese factories, brick manufactures), but also to issues linked to the acquisition of long-term leases, forest reform, and the then nascent cultural heritage care.

The aim of these comparisons was the creation of a basic model of parcellation of land in part of central-western Bohemia and its integration into a network of social, economic, political, and cultural networks which existed not only on the level of the abovementioned estates but also on national and international arena. A more comprehensive understanding of the process of land reform should contribute to a more accurate understanding of the functioning of Czechoslovak economy during the interwar period.

SEZNAM ZKRATEK

a. s.	akciová společnost	ŘSLS	Ředitelství státních lesů a statků
ABS	Archiv bezpečnostních složek	s.	strana
AČNB	Archiv České národní banky	s. r. o.	společnost s ručením omezeným
AKPR	Archiv Kanceláře prezidenta republiky	S. P. Ú.	Státní pozemkový úřad
AMZV	Archiv Ministerstva zahraničních věcí	Sb. z. a n.	Sbírka zákonů a nařízení
ASN	Archiv Společnosti národů	Sb. z. a nař.	Sbírka zákonů a nařízení
AUTGM	Archiv Ústavu Tomáše Garrigua Masaryka	SČV	Svaz československých velkostatkářů
betr.	betreffend (ohledně)	sign.	signatura
c. d.	citované dílo	SOA	Státní oblastní archiv
č.	číslo	SOKA	Státní okresní archiv
ČČH	Český časopis historický / Československý časopis historický	spol.	společníci
čl.	článek	SPS	Státní památková správa
ČSR	Československá republika	SPÚ	Státní pozemkový úřad
ed.	editor	TAT	Tribunal Arbitral Mixte Allemand- -Tchécoslovaque (Smíšený rozhodčí soud československo-německý)
edd.	editoři	THT	Tribunal Arbitral Mixte Hungaro- -Tchécoslovaque (Smíšený rozhodčí soud československo-maďarský)
inv. č.	inventární číslo	ÚOŽK	Ústředna obchodních a živnostenských komor
k. č.	karton číslo	ÚPZO	Úřad pro zahraniční obchod
k. ú.	katastrální úřad	ÚŘSLS	Ústřední ředitelství státních lesů a statků
Langer. Rat	Langerichtsrat (smírčí soudce)	ÚS	
Min. Rat	ministerský rada	Metternich	Ústřední správa Metternich
MNV	Městský národní výbor	Ústředna	
MPOŽ	Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností	STB	Ústředna Státní bezpečnosti
MPPR	Majetková podstata pozemkové reformy	VA MZV	Výstřižkový archiv Ministerstva zahraničních věcí
MŠANO	Ministerstvo školství a národní osvěty	VS	
NA	Národní archiv	Křivoklát	Velkostatek Křivoklát
NSS	Nejvyšší správní soud	VS Plasy	Velkostatek Plasy
O. N. V.	Okresní národní výbor	VS	
odd.	oddíl	Radnice	Velkostatek Radnice
OHSL	Ochranný svaz lihovarů soukromých	z. z.	záborový zákon
OŽK	Obchodní a živnostenská komora	záb. zák.	záborový zákon
PMR	Předsednictvo ministerské rady		
Poz. úřad	Státní pozemkový úřad		
př. z.	přídělový zákon		
red.	redaktor		

SEZNAM TABULEK

- Tabulka 1 Klasifikace velikosti statků
- Tabulka 2 Klasifikace velikostních skupin v pozemkové reformě
- Tabulka 3 Pozemková držba v Čechách dne 31. prosince 1896 podle velikostních tříd
- Tabulka 4 Ladifundijní srážky k roku 1921
- Tabulka 5 Průměrný výnos na 1 ha plochy sklizně vybraných plodin v hektolitrech v okrese Křivoklát ve srovnání s průměrem v Čechách
- Tabulka 6 Průměrný výnos na 1 ha plochy sklizně hlavních plodin v hektolitrech v okrese Kralovice ve srovnání s průměrem v Čechách
- Tabulka 7 Průměrný výnos na 1 ha plochy sklizně hlavních plodin v hektolitrech v okrese Rokycany ve srovnání s průměrem v Čechách
- Tabulka 8 Průměrné hektarové výnosy na velkostatkách Křivoklát, Plasy a Radnice (index 100 = Čechy)
- Tabulka 9 Srovnání velkostatků Křivoklát, Plasy a Radnice
- Tabulka 10 Jednání československého a německého zástupce státu v letech 1928 až 1937
- Tabulka 11 Propuštění půdy z velkostatků na základě právních nároků majitelů a procentuální výměra velkostatků
- Tabulka 12 Příděly z pozemkové reformy do konce roku 1934
- Tabulka 13 Srovnání přírůstku či úbytku jednotlivých zemědělských závodů oproti roku 1921, stav k roku 1930
- Tabulka 14 Zbytkové statky na velkostatku Křivoklát
- Tabulka 15 Zbytkové statky na velkostatku Plasy
- Tabulka 16 Zbytkové statky na velkostatku Radnice
- Tabulka 17 Průmyslové provozy na sledovaných velkostatkách
- Tabulka 18 Lihovary na velkostatku Křivoklát
- Tabulka 19 Cihelny na velkostatku Křivoklát
- Tabulka 20 Zemědělský průmysl v pozemkové reformě v letech 1928/1929 (tučně vyznačeny provozy z velkostatků Křivoklát, Plasy a Radnice)
- Tabulka 21 Památky z velkostatků Křivoklát, Plasy a Radnice

SEZNAM OBRÁZKŮ

- Obrázek 1 Organizace SPÚ
- Obrázek 2 Protest obce Nový Jáchymov
- Obrázek 3 Mapa přirozených regionů
- Obrázek 4 Fotografie velkostatkářů
- Obrázek 5 Pozvánka na setkání říšskoněmeckých velkostatkářů v Drážďanech adresovaná Walteru Kochovi
- Obrázek 6 Celkový pohled na hornobřízské závody v roce 1923
- Obrázek 7 Sternberg sděluje Johannu Lobkviczovi informace o výběru vedoucího úředníka velkostatku Radnice (přijat Jan Pamposěk)
- Obrázek 8 Vyhláška o podávání žádostí uchazečů o přiděl zabraného majetku
- Obrázek 9 Seznam uchazečů o půdu ze dvora Broumy
- Obrázek 10 Odmítnutí pachtu
- Obrázek 11 Informační data o dvorech nabídnutých Státnímu poz. úřadu
- Obrázek 12 Nižbor – přidělová listina
- Obrázek 13 Nižbor – lihovar
- Obrázek 14 Křivoklát – Obytný dům hospodařící osoby
- Obrázek 15 Ruda – kolonie dělnických domů, vystavěných v letech 1907/1908
- Obrázek 16 Velký Újezd – Usedlost č. p. 45
- Obrázek 17 Hugo Matoušek o situaci zbytkového statku Běleč v době převzetí
- Obrázek 18 Olešná, dům č. p. 56
- Obrázek 19 Olešná
- Obrázek 20 Ing. Karel Galler
- Obrázek 21 Míče – obytný dům v nádvoří
- Obrázek 22 Míče – dům deputátníků uprostřed nádvoří
- Obrázek 23 Míče – investice nabyvatele zbytkového statku Míče II., nové chlévky a kurníky
- Obrázek 24 Dvůr Amalie
- Obrázek 25 Dluhopis Marie Sinkulové
- Obrázek 26 Nabídka Františka Fencla z roku 1946
- Obrázek 27 Žádost neúspěšného žadatele Františka Herverta o zbytkový statek Olešná (VS Křivoklát)
- Obrázek 28 Ochranné známky sýráren Maxov a Všetaty
- Obrázek 29 Lihovar Karlov
- Obrázek 30 Cihelna od zbytkového statku ve Všetatech
- Obrázek 31 Pivovar v Plasích
- Obrázek 32 Plavírna kaolinu v Horní Bříže před rokem 1898
- Obrázek 33 Plavírna kaolinu v Horní Bříže v roce 1923
- Obrázek 34 Hrad Křivoklát
- Obrázek 35 Pohled na Plasy kolem roku 1870
- Obrázek 36 Mariánská Týnice
- Obrázek 37 Mariánská Týnice – pohled na rmutiště v kostele po zřícení kopule
- Obrázek 38 Zámek Březina na Radnicku kolem roku 1900
- Obrázek 39 Mapy velkostatků
- Obrázek 40 Velkostatkáři

SEZNAM GRAFŮ

- Graf 1   Zaopatření zaměstnanců na zabraných velkostatech
- Graf 2   Rozdělení půdního fondu na velkostatku Křivoklát k roku 1906
- Graf 3   Rozložení půdního fondu na velkostatku Plasy k roku 1906
- Graf 4   Rozložení půdního fondu na velkostatku Radnice k roku 1906
- Graf 5   Stav pozemkové reformy na majetku říšských Němců v roce 1938
- Graf 6   Profese uchazečů na dvoře Březina (nahore) a Přívětice (dole)
- Graf 7   Chybovost podaných žádostí o přiděl pachtovaných pozemků na velkostatku Radnice (dvory Kříše, Stupno a Skomelno)

SEZNAM ARCHIVNÍCH PRAMENŮ

NÁRODNÍ ARCHIV

- Kancelář právních zástupců českých velkostatkářů, Praha (1850–1933)
Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, Praha (1918–1942)
Ministerstvo školství a národní osvěty, Praha (1918–1949)
Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha (1918–1948)
Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv I, Praha (1918–1987)
Ministerstvo zemědělství I.–IX. odbor, Praha (1918–1951)
Nejvyšší správní soud, Praha (1918–1951)
Německé vyslanectví, Praha (1919–1939), bývalý fond Studijního ústavu ministerstva vnitra č. 103
NSDAP – spojovací ústředna při úřadu řííšského protektora, Praha (1939–1945)
Ochranný svaz hospodářských lihovarů soukromých, Praha (1924–1941)
Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu, Praha (1942–1942)
Předsednictvo ministerské rady, Praha (1918–1945)
Revize pozemkové reformy – brožura, separát, nedatováno
Rodinný archiv Metternichů-Francisco-Georgicum (1209–1939)
Ředitelství státních lesů a statků, Praha (1918–1948)
Státní památková správa, Praha (1953–1958)
Státní pozemkový úřad, Praha – spisy všeobecné (1919–1949)
Státní pozemkový úřad, Praha – Vlastnické soubory majitelů velkostatků, soubor L 168–169, soubor L 416/2, soubor L 596/1, (1919–1949)
Svaz československých velkostatkářů, Praha (1919–1943)
Ústředna obchodních a živnostenských komor, Praha (1922–1948)
Ústřední ředitelství státních lesů a statků, Praha (1918–1951)
Úřad pro zahraniční obchod, Praha (1920–1922)
Zemský úřad Praha – Prezidium zemského úřadu v Praze (1918–1953)

ARCHIV MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ:

- Fond mezinárodních smluv 1918–2009
II. sekce Společnost národů
VI. sekce Kabinet ministra

ARCHIV KANCELÁŘE PREZIDENTA REPUBLIKY:

- Kancelář prezidenta republiky – protokol T (tajné), 1921–1944 (1953)
Kancelář prezidenta republiky (1919–1947)

ARCHIV ČESKÉ NÁRODNÍ BANKY, PRAHA:

- Živnostenská banka v Praze (1859–1964)
Agrární banka československá (Zemědělská banka v Praze) (1911–1954)

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, PRAHA:

Ústředna Státní bezpečnosti, Praha (1935–1973)

Správa vyšetřování Státní bezpečnosti (1949–1990)

ÚSTAV DĚJIN UMĚNÍ AKADEMIE VĚD:

Zdeněk Wirth

MASARYKŮV ÚSTAV A ARCHIV AKADEMIE VĚD:

Archiv Akademie věd: Antonín Hobza

Archiv Ústavu Tomáše Garrigua Masaryka: Tomáš Garrigue Masaryk

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V PRAZE:

Domácí kancelář Šternberků – Sekretariát Český Šternberk (1800–1942)

Rudolf Maxera

Velkostatek Křivoklát (1356–1950)

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V PLZNI:

Krajský soud obchodní, Plzeň (1857–1949)

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V PLZNI, POBOČKA KLÁŠTER U NEPOMUKA:

Ústřední správa Metternich (1740–1947)

Velkostatek Plasy (1565–1945)

Velkostatek Radnice (1682–1948), nezinventarizován

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV ROKYCANY:

Zemědělský družstevní lihovar, s. r. o., Vojenice (1925–1950)

Kronika města Radnice (1920–1937)

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV PLZEŇ-SEVER, POBOČKA PLASY:

Okresní úřad Kralovice (1855–1945)

Pamětní kniha obce Horní Bříza (1923–1935)

Kronika obecné školy Hradecko (1930–1946)

Kronika města Kralovice (1923–1947)

Kronika obecné školy Mladotice (1929)

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV BEROUN:

Obecní úřad Nižbor

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV RAKOVNÍK:

Archiv města Rakovník (1319–1945)

Archiv obce Olešná (1792–1945)

Místní národní výbor Ruda (1945–1990)

PODNIKOVÝ ARCHIV KRUŠOVICE:

Rukopis Josefa Štěpánka z roku 1979

ARCHIV HRADU ČESKÝ ŠTERNBERK:

Foto Jiřího Sternberga

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, PRAHA:

Sbírka Oddělení fotodokumentace a dokumentace sbírek Generálního ředitelství

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, SPRÁVA STÁTNÍHO ZÁMKU KYNŽVART:

Sbírkový a mobiliární fond

MUZEUM A GALERIE SEVERNÍHO PLZEŇSKA V MARIÁNSKÉ TÝNICI:

STOLAŘÍK, Rudolf, *Historický průzkum lesa (2. cyklus) pro bývalé velkostatky Plasy, Vysoká Libyně (Zelený Důl), Chříč a Ptyč a některé drobné statky podle archivních pramenů Státního ústředního zemědělsko-lesnického oddělení v Praze a Státního archivu v Plzni, pobočky v Klatovech pro potřebu hospodářské úpravy lesů*, Plzeň: Ústav pro hospodářskou úpravu lesů v Brandýse nad Labem, pobočka, strojopis 1971.

VAŠMUCIUS, Josef, *Dějiny Mariánské Týnice*, strojopis, 1960.

VAŠMUCIUS, Antonín, *Dějiny Mariánské Týnice a Kralovic*, rukopis.

ARCHIV SPOLEČNOSTI NÁRODŮ, ŽENEVA:

Section des Commissions administratives et des questions de minorités

AUSWÄRTIGES AMT, POLITISCHES ARCHIV BERLIN:

Länderabteilung II (1920–1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Rechtswesen 19

Länderabteilung II (1920–1936), Akten der Tschechoslowakei, Aktenzeichen Sozialpolitik 10, Bodenreform

BUNDESARCHIV BERLIN:

Reichslandbund-Pressearchiv, Personalia, Reichslandbund. – Pressearchiv – Personalia

Reichsjustizministerium

SEZNAM LITERATURY

- BALCAR, Jaromír, *Instrument im Volkstumskampf? Die Anfänge der Bodenreform in der Tschechoslowakei 1919/20*, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 1998, 46, 3, s. 391–428.
- TÝŽ, *Pozemková reforma v období první československé republiky*, Dějiny a současnost. Kulturně historická revue, 2000, 22, č. 6, s. 27–31.
- BARBOŘÁKOVÁ, Ilona, *Vzpomínky na rod Metternichů v Plasích*. Nepublikovaná bakalářská práce. Ústí nad Labem: Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně 2009.
- BARCHÁNEK, Václav, *Třicetileté pěstování konifer na velkostatku radnickém u Plzně*, Československý Háj. Časopis vydávaný Čs. Maticí lesnickou a věnovaný šíření vědomostí lesnických, 1934, 11, s. 111–115.
- BAYER, Bohdan, *Radnicko, sídlo proslulého průmyslu*, in: Monografie Radnicka, HEJNÝ, Václav (ed.), Příbram: Tiskem a nákladem Ant. Pelze 1948, s. 93–96.
- BLAŽKOVÁ, Kateřina, et al., *Historie a současnost podnikání na Rakovnicku, Kralovicku a Manětínsku*, Žehušice: Městské knihy 2005.
- BOMMERIUS, Christian, *Der Fürstentrust. Kaiser, Adel, Spekulanten*, Berlin: Berenberg Verlag 2017.
- BROŽKOVÁ, Daniela, *Křivoklátská knihovna*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1985.
- BUKAČOVÁ, Irena, *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*, Beroun: Machart 2012.
- BUKAČOVÁ, Irena, *Boj o záchranu Mariánské Týnice*, Vlastivědné listy, 1982, 1 (11), 1, s. 3–5.
- CADIZ, de B. Gerry – ESTORNINOS, D. Lilian, *Analysis on Agrarian Reform, Access and Benefit Sharing, and Land Titling as Mechanisms in Poverty Alleviation*, SSRN Electronic Journal, 2010, s. 1–7.
- CÍZL, Vojtěch (ed.), *Průvodce po Radnicích a okolí*, Radnice: Odbor Klubu čsl. turistů 1935.
- CORNWALL, Mark, „National Reparation?“. *The Czech Land Reform and the Sudeten Germans 1918–1938*, The Slavonic and East European Review, 1997, 75, 2, s. 259–280.
- ČECHUROVÁ, Jana, *Místo setkání Společenský klub v Praze na Příkopech*, in: Psáno do oblak. Sborník k nedožitým sedmdesátinám prof. Jana Kuklíka, HASIL, Jiří – HRDLÍČKA, Milan (edd.), Praha: Karolinum 2011, s. 41–47.
- ČEPELKA, Čestmír – ŠTURMA, Pavel, *Mezinárodní právo veřejné*, Praha: Eurolex Bohemia 2003.
- ČERNÝ, Bohumil, *Vývoj lihovarství v českých zemích. (Příspěvek k dějinám zemědělství)*, Československý časopis historický, 1957, 5 [55], 4, s. 688–727.
- ČERNÝ, Václav, *Slovníček archivní terminologie. Názvosloví pro zemědělsko-lesnické archivy*, II., Praha: Ministerstvo vnitra – archivní správa 1955.
- Československé státní lesy a statky, státní podnik, spravovaný na základě zákona č. 404 z roku 1922 a vlád. nař. č. 206/1924 sbírky zák. a nař. ministerstvem zemědělství*, Praha: Ministerstvo zemědělství 1938.
- DALLABONA, Lucia, *Die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem 1. Weltkrieg unter besonderer Berücksichtigung des fürstlich-liechtensteinischen Besitzes*. Nepublikovaná diplomová práce. Wien: Wirtschaftsuniversität Wien am Institut für Wirtschafts- und Sozialgeschichte 1978.
- DALLMEIER, Martin, *Die Bodenreform und Einleitung des Grossgrundbesitzes in der Tschechoslowakischen Republik aus der Sicht des Fürstenhauses Thurn und Taxis*, in: Setkání na hranici. Česko-hornofalcké archivní symposium, II., Ústí nad Labem: Česká archivní společnost, Albis international, 1997, s. 147–154.
- DUFEK, Pavel, *Nástin průběhu 1. pozemkové reformy na Slánsku*, in: Město a region v dramatickém století Slaný a Slánsko ve XX. století, BARTONÍČEK, Pavel (ed.), Slaný: Knihovna Václava Štecha ve Slaném 2014, s. 17–36.

- DUFEK, Pavel, *Pily a 1. pozemková reforma 1919–1935/1938*, in: Les a industrializace, MATOUŠEK, Václav – BLAŽKOVÁ, Tereza (edd.), Praha: Togga 2015, s. 15–32.
- TÝŽ, *Velkostatkové pivovary a první pozemková reforma: nástin vzájemných interakcí Státního pozemkového úřadu a velkostatkářských majitelů pivovarů*, Kvasný průmysl, 2016, 62, 2, s. 52–55.
- TÝŽ, *Zaměstnanci Státního pozemkového úřadu v „minovém poli“ zahraniční politiky a pastích politiky domáci*. Případová studie, in: Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami, RAŠTICOVÁ Blanka (ed.), Uherské Hradiště: Slováké muzeum 2008, s. 161–168.
- DURDÍK, Tomáš, *Die Burg Křivoklát und weitere Burgen auf der ehemaligen Fürstenbergischen Herrschaft Křivoklát*, in: Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa, ELTZ, Erwein H. – STROHMEYER, Arno (edd.), Schloss Weitra: Niederösterreichisches Landesausstellung 1994, s. 300–306.
- TÝŽ, *Hrad Týřov*, Praha: Společnost přátel starožitností v nakl. Unicornis 2001.
- EINSTEIN, Lewis, *A Diplomat Looks Back*, New Haven: Yale University Press 1968.
- FENCL, Josef, *Z historie pivovarnictví a chmelařství Rakovnicka*, Rakovník: Okresní muzeum a galerie v Rakovníku 1983.
- FROLEC, Ivo (ed.), *Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994*, Uherské Hradiště: Slováké muzeum 1994.
- GLASSHEIM, Eagle, *Urození nacionalisté. Česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století*, Praha: Garamond 2012.
- HÁCHA, Emil (ed.), *Slovník veřejného práva československého*, III., Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer 1932–1934.
- HAVLÍK, Josef, *Plasy*, Plasy: Místní školní rada 1934.
- HERTEL, Petr, *První pozemková reforma na velkostatku Louňovice pod Blaníkem (případová studie)*. Nepublikovaná bakalářská práce. Praha: Ústav hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 2009.
- Historická statistická ročenka ČSSR*, Praha 1985.
- HOBZEK, Josef, *Vývoj památkové péče v českých zemích. Stručný nástin*, Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody 1987.
- HOFMANN, Gustav, *První pozemková reforma v západních Čechách*, Minulostí západočeského kraje, 1984, 20, s. 35–44.
- HORÁČEK, Cyril, *Učebnice národohospodářské politiky, oddíl druhý, politika, zemědělská a ostatních druhů prvovýroby*, Praha: Spolek českých právníků Všehrd 1914.
- HORÁK, Ondřej, *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*, Praha: Libri 2010.
- HOŘEJŠ, Miloš, *Šlechta a nacistická pozemková politika v českých zemích*, in: Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století, HORČIČKA, Václav – HAZDRA, Zdeněk – ŽUPANIČ, Jan (edd.), Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2011, s. 177–199.
- HUBER, Ernst, *Die Bodenreformen in der Tschechoslowakei, in Österreich und in Ungarn nach dem Ersten Weltkrieg*. Disertační práce. Wien: Hochschule für Welthandel 1948.
- HUBKA, Petr, *Majetkové podstaty pozemkových reform a jejich dokumentární hodnota*, in: Ročenka státního oblastního archivu v Plzni 2004, Plzeň 2005, s. 102–109.
- HÜRTER, Johannes (ed.), *Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes (1871–1945)*, III., Paderborn: Ferdinand Schöningh 2007, s. 48–49.
- JÁKL, Pavel, *Encyklopedie pivovarů Čech, Moravy a Slezska, I., Střední Čechy*, Praha: Libri 2004.
- JANATA, Jaroslav, *Hrad Krašov*, Kralovice: Pro Spolek přírodní rezervace a hradu Krašov vydalo vydavatelství Jaroslav Sklenář 1933.
- TÝŽ, *Město Čistá a okolí*, Čistá: [nakladatel není známý] 1937.

- JANČÍK, Alois, *Kolísání obilních výnosů v Čechách v letech 1870–1920 (předběžná studie)*, in: Vědecké práce Československé akademie zemědělských věd z dějin zemědělství a lesnictví, Praha: Státní zemědělské nakladatelství 1959, s. 85–103.
- JANČÍK, Drahomír, *Pozemková reforma – nástroj nacionálního přerozdělení půdního fondu*, in: Nacionalismus zvaný hospodářský, JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard (edd.), Praha: Dokořán 2011, s. 275–338.
- JELÍNKOVÁ, Dita, *„Když ta širá, různorodá vlast přestala existovat...“ aneb Osudy rodiny Clary-Aldringen po rozpadu Rakouska-Uherska a její hledání nové cesty v postimperiálním světě*, in: *Theatrum historiae* 6, Pardubice: Univerzita Pardubice 2010, s. 125–162.
- TÁŽ, *Transformace životní reality Alfonse Clary-Aldringena v postimperiálním světě. Postoje, strategie, konsekvence*, in: Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století, Praha: Ústav pro studium totalitních režimů – FF UK 2011, s. 107–130.
- KAHUDA, Jan, *Zemřela manželka posledního majitele plaského panství*, in: *Kronika regionu: Kralovicko, Manětínsko, Plasko*, 2006/2007, 5, 3, s. 7–9.
- KALÁTOVÁ, Marie, *Pozemková reforma v majetku schwarzenberské sekundogenitury v letech 1918–1938*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Katedra pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1998.
- KAMENICKÁ, Eva, *Stavební vývoj areálu plaského kláštera ve světle archeologických výzkumů*, in: 850 let plaského kláštera (1145–1995). Sborník příspěvků semináře „Vývoj a význam plaského kláštera pro české dějiny“ pořádaného v Mariánské Týnici ve dnech 31. 5. – 2. 6. 1995, Mariánská Týnice: Muzeum a galerie severního Plzeňska 1995, s. 26–27.
- KAREL, Miloslav, *Národopis lidu československého*, IV/2, Praha: Národopisné museum československé 1938.
- KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře první republiky (1918–1938)*, I., Praha: Libri 2003.
- KAZIMOUR, Josef, *Přehled dějin československého zemědělství*, Praha: Garmond 1930.
- KNEDLHANS, Ladislav, *Z historie osady Olšany*, Vlastivědný sborník: čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska 2001, 11, 4, s. 7.
- KOBLASA, Pavel, *Majetkové poměry knížecího rodu Metternich-Winneburg*, in: *Paginae historiae*. Sborník Národního archivu 22, 2, Praha: Národní archiv 2014, s. 160–173.
- TÝŽ, *První pozemková reforma na jindřichohradeckém panství*, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech, 1999, 36, s. 268–271.
- KODEDOVÁ, Oldřiška, *K postavení zemědělského dělnictva na počátku 20. století (Fürstenberské dominium 1900–1914)*, Československý časopis historický, 1969, 17 [67], 5, s. 773–799.
- TÁŽ, *Postavení zemědělského proletariátu v Čechách koncem 19. století. Zemědělský proletariát na fürstenberském panství v letech 1880–1900*, Praha: Academia 1967.
- TÁŽ, *K zápasům zemědělského dělnictva na Křivoklátsku v letech 1905–1907*, Středočeský sborník historický, Praha: Středočeská pobočka České historické společnosti ve spolupráci se Státním archivem v Praze, 1969, s. 191–210.
- KOPECKÝ, Lukáš, *JUDr. Karel Viškovský (1868–1932). Prezident SPÚ, ministr a publicista*, in: Agrarismus ve střední a východní Evropě 19. a 20. století, RYCHLÍK, Jan – HOLEČEK, Lukáš – PEHR, Michal (edd.), Praha: Centrum středoevropských studií, společné pracoviště vysoké školy CEVRO Institut, o. p. s., a Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i., 2015, s. 116–133.
- KOUBEK, Václav, *Československá pozemková reforma 1919–1921 z pozice velkostatkářů se zaměřením na šlechtický rod Šternberků*. Nepublikovaná bakalářská práce. Praha: Národohospodářská fakulta Vysoké školy ekonomické 2009.
- KOVÁŘ, Jaromír, *Zámek v Radnicích*, *Minulostí západočeského kraje*, 1974, 10, s. 164–165.
- KROUTVOR, Josef, *Potíže s dějinami. Eseje*, Praha: Prostor 1990.
- KUBAČÁK, Antonín, *Činnost Svazu československých velkostatkářů v letech 1919–1943*, in: Sborník archivních prací 37, 2, Praha: Odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR 1987, s. 325–373.

- TÝŽ, *Provádění pozemkové reformy na majetku cizích státních příslušníků v období první republiky*, Vědecké práce Národního zemědělského muzea, 1991–1992, 29, s. 33–69.
- TÝŽ, *Pozemková reforma v období první republiky*, Historický obzor, 1993, 4, s. 84–87.
- TÝŽ, *Obnova venkova. Dějiny zemědělství v Českých zemích (od 10. století do roku 1900)*, Praha: Ministerstvo zemědělství ČR 1994.
- KUBEC, František, *Zemědělská politika*, in: Československá vlastivěda, VI., Praha: Sfinx 1930, s. 227–241.
- KYSELOVÁ, Petra, *Osudy majetku Sternbergů ve 20. století*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Katedra občanské výchovy a filosofie Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy 2012.
- LACINA, Vlastislav, *Boj o uzákonění pozemkové reformy v letech 1918 a 1919*, in: Sborník k dějinám 19. a 20. století 5, Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV 1978, s. 123–144.
- TÝŽ, *Představy o řešení agrární otázky v Československu v letech 1918–1919*, Československý časopis historický, 1977, 25, 5, s. 661–681.
- TÝŽ, *Zadlužení kapitalistického zemědělství v českých zemích v letech 1918–1938*, Praha: Academia 1978.
- LAŠTOVKA, Vojtěch, *Sto dvacet pět let Chemického závodu v Kaznějově*, Kaznějov: Chemické závody J. Fučíka – Plasy: Okresní národní výbor v Plasích 1958.
- MACEK, Josef, *Sociální ekonomika, kurs národního hospodářství, V.*, Praha: Česká grafická unie 1948.
- MACHÁČEK, Fridolín, *Z minulosti do přítomnosti*, in: Monografie Radnicka, HEJNÝ, Václav (ed.), Příbram: Tiskem a nákladem Ant. Pelze 1948, s. 99–106.
- MACHEK, Václav, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny 1997.
- MARTULIAK, Pavol, *Prvá pozemková reforma a Ivan Dérer*, in: Dr. Ivan Dérer, politik, právník a publicista, PEKNÍK, Miroslav (ed.), Bratislava: Ústav politických vied SAV – Veda, vydavateľstvo SAV 2010, s. 279–295.
- MAŠEK, Petr, *Die Fürstenberg-Bibliothek auf Burg Křivoklát*, in: Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa, ELTZ, Erwein H. – STROHMEYER, Arno (edd.), Schloss Weitra: Niederösterreichisches Landesausstellung 1994, s. 313–322.
- TÝŽ, *Křivoklátská knihovna rodu Fürstenbergů*, in: Sborník Národního muzea, řada C, 38,1–2, Praha: Národní muzeum 1993, s. 39–62.
- TÝŽ, *Zámecká knihovna Křivoklát*, in: XIX. kongres mezinárodní asociace bibliofilů, Praha: Mezinárodní asociace bibliofilů 1995.
- MATĚJČEK, Jiří, *Diskuse na dálku: Jaké bylo podnikání šlechty v 19. století?*, Slezský sborník. Acta Silesiaca. Čtvrtletník pro vědy o společnosti 2009, 107, 2–3, s. 218–221.
- MATOUŠKOVÁ, Anna, *Křivoklátské železářství v prvních fázích průmyslové revoluce*. Rigorózní práce. Praha: Katedra československých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1979.
- Mariánský Týnec u Kralovic*, příloha edice Kroužku přátel starožitností v Plzni 1914.
- METTERNICHOVÁ, Tatiana, *Svědectví o neobyčejném životě*, Praha: Panorama 1992.
- MICHL, Jaroslav – PETRŮV, František – NOVÝ, Josef (edd.), *Revize první pozemkové reformy*, Praha: Orbis 1948.
- MORAVCOVÁ, Dagmar, *Československo, Německo a evropská hnutí 1929–1932*, Ústí nad Orlicí: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 2001.
- MYŠKA, Milan, *Šlechta a podnikání v českých zemích v 18. a 19. století (sedm tezí k diskusi)*, in: Šlechtic podnikatelem. Podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18.–19. století, BRŇOVJÁK, Jiří – ZÁŘICKÝ, Aleš (edd.), Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě 2008, s. 41–48.
- NEMRAVOVÁ, Lenka, *„Sie sind Aristokratin?“ Urozené ženy ve 20. století na příkladě rodu Sternbergů*. Nepublikovaná diplomová práce. České Budějovice: Ústav bohemistiky Filozofické fakulty Jihočeské univerzity 2014.

- NOSÁLOVÁ, Jana, *Rakovnický starosta Čeněk Vaněček a jeho působení ve městě v letech 1923–1938*, in: Rakovnický historický sborník 6, Rakovník: Státní okresní archiv – Okresní úřad 2005, s. 114.
- NOVÝ, Petr, *Archeologie novověké těžby černého uhlí v oblasti Bráské pánve*. Nepublikovaná bakalářská práce. Plzeň: Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni 2013.
- O pádu a záchraně Mariánské Týnice u Kralovic ve 20. století*, Vlastivědný sborník: čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska, 1998, 8, 2, s. 9–11.
- OTÁHAL, Milan, *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, Praha: ČSAV 1963.
- Ottův slovník naučný*, I., Praha: J. Otto 1888.
- PARZEFALL, Raffael, *Die tschechoslowakische Bodenreform und das Haus Thurn und Taxis*. Nepublikovaná diplomová práce. Řezno: Universität Regensburg 2012.
- PATOČKA, Jaromír, *Hospodářská situace majetkových komplexů šlechtických rodů Waldstein-Wartenberg, Lobkowitz, Fürstenberg a Schönborn na počátku 20. století*, Hospodářské dějiny, 2011, 26, 2, s. 174–210.
- PAVEL, Antonín, *Sibiřské úvahy*, Praha: Památník odboje 1924–1925, 2 sv.
- TÝŽ, *Rumunská pozemková reforma*, Praha: Novina 1931.
- PEICHOVÁ, Adéla, *Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky*, in: Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století, KUKLÍK, Jan (ed.), Praha: Auditorium 2011, s. 31–40.
- TÁŽ, *Pozemková reforma v době první republiky*. Nepublikovaná rigorózní práce. Praha: Právnická fakulta Univerzity Karlovy 2011.
- PEKAŘ, Josef, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, Praha: Vesmír 1923.
- PEROUTKA, Ferdinand, *Budování státu*, II., Praha: Lidové noviny 1991.
- POLÁŠEK, Adam, *Problematika zemědělského průmyslu velkostatků za první pozemkové reformy na příkladě porolníčení Gutmannova cukrovaru v Tovačově*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století 10, HORÁK, Pavel – BOŠTÍK, Pavel – KARPÍŠEK, Jaromír – STURZ, Zbyněk (edd.), Ústí nad Orlicí: Oftis 2015, s. 197–204.
- PRAŽÁK, Jiří, *Rukopisy křivoklátské knihovny*, Praha: Národní muzeum 1969.
- PRŮCHA, Václav, a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, I., Praha 2004.
- PŠENIČKOVÁ, Jana, *Aféry agrární strany související s prováděním pozemkové reformy*, in: Paginae historiae 8, Praha: Národní archiv 2000, s. 101–117.
- TÁŽ, *Ochrana historických památek a přírodních krás při provádění pozemkové reformy v ČSR*, in: Rekviem zemědělsko-lesnické a agrární historičce. In memoriam Jany Pšeničkové, JUNĚCOVÁ, Jiřina – ROHÁČOVÁ, Olga – ŠOUŠA, Jiří, Praha: Spolek zemědělského muzea ve spolupráci s Národním zemědělským muzeem 2010, s. 341–361.
- TÁŽ, *Zbytkové statky v Čechách 1918–1948*, Praha: Státní ústřední archiv 1998.
- PUTTKAMER, Joachim von, *Die Tschechoslowakische Bodenreform von 1919. Soziale Umgestaltung als Fundament der Republik*, Bohemia: Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder, 2005, 46, 2, s. 315–342.
- ROŽMBERSKÝ, Petr, *Zámky Radnice a Liblín s dodatky k zámkům v Úlicích a Oseku*, Hláška Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka Plzeň 2008, 19, 4, s. 56–58.
- RYCHLÍK, Jan, *Pozemková reforma v Československu 1919–1938*, Vědecké práce zemědělského muzea, 1987–1988, 27, s. 127–147.
- ŘEHÁČEK, Karel, *Mariánská Týnice a Tomáš Garrigue Masaryk*, Vlastivědný sborník: čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska, 2016, 26, 3, s. 12–14.
- SLEZÁK, Lubomír, *Tvůrci, kritikové a odpůrci pozemkové reformy*, Moderní dějiny, 1993, 1, s. 197–217.
- SLEZÁK, Lubomír – LACINA, Vlastislav, *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*, Praha: Historický ústav 1994.

SOMMER, Karel, *Průběh a výsledky pozemkové reformy v pohraničí českých zemí*, in: České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky, Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého – Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea – Šenov u Ostravy: Tilia 2003, s. 35–108.

SOUTNER, Oldřich – HUBKA, Petr, *Osm a půl století v plaské kotlině: 1145–1995. Čtení o přírodě, památkách, lidech a událostech od dávných dob k současnosti*, I., Plasy: Státní okresní archiv Plzeň-sever – Městský úřad Plasy 1996.

SPIRHZANZL, Jaroslav, *Půdy v Československé republice*, in: Československá vlastivěda, I., Praha: Sfinx – Bohumil Janda 1930, s. 451–455.

STEINOVÁ, Šárka, *Soukromé lihovary a pozemková reforma*, Prameny a studie, 2008, 40, Brambory – skrytý poklad, s. 32–48.

STŘEDOVÁ, Veronika, *František Kutnar a strukturalismus v interpretaci sociálních a hospodářských dějin*, Praha: Scriptorium 2009.

TÁŽ, *Problém historické terminologie v díle Františka Kutnara*, in: Dějepis: sborník katedry historie. „Třicet let učitelem učitelů dějepisu.“ Věnováno profesoru PhDr. Janu Kumperovi, CSC., vedoucímu katedry historie FPE ZČU k šedesátým narozeninám, 22, BREITFELDER, Miroslav (ed.) – KRAUSOVÁ, Milada (ed.), Plzeň 2006, s. 61–69.

SVOBODA, Jan V., *Zbytkový statek: veselohra z doby pozemkové parcelace ve třech jednáních*. Praha: Fr. Švejda, 1929.

SVOBODA, Pravdomil, *Křivoklátské lesy, dějiny jejich dřevin a porostů*, Studia Botanica Čechica 1943, 6.

ŠTONCNER, Petr, *Organizační vývoj státní památkové péče v letech 1918–1945*, in: Péče o architektonické dědictví, vybrané kapitoly k tématu péče o stavební a umělecké památky, Praha: Idea servis 2008.

TÝŽ, *Zdeněk Wirth a systém státní památkové péče v období první republiky*, in: Zdeněk Wirth pohledem dnešní doby. Soubor příspěvků, ROHÁČEK, Jiří – UHLÍKOVÁ, Kristina (edd.), Praha: Artefactum 2010, s. 181–207.

ŠVÁB, František, *Plzeňsko. Národopisné oblasti: Plzeňská, Plasská, Radnickorokycanská, Hradištská (Blovická), Chotěšovská a Stříbrská, 4/1*, Praha: Národopisná společnost československá 1934.

TOMSOVÁ, Petra, *Sternbergové. Aristokratická společnost v „dlouhém 19. století“*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2015.

UHLÍŘOVÁ, Tereza, *Krajina janusovské tváře. Reprezentace rakovnicko-křivoklátské krajiny ve věstnících rakovnickému musejního spolku a jeho další regionální produkci*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy 2013.

URFUS, Valentin, *Rodinný fideikomis v Čechách*, in: Sborník historický, 1962, 9, s. 193–237.

VAVRDA, Miloslav, *Miloš Seifert, zakladatel českého woodcraftu. Biografická črta a výčet literárního díla*, Praha: Les 1932.

VINTER, Vlastimil, *Úvod do dějin a teorie památkové péče 1. Nástin vývoje a základní ideové otázky památkové péče*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1971.

VOMÁČKA, Michal, *První pozemková reforma v ČSR a srovnání přidělů půdy v Plzeňském kraji*. Nepublikovaná diplomová práce. Plzeň: Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni 2016.

VRÁNOVÁ, Ivana, *Pozemková reforma na Benešovsku (na velkostatkách Tloskov a Lišno)*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1985.

VRBA, Jan, *Zbytkový statek. Chodský román*, Praha: J. Otto 1930.

WEYR, František, *Právní postavení majitelů pozemků na území československé republiky, pokud jsou tito majitelé státními občany německými a pokud pozemky ty podléhají § 1. zák. ze dne 16. dubna 1919 čís. 387 Sb. z. a nař.*, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1922, s. 379–391.

WINZEN, Peter, *Freundesliebe am Hof Kaiser Wilhelms II.*, Nordestedt: Books on Demand 2010.

ZEMANOVÁ, Jiřina, *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*. Nepsublikovaná diplomová práce. České Budějovice: Filozofická fakulta Jihočeské univerzity 2008.

ZETEK, František J. (ed.), *Kralovice a okolí. (Dějepisný přehled, popis obce, přírodní přehled a vycházky do okolí)*, Kralovice: Kralovický okres 1933.

ŽUPANIČ, Jan – FIALA, Michal – STELLNER, František, *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*, Praha: Aleš Skřivan ml. 2001.

SEZNAM PERIODIK

Compass. Industrie und Handel. Čechoslovakei, 1928–1933

Hospodářská politika, Praha 1926–1939

Kralovický obzor. Vzdělávací, národohospodářský a politický krajinský časopis, hájící zájmy Kralovicka, Manětínska, Radnicka a čes. Podbořanska, Kralovice 1920–1940

Listy, Mariánská Týnice 1967–1974

Pivovarský časopis „KVAS“. Odborný list věnovaný veškerým zájmům pivovarnictví, Praha 1905

Plzeňsko. List pro národopis a ochranu památek, Plzeň 1919–1936

Pozemková reforma, Praha 1920–1938

Rakovnický obzor. List strany sociálně demokratické pro okresy: Rakovník, Křivoklát, Kralovice a Manětín, Rakovník 1909–1920

Sociální demokracie. List československé soc. demokratické strany dělnické pro VI. obvod lounské župy: Rakovník, Křivoklát, Louny, Žatec, Postoloprty s Kralovicemi a Manětínem, Rakovník 1921–1925

Vlastivědné listy, Mariánská Týnice 1976–1986

Vlastivědný sborník. Čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska, Mariánská Týnice 1991–2016

Vlastivědný sborník Rakovnicka s Křivoklátskem a Kralovicka s Manětínem, Kralovice 1930–1938

Zprávy Státního pozemkového úřadu. Orgán pro výkazy a statistiku z oboru československé pozemkové reformy, Praha 1928–1932

Zprávy zemského statistického úřadu království Českého, Praha 1897–1913

Žďár. Neodvisle politický týdeník pro okres Rokycanský, Zbirovský, Hořovický, Blovický, Kralovický, Rokycany 1920–1939

SEZNAM TIŠTĚNÝCH PRAMENŮ

Beschwerde der deutschen Grossgrundbesitzer der Tschechoslowakischen Republik, die die Ankündigung der Konfiskation ihres Eigentumes für den 1. Jänner 1923 erhalten haben, gerichtet an den Völkerbund. Ueberreicht durch die Deutsche Völkerbundliga in der Tschechoslowakischen Republik im September 1922, Prag: Deutsche Völkerbundliga in der Tschechoslowakischen Republik 1922.

BOHUSLAV, Josef, *Sbírka nálezů Nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních, založená a od r. I.–XV pořádaná Jos. B. Bohuslavem, ročník XI. Nálezy z roku 1929*, Praha: Právnícké vydavatelství (V. Tomsa) 1930.

BOLEN, Václav, *Pravda o pozemkové reformě*, Praha: Nákladem Svazu zemědělského a lesního dělnictva 1921.

CEBE, Jaroslav, *Zákon o dočasných opatřeních v exekčním a konkursním řízení proti zemědělcům*, Hospodářská politika, ze dne 31. března 1934, 8, 13, s. 224–226.

ČECH, Václav, *Slovo k domkařům a rolníkům*, Čechy 1923.

Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech, Praha: Státní pozemkový úřad 1925.

DAŘENICKÝ, J., *Lesní pozemková reforma s hlediska právního, národohospodářského, národního, sociálního aj.*, Praha: Pražská akciová tiskárna 1926.

DÉRER, Ivan, *Katechizmus pozemkové reformy – poučný spis pre robotníkov, domkárov, maloroľníkov, deputátnikov, maloživnostníkov, malých árendátorov, invalidov, vdovy a siroty, na ochranu ich práv a záujmov*, Bratislava: Československá sociálne demokratická strana robotnícka na Slovensku 1925.

Deset let Československé republiky, III., Praha: Státní tiskárna v Praze 1928.

DETEKTOR, *Die tschechoslowakische Bodenreform eine mitteleuropäische Gefahr*, Wien: Die Neue Wirtschaft 1925.

ENGLIŠ, Karel, *Pozemková reforma otázkou sociální a produktivní*, in: *Otázky a názory. 100 článků z Lidových novin*, Praha: Nakladatel Fr. Borový 1926.

ERŠIL, Antonín, *O zajištění půdy drobným pachtýřům*, Praha: Národ 1919.

FLÖTER, Wilhelm, *Die Bodenreform in der Tschechoslowakischen Republik*, in: *Die agrarischen Umwälzungen im au erussischen Osteuropa*, SERING, Max (ed.), Berlin – Leipzig: Walter de Gruyter & Co. 1930, s. 205–239.

HAUNER, Stanislav, *Obyvatelstvo, katastrální výměra a pozemková reforma politického okresu Rakovnického*, Žatec: České Museum 1932.

HELAN, Bedřich, *Volba cihlářské pece pro nejmenší roční výrobu*, Stavivo. Odborný časopis věnovaný zájmům veškerého průmyslu staviv, 1930, 11, s. 388–390.

Herrschaftsziegelein in Österreich-Ungarn, Tonindustrie-Zeitung, Fach- und Handelsblatt für Ziegel, Kalk, Gips, Zement, Beton und Kunststein, 1913, 37, 68, s. 893–894.

HURÁB, Jaroslav, *Návrh na ochranu cihlářské živnosti*, Stavivo, 1930, 11, s. 5.

Jednání obchodní a živnostenské komory v Praze roku 1922, Praha: Nákladem Obchodní a živnostenské komory 1924.

JEŘÁBEK, Eduard, *Pozemková reforma na Hlučínsku*, Opava: Nákladem Matice opavské 1930.

KOUTNÝ, Josef, *K hospodářské a finanční situaci zbytkových statků*, Hospodářská politika, ze dnů 7. března a 14. března 1931, 5, 10 a 11, s. 164–165, s. 181–184.

KREJČÍ, Dobroslav, *Poválečná pozemková reforma v Německu a u nás*, Brno: Barvič a Novotný 1924.

KŘOVÁK, Rudolf, *Věcný ukazovatel k zákonům a nařízením o pozemkové reformě*, Praha: Státní pozemkový úřad 1922.

LÁBEK, Ladislav, *Památky na venkově, Plzeňsko. List pro vlastivědu západních Čech*, 1929, 11, s. 53.

- LEGER, Karel, *Ochrana památek a přírodních krás při pozemkové reformě*, Pozemková reforma ze srpna 1936, 17, 3–4, s. 33.
- TÝŽ, *Přidělování zbytkových statků. Praktické pokyny pro uchazeče o zbytkové statky*, Praha: nákladem Státního pozemkového úřadu 1924.
- MACEK, Josef, *K pozemkové reformě*, Národní politika, ze dne 14. září 1921, 39.
- TÝŽ, *Land Reform in Czechoslovakia*, The Slavonic Review, 1922, 1, 1, s. 144–150.
- TÝŽ, *The Land Question*, in: The Czecho-Slovak Republic, VI., Prague: Czecho-Slovak Foreigners Office 1920.
- MALOCH, František, *Památný libosad zámecký na Březině u Radnic bude zachován*, Plzeňsko. List pro vlastivědu západních Čech, 1928, 10, s. 16–17.
- MARUŠÁK, Karel, *Šlechta, velkostatek a pozemková reforma*, Brno: Píša 1919.
- MEDINGER, Wilhelm, *Grossgrundbesitz, Fideikommiss und Agrarreform*, Wien – Leipzig: Carl Gerold's Sohn 1919.
- MEISSNER, Alfréd, *Pro zaknihování přidělené půdy! Za svobodu drobných přidělců, Čechy: Československá sociálně demokratická strana dělnická [1929]*.
- Národní shromáždění republiky československé v prvním desetiletí*, Praha: [s. n.] 1928.
- NECHLEBA, Alois, *Příspěvky k sociologii křivoklátského venkova*, Praha: Čs. Akademie Zemědělská 1928.
- OLEJNÍK, František, *Pozemková reforma v našem kraji*, Vlastivědný sborník okresu Rakovnického s Křivoklátskem a okresu Kralovického s Manětínském, 1935, 5, 7, s. 82.
- PAVEL, Antonín, *Československá pozemková reforma*, Pozemková reforma, 1938, 19, s. 34.
- TÝŽ, *Pozemková reforma Československá*, [Praha: Novina 1937].
- TÝŽ, *Pozemková reforma československá. Zvláštní otisk z Dodatků Ottova slovníku naučného*, [Praha 1937].
- TÝŽ, *Úkoly naší vnitřní kolonisace*, Praha: Státní pozemkový úřad 1935.
- TÝŽ, *K hospodářské a finanční situaci zbytkových statků*, Praha: Nákladem Hospodářské politiky 1931.
- PILÍK, Bedřich, *Exekuce proti přidělcům a zbytkovým statkářům*, Pozemková reforma, 1933, 14, s. 30.
- TÝŽ, *Pozemková reforma v judikatuře Nejvyššího soudu*, Praha: Státní pozemkový úřad 1932.
- Pozemková reforma a boj o obecní statek, volební kapitoly pro dělníky, domkaře a maloročníky*, Praha: Československá sociálně demokratická strana dělnická. Župa Plzeňská 1925.
- PROKEŠ, Antonín, *Krátký přehled československého zemědělství*, Praha: Nákladem Ministerstva zemědělství Československé republiky 1923.
- REICH, Edvard, *Základy organizace zemědělství Československé republiky*, Praha: Ministerstvo zemědělství republiky Československé 1934.
- RENNER, Jan, *Popis politického a školního okresu rakovnického*, Rakovník: J. Renner 1902.
- RUMER, Willy, *Die Agrarreformen der Donau-Staaten. Eine agrarpolitische Untersuchung der Bodenreformen Österreichs, Ungarns, der Tschechoslowakei, Bulgariens, Rumäniens und Südslaviens in den Jahren 1917–1926*, [Innsbruck] 1927.
- RYDLO, V., *Zemědělství v okrese kralovickém*, Vlastivědný sborník Rakovnicka s Křivoklátskem a Kralovicka s Manětínském, 1933, 3, s. 5.
- SPISAR, Josef, *Pozemková reforma a patronátní právo, výkup patronátních povinností*, Přerov: Jednota duchovenstva arcidiecése olomoucké 1935.
- Statistická příručka království českého*, Praha: Zemská statistická kancelář království Českého 1913.
- ŠVIPL, Oto, *Pohled do pivovaru na hradě Křivoklátě před 70 lety*, Vlastivědný sborník okresu Rakovnického s Křivoklátskem a okresu Kralovického s Manětínském, 1935, 5, 8, s. 92–96.

- TEXTOR, Lucy Elizabeth, *Land reform in Czechoslovakia*, London: George Allen and Unwin Brothers 1923.
- TITTL, Hynek, *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen. Mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte*, Prag: Josef Springer 1906.
- ULRICH, Jaroslav, *Pozemková reforma. Všeobecné poznámky*, Praha: Dělnická akademie 1922.
- V boj za vítězství socialismu. Materiál k pozemkové reformě*, Praha: Československá sociálně demokratická strana dělnická. Výkonný výbor [1925].
- VILIKOVSKÝ, Václav, *Dějiny zemědělského průmyslu v Československu od nejstarších dob až do vypuknutí světové krise hospodářské*, Praha: Nákladem Ministerstva zemědělství republiky Československé 1936.
- TÝŽ, *Zemědělské technologie, I.*, Praha: Min. zemědělství Republiky československé 1926.
- VONDRUŠKA, Eduard, *Czechoslovak Land Reform*, Prague: Politika 1924.
- VOTT, Tonda, *Co stojí stavba kruhových pecí*, Keramické listy. Illustrovaný odborný časopis pro odvětví průmyslu keramického, 1909, 1, s. 78–79.
- VOŽENÍLEK, Jan, *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonisace v Československé republice*, Praha: Česká agrární společnost 1919.
- TÝŽ, *Pozemková reforma v Československé republice*, Praha: Jan Voženílek 1924.
- TÝŽ, *Předběžné výsledky čsl. pozemkové reformy, Obvodová úřadovna Státního pozemkového úřadu v Plzni*, Praha: Státní pozemkový úřad, 1929.
- TÝŽ, *Předběžné výsledky čsl. pozemkové reformy, Obvodová úřadovna Státního pozemkového úřadu v Praze*, Praha: Státní pozemkový úřad 1929.
- TÝŽ, *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, Praha: nákladem vlastním 1930.
- TÝŽ, *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy. Země Česká a Moravská*, Praha: nákladem vlastním 1930.
- TÝŽ, *Výsledky československé pozemkové reformy*, Praha: Československá akademie zemědělská 1930.
- WEIRICH, Marko, *Staré a nové Československo. Národohospodářský přehled bohatství a práce*, Praha: Odborné knihkupectví Ferd. Svoboda, nást. Jaroslav Samec 1938–1939.
- WIEHEN, Joseph, *Die Bodenreform der Tschechoslowakischen Republik*, Berlin: Verlag für Sozialwissenschaft [1924].
- WORLICZEK, Camillo, *Grundlagen, Grundgedanken und Kritik der tschechoslowakischen Bodenreform*, Reichenberg: Gebrüder Stiepel 1925.
- Zbytkové statky a jiné objekty na velkostatku Křivoklát*, in: Národní hospodář ze dne 27. srpna 1925.
- Zašantročené Křivoklátsko. Příspěvek k dějinám pozemkové reformy v Československu*, Praha: Časopis Srp, [1925], 197 s.

SEZNAM CITOVANÝCH ZÁKONŮ A NAŘÍZENÍ

Zákon č. 32/1918, o obstavení velkostatků, ze dne 9. listopadu 1918. Zákon měl tři paragrafy, byl zrušen č. 30/1927 Sb. z. a n., ze dne 24. června 1927.

Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového.

Zákon č. 318/1919 Sb. z. a n., ze dne 27. května 1919, o zajištění půdy drobným pachtýřům.

Zákon č. 330/1919 Sb., o pozemkovém úřadě, ze dne 11. června 1919.

Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona ze dne 16. dubna 1919.

Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (zákon náhradový).

Zákon č. 166/1920 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový), ze dne 11. března 1920, vládní nařízení č. 134/1921, řád pro uchazeče o úvěr.

Nařízení vlády republiky Československé 225/1921 Sb., ze dne 23. června 1921, kterým mění se nařízení vlády ze dne 6. července 1920, č. 451 Sb. z. a n., o obvodech úřadovných pozemkového úřadu.

Nařízení vlády č. 53/1921 Sb. z. a n., jímž vydávají se předpisy závazné pro určování a vypočítávání přejímací ceny za zabraný majetek pozemkový státem převzatý, ze dne 21. 1. 1921.

Nařízení vlády č. 220/1922 Sb. z. a n., kterým se mění nařízení vlády republiky Československé ze dne 21. ledna 1921, č. 53 Sb. z. a n., jímž stanoví se podle § 41 náhradového zákona závazné stupnice cen pro vyměření náhrady za zabraný majetek pozemkový, státem převzatý, ze dne 7. 8. 1922.

Nařízení č. 117/1922 Sb., nařízení, kterým se vydávají bližší ustanovení k zákonu ze dne 30. ledna 1920, č. 81 Sb. z. a n. (zákon přídělový), o přidělu půdy legionářům a válečným invalidům a o vyhláškách řízení přídělového.

Zákon č. 74/1923 Sb. z. a n., vládní nařízení, kterým se provádějí ustanovení § 50a, odst. 2. a 3., zákona náhradového o pachtýřích zemědělských podniků, jejichž poměr pachtovní (nájemní) byl předčasně rozváznán výpovědí pozemkového úřadu, a kterým se doplňuje nařízení vlády ze dne 6. dubna 1922, č. 117 Sb. z. a n., odd. II., o vyhláškách řízení přídělového.

217/1921 Sb. z. a n., publikována pod č. 102/1922 Sb. z. a n.

SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY:

http://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/2vo/stena/109schuz/S109007.htm

http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3368_02.htm

http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/to301_00.htm

http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t2704_00.htm

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1160_00.htm

<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/046schuz/so46009.htm>

<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/089schuz/so89013.htm>

http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t2669_01.htm

http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t2738_03.htm

http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/to691_01.htm

WEBOVÉ STRÁNKY OBCÍ, SPOLKŮ APOD.:

<http://www.obec-vsetaty.cz/informace-o-obci/historie-obce/>

http://www.portafontium.eu/iipimage/30660364/soap-ps_00196_obec-horni-briza-1923-1937_1020?x=-44&y=-9&w=731&h=257

http://www.portafontium.eu/iipimage/30660363/soap-ps_00196_obec-horni-briza-1923-1935_0480?x=-81&y=6&w=1142&h=401

http://www.portafontium.eu/iipimage/30660145/soap-ps_00642_skola-hradecko-1930-1946_0150?x=-23&y=256&w=755&h=498

http://portafontium.eu/iipimage/30660098/soap-ps_00416_mesto-kralovice-1923-1947_0260?x=527&y=467&w=597&h=216

http://portafontium.eu/iipimage/30660098/soap-ps_00416_mesto-kralovice-1923-1947_0410?x=-82&y=22&w=1022&h=407

http://portafontium.eu/iipimage/30660098/soap-ps_00416_mesto-kralovice-1923-1947_0390?x=523&y=446&w=492&h=324

http://www.portafontium.eu/iipimage/30660067/soap-ps_00347_skola-mladotice-1929_0140?x=3&y=81&w=640&h=255

http://portafontium.eu/iipimage/30760042/soap-ro_00069_mesto-radnice-1920-1937_0570?x=453&y=0&w=563&h=371

http://www.leontyn.cz/index.php?sheet=clanek&id=149&show_info=0&show_fb=0

<http://www.hradkrasov.cz/index.php?id=5&n=historie>

<http://www.kronikatrtice.cz/Prepis/1938-1949%20-%20Prepis.pdf>

http://kvasnyprumysl.cz/artkey/kpr-201602-0005_Velkostatkove_pivovary_a_prvni_pozemkova_reforma_nastin_vzajemnych_interakci_Statniho_pozemkoveho_uradu_a_velk.php

<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/67324>

<http://opac.nm.cz/authorities/44478?locale=cs#?locale=cs&id=AI-uPABWTDLSLWpl6LR9SmA&pageSize=10&sorting=relevance>

VÝBĚROVÝ REJSTŘÍK

JMENNÝ

A

Alfons XIII., španělský král 55–56

B

Balcar, Jaromír 24, 39, 42, 45

Barbořáková, Ilona 56

Bavorský, Ruprecht 70

Beneš, Edvard 70, 73, 80, 119

Benešová, Hana 99

Berger, Štěpán 128

Bibra, Sigismund von 78

Bírka z Násile, Jiří 146

Bolen, Václav 17

Brázda, Stanislav 106–107

Březinovi, manželé 116

C

Burian, Vlasta 175

Carvajal, Isabela de Silva y,
markýza Santa Cruz 55, 79

Cebe, Josef 16

Clary-Aldringen, Alfons 19, 24, 56, 80

Coburg, rod 166

Cornwal, Mark 25

Croy, rod 71

Czernin, Eugen 91

Č

Čech, Václav 10, 17

Černý 116

Černý, Václav 11

D

Dallmeier, Martin 25

De Forest, Moric 67–68, 116

Dérer, Ivan 16–17

Detektor 20, 119

Drvota 116

Dubická, Emanuela 131

Dubitzkých 116, 129–131

Dubitzský, František, Dubický, František
120, 129–131, 142, 188

Dufek, Pavel 24, 26

Dyk, Antonín 77

E

Eisenlohr, Ernst 78

Eliáš, A. 116, 164

Engliš, Karel 16, 38

F

Felbr, Samuel 118–120, 142, 188

Fencel, František 60, 135, 137–138

Fenclová, Anna 137

Flöter, Wilhelm 20–22

Franco, generál 56

Francovi 116

Franěk, Václav 163

Friedl, Antonín 167

Frolík, František 116, 121, 134, 141, 188

Frolíková, Anna 122, 134, 188

Frolíková, Marie 116, 121–122, 134, 141, 188

Fürstenberg, Josef Vilém 51

Fürstenberg, Karel 52

Fürstenberg, Karel Egon II. 51

Fürstenberg, Maxmilián Egon II. 31, 51, 61, 63,
66–68, 71, 73, 75–79, 82–83, 88–94, 99, 101,
117–120, 126–129, 146–151, 157, 162–165, 183,
185–189

Fürstenberg, Maxmilián Egon III. 31, 51,
61, 66–68, 71, 73, 75–79, 82–83, 88–94,
99, 101, 117–120, 126–129, 146–151, 157,
162–165, 185–189

Fürstenberg, rodina 31, 51–53, 56, 59, 65,
66–68, 75–79, 82–83, 93, 117–120, 126–129,
146–151, 157, 162–165, 178, 189

G

Galler, Karel 116, 128–129, 134, 178, 189
 Glassheim, Eagle 24
 Gryspek z Gryspachu, Florian 173

H

Habsbursko-Lotrinská, rodina 37, 41
 Hauznerová, Anna 102
 Havelka, Alois 132
 Hejkal, František 170
 Hejný, Václav 139–141, 176, 188–189
 Helbig-Neupaur, Bruno 71, 79
 Hermanovi 116
 Hervert, František 140
 Herzl, Alois 116
 Hinke, Otokar 99
 Hobza, Antonín 66, 70, 72–74
 Hofmann, Gustav 21
 Hohenlohe-Waldenburg, rod 71
 Holan, Josef 125
 Hora, Václav 172
 Horáček, Cyril 18
 Horák, Bohumil 175
 Horák, Ondřej 24
 Hrdličkovi 116
 Huber, Ernst 21–22
 Hubka, Josef 172

CH

Chovaneček, Václav 131
 Chvalkovský, František 80

J

Janata, Jaroslav 57
 Jančík, Drahomír 24
 Jánský, Blažej 104, 135
 Jeřábek, Eduard 17
 Jirák, Alois 107, 119–120

K

Kačer 116
 Kameník, Antonín 98
 Kasalická, Marie (roz. Nechlebová) 125
 Kasalický, Václav 116, 124–125
 Kazimour, Josef 18
 Khevenhüller-Metsch von, Leontine 164
 Koblasa, Pavel 23
 Koch, Walter 69, 80–81
 Kokš, Václav 135
 Konšel, Josef 18
 Koukal, Antonín 70
 Koutný, Josef 16
 Koza, Bohuslav 138
 Kožíšek, Antonín 173
 Kraus, Alexandr 116, 124
 Krčmář, Jan 13, 99
 Krejčí, Dobroslav 17
 Krejčík, Ludvík Adolf 162
 Krtek, Karel 67
 Kubačák, Antonín 22
 Kučera, Václav 116
 Kutnar, František 11
 Kynčil, Josef 116, 124
 Kynčilová, Marie 116, 124
 Kytka, Antonín 163

L

Lacina, Vlastislav 21, 23
 Ledebur, Eugen 19, 89
 Leger, Karel 83, 159
 Lenhard, Alfred 70–77
 Lieber, R. 133
 Liechtenstein, rod 22, 24
 Lobkowicz, Bedřich 89
 Lobkowicz, Jan (Johann) 89, 92
 Lobkowicz, Leopold 56, 89, 91
 Loewenfeld, Erwin 71
 Löwenstein-Wertheimer Freudenbergová,
 Pavla 70
 Lueg, Wilhelm 70, 72

M

Macek, Josef 11, 18–20, 24, 44
Macháček, Fridolín 60
Maldegham, rodina 74
Maloch, František 175
Malý, Josef 126
Marek, Alfréd 83
Maresch, Rudolf 116, 120, 142, 188
Masaryk, Jan 80
Masaryk, Tomáš G. 19, 27, 75–76, 79, 93–94, 119, 169, 185
Matoušek, Hugo 116, 124,
Matoušková, Marie 124
Maxera, Rudolf 76, 162
Medinger, Wilhelm von 18–19, 25, 89
Meissner, Alfréd 17
Metternich, Klement Václav Lothar 55
Metternich, Metternich-Winneburg, rod 28–29, 31, 55–58, 61, 65–66, 68, 71, 79–94, 152–155, 168, 173, 177
Metternich, Richard 55
Metternich-Winneburg, Klement Václav 55, 61, 63, 66, 79–94, 104–107, 135, 152–155, 157, 167–173, 185–186, 188–189
Metternich-Winneburg, Paul Alfons 56, 61, 63, 79–94, 104–107, 183, 186, 188–189
Metternich-Winneburg, Tatiana (roz. Vasilčíková) 56
Míček, Osvald 137
Michelis, Giuseppe de 33
Michl, Jaroslav 15
Mixovi 116, 129–130
Mrázek, Josef 104

N

Nechleba, Alois 125
Novák, František 132–133
Nováková, Františka 132–133

O

Opletal, Josef 18
Otáhal, Milan 21

P

Pampošek, Jan 92
Parzefall, Raffael 25
Pavel, Antonín 15–16, 19–20, 134, 138, 141, 187
Pekárková, Božena 101, 107, 116, 119–120, 134, 141, 178, 188–189
Pekař, Josef 10, 21, 44
Peroutka, Ferdinand 13, 24
Piegel, Bohumil 163
Pilík, Bedřich 88
Pišvejc, Josef 116, 131
Pluhařovi 116
Pospíšil, Vilém 99
Prášek, Karel 89
Procházka, František 58
Prokeš, Antonín 18
Průcha, Václav 38
Přemysl Otakar II. 164
Pšeničková, Jana 23
Puttkamer, Joachim von 25

R

Rádl, Emanuel 44
Rejčová, Božena 102
Renner, Jan 54–55
Rudolf II. 146
Rumer, Willy 20
Runt, Václav 135
Rychlík, Jan 22–23

Ř

Řehoř 139

S

Salm, rodina 29

Seger, Ludvík 132

Seifert, Miloš 98

Schaumburg, Jindřich 70

Schaumburg-Lippe, Bedřich 29, 70

Schieszl, Josef 99

Schneider, Elsa 70

Schneller, František 163

Schönborn, rod 71

Schovánek, J. 116

Schwarzenberg, Karel 165

Schwarzenberg, rod 15

Sigmond, Josef 18

Sinkule, Antonín 86, 108

Sinkule, Josef 60

Sinkule, Oldřich 136–137

Sinkule, Václav 135–136

Sinkulová, Anna 86

Sinkulová, Jana 136

Sinkulová, Marie 136, 138–139

Sinkulová, Vilma 136

Sixta, Eduard 116

Skřivan, Václav 106

Slezák, Lubomír 23

Sommer, Karel 24

Spěváček, Jaromír 104, 135, 173

Spěváček, Ladislav 104, 135, 174, 177, 189

Spěváčková, Božena 174

Spěváčková, Josefa 173

Spielberg, Žofie Oettingen 70

Spisar, Josef 19

Starck, Johann David 60, 104, 156

Steinová, Šárka 25

Sternberg, Alois 59

Sternberg, Filip 59

Sternberg, Jiří 27, 29, 31, 59, 63, 66, 84–86, 88, 91–92, 94, 108, 139, 155–157, 174–178, 183, 185, 189

Sternberg, rodina 59–61, 65, 82, 155, 186

Sternberg, Zdenek 156

Sternbergová, Kunhuta (roz. Mensdorff-Pouilly) 27, 59

Strachota, Josef 18

Stresemann, Gustav 73

Středová, Veronika 11

Stupka, Josef 176

Svoboda, Václav 163

Š

Šámal, Přemysl 77, 80

Šebek, Jiří 116, 123

Šebková, Anděla (roz. Vlasáková) 116, 123

Šnajdr, Václav 139–140

Šnajdrová, Eliška 139

Špitálský, Václav 19, 46

Šternberk, Jáchym 31, 174

Šternberk, Kašpar 31, 174–175, 186

Šternberk, Zdeslav 59

Švarc, Karel 151

T

Teichmann, Adolf 90, 145

Textor, Elizabeth Lucy 19

Thiebenovi 135

Thurn-Taxis, Albert Maria Lamoral 70

Thurn-Taxis, Maxmilian Theodor Egon Lamoral 168

Thurn-Taxis, Pauline Felix Maria (roz. Metternichová) 56, 168

Thurn-Taxis, rod 25, 29, 68, 74, 81

Tobiáš, František 116

Tomeš, Václav 172

Trapl, Miloš 23

Tuhá, Marie 101, 107, 116, 119–120, 134, 141, 178, 188–189

..

U

Ulrich, Jaroslav 17

V

Valdštejna, Anna Marie z 51

Vilém II., císař 51

Viškovský, Karel 19, 42, 76, 99, 111

Vlach, František 100

Vlasák, Josef 116, 122–123

Volf, Josef 163

Volínovi 135

Vondruška, Eduard 10, 19, 70, 72

Voženílek, Jan 12, 14, 16, 18, 33, 42, 71, 77, 97,
102, 108, 149, 156, 161

Vránová, Ivana 21

Vrba, Jan 114

W

Wald, František 11

Waldstein, Adolf 89

Wallis-Carighmain, Žofie 119–120, 127

Walter hrabě z Berchem 56

Wersche, Berthold 70, 72, 81

Wiehen, Joseph 20

Wien-Claudi, Franz 67

Worliczek, Camillo 20–21

Wünscheková-Dreherová, Kateřina 119

Wurmbrandt, rodina 176

Z

Zápal, Hanuš 167, 169, 172

MÍSTNÍ

A

Amalie 115, 132–134, 148
 Amerika → Spojené státy americké
 Anglie → Velká Británie

B

Bádensko-Würtenbersko 51
 Běleč 116–117, 124, 134
 Benešovsko 21, 85
 Berlín 29, 66–68, 71–72, 74, 93, 186
 Beroun 26, 28, 52–53
 Berounka, řeka 53, 164, 172
 Bertín 104, 173
 Bílá hora 10–11, 19–20, 34, 44, 185
 Bon Repos 46
 Bor 83, 87
 Borek 116, 151
 Bratislava 43
 Brno 43
 Broumy 99–100
 Břasy 60, 85
 Březina 59–60, 84, 108–109, 139, 145,
 156–157, 161, 174–177, 189
 Bulharsko 20
 Buštěhrad 53
 Býkov 135, 174

C

Capri 76
 Cítoliby 53

Č

Častolovice 59
 Černovice 70
 České Budějovice 43
 Československo 9–10, 12, 14–35, 38–39, 41,
 44–45, 48–49, 51–52, 59, 61, 66, 68–75,
 77–81, 85, 88–90, 93–94, 98–99, 101–102,
 108, 114, 118, 125, 143, 147, 151, 157, 159–164,
 168, 173, 185–189

Český Šternberk 59, 84–85, 175, 183
 Čijevice (Čivice) 173
 Čistá 57–58
 Čížkov 120

D

Darová 60, 86, 108, 139, 182
 Donaueschingen 162
 Drážďany 68–69
 Dřevíč 78, 147, 161, 164, 177

F

Francie 169
 Freiburg 20

H

Habsburská monarchie → Rakousko-Uhersko
 Heidelberg 20
 Hlučínsko 17, 24
 Horní Bříza 57–58, 84, 153–155
 Hořesedly 127
 Hořovice 52, 70, 85
 Hradec Králové 43
 Hracholusky 112, 116
 Hromnice 174
 Hřebečnický 112, 116, 148, 151
 Hubenov 58, 90, 103, 135

CH

Chodová Planá 56
 Chomle 60, 138, 178
 Chotěšov 70
 Chotina 107
 Chrástany 53, 116
 Chraštovice 106
 Chroustovice 70
 Chýňava 98

I

Ivanovice 70

J

Jáchymov 137

Japonsko 175

Jelšava 166

Jemniště 59

Jince 70

Jinčov 82

Jindřichův Hradec 23

Johannisberg 56

Jugoslávie 20

K

Kaceřov 104, 107, 135, 161, 167, 173, 177, 189

Kalec 106–107

Karlovy 116, 148, 150

Karloves 151

Karlštejn 53, 175

Kaznějov (Kazňov) 58, 83–84, 87, 104, 154

Kladno 52, 83, 125

Kladruba 177

Klášteř křížovníků s červenou hvězdou 44

Koblenec 55

Kojetín 70

Kolešovice 119

Kopidla 102

Košice 43

Kovalovice 70

Kralovice 57–58, 103–106, 136, 138, 161, 169, 170–172

Králov Dvůr 28, 53, 83

Krašov 83, 161–162, 167, 172–173, 177, 189

Krušovice 28, 30, 55, 78, 83, 101, 116, 146–148, 151, 157, 161, 163–165, 188

Kříše 112–113, 155, 157

Křivoklát 9, 21–24, 26–28, 30, 51–61, 64–65, 66–67, 75–78, 82–83, 90, 93–94, 96–103, 107, 110–113, 115–118, 120–123, 126, 129–134, 138–143, 145–151, 157–158, 161–166, 175, 177–178, 181, 185–189

Kynžvart 55–56, 80–81, 83–84, 86–88, 185

L

Lány 52, 75–77, 93, 115, 118, 161, 163–164, 177, 189

Lednice 103–104, 135

Leontýn 147, 164, 177, 189

Lesonice 70

Lhotka 173

Liblín 103

Lišany 116

Líšno 21

Lomany 135

Lužná 147

M

Maďarsko 20–21, 25, 44, 67, 69–70, 185

Malá Skála 18–19

Malý Žlubinec 99

Manětín 107

Mariánská Týnice 23, 84, 161–162, 167–173, 177

Markvartice 70

Maxov 115, 148–149, 151

Měcholupy 119

Mělník 89

Městečko u Křivokláta 131, 147

Měšice 76

Míče 116–117, 120, 125, 129–132, 134, 142, 188–189

Mladá Boleslav 43

Mladotice 104

Morava 35, 43, 132, 160–161

Mšec 53, 101

N

„Na Košíku“, Václavské náměstí 44

Náchod-Chvalkovice 70

Německá říše → Německo

Německo 66–75, 77–78, 80–81, 87–89, 91–94, 120, 138, 142, 185–187

Neuill 69

Nezabudice 116

Nižbor 82, 99, 115, 116–118, 147–148, 161, 164, 177, 189

Nová Huť 99

Nové Strašecí 101, 121

Nový Dvůr 116

Nový Jáchymov 52

O

Olešná 102, 116–117, 126–129, 134, 140,
148, 161, 178, 189

Olomouc 43

Olšany 135–137

Oráčov 120

Ostrý kluk, polesí 106–107

P

Paříž 72

Pavlíkov 98, 116

Pernštýn u Litomyšle 70

Petrovice 53, 61, 77, 101, 107, 115–120, 128,
134, 141–142, 148, 161, 178, 188–189

Planá 107

Plasy 9, 18, 23, 26, 28, 30, 51, 55–61, 64–66,
79–81, 83–84, 86–88, 90–91, 96, 102–107,
110–112, 135–141, 143, 145–146, 152–155,
157, 161–162, 167–169, 171–173, 177, 181,
185–189

Ploskov 115

Plzeň 28, 43, 57–58, 85, 103, 106, 111, 135,
138, 152, 161, 167, 171, 174–175

Plzeňsko → Plzeň

Plzeňsko-radnická pánev 30

Podkarpatská Rus 43

Polsko 125

Porýní 55

Postupice 59

Potvorov 138

Potvorovská hora 106–107

Povlčín 116

Požáry 115, 147

Praha 28, 37, 43–44, 48, 67, 70–73, 78, 80,
83, 87, 93, 99, 110–111, 140, 143, 154, 161,
163–165, 170, 175–176, 186–187

Přívětice 108–109, 139, 145, 156–157, 178

R

Radnice 9, 26, 28, 30, 55, 59–66, 84–85,
91–93, 96, 107–113, 138–139, 141, 143–146,
155–159, 161–162, 174–178, 182, 185–189

Rakousko 20–21, 55, 67

Rakousko-Uhersko 177

Rakovnicko-kladenská pánev 30

Rakovník 26, 28, 51–51, 58, 101–102, 110,
116–117, 126–129, 134, 146, 178, 188–189

Rohy 135, 137–138, 172

Rokycany 26, 52, 60–61, 110, 175

Rosice-Veveří 24, 46, 67–68, 166

Roztoky 83, 146, 151

Ruda 116, 121–122, 132, 134, 141, 151, 188

Rumunsko 15, 20

Rychmburk 70

Ř

Řemešín 106

Řevničov 83, 147

S

Saint-Germain 69

Sechutice 135

Senomaty 127

Schneiderovo sanatorium 44

Skřiváň 116

Slaný 52, 132

Slezsko 160–161

Slovensko 43

Sokolská ulice, Praha II. 44

Spojené státy americké 19, 24

Stradonice 99

Střela, řeka 83, 87

Stupno 85, 112–113, 156

Svatá 83

Svinná 60, 139, 161, 174, 176–177, 189

Š

Šance 87

Šipy 104, 173

Španělsko 28, 55–56, 79–80, 93, 186

Švýcarsko 55, 67

T

Terešov 177

Těšínsko 24

Tloskov 21

Točník 53

Trianon 69–70

Třemošnice 135, 173

Třtice 116–117, 124–125, 134

Tuchlovice 116, 121

Týřov 82, 161, 165, 177, 189

U

Uherské Hradiště 23

Unhošť 101

Užhorod 43

V

Vejvanov 60

Velká Británie 24, 67–68, 166

Velká Nebáň 70

Velký Újezd 116–117, 122–123, 134, 148

Versailles 69–70, 186

Vicoměřice 70

Viedeň 21–22, 59

Vojenice 138–140, 156–157

Vratislav 29, 72, 74–75

Všetaty 116, 148–151

Vůznice, potok 98

Z

Zbečno 83

Zbiroh 139

Zvolen 43

Ž

Žatec 53

Ženeva 29, 73

Žichlice 107

**„TAKOVÁ TLAČENICE NA JEDNOM DVOREČKU!“
ANEB PRVNÍ POZEMKOVÁ REFORMA
NA VELKOSTATCÍCH KŘIVOKLÁT, PLASY
A RADNICE (1918–1938)**

PhDr. Mgr. Kristýna Kaucká, Ph.D.

Vydalo Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Kostelní 44, 170 00 Praha 7

Praha 2018

Redakce: Mgr. Markéta Kouřilová

Grafické řešení a sazba: Dauphin

Jazyková korektura: Mgr. Jana Válková

Překlad do anglického jazyka: Anna Pilátová, Ph.D.

Vytiskla tiskárna: ASTRON studio CZ, a. s., Praha 9 – Letňany

Vydání první

ISBN 978-80-86874-94-4

Půda představuje základ zemědělského hospodaření, avšak tvoří omezený zdroj. Není proto divu, že v převratových časech vždy docházelo k razantním vlastnickým proměnám. Publikace se soustředí na události spojené s rozpadem habsburské monarchie a konstituováním Československé republiky po roce 1918, které odstartovaly rozsáhlé přeskupování půdního fondu. Pro odlišení od pozdějších vlastnických přesunů realizovaných během bouřlivého 20. století získal tento proces retrospektivní pojmenování „první“ pozemková reforma. Její realizace měla dopad na oblast sociální, hospodářskou ale také kulturní. Kniha přibližuje průběh reformy na šlechtických velkostatech ve středních Čechách a podhazuje osudy jejich bývalých i nových majitelů.

ISBN 978-80-86874-87-6

9 788086 874876

www.nzm.cz